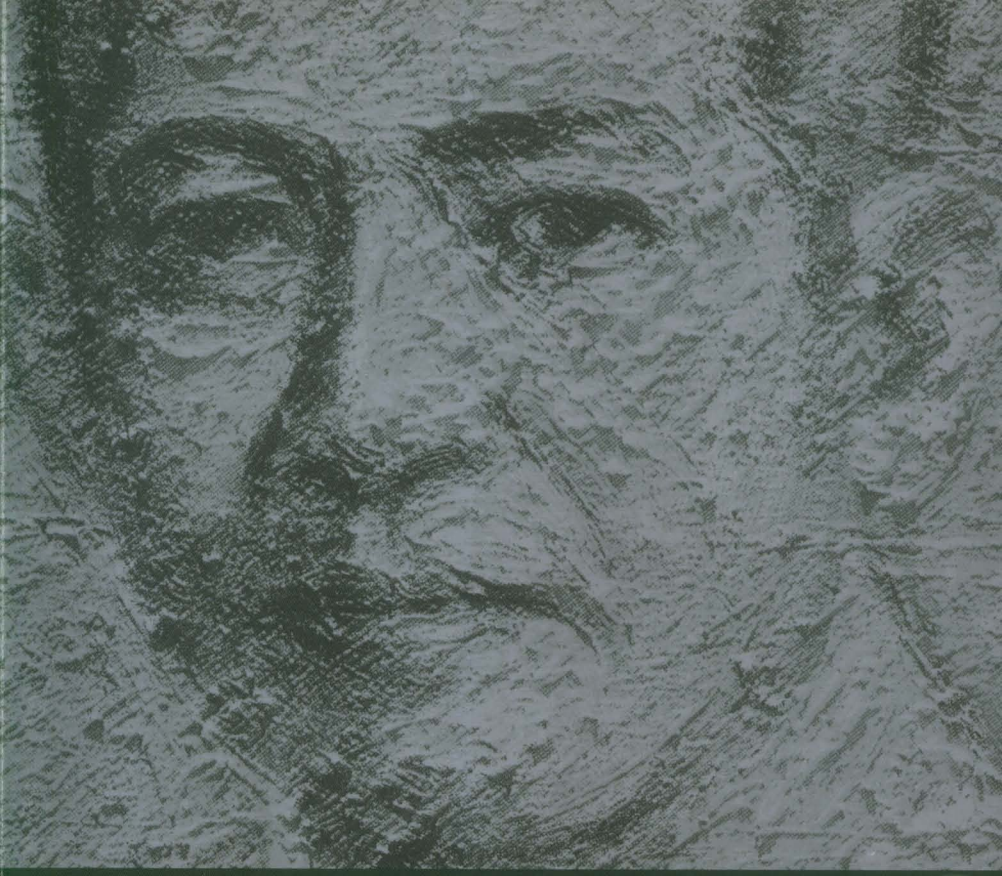

ภาพลักษณ์ปรีดี พนมยงค์ และการเมืองไทย พ.ศ. 2475-2526

The Images of Pridi Banomyong and Thai Politics, 1932-1983

มรกต เจวจินดา
คำนำโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

คณะอนุกรรมการฝ่ายนิทรรศการ
คณะกรรมการจัดงานฉลอง 100 ปี
รัฐบุรุษอาวุโสฯพณฯปรีดี พนมยงค์ พ.ศ. 2543

ภาพปก : มาจากผืนนา
โดย ทวีศักดิ์ อุชุคตานนท์

PRIDI-PHOONSUK
ปรีดี - พูนศุข พนมยงค์
www.pridi-phoonsuk.org
ChangeFusion OPENBASE.in.th
เนื้อหาทั้งหมดใน OpenBase ถูกเผยแพร่ภายใต้สัญญาอนุญาต Creative Commons Attribution-Noncommercial-Share Alike 3.0 Unported License ท่านสามารถนำเนื้อหาทุกชิ้นไปใช้และเผยแพร่ต่อได้ โดยต้องอ้างอิงแหล่งที่มา ห้ามนำไปใช้เพื่อการค้า และต้องใช้สัญญาอนุญาตชนิดเดียวกันนี้เมื่อเผยแพร่งานที่ดัดแปลง เว้นแต่จะระบุเป็นอย่างอื่น

ภาพลักษณ์ปรีดี พนมยงค์
กับการเมืองไทย พ.ศ. 2475 – 2526

มรกต เจวจินดา

MORAKOT JEWACHINDA

จัดทำโดย

โครงการเฉลิมฉลองบุคคลสำคัญของไทยที่มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมระดับโลก

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

คณะอนุกรรมการฝ่ายนิทรรศการ

คณะกรรมการจัดงาน ฉลอง 100 ปี รัฐบุรุษอาวุโส ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์ พ.ศ. 2543

คณะอนุกรรมการฝ่ายนิทรรศการ

ประธานอนุกรรมการ

นายชาญวิทย์ เกษตรศิริ

รองประธานอนุกรรมการ

นายสมชัย ศรีสุทธิยากร

นางสาวนวลฉวี สุธรรมวงศ์

อนุกรรมการ

นายนครินทร์ เมฆไตรรัตน์

นางสาวสุวดี เมฆา

ประธานชมรมนักศึกษาเรียนดีจากชนบท

อนุกรรมการและเลขานุการ

นางวนิดา จันทนทัศน์

อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

นางสาวดาวเรือง แนวทอง

ประสานงานการผลิต/ภาพประกอบ

ผศ.วรรณี สำราญเวทย์

นายธนาพล อิ่วสกุล

ออกแบบ/รูปเล่ม

นายวัฒนสินธุ์ สุวรัตนานนท์

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

กันยายน 2543

จำนวน 1,500 เล่ม

ISBN 974-572-793-8

แด่ แม่และยาย

สารบัญ

หน้า

คำนำ 16

Abstract 22

บทนำ 24

เกริ่น 28

บทที่ 1 ระบอบใหม่กับภาพลักษณ์นายปรีดี พนมยงค์ 2475–2488 34

- คณะราษฎรกับสถาบันกษัตริย์ในการเมืองยุคระบอบใหม่ 38
- ภาพลักษณ์ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมการเมืองยุคระบอบใหม่ 47
  - นายปรีดี นักสาธารณรัฐประชาธิปไตย ผู้ไม่นิยมเจ้า 49
  - สามัญชนนักประชาธิปไตย 61

หน้า

บทที่ 2 การสร้างตำนานปิศาจทางการเมือง 86

- สังคมการเมืองไทยต้นทศวรรษ 2490

-กรณีสวรรคตของ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล 88

-การรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน 2490 97

-คอมมิวนิสต์กับท่าทีของรัฐบาลทหาร 104

- ภาพลักษณ์ปรีดี พนมยงค์ : ปิศาจทางการเมือง

-คณะรัฐประหารกับการสร้างปิศาจทางการเมือง 107

-บทบาทของกลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม 130

- ภาพลักษณ์นายปรีดี กระแสโต้

-ความเคลื่อนไหวของนายปรีดี พนมยงค์ 164

-ศิษย์และมิตรบนถนนการเมือง 169

-ปัญญาชนและนักหนังสือพิมพ์ 175

บทที่ 3 ความคลี่คลายและการเสื่อมพลังทางปิศาจทางการเมือง 188

- สังคมการเมืองไทยหลังกึ่งพุทธกาล

-ระบอบเผด็จการทหาร 191

พลังใหม่ในสังคมการเมืองไทย

: นิสิต นักศึกษา ปัญญาชน 199

หน้า

- นายปรีดี พนมยงค์ : บุคคลต้องห้าม
  -บทบาทของรัฐบาลทหาร 28
  -บทบาทของกลุ่มอนุรักษ์นิยม - กษัตริย์นิยม 216
- นายปรีดี พนมยงค์ กับความพยายามสร้างภาพตนเอง 227
- ความเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้สร้างภาพลักษณ์ด้านบวก 250
- ปัญญาชนไทยกับภาพลักษณ์ปรีดี พนมยงค์
  -ปัญญาชนไทยกับภาพลักษณ์
  ปรีดี พนมยงค์ พ.ศ.2500 - 2515 259
  -ปัญญาชนไทยกับภาพลักษณ์
  ปรีดี พนมยงค์ พ.ศ. 2516 - 2519 270

บทที่ 4 ปัญญาชนไทยกับการสร้างนายปรีดี พนมยงค์ ให้เป็นสัญลักษณ์ 288
- ปัญญาชนไทยในสถานการณ์การเมืองที่ผันผวน 291
- ความเคลื่อนไหวของนายปรีดี พนมยงค์ 299
- ปรีดี พนมยงค์ : กระบวนการ
  กลายเป็นสัญลักษณ์ของเสรีนิยม
  -ภาพลักษณ์นายปรีดี พนมยงค์กับท่าที
  ของปัญญาชนภายหลังวิกฤติทางปัญญา 307

หน้า

-มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กับการสร้าง
นายปรีดี พนมยงค์ให้เป็นสัญลักษณ์ 309

-ความเคลื่อนไหวของนักศึกษา
และปัญญาชนอื่น ๆ 322

-อนุสาวรีย์ปรีดี พนมยงค์
การเมืองของสัญลักษณ์ 331

สรุป 346

บรรณานุกรม 354

คำนำ

ในการเฉลิมฉลอง 100 ปีของ "มหาบุรุษสามัญชน" หนึ่งในกิจกรรมนี้ก็คือ ความพยายามที่จะเรียนรู้ชีวิตและผลงานของท่านปรีดี และแน่นอนที่สุดก็คือความเข้าใจที่ถูกต้องว่า "ท่านได้ทำอะไร และไม่ได้ทำอะไร" ทั้ง "สำเร็จและล้มเหลว" ในความเป็นมนุษย์ปุถุชน (หาใช่เทพ) ของท่าน และที่สำคัญก็คือใน "สิ่งนั้นที่เรียกว่า ประวัติศาสตร์" เป็นเรื่องของ "ข้อเท็จจริงบริสุทธิ์" หรือว่า "ถูกสร้าง ต่อเติม เสริมแต่ง" ขึ้นมาได้อย่างไร

คำนำ

ในแง่ประวัติศาสตร์ "ชาติ" ของการเมืองไทยสมัยใหม่ในรอบ 100 ปีที่ผ่านมา ถ้าเอ่ย "พระนามและ/หรือนาม" ของบุคคลสำคัญ (ทั้งหญิงและชาย) สัก 10 ท่าน น่าเชื่อว่านามปรีดี พนมยงค์ (หรือหลวงประดิษฐ์มนูธรรม) จะต้องติดอยู่ในรายการนี้

ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์มีความโดดเด่นในหลายต่อหลายเรื่อง เป็นทั้งนักเรียนนักศึกษาที่ปราดเปรื่อง ก้าวขึ้นมาในระดับสังคมชั้นสูงของไทยก็ด้วยสติปัญญาความสามารถส่วนบุคคล หรือ "คุณวุฒิ" อันเป็นคุณสมบัติสำคัญของสังคมสมัยใหม่ที่เข้ามาแข่งบารมีกับ "ชาติวุฒิ" ในแบบของสังคมเก่า

ฯพณฯ ปรีดี เป็น "นักปฏิวัติ" หรือ "ผู้อภิวัฒน์" ที่ยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เพื่อนำมาซึ่งระบอบรัฐธรรมนูญและประชาธิปไตย ท่านดำรงตำแหน่งทางการเมืองนับแต่เป็นรัฐมนตรี (ลอย) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย การต่างประเทศ การคลัง และเป็นนายก

รัฐมนตรี รวมทั้งตำแหน่งสำคัญในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล บทบาทในระดับ "ชาติ" ที่สำคัญอีกด้านหนึ่งก็คือการเป็น "หัวหน้า" ของขบวนการเสรีไทยในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำการต่อต้านญี่ปุ่นและร่วมมือกับฝ่ายสัมพันธมิตร

แต่ในความสำคัญของฯพณฯ ปรีดี นี้นั้น ท่านก็เป็นบุคคลหนึ่งที่ถูกเข้าใจผิดมากที่สุดในประวัติศาสตร์การเมืองไทย ไม่ใช่ในรอบ 100 ปีที่ผ่านมา แต่เป็น 200 ปีด้วยซ้ำไป "ภาพลักษณ์" ของท่านมีทั้งที่เป็น "ขาว" ดังคุณสมบัติของความเป็นนักปฏิวัติ นักชาตินิยม ผู้อภิวัฒน์ ผู้กู้ชาติดังกล่าวข้างต้น แต่ก็มีความเป็น "ดำ" เป็นผู้ลอบปลงพระชนม์ เป็นคอมมิวนิสต์ เป็นกบฏ ต่อต้านพระราชวงศ์ ดังคำนิยามกระบวนการนี้ของผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเกอร์ในหนังสือ Pridi By Pridi (2000) ว่าท่านถูก demonization หรือ "กระทำให้เป็นปิศาจ"

ประวัติศาสตร์ของ "ชาติไทย" ซึ่งรวมถึงประวัติและผลงานของฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์ ดูจะตรงกับข้อสังเกตอันแหลมคมของ "ลูก-หลานเหลน" ในหนังสือ **1 ศตวรรษ ศุภสวัสดิ์** (2543) ที่ว่า "จนทุกวันนี้ ประวัติศาสตร์ไทยต้องเป็นพิการ ไม่สมประกอบเพราะถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองจนหมดสิ้นความเป็นศาสตร์ "วิชาประวัติศาสตร์ไทย" ถูกกำหนดกรอบให้ตกอยู่ตามขอบเขต "ขาว-ดำ" ของอุดมการณ์และทฤษฎี ทั้งของ 'ขวา' และ 'ซ้าย' ซึ่งต่างก็มีพระเอกกับผู้ร้ายสำเร็จรูปตายตัว แทนที่จะมองข้อเท็จจริงและเหตุผลที่เกิดขึ้นกันอย่างตรง ๆ ด้วยสายตาที่ไม่เอนเอียง"

ในปี 2543 นี้เป็นปีที่ครบรอบ 100 ปีชาตกาลของ ฯพณฯ ปรีดี

พนมยงค์ และก็ได้รับการเชิดชูเกียรติด้วยการที่รัฐบาลไทยเสนอชื่อให้องค์การยูเนสโก (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) ประกาศรับรอง (ผ่านมาได้อย่างฉิวเฉียด) ในฐานะ "บุคคลสำคัญของโลก" มีการจัดการเฉลิมฉลองกันทั้งปีทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน ดูเหมือนว่า "นามนั้น" ปรีดี พนมยงค์ จะได้รับการ "ขุดแต่ง" (excavated) ขึ้นมา "ฟื้นฟูและบูรณะ" (restored and renovated) ใหม่ในวงกว้างได้ในระดับหนึ่ง แต่ก็น่าเชื่อว่ากระบวนการ demonization อันยาวนานเป็นเวลาเกือบครึ่งศตวรรษ ที่กระทำอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ โดยความร่วมมือระหว่างฝ่ายอำนาจนิยมร่วมกับอนุรักษ์นิยม ทั้งรัฐและเอกชนที่เต็มไปด้วยโลภะ โทษะ และโมหะ ตลอดจนผลประโยชน์ส่วนบุคคลและพรรคพวก (พร้อมด้วยความร่วมมือโดยรู้ตัวและไม่รู้ตัวก็ตามของผู้ที่ยึดอยู่กับ political quietism หรือลัทธิ "เงียบนิยม" ทางการเมือง) นั้น ก็น่าเชื่อว่าภาพลักษณ์อันดำมืดและความเป็น "ปีศาจ" ถูกฝังลึกลงไปในความทรงจำของผู้คนจำนวนไม่น้อยก็ยังคงอยู่กับเราไปอีกนาน

ท่ามกลางกระบวนการของการสร้าง (construct) ภาพลักษณ์ที่ดำมืดและเป็นลบ ก็มีกระบวนการที่พยายามจะ "รื้อถอน" (deconstruct) เพื่อ "ปฏิสังขรณ์" ขึ้นใหม่ ซึ่งภาพของชีวิตและบทบาทของท่านปรีดี พนมยงค์ ในกระบวนการด้านนี้ ดูเหมือนผู้รักความเป็นธรรม ทั้งผู้ใกล้ชิดสนิทสนมกับฯพณฯ ท่านปรีดีเอง อย่างงานของ ไสว สุทธิพิทักษ์, เดือน บุนนาค หรือ วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร ตลอดจนผลงานของผู้ที่สนใจข้อ

เท็จจริงทางประวัติศาสตร์อย่างสุพจน์ ด่านตระกูล รวมทั้ง (ความโชคดีและมองการไกลของท่านปรีดีเอง ที่ก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง จนมี) ลูกศิษย์ลูกหาทั้งโดยตรงและโดยอ้อมรุ่นแล้วรุ่นเล่าออกมาประกาศก้องว่า

พ่อนำชาติด้วยสมองและสองแขน
พ่อสร้างแคว้นธรรมศาสตร์ประกาศศรี
พ่อของข้านามระบือชื่อปรีดี
แต่คนดีเมืองไทย ไม่ต้องการ

ในการเฉลิมฉลอง 100 ปีของ "มหาบุรุษสามัญชน" หนึ่งในกิจกรรมนี้ก็คือ ความพยายามที่จะเรียนรู้ชีวิตและผลงานของท่านปรีดี และแน่นอนที่สุดก็คือความเข้าใจที่ถูกต้องว่า "ท่านได้ทำอะไร และไม่ได้ทำอะไร" ทั้ง "สำเร็จและล้มเหลว" ในความเป็นมนุษย์ปุถุชน (หาใช่เทพ) ของท่าน และที่สำคัญก็คือใน "สิ่งนั้นที่เรียกว่า ประวัติศาสตร์" เป็นเรื่องของ "ข้อเท็จจริงบริสุทธิ์" หรือว่า "ถูกสร้าง ต่อเติม เสริมแต่ง" ขึ้นมาได้อย่างไร มีความจำเป็นหรือไม่เพียงใด ที่ศาสตร์แห่งอดีตนั้นจำเป็นที่จะต้อง "ถูกรื้อถอน และปฏิสังขรณ์" ขึ้นมาใหม่ ทั้งนี้เพื่อคนรุ่นปัจจุบันและอนาคต จะได้ไม่ต้องเดินวนและอับจนอยู่ในความมืดบอดดังเช่นที่เป็นมานานแสนนาน

ผลงานของมรกต เจวจินดา ชิ้นนี้ดัดแปลงมาจากวิทยานิพนธ์ปริญญาโท อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่อง **ภาพลักษณ์ปรีดี พนมยงค์ กับการเมืองไทย พ.ศ.**

2475–2526 (ทำเสร็จเมื่อปี 2537) ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ ก็เพื่อเฉลิมฉลอง 100 ปีฯ ดังกล่าวข้างต้น ทั้งนี้โดยความร่วมมือของอนุกรรมการจัดนิทรรศการ – คณะกรรมการจัดงานฉลอง 100 ปีรัฐบุรุษอาวุโส ศาสตราจารย์ ดร. ปรีดี พนมยงค์, โครงการหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ พร้อมด้วยทุนสนับสนุนจำนวนหนึ่งจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ซึ่งต้องขอขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้ และก็หวังเป็นอย่างยิ่งว่าผลงานชิ้นนี้จะมีส่วนในกระบวนการที่เกิดขึ้นใหม่ว่า

"when truth reveals, home he will come"

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ
2 กันยายน 2543
ตลิ่งชัน ธนบุรี

Abstract

Pridi Banomyong, the leader of the civilian wing of the People's Party who played an important role in the Revolution of 24 June 1932, was a political leader whose image has been constructed in way different from other leaders in Thai society and politics. From the time that Pridi began to play a part of politics in 1932 till after his departure from the political scene in 1947, his image has been constructed in two different ways, namely positively and negatively. Both these images have subsequently been used as political symbols.

The image-building process in Pridi Banomyong's case has assumed a symbolic significance in Thai society and politics, in the portrayal and playing-out of the struggle between the military of the dictatorship, the conservatives and royalists, and the liberals and socialists. Those who supported the military dictatorship constructed a negative image of Pridi in order to

build up political security for themselves, while the conservatives and royalists played a part in constructing a negative image of Pridi with the aim of maintaining the monarchy's significance in a democratic system. This negative image was very prevalent in Thai society for a long time, but it changed when liberal and socialist groups managed temporarily to rescue Thailand from dictatorship. Liberal and socialist refused to accept the negative image of Pridi Banomyong, as a symbolic defiance of military dictatorship.

After Pridi Banomyong's death, the struggle of liberal and socialist forces in Thai politics and society did not manage to achieve lasting success. The military and conservatives continued to dominate Thai politics. Liberal forces have therefore en-deavoured to create a positive image of Pridi Banomyong to used as a symbol in their political struggle.

ภาคผนวก ๑

การประกาศเกียรติคุณ

นายปรีดีที่รัฐสภาเป็นสิ่งที่มีความหมายต่อภาพลักษณ์ของนายปรีดีอย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนคือ นับว่าเป็นครั้งแรกที่กลไกรัฐได้ให้การยอมรับนายปรีดีอย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรกหลังจากที่ละเลยมาเป็นเวลากว่าสี่ทศวรรษ ปรากฏการณ์ที่รัฐสภาสะท้อนความเป็นตัวตนของประวัติศาสตร์สังคมการเมืองไทยได้เป็นอย่างดี

บทนำ

รถเมล์สาย 70 ไม่สามารถแล่นผ่านลานพระบรมรูปทรงม้าเพื่อไปยังรัฐสภาได้เหมือนทุกวัน เนื่องจากมีการชุมนุมใหญ่ของชาวบ้านจำนวนมหาศาล วันนั้นเป็นวันต้นเดือนพฤษภาคมจะมีการประกาศเกียรติคุณนายปรีดี พนมยงค์ที่ห้องประชุมใหญ่ของอาคารรัฐสภา เนื่องในโอกาสที่ยูเนสโกประกาศยกย่องนายปรีดีเป็นบุคคลสำคัญของโลกและครบรอบ 100 ปีชาตกาลของนายปรีดี ข้าพเจ้าได้รับการชักชวนจากอาจารย์ดุษฎี บุญทัศนกุลให้ร่วมงานดังกล่าว แม้ว่าข้าพเจ้าไม่ใคร่นิยมงานพิธีการนักแต่ก็พาตัวเองมาถึงอาคารรัฐสภา

เนื่องจากในฐานะที่เคยทำการศึกษาเรื่องราวของภาพลักษณ์นายปรีดีและการเมืองไทยมาเป็นเวลาสามปี ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าการที่จะมีการประกาศเกียรติคุณนายปรีดีที่รัฐสภาเป็นสิ่งที่มีความหมายต่อภาพลักษณ์ของนายปรีดีอย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนคือ นับว่าเป็นครั้งแรกที่กลไกรัฐได้ให้การยอมรับนายปรีดีอย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรกหลังจากที่ละเลยมาเป็น

เวลากว่า 4 ทศวรรษ ปรากฏการณ์ที่รัฐสภาสะท้อนความเป็นตัวตนของประวัติศาสตร์สังคมการเมืองไทยได้เป็นอย่างดี แก่นเรื่องของประวัติศาสตร์สังคมการเมืองไทยสมัยใหม่แตกต่างจากเพื่อนบ้านคือ เวียดนาม พม่าและลาวซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่การต่อสู้และปลดปล่อยตัวเองออกจากการเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส และอังกฤษ ประวัติศาสตร์ไทยกระแสหลักให้คุณค่าต่อการปรับตัวรับอารยะธรรมตะวันตกของชนชั้นผู้นำไทย การยอมรับและให้เกียรติของชาติมหาอำนาจตะวันตกถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการยกย่องเชิดชูบุคคลสำคัญต่าง ๆ ของไทย ด้วยนัยยะดังกล่าวนี้เองที่ปัญญาชนและประชาชนสายเสรีนิยมในสังคมการเมืองไทยได้เรียนรู้และนำมาปรับใช้ในกรณีของนายปรีดี พนมยงค์

ดำรง พุฒตาลในฐานะโฆษกคนหนึ่งในงานได้ทำหน้าที่ระยะแรกด้วยการเอ่ยถึงนายปรีดีด้วยการใช้คำว่ารัฐบุรุษอาวุโส ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์ แต่ในอีกไม่กี่นาทีต่อมาดำรงได้เรียกขานโดยใช้คำว่า "นายปรีดี" และคงรักษาคำเรียกดังกล่าวจนจบงาน ในหนังสือเล่มนี้เช่นกัน ข้าพเจ้าใช้คำเรียกว่านายปรีดี สิ่งที่ข้าพเจ้าต้องการจะกล่าวก็คือ การเรียกขานนายปรีดีทำให้เขาผู้เคยมีบทบาทสำคัญทางการเมืองมากมายดำรงภาพลักษณ์ความเป็นสามัญชนตลอดมา ดูเหมือนว่ากลุ่มทหาร, กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม และแม้แต่กลุ่มเสรีนิยมซึ่งมีบทบาทแตกต่างกันตามวาระและโอกาสในการสร้างตำนานทางการเมืองเกี่ยวกับนายปรีดีใน รูปแบบต่าง ๆ ก็พอใจที่ใช้คำเรียกนี้เช่นกัน เรื่องที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งคือ เจ้าหน้าที่สามคนจากองค์กรพัฒนาเอกชนอิสระจากจังหวัดหนึ่งใน

ภาคใต้เดินทางเข้ามาในกรุงเทพฯ เพียงหนึ่งวันเพื่อเข้าร่วมงานนี้ ความรู้สึกของเขาทั้งสามคนมีแนวโน้มไปในทำนองว่าการมาร่วมประกาศเกียรติคุณนายปรีดีที่รัฐสภาเป็นกิจกรรมทางประชาธิปไตยอันหนึ่ง

แต่เดิมหนังสือเล่มนี้อยู่ในรูปวิทยานิพนธ์ปริญญาโทที่เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปี 2537 ทัศนะหลายอย่างที่ปรากฏเมื่อหลายปีก่อนยังคงได้รับการรักษาไว้แต่มีอีกหลายส่วนที่ได้รับการเปลี่ยนแปลง ข้าพเจ้าขอขอบคุณคณาจารย์แห่งภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่มีส่วนสำคัญในการทำให้งานวิจัยชิ้นนี้เป็นรูปร่างขึ้นโดยเฉพาะผศ.ดร. สุวดี ธนะประสิทธิ์พัฒนา ผู้ควบคุมการวิจัยและอาจารย์สุวิมล รุ่งเจริญ นอกจากนี้คำขอบคุณยังมีแก่อาจารย์ท่านอื่นคือ วิลาศวงศ์ พงศบุตร, ปิยะนาถ บุนนาค, ฉลอง สุนทราวาณิชย์, ธีรวัติ ณ ป้อมเพชร และสมบัติ จันทรวงศ์

ท้ายสุดขอขอบคุณอาจารย์ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริแห่งคณะศิลปศาสตร์ และโครงการหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ให้ความสนใจและดำเนินการต่าง ๆ ที่ทำให้การจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้เป็นรูปเล่ม ขอขอบคุณการสนับสนุนการพิมพ์จากโครงการเฉลิมฉลองบุคคลสำคัญของไทยที่มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมระดับโลก สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และมูลนิธิปรีดี พนมยงค์อันเป็นส่วนสำคัญของการผลิตหนังสือเล่มนี้ นอกจากนี้คำขอบคุณยังมีแก่คุณวนิดา จันทนทัศน์ แห่งสำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในการประสานงานต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดพิมพ์

ก่อน 2475

ก่อนหน้านี้พรมแดนความรู้เรื่องนายปรีดีปรากฏอยู่ในรูปสารคดีชีวประวัติ สารคดีทางการเมืองเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ประชาธิปไตยหลัง 2475 และตามหน้าหนังสือพิมพ์เป็นจำนวนมาก เรื่องราวของนายปรีดี พนมยงค์ในงานเขียนเหล่านี้มีความขัดแย้งกันเสมอ เช่น นายปรีดีเป็นนักมหาชนรัฐหรือเป็นนักประชาธิปไตย นายปรีดีเป็นผู้จงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์หรือเป็นผู้บงการกรณีสวรรคต นายปรีดีเป็นฝ่ายซ้ายหรือฝ่ายขวาเป็นต้น

เกริ่น

ภาพลักษณ์นายปรีดี พนมยงค์ได้กลายเป็นเรื่องทางการเมืองนับตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึงปัจจุบัน นายปรีดี พนมยงค์ หรือหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นผู้นำคณะราษฎรสายพลเรือนเกิดเมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2443 ที่จังหวัดอยุธยา เริ่มการศึกษาชั้นต้นในจังหวัดอยุธยา ต่อมาสอบไล่ได้ชั้นมัธยม 6 ที่โรงเรียนตัวอย่างมณฑลกรุงเก่า พ.ศ.2460 ได้เข้าเรียนกฎหมายที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม ในเดือนสิงหาคม 2462 ได้รับทุนจากกระทรวงยุติธรรมไปศึกษาวิชากฎหมายที่ประเทศฝรั่งเศส สำเร็จการศึกษาดุษฎีบัณฑิตกฎหมายฝ่ายนิติศาสตร์ และได้ประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูงในทางเศรษฐกิจ ระหว่างที่ศึกษาในประเทศฝรั่งเศส นายปรีดีและเพื่อนนายทหารพลเรือนอีก 6 คนได้พบปะพูดคุยกันเรื่องระบอบการปกครองในสยามและคิดทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในปี 2470 นายปรีดีเดินทางกลับสยามเข้ารับราชการตำแหน่งผู้พิพากษาประจำกระทรวงยุติธรรม ต่อมาเป็นเลขานุการกรมร่างกฎหมาย

และสอนวิชากฎหมายที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม ในวันที่ 24 มิถุนายน 2475 ได้ร่วมกับสมาชิกคณะราษฎรซึ่งประกอบด้วยพลเรือน ทหารบก และทหารเรือ เข้ายึดอำนาจทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองสยาม ให้เป็นระบอบประชาธิปไตย

นับแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองนายปรีดีมีบทบาทสำคัญในการเมืองไทยมาโดยตลอดได้รับคำยกย่องว่าเป็นมันสมองของคณะราษฎรและเป็นนักการเมืองผู้หนึ่งที่ได้รับการยกย่องว่ามีความซื่อสัตย์และมีอุดมการณ์ นายปรีดีมีผลงานทางด้านการเมืองการปกครองและด้านการศึกษา เป็นผู้มีแนวความคิดก้าวหน้าทั้งในด้านการเมืองและเศรษฐกิจ ซึ่งแนวความคิดก้าวหน้านี่เองทำให้เขาต้องประสบปัญหาทางการเมืองอยู่เนือง ๆ เช่น กรณีร่างประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1 และการร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจ นายปรีดีก้าวขึ้นสู่จุดสูงสุดในทางการเมืองเมื่อได้ก่อตั้งขบวนการเสรีไทยเพื่อต่อต้านญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้รับการแต่งตั้งเป็นรัฐบุรุษอาวุโส และได้รับเลือกเป็นนายกรัฐมนตรี แต่เมื่อเกิดกรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลในปี 2489 นายปรีดีต้องประสบกับมรสุมทางการเมืองและต้องหลบหนีการรัฐประหารไปพำนักยังต่างประเทศ ทว่านายปรีดียังคงมีความพยายามที่จะกลับเข้าสู่อำนาจทางการเมืองด้วยการทำรัฐประหารในปี 2492 แต่ประสบความล้มเหลว ส่งผลให้นายปรีดีต้องเดินทางออกนอกประเทศอีกครั้งโดยลี้ภัยการเมืองอยู่ในสาธารณรัฐประชาชนจีนตั้งแต่ปลายปี 2492 และพำนักที่นั่นเรื่อยมาจนถึงปี 2513 ย้ายไปพำนักที่ชานกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศสนายปรีดีถึงแก่กรรมที่นั่นในเดือน

พฤษภาคม 2526

การหมดอำนาจทางการเมืองนายปรีดี พนมยงค์มิได้ทำให้เขาหมดความสำคัญไปจากสังคมการเมืองไทย แนวความคิดของเขาได้ก่อให้เกิดปฏิกิริยาต่อต้านจากพลังเก่าในสังคมการเมืองสยามภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และภาพลักษณ์ของเขาถูกใช้เป็นเครื่องมือในการต่อรองอำนาจทางการเมืองระหว่างคณะราษฎรและสถาบันกษัตริย์มาตั้งแต่ต้น ต่อมามีการสร้างเรื่องราวของเขาให้เป็นตำนานทางการเมืองเพื่อประโยชน์ในทางการเมืองของรัฐบาลทหารและกลุ่ม*อนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*ตั้งแต่ทศวรรษ 2490 จนทำให้ตำนานปีศาจทางการเมืองกลายเป็นความทรงจำกระแสหลักของสังคม แต่การเติบโตของกลุ่มแนวคิดก้าวหน้าและเสรีนิยมในสังคมไทยเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้พลังในทางการเมืองของตำนานดังกล่าวคลายลง และในที่สุดภาพลักษณ์เขาได้ถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ของเสรีนิยม

หนังสือเล่มนี้ เป็นการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกระบวนการสร้างและใช้ภาพลักษณ์ของนายปรีดีเพื่อเหตุผลทางการเมืองระหว่างปี พ.ศ.2475 ถึงพ.ศ.2526 อันเป็นการเติมเต็มช่องว่างของการศึกษาเรื่องนายปรีดีพนมยงค์ที่มีอยู่สังคมไทย กล่าวคือ เรื่องนายปรีดี พนมยงค์ได้รับการนำมาศึกษาในวงวิชาการช้าโดยเพิ่งเกิดขึ้นประมาณปลายทศวรรษ 2520 ก่อนหน้านี้พรมแดนความรู้เรื่องนายปรีดีปรากฏอยู่ในรูปสารคดีชีวประวัติ สารคดีทางการเมืองเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ประชาธิปไตยหลัง 2475 และตามหน้าหนังสือพิมพ์เป็นจำนวนมาก เรื่องราวของนายปรีดี พนมยงค์ในงานเขียนเหล่านี้มีความขัดแย้งกันเสมอ เช่น นายปรีดีเป็นนักมหาชนรัฐ

ประชาชนไทยยังคงหวังเสมอว่า จะเห็นเศรษฐ-ธรรมและอุตสาหกรรมอันคุณหลวงจักได้เลือกเฟ้นเอาใช้ให้เหมาะแก่สยามต่อไปข้างหน้า

(หลักเมือง, 14 เมษายน 2476)

จุดยืนของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม คือ ระบบสาธารณรัฐประชาธิปไตย ...เขามิได้ต้องการธำรงไว้ซึ่งสถาบันกษัตริย์

(*Summary and Note from the King of Siam to Mr. James Boxer*, 4th August 1933)

บ ท ที่ 1

ระบอบใหม่กับภาพลักษณ์ นายปรีดี พนมยงค์ 2475–2488

นายปรีดี พนมยงค์หรือหลวงประดิษฐ์มนูธรรมสามัญชนผู้เป็นข้าราชการกระทรวงยุติธรรม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้กลายเป็นที่รู้จักกว้างขวางในสังคมสยามเมื่อร่วมกับคณะบุคคลที่เรียกตนเองว่าคณะราษฎรทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 ภาพลักษณ์ของนายปรีดีกลายเป็นประเด็นทางการเมืองนับแต่บัดนั้น เนื่องจากกิจกรรมทางการเมืองและความคิดทางการเมืองของนายปรีดีในฐานะผู้นำสายพลเรือนของคณะราษฎรได้กระทบจุดที่เปราะบางที่สุดของสังคมการเมืองสยามในยุคแรกเริ่มของระบอบประชาธิปไตย กล่าวคือการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี 2475 นำมาซึ่งเงื่อนไขใหม่ ๆ ในสังคมการเมืองไทยโดยเฉพาะการเติบโตของระบอบประชาธิปไตยบนพื้นฐานของสังคมแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อีกนัยหนึ่งเกิดการประชันกันของความคิดทางการเมืองแบบใหม่คือประชาธิปไตยกับความคิดทางเมืองแบบเดิมซึ่ง

สยามรัฐ

เกร็ดเหตุการณ์เปลี่ยนการปกครอง
ให้กษัตริย์สยามอยู่ใต้กฎหมายไทย

มีสัญลักษณ์อยู่ที่สถาบันกษัตริย์ คณะราษฎรในฐานะแกนนำของแนวความคิดประชาธิปไตยแม้จะได้รับความสนับสนุนจากชนชั้นกลางในเมืองแต่ก็ต้องประสบความยุ่งยากในประเด็นเรื่องหน้าที่และความสำคัญของสถาบันกษัตริย์ในกรอบการเมืองแบบใหม่ เนื่องจากแม้มหาชนมีความต้องการให้สยามมีความก้าวหน้าด้วยระบอบการปกครองระบอบประชาธิปไตยซึ่งหมายถึงการไม่ยอมรับระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อีกต่อไป ทว่าสถาบันกษัตริย์ยังได้รับการสนับสนุนอยู่ ความเปราะบางในประเด็นเรื่องการจัดวางสถาบันกษัตริย์ในสังคมระบอบใหม่มีผลอย่างยิ่งต่อความมั่นคงของคณะราษฎร เงื่อนไขการเติบโตของระบอบการเมืองแบบใหม่ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการปรับรูปแบบระบบการบริหารเท่านั้น หากยังขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่น ๆ อีกหลายประการ เช่น การสร้างภาพลักษณ์ของคณะราษฎรในฐานะผู้นำระบอบใหม่ การสร้างระบบสัญลักษณ์ใหม่ ๆ ในทางการเมืองเพื่อให้เกิดฐานมวลชนทางการเมือง เป็นต้น ในการสร้างภาพลักษณ์ของคณะราษฎรนี่เองที่นายปรีดี พนมยงค์เข้าไปมีบทบาท เช่น การร่างประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1 ผลคือนายปรีดีถูกมองเป็นผู้นิยมประชาธิปไตยแต่ไม่นิยมเจ้า การไม่นิยมเจ้าในเวลานั้นมีนัยยะที่ลึกซึ้งไปกว่าการไม่เห็นด้วยกับระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั่นคือยังหมายถึงความเป็นไปได้ของความนิยมระบอบสังคมนิยม เหตุที่เป็นดังนี้เนื่องจากในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์มีการโฆษณาทางการเมืองที่ทำให้เกิดความเกลียดกลัวระบอบสาธารณรัฐซึ่งมีตัวอย่างให้เห็น เช่น ในประเทศรัสเซียเป็นต้น ในสายตาของผู้นิยมระบอบใหม่นายปรีดีคือ ผู้นิยมประชาธิปไตยที่มีความคิดก้าวหน้าแต่ในสายตาของ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม*-

*กษัตริย์นิยม*หรือแม้แต่บางส่วนของกลุ่มเสรีนิยมนายปรีดีคือ *ผู้นิยมระบอบสาธารณรัฐ* กิจกรรมทางการเมืองนายปรีดีเกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์มีผลอย่างมากต่อการเกิดภาพลักษณ์ของเขาเองและต่อภาพลักษณ์ของคณะราษฎร

คณะราษฎรกับสถาบันกษัตริย์ในการเมืองยุคระบอบใหม่

สถานการณ์ทางการเมืองของสังคมสยาม ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475[1] มีลักษณะเด่นประการหนึ่ง คือ การประนีประนอมของผู้นำระบอบใหม่กับสถาบันกษัตริย์ เนื่องจากพลังของระบอบเก่ายังมีความเข้มแข็งอยู่มากดังนั้นการประนีประนอมทางการเมืองกับสถาบันกษัตริย์จึงเป็นวิธีการหนึ่งของการรักษาอำนาจของคณะราษฎร ในการปฏิบัติการเปลี่ยนแปลงการปกครองประกาศฉบับหนึ่งได้ถูกแจกจ่ายไปทั่วพระนคร ประกาศฉบับนี้เป็นที่รู้จักกันดีในนาม "ประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1" ซึ่งมีข้อความเกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์ว่า "คณะราษฎรจะจัดการปกครองแบบประชาธิปตัย (Republic) กล่าวคือประมุขของประเทศจะเป็นคน

[1] การเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475 เป็นการปรากฏการณ์หนึ่งของการเสื่อมความนิยมของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในทางสากลซึ่งก่อให้เกิดการปฏิวัติในหลาย ๆ ประเทศที่สำคัญคือ การปฏิวัติในประเทศจีนและการปฏิวัติในรัสเซียเมื่อ พ.ศ. 2454 และ พ.ศ. 2460 ตามลำดับ โปรดอ่านการวิเคราะห์เหตุการณ์ดังกล่าวในนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ (2535)

สามัญ ซึ่งสภาผู้แทนราษฎรได้เลือกตั้งขึ้นอยู่ในตำแหน่งตามกำหนดเวลา" (ปั่น บุณยเกียรติและเฮง เล้ากระจ่าง, 2475 : 215) ข้อความดังกล่าวดูจะประกาศเจตนารมณ์ความไม่ต้องการสถาบันกษัตริย์อย่างชัดเจน ทว่าเกมที่คณะราษฎรก้าวเดินในเวลาต่อมากลับเป็นการประนีประนอม ดังจะพบว่าข้อความข้างต้นเปลี่ยนแปลงไปเมื่อทำหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าว่า "คณะราษฎรจะเลือกเจ้านายพระองค์อื่นที่เห็นสมควรขึ้นเป็นกษัตริย์" (ปั่น บุณยเกียรติและเฮง เล้ากระจ่าง, 2475 : 215) พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้เดินหมากทางการเมืองที่มีส่วนทำให้เกมการประนีประนอมทางการเมืองเกิดขึ้นได้ คือทรงยอมรับเป็นกษัตริย์ใต้รัฐธรรมนูญ การประนีประนอมทางการเมืองดังกล่าวสะท้อนให้เห็นอย่างกว้างขวางในหนังสือพิมพ์ซึ่งถือเป็นสื่อทางการเมืองที่สำคัญด้วยคณะราษฎรได้ควบคุมหนังสือพิมพ์ด้วยการใช้*พระราชบัญญัติสมุดเอกสารและหนังสือพิมพ์ พ.ศ.2470* เพื่อควบคุมหนังพิมพ์ฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาล เช่น ถอนใบอนุญาตเจ้าของหนังสือพิมพ์เช่น *24 มิถุนา กรุงเทพเดลิเมล์*และ*บางกอกการเมือง* เป็นการชั่วคราว เนื่องจากหนังสือพิมพ์เหล่านี้ได้ลงบทความที่คณะราษฎรเห็นว่าไม่ก่อให้เกิดผลดีต่อสถานการณ์ทางการเมืองขณะนั้น ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงมีบทความที่แสดงให้เห็นความปรองดองระหว่างคณะราษฎรกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าปรากฏอยู่เนือง ๆ[2] เช่น

[2] ตัวอย่างบทความอื่น ๆ เช่น "อิสสระของไทยที่เปนมาล้วนน่าอัศจรรย์ น่าสรรเสริญ กษัตริย์และคณะราษฎร" เขียนโดย จ.ร. ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์*ศรีกรุง*ฉบับวันที่ 11 กรกฎาคม 2475

...พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันนี้เสด็จอวตารลงมา...พระองค์ได้ทรงวิจารณ์ถึงการสมัยและความเปนไปของประชาราษฎรอยู่เสมอ ได้เหตุผลอันควรเชื่อตระหนักว่าพระองค์ได้ทรงเห็นว่าฐานะของเราขณะนี้ ถ้าจะเปรียบ ก็คล้ายม้าที่กำลังแข็งแรงพ่วงพี สารถีแม้จะสามารถเพียงใด เพียงคนเดียวจะถือบังเหียนบังคับให้ไปในทางที่ดีควรจะเปนเหตุให้เกิดความเจริญย่อมเป็นการยากอยู่ จึงต้องมีผู้ช่วยอีกจึงสามารถถือบังเหียนบังคับม้า... ประจวบหนักหนาที่คณะราษฎรอุบัติขึ้นในสมัยที่สมควรอย่างยิ่ง คณะราษฎรได้รับบังเหียนจากพระราชหัตถ์มาช่วยถือไว้ด้วยความเต็มใจและทรงพอพระราชหฤทัย ประชาราษฎรทั้งหลายต่างก็พากันปลาบปลื้มเป็นอันมาก

(*หลักเมือง*, 20 สิงหาคม 2475)

นอกจากนี้ ยังมีหลักฐานว่าคณะราษฎรพยายามสร้างความยอมรับการเป็นผู้นำของตนผ่านหนังสือพิมพ์ การขึ้นมาเป็นผู้นำของคณะราษฎรเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วปราศจากฐานทางการเมืองที่มีมาในทางประวัติศาสตร์ ส่วนสถาบันกษัตริย์เป็นศูนย์กลางของสังคมสยามมาช้านานและยังคงมีความหมายต่ออารมณ์และความรู้สึกของประชาชนทั่วไป ทั้งในระยะสั้นและระยะยาวถ้าคณะราษฎรไม่สามารถสร้างสัญลักษณ์ของความเป็นระบอบใหม่ขึ้นมาได้การประชันระหว่างพลังของระบอบเก่าและระบอบใหม่ย่อมจะ

เป็นปัญหาทางการเมืองที่เรื้อรัง ระยะแรกคณะราษฎรจึงต้องประกาศตนให้ประชาชนทั่วไปได้รู้จัก ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือบทความ**ควรรู้สึกอย่างไรต่อคณะราษฎร** เขียนโดย จ. จิตรลักษณ์อันเป็นนามปากกาของร.ท. จำรูญ จิตรลักษณ์ หนึ่งในผู้การคณะราษฎรสายทหาร

> *เราไม่เห็นสมควรอย่างยิ่ง ที่จะอาศัยข้อตำหนิอันไปในส่วนตัวบุคคลมาล้างดี ซึ่งเขากระทำไปแล้วเพื่อชาติ เรายังเสียดายแอกที่ถ่วงอยู่บนคอของเราอีกหรือ เราจึงพากันลืมบุญคุณอันยิ่งใหญ่ ซึ่งเราเป็นหนี้ต่อเขาเสีย อย่าลืมเสียว่าไม่เฉพาะแต่มนุษย์แม้แต่สัตว์เดรัจฉานมันก็ต้องการอิสรภาพ... เราเป็นมนุษย์ เรามีความนึกคิดสูงกว่านั้น เราควรจะมีความกตัญญูกตเวทีต่อเขาให้สูงกว่าสัตว์ที่ถูกปล่อยออกมาจากที่คุมขัง*
>
> (*หลักเมือง*, 27 กรกฎาคม 2475)

อย่างไรก็ดี คณะราษฎรตระหนักว่าการสร้างสัญลักษณ์ของระบอบใหม่ที่มีศูนย์กลางที่กลุ่มคณะราษฎรซึ่งเป็นบุคคลธรรมดานั้นไม่ใช่แก่นสารสำคัญของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง อีกประการหนึ่งย่อมจะเป็นสัญลักษณ์ที่ไม่สามารถลดทอนความสำคัญของสถาบันกษัตริย์ลงได้ ดังนั้นคณะราษฎรจึงพยายามสร้างลัทธิรัฐธรรมนูญเพื่อให้เป็นสัญลักษณ์ของระบอบใหม่ตลอดช่วงระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2475 ถึง 2488 ไม่ว่าผู้นำคณะราษฎรคนใดดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีก็พยายามเชิดชูลัทธินี้เสมอ

แม้เกมการประนีประนอมจะถูกนำมาใช้เนือง ๆ แต่การกระทบกระทั่งระหว่างคณะราษฎรกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ก็ยากจะหลีกเลี่ยงได้ เช่น เรื่องสมาคมการเมืองที่คณะราษฎรดำริจะจัดขึ้นไม่ตรงกับความคิดทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯจึงทำให้ทรงเสด็จไปประทับที่พระราชวังไกลกังวล หัวหินตั้งแต่ 18 ธันวาคม 2475 จนถึงเดือนกุมภาพันธ์ 2475 (ตามศักราชที่ใช้ในปัจจุบันคือ เดือนกุมภาพันธ์ 2476) ยังไม่เสด็จนิวัติพระนคร ทำให้เป็นที่จับตามองกันจนถึงกับมีข่าวลือว่าจะไม่เสด็จกลับมาในงานวันฉัตรมงคล คณะราษฎรจึงต้องออกแถลงการณ์ว่าทรงพระประชวร

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงคับข้องใจอยู่ตลอดเวลาในประเด็นเรื่องพระเกียรติ พระราชทรัพย์และพระราชอำนาจเนื่องจากประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1 โจมตีสถาบันกษัตริย์อย่างรุนแรง แม้ต่อมาคณะราษฎรจะทำการขอขมาต่อพระองค์แล้วแต่ความหวาดกลัวเรื่องการล้มสถาบันกษัตริย์และการยึดทรัพย์เจ้านายและคนมั่งมีกลับยังคงมีอยู่ ความหวาดกลัวดังกล่าวมีเหตุมาจากการที่หนังสือพิมพ์มักจะลงข่าวว่าเจ้านายหลายพระองค์มีทรัพย์สินจำนวนมากนับหลายร้อยล้านและถ้านำมารวมกันยังมากกว่าเงินทุนของประเทศ ข้อเสนอที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์คือให้นำเงินเหล่านี้มาบำรุงบ้านเมืองเสีย ในช่วงเวลาแห่งความหวาดระแวงนั้นคณะรัฐมนตรีได้ประชุมวางแผนเศรษฐกิจในเดือนกุมภาพันธ์ 2475 (ตามศักราชใหม่คือ เดือนกุมภาพันธ์ 2476) และมอบหมายให้นายปรีดี พนมยงค์เป็นผู้ร่างเค้าโครงเศรษฐกิจ ซึ่งเมื่อนายปรีดีได้เสนอร่างเค้า

โครงการเศรษฐกิจต่อคณะรัฐมนตรีในเดือนมีนาคม 2475 (ตามศักราชใหม่ คือเดือนมีนาคม 2476) ก็เกิดความยุ่งยากทางการเมืองขึ้นเนื่องจากความแตกต่างทางความคิดของนายปรีดีกับกลุ่มอื่น ๆ ในคณะราษฎรและพระยามโนปกรณ์นิติธาดานายกรัฐมนตรี

พระยามโนปกรณ์นิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์) เป็นขุนนางเก่าสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทางคณะราษฎรเล็งเห็นว่าเป็นบุคคลที่เหมาะสมที่สมควรจะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี พระยามโนปกรณ์นิติธาดา จึงเป็นนายกรัฐมนตรีคนแรกของระบอบใหม่ พระยามโนปกรณ์นิติธาดาเป็นผู้ที่มีความคิดก้าวหน้าเกี่ยวกับรูปแบบทางการปกครองทว่าในทางเศรษฐกิจกลับมีความคิดในเชิงปฏิรูปคือเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป มากกว่าที่จะให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่แบบอื่นโดยทันที ดังนั้นพระยามโนปกรณ์นิติธาดาจึงไม่เห็นด้วยกับเค้าโครงการเศรษฐกิจของนายปรีดีที่มีลักษณะเป็นแบบสังคมนิยม และได้ดำเนินการรุกทางการเมืองจนทำให้เค้าโครงการเศรษฐกิจไม่ได้รับความเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎรจนเกิดความวุ่นวายทางการเมืองอันมีผลให้พระยามโนปกรณ์ต้องทำการปิดสภา และงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา ส่วนนายปรีดีต้องเดินทางออกนอกประเทศในวันที่ 12 เมษายน 2476

พระยามโนปกรณ์นิติธาดา

ในเวลาต่อมา คณะราษฎรได้พลิกสถานการณ์ด้วยการทำรัฐประหารรัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดา และให้พระยาพหลพลพยุหเสนา

หัวหน้าคณะราษฎรดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแทน นายปรีดีได้รับการเรียกตัวกลับมาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี การกลับมาของนายปรีดีได้ก่อให้เกิดความระแวงในหมู่เจ้านายขึ้นอีกแม้ว่านายปรีดีสัญญาจะไม่นำเค้าโครงการเศรษฐกิจที่ร่างขึ้นมาใช้ก็ตาม ความหวาดระแวงของกลุ่มเจ้านำไปสู่ความพยายามทำรัฐประหารของพระองค์เจ้าบวรเดชซึ่งดำเนินอยู่อย่างยืดเยื้ออยู่หลายวันและรัฐบาลได้ทำการปราบปรามอย่างรุนแรง

ผลความพ่ายแพ้ของพระองค์เจ้าบวรเดช นำมาซึ่งการเพิ่มความตึงเครียดและความหวาดระแวงระหว่างคณะราษฎรกับสถาบันกษัตริย์ ผู้ร่วมก่อการรัฐประหารถูกจับกุมและนำตัวขึ้นศาลพิเศษ การลงโทษและเนรเทศนักโทษทางการเมืองเหล่านี้ทำให้เชื้อพระวงศ์จำนวนมากมีความหวาดกลัวมากยิ่งขึ้นอันเป็นผลให้กลุ่มเชื้อพระวงศ์ทยอยเดินทางไปพำนักยังต่างประเทศ ส่วนพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯได้เสด็จออกจากพระนครตั้งแต่การรัฐประหารยังดำเนินอยู่ ทรงมีความโทมนัสที่พระญาติถูกจับกุมลงโทษประกอบกับความคับข้องพระทัยที่สั่งสมมาตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองทำให้เสด็จพร้อมด้วยพระนางเจ้ารำไพพรรณีประพาสยุโรปและอเมริกาเพื่อรักษาพระเนตรในเดือนมกราคม 2476 (ตามศักราชใหม่คือเดือนมกราคม 2477) พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯไม่ได้เสด็จนิวัติประเทศสยามอีกเลย ระหว่างนี้ทรงติดต่อกับรัฐบาลเพื่อขอสละราชสมบัติและทรงสละราชสมบัติในวันที่ 2 มีนาคม 2477 (ตามศักราชใหม่คือ เดือนมีนาคม 2478) หลังจากนั้นประทับที่ประเทศอังกฤษจนสวรรคต การสละราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯเป็นประเด็นใหญ่ในสังคมการเมืองสยาม

รัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนาได้ส่งตัวแทนรัฐบาลเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ที่ประเทศอังกฤษหลายครั้งหากไม่สามารถทัดทานพระราชประสงค์ได้ รัฐบาลได้จัดชี้แจงต่อประชาชนด้วยการจัดพิมพ์ **แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงสละราชสมบัติ**ออกเผยแพร่และทำตามคำแนะนำของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ด้วยการอัญเชิญพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิดลขึ้นครองราชย์แทน

แถลงการณ์

การที่พระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ ยังทรงพระเยาว์ และประทับอยู่ที่สวิตเซอร์แลนด์ทำให้การต่อรองทางการเมืองกับสถาบันกษัตริย์ไม่ใช่ปัญหาใหญ่ของคณะราษฎรอีกต่อไป เมื่อนายพลตรีหลวงพิบูลสงคราม (ยศในขณะนั้น) ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี พ.ศ.2481 ได้พยายามเชิดชูลัทธิผู้นำและลัทธิรัฐธรรมนูญขึ้นมาแทนที่ความสำคัญของสถาบันกษัตริย์ นอกจากนี้ยังมีการกำจัดศัตรูทางการเมืองครั้งใหญ่ในพ.ศ.2482 และยังมีความพยายามลิดรอนทรัพย์ของเจ้านายเช่น การฟ้องพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ดังบันทึกของคุณหญิงมณี สิริวรสาร (เล่มหนึ่ง, 2533 : 440) ผู้ใกล้ชิดในฐานะพระญาติของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯขณะที่ทรงประทับที่ประเทศอังกฤษบันทึกไว้ว่า

ยุวกษัตริย์

คดีนี้ เป็นคดีที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ และสมเด็จพระนางเจ้านางรำไพพรรณีเป็นจำเลย โดยโจทก์คือรัฐบาล...ได้ฟ้องว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ขณะที่ดำรงอยู่ในฐานะเป็นพระมหากษัตริย์ของประเทศ ได้ทรงนำเงินจากพระคลังข้างที่ไปใช้จ่ายในการเสด็จต่างประเทศ เพื่อเยี่ยมเยียนเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศต่าง ๆ เพื่อรักษาพระเนตร

ระบอบพิบูลสงครามที่ดำเนินมาด้วยลัทธิเชื่อผู้นำชาติพ้นภัย และรักษาอำนาจด้วยระบบเผด็จการทางรัฐสภาได้รับการท้าทายทางการเมืองจากกลุ่มการเมืองอื่น ๆ คือ *กลุ่มนายปรีดีสายพลเรือน*และ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม* ซึ่งมีความต้องการยุติระบบเผด็จการทางรัฐสภา ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ประกาศเข้าร่วมสงครามเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น ส่วน*กลุ่มนายปรีดีสายพลเรือน*และ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม* ได้ร่วมกันก่อตั้งขบวนการเสรีไทยเพื่อต่อต้านญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และต่อมาได้อาศัยสถานการณ์พลิกผันของสงครามล้มรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามด้วยวิธีการทางสภาฯ จนจอมพล ป. พิบูลสงครามต้องลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี *กลุ่มนายปรีดีสายพลเรือน*และ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*ร่วมกันจัดตั้งรัฐบาลใหม่ด้วยการสนับสนุนของประชาชนในประเทศและชาติมหาอำนาจตะวันตกที่ชนะสงคราม

ภาพลักษณ์ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมการเมืองยุคระบอบใหม่

ในบรรดาผู้นำคณะราษฎรนายปรีดี พนมยงค์ดูจะเป็นบุคคลที่เรื่องราวของเขากลายเป็นประเด็นทางการเมืองมากที่สุด ภาพลักษณ์สองแบบของนายปรีดีคือ *นักสาธารณรัฐประชาธิปไตยผู้ไม่นิยมเจ้า*และ*สามัญชนนักประชาธิปไตย*ได้รับการผลิตขึ้นมาภายใต้สังคมการเมืองที่อยู่ในช่วงเวลาปรับเปลี่ยนและการต่อสู้ระหว่างพลังความคิดแบบเก่าและแบบใหม่ ข้อเท็จจริงทางการเมืองยุคระบอบใหม่พอจะให้ข้อสรุปได้ว่า แม้คณะราษฎรจะใช้วิธีการประนีประนอมทางการเมืองกับสถาบันกษัตริย์แต่การรัฐประหารของพระองค์เจ้าบวรเดชได้เป็นประเด็นสำคัญที่ทำให้เกิดการเผชิญหน้ากันระหว่างพลังของระบอบเก่าและระบอบใหม่มากขึ้น การเผชิญหน้าดังกล่าวมีการใช้ความรุนแรงทางการเมือง เช่น การตัดสินลงโทษผู้ร่วมก่อการรัฐประหาร นอกจากนี้การกำจัดศัตรูทางการเมืองในสมัยจอมพล ป. พิบูล-สงครามในปี 2482 ก็ถือเป็นการใช้ความรุนแรงที่*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*ได้รับผลกระทบโดยตรง ทว่าสิ่งที่น่าประหลาดใจคือ การใช้ความรุนแรงทางการเมืองของคณะราษฎรโดยรวมและของจอมพล ป.พิบูลสงครามที่มีผลกระทบต่อ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*กลับไม่ได้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดวาทกรรมทางการเมืองจาก*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-*

จาก*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม* แนวคิดของ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*ที่ว่านายปรีดีเป็นนักสาธารณรัฐประชาธิปไตยที่ไม่นิยมเจ้านี้จะดำรงอยู่ในสังคมการเมืองสยามต่อไปอีกนาน

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระราชินี ประทับที่หน้าพลับพลาสูง ในคราวฉลองรัฐธรรมนูญ

นายปรีดีนักสาธารณรัฐประชาธิปไตย ผู้ไม่นิยมเจ้า

โดยส่วนพระองค์ ทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับหลวงประดิษฐ์มนูธรรมว่า...จุดยืนของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม คือ ระบบสาธารณรัฐประชาธิปไตย...เขามิได้ต้องการธำรงไว้ซึ่งสถาบันกษัตริย์

(*Summary and Note from the King of Siam to Mr. James Boxer*, 4 August 1933)

เช้ามืดของวันที่ 24 มิถุนายน 2475 คณะราษฎรได้แจกจ่ายประกาศไปทั่วพระนคร การเปลี่ยนแปลงการปกครองเริ่มต้นด้วยการปลุกเร้ามวลชน

คณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง กำลังอ่านแถลงการณ์ของคณะราษฎร 24 มิถุนายน 2475

รัฐบาลของกษัตริย์ได้ปกครองอย่างหลอกลวงไม่ซื่อตรงต่อราษฎร... มิหนำซ้ำกล่าวคำหมิ่นประมาทราษฎรผู้มีคุณเสียภาษีอากรให้พวกเจ้าได้กินว่า ราษฎรยังมีเสียงทางการเมืองไม่ได้เพราะราษฎรยังโง่ คำพูดเหล่านี้ของรัฐบาลเช่นนี้ใช้ไม่ได้ ถ้าราษฎรโง่ เจ้าก็โง่... บรรพบุรุษของราษฎรเป็นผู้ช่วยกันกู้ให้ประเทศมีอิสระภาพพ้นจากมือข้าศึก พวกเจ้ามีแต่จะชุบมือเปิบ และกวาดรวบรวมทรัพย์สินไว้ตั้งหลายร้อยล้าน

(*ประกาศคณะราษฎรฉบับที่* 1, 24 มิถุนายน 2475)

เนื้อความในประกาศนำมาซึ่งความไม่พอพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ในพระราชบันทึกตรัสเล่าของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี (2516 : 4) ถึงเหตุการณ์เมื่อคณะราษฎรเข้าเฝ้าภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงต่อว่าต่อขานคณะราษฎรในเรื่องคำประกาศเมื่อวันปฏิวัติด้วยถ้อยคำรุนแรง ซึ่งเป็นการกระทบ

กระเทือนต่อพระองค์และพระบรมราชจักรีวงศ์" ผลของเหตุการณ์นี้คือ นายปรีดี ผู้ร่างประกาศถูกมองว่าเป็นผู้ไม่นิยมเจ้าและเกิดความหวาดกลัวในหมู่เจ้านายว่าวันใดวันหนึ่งชะตากรรมของตนอาจจะเป็นเหมือนกับเจ้านายแห่งราชวงศ์โรมานอฟซึ่งถูกประหารชีวิตภายหลังการปฏิวัติรัสเซีย

คณะราษฎรได้เข้าเฝ้าขอขมาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ในวันที่ 7 ธันวาคม 2475 โดย "หลวงประดิษฐ์ฯได้อ่านคำถวายบังคมทูลขอขมาในนามแทนคณะ" (*หญิงไทย*, 10 ธันวาคม 2475) การขอขมานี้เกิดขึ้นหลังจากการแจกจ่ายประกาศประมาณ 5 เดือนเศษ สันนิษฐานว่าการต่อรองระหว่างคณะราษฎรกับสถาบันกษัตริย์ในประเด็นเรื่องรัฐธรรมนูญที่ทางคณะราษฎรเป็นผู้ร่างถวายเพื่อให้ทรงลงพระปรมาภิไธยนั้น มีความยุ่งยากหลายประการ ทางคณะราษฎรจึงพยายามลดความยุ่งยากทางการเมืองด้วยการขอขมาต่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ แต่การขอขมาไม่ได้ลบความหวาดระแวงที่เกิดขึ้น นอกจากนี้เหตุการณ์ทางการเมืองในระยะเวลาต่อมาได้ทำให้*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*เพิ่มความแน่ใจมากขึ้นว่านายปรีดีเป็นผู้ไม่นิยมเจ้า ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองมีหลักฐานว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ มิได้ทรงเพ่งเล็งว่านายปรีดีเป็น*ผู้ไม่นิยมเจ้า* ในครั้งที่นายปรีดีได้รับทุนเล่าเรียนหลวงไปศึกษาต่อวิชากฎหมายที่ประเทศฝรั่งเศส พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ กฤดากร เอกอัครราชทูตประจำกรุงปารีสทำหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ว่า นายปรีดีเป็นหัวหน้าชักชวนนักเรียนก่อการขัดคำสั่งอัครราชทูตด้วยการส่งผู้แทนไปประเทศอังกฤษเห็นจะเป็นภัยต่อราชบัลลังก์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ มีพระราชวินิจฉัยว่า

"พวกเขายังได้ส่งผู้แทนไปประเทศอังกฤษโดยรู้อยู่แล้วว่าขัดต่อความประสงค์ของอัครราชทูต... สถานการณ์เช่นนี้ไม่อาจจะผ่อนปรนได้" (*สำเนาโทรเลขเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศถึงเอกอัครราชทูตสยาม*, 22 ตุลาคม 2469) ทรงมีพระราชดำริว่านายปรีดีต้องรับผิดชอบด้วยการถูกเรียกตัวกลับสยามทันที แต่เมื่อนายเสียง พนมยงค์ บิดานายปรีดีทูลเกล้าถวายฎีกาเพื่อขอให้ทรงผ่อนปรนก็ทรงเห็นควรให้นายปรีดีสำเร็จการศึกษาเสียก่อนแล้วค่อยเดินทางกลับโดยมีเงื่อนไขว่านายปรีดีต้องทำหนังสือขอโทษอัครราชทูต

หลักฐานชิ้นต่อมาคือ จดหมายเจ้าพระยามหิธร ราชเลขานุการในพระองค์สมเด็จพระปกเกล้าฯ ถึงเจ้าพระยาพิชัยญาติกล่าวถึงพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เกี่ยวกับนายปรีดีว่า

> *โปรดเกล้าฯว่านายปรีดีคนนี้เป็นคนฉลาด แต่ออกจะอวดดีสักหน่อยตามวิสัยของคนหนุ่ม ถ้าได้รับราชการในตำแหน่งรับผิดชอบแล้วก็น่าจะได้ราชการดีต่อไป และไม่ทรงเชื่อนักว่าจะเปน serious danger to the government ตามที่พระองค์เจ้าจรูญจดไว้ในรายงาน ถ้ารัฐบาลไม่ใช้เขาให้สมควรกับความรู้เขานั่นแหละอาจจะเป็นทางไม่ดีได้*
>
> (กจช. ร.7 กรมราชเลขาธิการ "จดหมายเจ้าพระยามหิธรถึงเจ้าพระยาพิชัยญาติ", 4 เมษายน 2470 สำเนาลับที่ 1/19)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ไม่ทรงถือ

ว่านายปรีดีเป็นบุคคลอันตรายแต่การกระทำของนายปรีดีเป็นสิ่งที่ต้องกำราบ เพราะ *"ความอวดดีของคนหนุ่ม"* ขัดกับจารีตสังคมที่ให้ความสำคัญกับประเด็นเรื่องผู้ใหญ่กับผู้น้อย นอกจากนี้แม้ว่าในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์จะมีการสอดส่องกิจกรรมของข้าราชการและมีรายงานที่น่าสงสัยหลายประการเกี่ยวกับความเป็นไปได้ของการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง ทว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ไม่ทรงเชื่อว่าเหตุการณ์ดังกล่าวจะเกิดในสังคมสยาม ตัวอย่างเช่น ในจำนวนรายงานการสอดส่องนี้พาดพิงถึงนายปรีดีว่า *"มีข้าราชการกระทรวงยุติธรรมชื่อปรีดี พนมยงค์ ได้ไปพบนายฉางเยนเฮงผู้แทนรัฐบาลจีนโดยไม่ทราบสาเหตุ"* (กจช. สบ. 2.47/143 "จดหมายกรมพระนครสวรรค์ถึงเจ้าพระยามหิธร ลับที่ 505/13073 21 มกราคม 2471") การปฏิสัมพันธ์กับผู้แทนจีนถูกจับตามองเพราะจีนเพิ่งทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่านายปรีดีถูกเพ่งเล็งว่าเป็นผู้มีแนวคิดเป็นอันตรายสถาบันกษัตริย์ อีกตัวอย่างหนึ่งคือ ก่อนการปลี่ยนแปลงการปกครองมีข่าวลือว่าจะมีการเคลื่อนไหวทางการเมือง เช่น ข่าวว่านายประยูร ภมรมนตรีจะเป็นคนหนึ่งที่เข้าร่วมเปลี่ยนแปลงการปกครอง บรรดาเจ้านายไม่ทรงเชื่อเพราะนายประยูรเคยรับใช้ใกล้ชิดเจ้านายมาก่อน จนกระทั่งเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองมีประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1 ออกมาทางสถาบันกษัตริย์และกลุ่มเจ้าจึงตระหนักว่าได้คาดการผิด เหตุการณ์แต่หนหลังเกี่ยวกับนายปรีดีจึงถูกนำมาปะติดปะต่อและภาพร่างต่าง ๆ ชัดเจนยิ่งขึ้นไปอีกว่าเขาเป็นผู้ไม่นิยมเจ้าเมื่อนายปรีดีเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจ

ก่อนที่นายปรีดีจะเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจต่อคณะรัฐมนตรี มีข่าวลือ หนาหูว่าเค้าโครงการเศรษฐกิจนี้จะเสนอให้มีการริบทรัพย์เจ้านายและคนมั่งมี พระยามโนปกรณ์นิติธาดาต้องออกมาแถลงตอบโต้

> *เสียงลือเกิดขึ้นในหมู่ประชาชนมากมายหลายอย่าง และข่าวลือนั้นแต่ละล้วนเปนไปในทางอัปมงคล ...ขอให้ประชาชนพลเมืองทั้งหลายวางใจเสียเถิดว่า ทรัพย์สมบัติตลอดจนชีวิตร์จะปลอดภัยอยู่เสมอ ...พลเมืองคงมีทรัพย์สมบัติ และได้รับความสงบสุขเช่นไรก็คงเปนอยู่หรือจะเปนไปเช่นนั้น*
>
> (*ไทยเขษมรวมข่าว*, 23 กุมภาพันธ์ 2475)

ข่าวลือดังกล่าวเกิดจากความเชื่อว่านายปรีดีนิยมระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่ปราศจากกษัตริย์เป็นประมุขและมีแนวคิดในการจัดการเศรษฐกิจในทางสังคมนิยม ประกอบกับเวลาดังกล่าวบุคคลใกล้ชิดนายปรีดี คือ นายสงวน ตุลารักษ์เขียนหนังสือ**โซเชียลสิสต์คืออะไร**ออกพิมพ์จำหน่ายช่วงต้นเดือนมีนาคม 2475 (ศักราชปัจจุบันคือ มีนาคม 2476) แต่ถูกผู้บังคับการตำรวจสมุทรสาครห้ามจำหน่าย ต่อมามีข่าวว่าสภาผู้แทนราษฎรอนุญาตให้ขายได้ ทางสภาผู้แทนราษฎรแถลงปฏิเสธข่าวนี้ว่าไม่ได้ยกเรื่องการจำหน่ายหนังสือ**โซเชียลลิสต์คืออะไร**มาพิจารณา (*กรรมกร*, 10 มีนาคม 2475) ความสับสนของสถานการณ์ดังกล่าวยิ่งทำให้*กลุ่มเจ้า*และ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*มีความหวาดระแวงนายปรีดีมากขึ้น

นอกจากนี้ เป็นไปได้ว่า*กลุ่มเสรีนิยม*ที่มีความเห็นในเรื่องการจัดการทางเศรษฐกิจที่แตกต่างไปจากนายปรีดีก็มีไม่น้อยเช่นกันดังจะพบว่าปัญหาเรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจนำไปสู่ความวุ่นวายทางการเมืองและจบลงด้วยการที่พระยามโนปกรณ์นิติธาดาปิดสภา และงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา

นายปรีดีเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจต่อคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 9 มีนาคม 2475 (ศักราชปัจจุบันคือ มีนาคม 2476) คณะรัฐมนตรีได้ประชุมพิจารณาครั้งแรกเมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2475 (ศักราชปัจจุบันคือ มีนาคม 2476) โดยไม่ลงมติ สถานการณ์ในคณะรัฐมนตรีเป็นไปตามที่นายจรูญ สืบแสงสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรท่านหนึ่งกล่าวในสภาว่า "...เท่าที่ได้ทราบมามีว่า นโยบายทางเศรษฐกิจไม่ลงรอยกันเพราะต่างคนต่างเห็นกันไปคนละทางและบางคนมี prejudice (อคติ) ในบางคนหรือไม่อย่างนั้นก็มี prejudiceในทางนโยบาย เช่น นโยบายของหลวงประดิษฐ์มีบางคนเข้าใจว่าเป็นนโยบายทาง communism หรือ socialist" (*รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร*, 10 มีนาคม 2475 – ศักราชปัจจุบันคือ มีนาคม 2476)

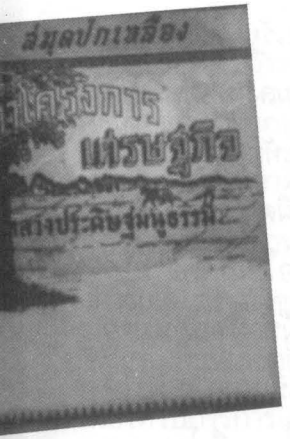

เนื้อหาของเค้าโครงการเศรษฐกิจ ที่ให้รัฐเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ทุกอย่างไม่ตรงกับแนวคิดการจัดการเศรษฐกิจของกลุ่มพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ดังนั้นพระยามโนปกรณ์นิติธาดาจึงหาวิธีให้เค้าโครงการเศรษฐกิจนี้ตกไปด้วยการอาศัยพระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ

ที่ไม่ทรงเห็นด้วยกับร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจมาเป็นเครื่องชี้ขาด ผลที่ตามมาคือความขัดแย้งในสภาผู้แทนราษฎรที่นำไปสู่การปิดสภา และงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา ซึ่งเปรียบเสมือนการยึดอำนาจนั่นเอง พระยามโนปกรณ์นิติธาดาแถลงเหตุที่คัดค้านเค้าโครงการเศรษฐกิจจนถึงกับเป็นเหตุให้ยุบสภาว่า

> *ระหว่างเวลาที่หลวงประดิษฐ์ฯ เป็นรัฐมนตรีอยู่ในคณะรัฐบาลใหม่นั้นคราวใดที่มีการจับกุมลงโทษจีนที่เป็นคอมมิวนิสต์แล้ว หลวงประดิษฐ์มักจะทักท้วงว่า ผู้ซึ่งนับถือลัทธิคอมมิวนิสต์ไม่ควรมีความผิด ถ้าได้รับโทษต่อเมื่อใดที่เขายุยงหรือใช้กำลังกายก่อให้เกิดความไม่สงบขึ้นแล้วเมื่อนั้นจึงถือว่าผู้นั้นเป็นผู้ทำผิดกฎหมาย การที่ได้ยินหลวงประดิษฐ์กล่าวอยู่เช่นนี้เสมอ ๆ ทำให้ข้าพเจ้าและรัฐมนตรีบางท่านเกิดระแวงขึ้นมา ถึงโครงการเศรษฐกิจที่หลวงประดิษฐ์รับภาระไปนั้นว่าจะมีเข็มไปในทางคอมมิวนิสต์เสียกระมัง*
>
> (*ไทยเขษมรวมข่าว*, 22 เมษายน 2478)

แม้จะมีการถกเถียงกันกันว่าพระบรมราชวินิจฉัยอาจจะมิใช่พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เช่น หนังสือพิมพ์*เฉลิมประเทศ* (28 ธันวาคม 2476) ลงข่าวนายมังกร สามเสนเปิดเผยว่า "...เรื่องวินิจฉัยเค้าโครงเศรษฐกิจ

ของหลวงประดิษฐ์หาใช่เป็นพระราชนิพนธ์ของในหลวงไม่ นายมังกรได้ยืนยันว่าพระยามโนปกรณ์เขียนขึ้นเอง" แต่ข้อเสนอเหล่านี้ไม่สามารถหยุดยั้งกระแสการคัดค้านนโยบายเศรษฐกิจของนายปรีดีได้

การต่อสู้ทางการเมืองผ่านสื่อต่าง ๆ รวมทั้งการแสดงความคิดเห็นของหลาย ๆ ฝ่ายผ่านหนังสือพิมพ์ในประเด็นเรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ความคิดว่านายปรีดีมีความคิดในเชิงสาธารณรัฐเผยแพร่ออกไปอย่างกว้างขวาง *กลุ่มเจ้า*และ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*ได้ทำการเผยแพร่วิพากษ์วิจารณ์ว่าเค้าโครงการเศรษฐกิจเป็นคอมมิวนิสต์ หนังสือพิมพ์*ประชาชาติ* (20 เมษายน 2476) ลงข่าวว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ "พระราชทานเงินทุนส่วนพระองค์ให้รัฐบาลพิมพ์พระราชวินิจฉัยโครงการณ์เศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมขึ้น 3,000 ฉบับเพื่อแจกจ่ายให้แก่บุคคลและคณะบุคคลทราบข้อความนั้น ๆ ทั่วกัน" พระบรมราชวินิจฉัยได้รับการการเผยแพร่ทางหน้าหนังสือพิมพ์ด้วย เช่น *ศรีกรุง*เริ่มตีพิมพ์ตอนแรกวันที่ 20 เมษายน 2476 แต่แล้วก็ถูกห้ามตีพิมพ์ในวันถัดมา นอกจากนี้ยังมีหนังสือพิมพ์*กรุงเทพฯเดลิเมล์*ที่ตีพิมพ์พระบรมราชวินิจฉัยและมีบทความวิพากษ์วิจารณ์เค้าโครงการเศรษฐกิจแต่ต้นฉบับชำรุดมากทางหอสมุดแห่งชาติจึงงดบริการพบแต่เพียงข้อความบางตอนที่หนังสือพิมพ์*ไทยเขษมรวมข่าว* (22 เมษายน 2476) นำมาตีพิมพ์ว่า

ชาวเรามิได้หลับตาเพ้อดังยายแก่ฟังเทศน์ และหลงเชื่ออย่างงมงาย ชาวเราทุกคนสามารถใช้สมองความคิดเป็น ดุจชาวต่างประเทศที่เจริญแล้วทั่วไป เหมือนกับข้อนี้มีข้อพิสูจน์ชัดเจน ที่เราทราบกันอยู่ทุกวันนี้ดังที่ปรากฏในการที่เรารู้กันว่า โครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นอันตรายต่อประเทศได้

การเผยแพร่ความคิดเห็นทางการเมืองของ *กลุ่มเจ้า*และ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*ต่อประเด็นเรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจของนายปรีดีก่อให้เกิดผลดังคำพูดของพระยาพหลพลพยุหเสนาว่า "มีผู้ถอนเงินออกจากแบ๊งค์เป็นจำนวนมากจนเป็นที่น่าวิตก ความได้แผ่สร้านไปเกินกว่าเหตุและความเป็นจริง" (*ประชาชาติ*, 7 เมษายน 2475) กล่าวได้ว่ากลุ่มคนชั้นกลางในเมืองแม้จะสนับสนุนการปกครองระบอบประชาธิปไตย ทว่าความคิดต่อประเด็นการจัดการเศรษฐกิจของสยามยังคงมีความคลุมเครือ การปฏิเสธและต่อต้านเค้าโครงการเศรษฐกิจของนายปรีดี พนมยงค์ที่เกิดขึ้นในสังคมสยามเพิ่มการรับรู้เรื่องนายปรีดีว่าเป็น*ผู้นิยมสาธารณรัฐ*หรืออาจมีแนวคิดโน้มเอียงไปทางคอมมิวนิสต์ การต่อต้านที่เกิดขึ้นมีพลังทางการเมืองที่บีบให้นายปรีดีต้องเดินทางออกนอกประเทศเพื่อลดสภาวะความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้นในเวลานั้น

นายปรีดีได้รับการเรียกตัวกลับสยามโดยรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนาในเดือนกันยายน 2476 โดยก่อนหน้านั้นพระยาพหลฯ ได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เพื่อกราบบังคมทูลเรื่องการเรียกตัวนาย

ปรีดีกลับสยามโดยจะไม่ให้นายปรีดีรื้อฟื้นเรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจขึ้นมาอีก พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวตามรายงานของกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษว่า

> โดยส่วนพระองค์ทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับหลวงประดิษฐ์มนูธรรมว่า มีเป็นผู้มีหลักการและเป็นผู้นำจุดยืนของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมคือ ระบบสาธารณรัฐประชาธิปไตย... ทรงวิจารณ์ว่าร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมนั้น สูงเกินกว่าหัวสมองคนไทยซึ่งเพียงแต่จะคิดกันถึงเรื่องทำลายระบบผูกขาดของคนจีนและการเข้ามาลงทุนของคนต่างชาติเท่านั้น วิธีการของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมไม่ได้รับผลสำเร็จทั้งนี้เพราะเขามิได้ต้องการธำรงไว้ซึ่งสถาบันกษัตริย์เป็นประการสำคัญอีกประการหนึ่งด้วย
>
> (*Summary and Note from the King of Siam to Mr.James Boxer*, 4 August 1933)

กระแสความไม่พอใจได้ก่อตัวขึ้นใน*กลุ่มเจ้า*และ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*เพราะถือว่าการกระทำดังกล่าวของรัฐบาลเป็นการแสดงความไม่จงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ พระองค์เจ้าบวรเดชจึงทำการโฆษณาชวนเชื่อให้เหล่าทหารหัวเมืองหวาดกลัวคอมมิวนิสต์จนสามารถนำกำลังเข้าล้อมพระนครแต่ต้องประสบกับความล้มเหลว ผลคือทำให้*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*อ่อนพลังทางการเมือง

การอ่อนพลังของ *กลุ่มเจ้าและกลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*ทำให้การผลิตซ้ำว่านายปรีดีเป็นนักสาธารณรัฐประชาธิปไตยผ่อนคลาย แม้ตัวนายปรีดีเองจะไม่ได้เสนอการจัดการทางเศรษฐกิจและการเมืองที่กลายเป็นประเด็นใหญ่ของความขัดแย้งทางการเมืองอีกทว่าการรับรู้ของสังคมสยามต่อตัวนายปรีดีว่าเป็นผู้มีความก้าวหน้านั้นไม่ได้เลือนหายไป สันนิษฐานว่าการรับรู้ดังกล่าวน่าจะมีผลต่อฐานะทางการเมืองของนายปรีดี เช่น กรณีการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งนายกรัฐมนตรีในปี 2481 ซึ่งเป็นผลมาจากการที่พระยาพหลพลพยุหเสนาลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและไม่ขอรับตำแหน่งนี้อีก กลุ่มคณะราษฎรได้ประชุมกันในวันที่ 14 ธันวาคม 2481 ตกลงว่าผู้สมควรดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคือ พระยาพหลพลพยุหเสนาและหลวงพิบูลสงคราม ส่วนการประชุมสภาในวันถัดมามีการเสนอชื่อบุคคลสี่คนเพื่อรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี คือ พระยาพหลพลพยุหเสนา พระยาทรงสุรเดช หลวงพิบูลสงครามและนายปรีดี พนมยงค์ ผลปรากฏว่าสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 และที่ 2 เห็นว่าผู้สมควรดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคือ หลวงพิบูลสงคราม เหตุผลที่นายปรีดีซึ่งมีบทบาทเป็นมันสมองของคณะราษฎรไม่ได้รับเลือกเป็นนายกรัฐมนตรีนั้นไม่มีหลักฐานว่าสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมีความคิดอย่างไรเนื่องจากการประชุมสภาผู้แทนราษฎรครั้งที่ 2/2481 เป็นการประชุมลับรวมทั้งการลงคะแนน ไม่มีการอภิปรายเพียงแต่ "สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเขียนชื่อผู้ที่สมควรดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แล้วรวบรวมนำส่งที่ประธานสภาฯ" (แสงเดือน ไสยวงศ์, 2534 : 160) เพื่อทำการนับคะแนน น่าจะวิเคราะห์ได้ว่าการที่ประชุมสภาผู้แทน

ราษฎรลงมติเลือกหลวงพิบูลสงครามเนื่องจากความนิยมในตัวหลวงพิบูลสงครามเพิ่มขึ้นมากจากการทำการปราบปรามรัฐประหารของพระองค์เจ้าบวรเดชประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งเพราะความคิดทหารนิยมที่เพิ่มขึ้นในสังคมไทย และประการสุดท้ายเกี่ยวข้องกับภาพลักษณ์ของนายปรีดีเองที่เป็นคนมีความคิดอย่างที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงวิจารณ์ว่าก้าวหน้ากว่าสังคมสยามจะยอมรับได้ ภาพลักษณ์ในฐานะนายปรีดีในฐานผู้นิยมระบอบสาธารณรัฐ และข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการเสนอรูปแบบการจัดการทางเศรษฐกิจยังเป็นที่หวั่นเกรงกันว่าจะกลายเป็นประเด็นทางการเมืองที่ก่อให้เกิดความ ยุ่งยากขึ้นได้ถ้านายปรีดีดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

สามัญชนนักประชาธิปไตย

สังคมการเมืองสยามนอกจากจะประกอบด้วยกลุ่มคณะราษฎร คณะเจ้าและ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*แล้วยังประกอบด้วยกลุ่มชนชั้นกลาง ปัญญาชนที่ต้องการให้เกิดความเปลี่ยนแปลงแก่บ้านเมือง บุคคลในกลุ่มหลังนี้มีพื้นฐานและผลประโยชน์ทางการเมืองที่แตกต่างไปจาก*กลุ่มเจ้า*และ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม* ความแตกต่างดังกล่าวมีผลอย่างยิ่งต่อการรับรู้เรื่องนายปรีดีจนสามารถกล่าวได้ว่าสำหรับพวกเขานายปรีดีคือ *สามัญชนนักประชาธิปไตย* ประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1 อาจจะเป็นเหมือนฝันร้ายของ*กลุ่มเจ้า*และ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม* แต่สำหรับ*กลุ่มปัญญาชน*และคนชั้นกลางน่าจะเป็นไปในทางตรงกันข้าม จากข้อเสนอ

ของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ (2535:214) เกี่ยวกับประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1 ว่า "หากมีการตรวจสอบกับภาษาที่ใช้อยู่ในเวลานั้น ปรากฏว่ามีข้อความอยู่หลายตอนเหมือนกับภาษาการเมืองของนักหนังสือพิมพ์และปัญญาชนชาวบ้านทั่วไป อย่างเช่นกล่าวว่า "รัฐบาลกษัตริย์ได้ปกครองอย่างหลอกลวงไม่ซื่อตรงต่อราษฎร" เป็นข้อความเดียวกับ... ในบทความเรื่อง "**มนุษยภาพ**" เมื่อเดือนธันวาคม 2474 และข้อความว่า "รัฐบาลได้ถือเอาราษฎรเป็นทาสเป็นสัตว์เดรัจฉาน ไม่นึกว่าเป็นมนุษย์" ปรากฏอยู่ก่อนแล้วในหนังสือถวายฎีกาบางฉบับ" นอกจากนี้นครินทร์สรุปว่านายปรีดีผู้ร่างประกาศ "ทำตนถือตนเป็นตัวแทนทางความรู้สึกนึกคิดของคนชั้นกลางและราษฎรในเขตเมืองหลวง" เพื่อหาความสนับสนุนจากคนชั้นกลางและราษฎร ความพยายามดังกล่าวของนายปรีดีน่าจะประสบความสำเร็จ เพราะในขณะที่*กลุ่มเจ้า*และ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*ถือว่านายปรีดีเป็นผู้ไม่นิยมเจ้า แต่หนังสือพิมพ์ซึ่งถือเป็นแหล่งรวบรวมความคิดของปัญญาชนและคนชั้นกลางที่ประกอบอาชีพอิสระกลับแสดงความนิยมในตัวนายปรีดี

ภาพสามัญชนนักประชาธิปไตยของนายปรีดี ได้รับการเปิดตัวครั้งแรกในหนังสือพิมพ์*ศรีกรุง*ฉบับวันที่ 9 และ 10 กรกฎาคม 2475 นายปรีดีได้รับการแนะนำว่า "เป็นคนสำคัญผู้หนึ่งในคณะราษฎรสยาม" โดยเป็นปัญญาชนพื้นเพมาจากสามัญชน เรียนหนังสือเก่งมากจนได้รับเลือกไปศึกษาวิชากฎหมายที่ประเทศฝรั่งเศส จิตสำนึกต่อบ้านเมืองเกิดจากการซอบฟังเหตุการณ์บ้านเมืองและเมื่อเกิดเหตุการณ์ร.ศ. 130 ได้เป็นเสมือนประกายไฟที่จุดในใจนายปรีดี ให้คำนึงถึงบ้านเมืองจนถึงยามเติบใหญ่จึงได้ตัดสิน

ใจยอมสละเลือดเนื้อทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง การตีพิมพ์ประวัตินายปรีดี เป็นการแสดงถึงจุดยืนของหนังสือพิมพ์*ศรีกรุง*ในการสนับสนุนระบอบใหม่ ที่น่าสังเกตคือ ก่อนหน้าแนะนำประวัตินายปรีดีหนังสือพิมพ์*ศรีกรุง*ได้แนะนำกรรมการสภาราษฎรให้ประชาชนรู้จักด้วยการเริ่มจากนายจรูญ ณ บางช้าง[3] การที่ศรีกรุงแนะนำนายจรูญเป็นคนแรกเนื่องจากเขาเป็นผู้ก่อการ ร.ศ. 130 ที่สมควรได้รับการยกย่องเนื่องจากเป็นผู้ก่อการร.ศ. 130 เป็นบุคคลกลุ่มแรกที่คิดนำการเปลี่ยนแปลงมาสู่สังคมการเมืองสยาม การที่ศรีกรุงแนะนำประวัตินายปรีดีเป็นบุคคลที่สองสันนิษฐานได้ว่า*ศรีกรุง*ให้ความสำคัญกับนายปรีดีมาก

*ศรีกรุง*เป็นหนังสือพิมพ์รายวันก่อตั้งเมื่อพ.ศ. 2469 เป็นหนึ่งในหนังสือพิมพ์ที่มีบทความวิจารณ์สังคมสยามก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองอย่างต่อเนื่อง เช่น เสนอให้รัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ปรับปรุงการดุลยภาพให้มีประสิทธิภาพ เสนอให้มีการเลือกบุคคลเข้าทำงานราชการตามความสามารถ นอกจากนี้ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่นานนักศรีกรุงนำบทความ "**มนุษยภาพ**" ของกุหลาบ สายประดิษฐ์ซึ่งเคยได้รับการตีพิมพ์ในไทยใหม่ฉบับวันที่ 8 และ 11 ธันวาคม 2474 มาตีพิมพ์ซ้ำ "**มนุษยภาพ**" มีเนื้อหาว่า ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ดำเนินอยู่กำลังถึงจุดอับ ชนชั้นสูงในเวลานั้นได้ทำการปกครองอย่าง "โกหก

[3] จรูญ ณ บางช้างเคยเป็นนายร้อยโท สังกัดกรมทหารพระธรรมนูญ เข้าร่วมทำรัฐประหารร.ศ. 130 หรือที่รู้จักกันในนามกบฏร.ศ. 130 ถูกจับกุมและได้รับการตัดสินลงโทษให้ประหารชีวิต แต่ได้รับการลดหย่อนเหลือเพียงจำคุกตลอดชีวิต

ตอแหลไปวัน ๆ ไม่ยอมสู้หน้ากับความจริง...หลงคิดว่ามีอำนาจแล้วจะทำอะไรถูกหมด" (*ศรีกรุง*, 5 กรกฎาคม 2475) แต่เดิมคณะทำงานของ*ศรีกรุง*ประกอบด้วย นายมานิต วสุวัต นายบุญเชิด กฤษนิล นายบ่วย บุณยรัตนพันธ์และ ร.ต.ต.วาศ สุนทรจามร แต่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่นานนักนักหนังสือพิมพ์ผู้หนึ่งได้รับการชักชวนมาร่วมทำงานเขาผู้นี้คือ กุหลาบ สายประดิษฐ์หรือศรีบูรพาเข้ามารับหน้าที่เขียนบทความทางการเมือง การชักชวนเจ้าของผลงาน**มนุษยภาพ**ผู้โด่งดังเข้ามาร่วมงานแสดงว่ากองบรรณาธิการ*ศรีกรุง*มีความคิดก้าวหน้า กุหลาบเองต่อมาได้เขียนบทความสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงการปกครองหลายชิ้นด้วยกัน เช่น **สร้างสยามใหม่ในชั่วเวลา 7 วัน** (*ศรีกรุง*, 5 กรกฎาคม 2475) มีเนื้อหายินดีต่อการที่คณะราษฎรใช้เวลาเพียงเจ็ดวันก็สามารถทำให้ประเทศมีธรรมนูญการปกครองและมีสภาราษฎร์ นอกจากนี้ยังมีบทความอื่น ๆ เช่น **สมรรถภาพของสยามใหม่อยู่ที่ไหน, ชาติกำเนิดไม่ใช่สมรรถภาพของคน** และ**ความเชื่อมั่นของสยามใหม่อยู่ที่คุณวุฒิและคุณธรรมของบุคคล** เป็นต้น

การที่*ศรีกรุง*ตีพิมพ์ประวัตินายปรีดีเป็นบุคคลที่สอง[4] แสดงให้เห็นว่าทางกองบรรณาธิการคงจะมีความชื่นชมในตัวนายปรีดีอาจจะเป็นดังที่นครินทร์วิเคราะห์ว่าในประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1 นายปรีดีแสดงตัวเป็นตัวแทนของคนชั้นกลางในเมือง ทาง*ศรีกรุง*เองก็วิพากษ์วิจารณ์เจ้านาย

[4] ประเด็นการตีพิมพ์ประวัตินายปรีดีเป็นอันดับต้น ๆ นี้น่าจะมีความหมายมากเพราะทาง*ศรีกรุง*แนะนำประวัติพระยาพหลพลพยุหเสนาหัวหน้าคณะราษฎรในภายหลังคือ ช่วงปลายเดือนกรกฎาคม 2475

และระบอบการปกครองของรัฐบาลเสมอ เช่น บทความของกุหลาบกล่าวว่า "พระพุทธเจ้าสอนให้ไม่ยึดถือบุคคลเป็นหลัก พระราชวงศ์อาจมีทั้งที่ฉลาดและโง่" (*ศรีกรุง*, 12 กรกฎาคม 2475) ในบทความชิ้นอื่น ๆ กุหลาบชี้ว่าเจ้านายต่างก็เป็นมนุษย์ปุถุชน ย่อมมีอารมณ์และการกระทำที่ผิดพลาดได้ แต่ชาวสยามมักได้รับการอบรมให้เชื่อฟังเจ้านายโดยไม่ใช้วิจารณญาณว่าชาติกำเนิดไม่ใช่สิ่งที่จะนำมาตัดสินความถูกต้องของบุคคลแต่ต้องใช้ความสามารถมาเป็นเครื่องตัดสิน นัยยะของบทความเหล่านี้คือ สำหรับปัญญาชนนักหนังสือพิมพ์ประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1 เป็นการสะท้อนความคิดที่มีแนวทางเดียวกับพวกเขาให้เป็นที่รับรู้กว้างขวางออกไป

เมื่อเกิดกรณีความขัดแย้งทางการเมือง เนื่องจากเค้าโครงการเศรษฐกิจของนายปรีดี นายปรีดีถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ หนังสือพิมพ์ส่วนหนึ่งยังคงให้การสนับสนุนนายปรีดีเพราะเชื่อมั่นในความรู้ความสามารถของนายปรีดี เช่น *หลักเมือง* (14 เมษายน 2476) กล่าวว่า "...ใคร่จะขอฝากข้อระลึกซึ่งแม้ว่าการไปของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมจะไม่เปนหรือยังไม่ได้นึก คิดไว้เช่นนั้น) ไว้ว่าประชาชนไทยยังคงหวังอยู่เสมอว่า จะได้เห็นเศรษฐธรรมและอุตสาหกรรมอันคุณหลวงจักได้เลือกเฟ้นเอาใช้ให้เหมาะแก่ประเทศสยามต่อไปข้างหน้า" นอกจากนี้หนังสือกลุ่มนี้ อาทิเช่น *ประชาชาติ หลักเมือง ไทยใหม่ ศรีกรุง* ได้ลงข่าวการออกเดินทางออกนอกประเทศของนายปรีดีอย่างละเอียด เช่น เล่าถึงการที่พระยาพหลพลพยุหเสนาไปส่งนายปรีดีและแสดงอาการรักใคร่อาลัยในตัวนายปรีดีเป็นอย่างมาก *ประชาชาติ* (12 เมษายน 2476) ได้สัมภาษณ์นายปรีดีก่อนเดิน

ทางออกนอกประเทศถึงความรู้สึกและเป้าหมายในอนาคต บทสัมภาษณ์ชิ้นนี้แสดงความชื่นชมในตัวนายปรีดีและแสดงความหวังว่านายปรีดีจะกลับมาทำงานเพื่อบ้านเมืองอีก

*ประชาชาติ*เป็นหนังสือพิมพ์ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร (ขณะนั้นทรงเป็นม.จ. วรรณไวทยากร วรวรรณ) ที่มีแนวโน้มสนับสนุนระบอบใหม่ นอกจากนี้ช่วงปลายปี 2475 ต้นปี 2476 กุหลาบ สายประดิษฐ์ได้ย้ายจาก*ศรีกรุง*มาประจำกองบรรณาธิการ*ประชาชาติ* *ประชาชาติ*และหนังสือพิมพ์ฉบับอื่น ๆ มีความเห็นต่อเหตุการณ์การเมืองภายหลังพระยามโนปกรณ์นิติธาดาทำการปิดสภาผู้แทนราษฎร และงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตราโดยเฉพาะการที่**สี่ทหารเสือ**[5] ลาออกเมื่อวันที่ 14 มิถุนายน 2476 ว่ามีเงื่อนงำ เช่น *ประชาชาติ* พิมพ์บทความ **ผู้กำเนิดประชาธิปไตย** และต่อมาลงบทสัมภาษณ์ม.จ.วรรณไวทยากรที่วิจารณ์การแถลงข่าวของรัฐบาลต่อการลาออกของสี่ทหารเสือว่า "การที่ทั้งที่คนได้ลาออกเช่นนี้จะหวังให้ฝรั่งหรือไทยเชื่อง่าย ๆ ว่าการลาออกด้วยเหตุป่วย ก็ให้ลาออกตามสมัครใจเช่นนี้เห็นจะเปนความหวังเกินวิสัยของมนุษย์ที่เป็นวิญญูชน ทั้งนี้ไม่ขัดกับแถลงการณ์ของรัฐบาลเพราะรัฐบาลไม่ได้บ่งว่าเปนเหตุอันเดียว เราต้องถือว่าเปนเหตุอันหนึ่งเหตุผิวเผิน รัฐบาลต้องแถลงเหตุลึกซึ้งต่อไป เพราะเหตุลึกซึ้งนั้นมีข่าวลือต่าง ๆ นานาซึ่งไม่น่าจะชอบกลนัก" (*ประชาชาติ*, 16 มิถุนายน 2476) นอกจากนี้*ไทยใหม่* (14 มิถุนายน

[5] สี่ทหารเสือคือ นายทหารชั้นผู้ใหญ่ที่อยู่ในคณะราษฎรสายทหารประกอบด้วยพระยาพหลพลพยุหเสนา, พระยาทรงสุรเดช, พระยาฤทธิอัคเนย์ และพระประศาสน์พิทยายุทธ

2476) ตีพิมพ์บทความ **ทหารเสื่อทั้งสี่ลาออกจากตำแหน่ง**แสดงความสงสัยสาเหตุอันแท้จริงต่อการลาออกของสี่ทหารเสือ พระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้ถอนใบอนุญาตบรรณาธิการหนังสือพิมพ์*ประชาชาติ*และ*ไทยใหม่* เพราะลงบทความ**เป็นเสี้ยนหนามแผ่นดิน** ยิ่งไปกว่านั้นยังมีการถอนใบอนุญาตหนังสือพิมพ์อื่น ๆ อีกรวมทั้งสิ้น 27 ฉบับ

จากข้อเท็จจริงดังกล่าว สะท้อนว่าปัญญาชนที่ประกอบอาชีพอิสระไม่เห็นด้วยกับเกมรุกทางการเมืองของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเพราะเกรงว่าอาจจะเป็นความพยายามที่จะกลับไปสู่ระบอบเก่าอีก ดังนั้นเมื่อพระยาพหลพลพยุหเสนาและสมาชิกคณะราษฎรคนอื่น ๆ ทำการรัฐประหารในวันที่ 20 มิถุนายน 2476 จึงได้รับการสนับสนุนจากปัญญาชนกลุ่มนี้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ปัญญาชนกลุ่มนี้ยังสนับสนุนรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนาให้ทำการเรียกตัวนายปรีดีกลับสยาม เช่น *เฉลิมประเทศ* (3 สิงหาคม 2476) เขียนว่า "หลวงประดิษฐ์เป็นคนมีความรู้วิชชาชั้นสูง มีความสามารถและรักชาติเห็นประจักษ์จากการกระทำของเขาได้กระทำมาแล้ว เพราะฉะนั้นรัฐบาลจะเรียกตัวหลวงประดิษฐ์กลับเข้ามาช่วยบริหารกิจการของชาติก็จะก่อประโยชน์แก่ชาติเป็นอันมาก"

การที่อำนาจเปลี่ยนมือจากกลุ่มพระยามโนปกรณ์นิติธาดา มาสู่พระยาพหลพลพยุหเสนาและคณะราษฎรอีกครั้งทำให้เกิดปฏิกิริยาเชิงลบต่อพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ส่วนนายปรีดีกลายเป็นผู้ต่อสู้กับความอยุติธรรมและโดนกลั่นแกล้งจากกลุ่มพระยามโนปกรณ์นิติธาดา มีการตีพิมพ์บทความ เกี่ยวกับสาเหตุการออกนอกประเทศของนายปรีดีหลายบท

ความ เช่น "หลวงประดิษฐ์รักชาตินั่นเอง จึงถูกคณะพระยามโนฯใส่ร้ายขับไสไล่ส่งไปเสีย ให้พ้นหูพ้นตา...อันที่จริงการกระทำของพระยามโนฯกับพวกครั้งนี้เป็นการกระทำอย่างใช้อำนาจพลการ เป็นการดูหมิ่นวีรบุรุษและประชาชนเพราะเป็นการ กระทำที่วีรบุรุษและประชาชนไม่เห็นชอบ" (*เฉลิมประเทศ*, 9 สิงหาคม 2476)

เมื่อนายปรีดีเดินทางกลับมาถึงกรุงเทพฯ หนังสือพิมพ์ลงข่าวต้อนรับอย่างครึกโครม กระแสความนิยมในตัวนายปรีดีเป็นปัจจัยหนึ่งที่นำไปสู่การรัฐประหารของพระองค์เจ้าบวรเดชเพราะความหวาดกลัวว่านายปรีดีอาจจะนำระบอบเศรษฐกิจแบบคอมมิวนิสต์มาใช้กับสยาม ความพ่ายแพ้ของพระองค์เจ้าบวรเดชทำให้*กลุ่มเจ้า*และ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*อ่อนตัวลง รัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนาเปิดโอกาสให้หนังสือพิมพ์วิพากษ์วิจารณ์การกระทำของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาอย่างอิสระเพราะเป็นการทำลายความชอบธรรมของ*กลุ่มเจ้า*และ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*โดยไม่กระทบกระเทือนพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ โดยตรง กระแสการวิพากษ์วิจารณ์ดังกล่าวให้ภาพของพระยามโนฯว่าเป็นอำมาตย์ที่มักใหญ่ใฝ่สูง "ต่อจากวันที่ 24 มิถุนายนอีกไม่กี่วันก็มีข่าวลือกันว่ารัฐสภาได้มีการแตกสามัคคีกันขึ้นเนื่องจากความเห็นไม่ตรงกัน บางข่าวลือว่าพระยามโนฯ พระยาศรีวิสารวาจาและนายประยูรจะมีวาสนาได้เลื่อนฐานันดรขึ้นเป็นพระองค์เจ้า บางข่าวลือว่าเจ้านายพระองค์หนึ่งได้ทรงประพันธ์นามขึ้นไว้ 3 อัน สำหรับท่านทั้ง 3 นั้นคือ พระองค์เจ้าธีรเทพสุวธรรมธาดา (สำหรับพระยามโนฯ)" (*เฉลิมประเทศ*, 3 ธันวาคม 2475)

หลังความล้มเหลวในการทำการรัฐประหารของพระองค์เจ้าบวรเดช นายฟัก ณ สงขลาผู้แทนราษฎรจังหวัดอุตรดิตถ์ได้เสนอญัตติต่อประธานสภาผู้แทนราษฎรให้ตั้งคณะกรรมาธิการสามัญขึ้นชุดหนึ่งเพื่อพิจารณาว่าที่นายปรีดีต้องข้อกล่าวหาในสมัยรัฐบาลพระยามโนฯนั้นมีมลทินจริงหรือไม่ ที่ประชุมสภาสมัยสามัญสมัยที่สองได้ลงมติวันที่ 25 ธันวาคม 2476 ตั้งกรรมาธิการวิสามัญขึ้นสอบสวนข้อเท็จจริง กรรมาธิการประกอบด้วยม.จ. วรรณไวทยากร วรวรรณ พระยานลราชสุวัจน์ พระยาศรีสังกรและได้มีการอนุมัติให้เซอร์รอเบอร์ต ฮอลแลนด์กับเมอร์ซิเออร์ กียองมาเป็นผู้ชำนาญในคณะกรรมาธิการชุดนี้ คณะกรรมาธิการทำการประชุมสอบสวน 4 ครั้ง และนำข้อสรุปเสนอต่อสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 10 มีนาคม 2476 (ตามศักราชใหม่ คือเดือนมีนาคม 2477) สภาฯ ลงมติเห็นชอบกับมติคณะกรรมาธิการวิสามัญว่านายปรีดีพ้นข้อกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ นับแต่นี้ไปภาพลักษณ์นายปรีดียุติการเป็นประเด็นทางการเมืองชั่วคราว เพราะความขัดแย้งทางการเมืองที่เริ่มก่อตัวขึ้นนับแต่เริ่มระบอบใหม่จบลงด้วยการที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ สละราชสมบัติ การมียุวกษัตริย์ ซึ่งประทับอยู่ต่างประเทศเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ลดภาวะการกระทบกระทั่งทางการเมืองระหว่างคณะราษฎรและสถาบันกษัตริย์

เมื่อนายปรีดีกลับมาร่วมงานกับรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีความระแวงแคลงใจในตัวนายปรีดีในกลุ่มคณะราษฎรสายอื่น ๆ ซึ่งอาจมีสาเหตุมาจากการที่นายปรีดีไม่ได้ทำการรื้อฟื้นหรือผลักดันเค้าโครงการเศรษฐกิจที่เคยร่างไว้มาใช้อีกเลย นอกจากนี้ในช่วงที่นาย

ปรีดีดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยได้มีบทบาทในการปราบปรามคอมมิวนิสต์ เช่น จดหมายของนายบุญจันทร์ กฤษณสุวรรณถึงหลวงประดิษฐ์มนูธรรม (กจช. มท. 1/6, "รายงานการจับกุมผู้แพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ได้", 2478) ว่า

> ด้วยหนังสือ ของพระเดชพระคุณหลวงประดิษฐ์มนู-ธรรม มีบัญชาตอบขอบใจที่เกล้ากระผมทำการปราบกบฏ... บัดนี้เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม 2478 เกล้ากระผมสังเกตและสืบสวนสงสัยว่า ชาย 2 หญิง 1 คนซึ่งมาอยู่ที่ตลาดบ้านกำแพง... พูดสำเนียงญวน คงจะทำการพิมพ์ใบปลิวคอมมิวนิสต์... ใบปลิวนั้นมีใจความสำคัญว่าการปกครองแบบโซเวียตดีต่าง ๆ ติรัฐบาลสยาม ชักชวนให้ร่วมกันกำจัดรัฐบาลปัจจุบันฯ คดีมีมูลพอได้จัดการดำเนินคดีต่อไปแล้ว

ตลอดระยะเวลาที่หลวงพิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ได้เชิดชูลัทธิผู้นำขึ้นเป็นสัญลักษณ์แทนสถาบันกษัตริย์ ภาพความเป็นผู้นำของหลวงพิบูลสงครามซึ่งต่อมาได้รับยศเป็นจอมพล ป. พิบูลสงครามมีความโดดเด่นกว่าบุคคลอื่น ๆ ส่วนนายปรีดียังคงเป็นรัฐมนตรีที่มีผลงาน มีลูกศิษย์ลูกหาจากมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองให้ความศรัทธา ทว่าในฐานะผู้นำทางการเมืองนั้นนายปรีดีไม่สามารถทำให้ภาพลักษณ์ของตนเองโดดเด่นทวนกระแสความนิยมที่มีต่อผู้นำทหารได้ แต่

สถานการณ์ดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไปเมื่อสงครามมหาเอเชียบูรพาแผ่ขยายมาถึงประเทศไทย จอมพล ป. พิบูลสงครามเดินหมากทางการเมืองผิดพลาดส่งผลให้*กลุ่มนายปรีดีสายพลเรือน*และ*กลุ่มทหารเรือ*รวมทั้ง*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*กลับเข้ามามีความสำคัญทางการเมืองอีกครั้ง ภาพลักษณ์นายปรีดีในฐานะสามัญชนนักประชาธิปไตยผู้รักชาติได้มีความหมายต่อสังคมการเมืองไทย

สำหรับเมืองไทยภายหลังจากที่ญี่ปุ่นโจมตีอ่าวเพิร์ลฮาเบอร์ของสหรัฐอเมริกาในปี 2482 และกองทัพญี่ปุ่นเคลื่อนตัวลงใต้อย่างรวดเร็ว "เข้ายึดครองหมู่เกาะฟิลิปปินส์และยกพลขึ้นบกในตอนเช้าตรู่ของวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ที่ประจวบคีรีขันธ์ นครศรีธรรมราชและชายฝั่งทะเลตะวันออกแถบบางปูเพื่อจะเข้ามายังกรุงเทพฯ (สุรางค์ศรี ตันเสียงสม, 2528 : 103) ขณะนั้นกองทัพญี่ปุ่นกำลังมีชัยเหนือบริเวณหมู่เกาะทะเลแปซิฟิก เอเชียแปซิฟิกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงไม่เป็นที่น่าประหลาดใจว่าเหตุใดข้อเสนอของรัฐบาลญี่ปุ่นต่อรัฐบาลไทยที่ขอผ่านดินแดนไปยังพม่ารวมทั้งการเซ็นสัญญาเป็นพันธมิตรในการสงครามจึงได้รับการตอบสนองจากรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทั้งที่ก่อนหน้านี้รัฐบาลได้พยายามรักษาความเป็นกลางอย่างมากที่สุดและยังเคยขอความช่วยเหลือจากอังกฤษและอเมริกาทางด้านอาวุธ การประสานงานทางทหารรวมไปถึงเรียกร้องให้อเมริกา แสดงท่าทีต่อต้านญี่ปุ่นเพิ่มขึ้น "แต่รัฐบาลไทยต้องประสบกับความผิดหวังต่อท่าทีของฝ่ายตะวันตกซึ่งเชื่อว่าไทยได้หันไปร่วมกับญี่ปุ่นหลังจากที่ไทยได้ยอมรับการไกล่เกลี่ยของญี่ปุ่นในสงครามอินโดจีนแล้ว" (สรศักดิ์

กองทัพญี่ปุ่นเดินทัพจากปัตตานีลงใต้ เพื่อยึดมลายู ภายหลังจากรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม ยินยอมให้ยกทัพผ่านได้

งามขจรกุลกิจ, 2531 : 93) ในสถานการณ์ที่ต้องพึ่งตัวเองรัฐบาลมีมติให้ฝ่ายไทยหยุดยิงดังในประกาศของรัฐบาลว่า "ผ่อนผันให้ทางเดินแก่กองทัพญี่ปุ่นโดยได้รับคำมั่นจากรัฐบาลญี่ปุ่นเป็นลายลักษณ์อักษรว่าจะเคารพเอกราช อธิปไตยและเกียรติศักดิ์ของไทย" (ทวี ธีรวงศ์เสรี, 2524 : 127) ต่อมาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นได้เพิ่มขึ้นเมื่อไทยประกาศสงครามกับอังกฤษและสหรัฐอเมริกาเมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ.2485

ผลของสถานการณ์ดังกล่าวคือ วิถีชีวิตของผู้คนโดยเฉพาะชาวพระนครเริ่มเปลี่ยนแปลง อาจินต์ ปัญจพรรค์[๑] (อาจินต์ ปัญจพรรค์-ก, 2526 : 12 - 13) นักเขียนซึ่งแตกเนื้อหนุ่มยุคสงครามเล่าว่า

> *วงดุริยางค์กองทัพญี่ปุ่น แต่งเครื่องแบบชุดขาวเปิดการแสดงในหอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยครั้งแรกและครั้งเดียว จัดเพลงปลุกใจทั้งของไทยและญี่ปุ่นและมีเพลงเด่นที่สุดอยู่กลางรายการเขียนบนกระดานดำเป็นภาษาไทยว่าเพลง "คำนึงถึงการโจมตี" ...เพลงนี้บรรเลงเป็นเสียงสัญญาณภัยทางอากาศ...แล้วอีกไม่กี่วันมหาวิทยาลัยและโรงเรียนทุกแห่งในกรุงเทพฯก็ประกาศปิดเรียนไม่มีกำหนดเปิดเพื่อให้นักเรียนนิสิตนักศึกษาอพยพตามผู้ปกครองออกสู่ต่างจังหวัดเพราะไม่มีธรรมะในสงคราม เครื่องบินข้าศึกจึงใช้แม่น้ำเจ้าพระยาของเราเองเป็นเส้นทางเข้ามาทิ้งระเบิดกรุงเทพฯอย่างมโหฬาร*

[๑] อาจินต์ ปัญจพรรค์เกิดเมื่อวันที่ 11 ตุลาคม 2470 ที่อำเภอบางเลน นครปฐม บิดาคือขุนปัญจพรรคพิบูล ขณะเกิดสงครามกำลังศึกษาวิชาวิศวกรรมศาสตร์ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ต้องหยุดพักการเรียนเนื่องจามหาวิทยาลัยปิดให้นักศึกษาตามผู้ปกครองอพยพไปหลบภัยในต่างจังหวัด อาจินต์ติดตามครอบครัวไปหลบภัยที่สุพรรณบุรี เขาได้เขียนความทรงจำในช่วงนี้ไว้สองเรื่องคือ แม่น้ำ และแม่น้ำยามศึก เป็นหนังสือที่เขียนถึงภาวะสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ดีที่สุดชุดหนึ่ง

ภาวะความเป็นอยู่ของชาวพระนครเริ่มยากลำบากเนื่องจากขาดแคลนข้าว ของเครื่องใช้ มีเศรษฐีสงครามเกิดขึ้นจากการขายสินค้าที่กักตุนไว้ในราคาแพงเช่น ไม้ขีดไฟ ยารักษาโรค ผลกระทบจากภาวะสงครามกระจุกตัวอยู่เฉพาะแถบพระนครและเมืองที่เป็นเขตยุทธศาสตร์ ส่วนท้องที่อื่น ๆ เช่น ในจังหวัดสุพรรณบุรีนั้น "ตลาดริมแม่น้ำของเราสงครามไปไม่ถึงเพราะเป็นเมืองตัน ที่นั่นมีความสุขตลอด ข้าวสาร ถ่านไม้ หมูเห็ดเป็ดไก่ น้ำมัน มะพร้าวอุดมสมบูรณ์" (อาจินต์ ปัญจพรรค์-ข. 2526 : 84)

ภาวะสงครามยังก่อให้เกิดปฏิกิริยาจากกลุ่มการเมืองต่าง ๆ ที่มีความเห็นขัดแย้งต่อการตัดสินใจเข้าร่วมสงครามของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม *กลุ่มนายปรีดีสายพลเรือน กลุ่มส.ส.สายอีสาน* และ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม* ถือว่าการตัดสินใจของรัฐบาลแสดงออกซึ่งความเป็นเผด็จการ นายปรีดีซึ่งก่อนหน้านี้ได้ให้ความสนับสนุนจอมพล ป. พิบูลสงครามตั้งแต่ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในเรื่องต่าง ๆ เช่น การใช้ศาลพิเศษ 2481และนโยบายเศรษฐกิจแบบชาตินิยมรวมทั้งการขยายบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญเริ่มเปลี่ยนแปลงท่าทีต่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวน่าจะเกิดขึ้นเมื่อจอมพล ป. พิบูลสงครามทำการรวบอำนาจทางการเมืองไว้ที่ตนในฐานะผู้บัญชาการทหารสูงสุดแต่เพียงผู้เดียว จอมพล ป. พิบูลสงครามเห็นว่า "การรวบอำนาจเด็ดขาดเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อตระเตรียมประเทศเข้าสู่ภาวะสงคราม ซึ่งประเทศจำเป็นต้องมีผู้นำที่เด็ดขาด" (ร.ง. ค.ร.ม.18/2483, 24 กรกฎาคม 2483) ความไม่เห็นด้วยต่อการรวบอำนาจเพิ่มมากขึ้นเมื่อจอมพล ป. พิบูลสงครามประกาศ

สงครามกับสัมพันธมิตร กรณีความขัดแย้งระหว่างนายปรีดีกับจอมพล ป. พิบูลสงครามเรื่องเงินกู้ให้ทหารญี่ปุ่นใช้จ่ายในประเทศส่งผลให้นายปรีดีต้องออกจากคณะรัฐบาลไปดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ที่ว่างอยู่ กระแสต่อต้านรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามก่อตัวขึ้นใน*กลุ่มนายปรีดีสายพลเรือน, กลุ่ม ส.ส. อีสาน* และ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม* กล่าวได้ว่าด้วยพลังของความคิดชาตินิยมทำให้*กลุ่มนายปรีดีสายพลเรือน*และ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*หันมาร่วมมือเคลื่อนไหวทางการเมืองต่อต้านญี่ปุ่นซึ่งรู้จักกันในนาม**ขบวนการเสรีไทย**

พลังความคิดชาตินิยมได้รับการปลุกเร้าตลอดเวลาที่จอมพล ป. พิบูลสงครามดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ชนชั้นกลางในเขตเมืองหลวงได้รับการเรียกร้องและสร้างความรู้สึกรักชาติผ่านสื่อหลายชนิด เช่น หนังสือพิมพ์ แบบเรียน วิทยุรวมทั้งการแสดงออกของความรู้สึกรักชาติอย่างเป็นรูปธรรม เช่น การเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส ชาตินิยมในที่นี้หมายถึง "ความเชื่อเกี่ยวกับความภูมิใจในศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิของชาติไทย เชื่อว่าชนชาติไทยยิ่งใหญ่มาแต่โบราณกาลและต้องขยายตัวเองให้ยิ่งใหญ่ต่อไป" (มานิตย์ นวลละออ, 2533 : 122) ความรู้สึกร่วมดังมีรากฐานมาตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์หรือแม้แต่ในยุคต้นระบอบประชาธิปไตยเองก็ตามรัฐบาลได้คงไว้ซึ่งอุดมการณ์ชาตินิยมคู่กับความคิดประชาธิปไตยหรือลัทธิรัฐธรรมนูญ

การก่อตัวของการต่อต้านรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามในทางการเมืองประจวบเหมาะกับการเสื่อมความนิยมต่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม

ของกลุ่มคนชั้นกลางในเขตพระนคร เนื่องจากเบื่อหน่ายต่อนโยบายชาตินิยมทางวัฒนธรรมซึ่งเข้ามากำหนดรายละเอียดต่างๆ ในการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น การสวมหมวก การเลิกกินหมาก การใช้อักขระภาษาไทยแบบใหม่ ที่สำคัญคือ แนวคิดชาตินิยมในหมู่ชนชั้นกลางทำให้ยากจะยอมรับการตัดสินใจของรัฐบาลต่อการเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น นอกจากนี้การประกาศสงครามกับสัมพันธมิตรทำให้สงครามมีผลกระทบต่อการใช้ชีวิตในพระนคร ส่งผลให้ความนิยมในตัวจอมพล ป. พิบูลสงครามถดถอยลงไปเป็นอันมาก

ขบวนการเสรีไทย ภายในประเทศภายใต้การนำของนายปรีดีได้สร้างความนิยมให้แก่กลุ่มของตนเองโดยอาศัยแนวคิดเรื่องอธิปไตยอันเป็นแก่นสำคัญของความคิดชาตินิยมมาเป็นเครื่องมือสำคัญในการเรียกร้องความสนับสนุนจากประชาชนและการหาพันธมิตรทางการเมืองโดยเฉพาะกับ *กลุ่มเจ้า*และ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม* นายปรีดีแสดงท่าทีพร้อมยุติความขัดแย้งที่มีมาตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองดังในจดหมายของนายปรีดีถึงม.จ.ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิวัตนว่า

> *...เรื่องการเมืองภายในประเทศนั้น เป็นอันยุติไม่มีปัญหาอีกต่อไป เสรีไทยมีความมุ่งหมายอย่างเดียวที่จะรักษาเอกราชและอิสรภาพของประชาธิปไตย ฉะนั้นคนไทยทุกคนไม่ว่าจะเป็นเจ้านายหรือราษฎรที่มีความรักชาติอย่างเดียวกันต้องถือเป็นคณะเดียวกันมีความสามัคคีกันเป็นหลักการใหญ่*
>
> (ป๋วย อึ๊งภากรณ์, 2515 : 34)

นายปรีดียืนยันท่าทีของตนด้วยการเคลื่อนไหวให้มีการปล่อยตัวนักโทษการเมืองจำนวน 61 คนตามพระราชกฤษฎีกาพระราชทานอภัยโทษ พ.ศ.2487 ในลำดับต่อมาได้คืนเกียรติยศทางสังคมแก่นักโทษทางการเมืองซึ่งมีทั้งเชื้อพระวงศ์และขุนนางโดยจัดคืน ยศ บรรดาศักดิ์ เบี้ยหวัด เบี้ยบำนาญแก่ผู้ได้รับการปลดปล่อย นอกจากนี้นายปรีดียังมีบทบาทในการยกเลิกการจำกัดสิทธิทางการเมืองของเจ้านายที่มีมาตั้งแต่พ.ศ. 2475 ด้วยการเสนอให้ยกเลิกมาตรา 11 ของรัฐธรรมนูญฉบับ 2475 ที่บัญญัติให้พระบรมวงศานุวงศ์อยู่เหนือการเมือง กล่าวได้ว่า*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*ซึ่งประกอบด้วยเชื้อพระวงศ์และขุนนางได้กลายเป็นพันธมิตรทางการเมืองที่ทรงพลังกลุ่มหนึ่งในโค่นรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม

ความเข้มแข็งของระบอบพิบูลสงคราม ซึ่งผูกไว้กับสถานะของญี่ปุ่นในสงครามเริ่มคลอนแคลนลงเมื่อเมื่อฝ่ายสัมพันธมิตรเริ่มเป็นฝ่ายมีชัยในสมรภูมิหลายแห่ง ส่วนนายปรีดีและพันธมิตรทางการเมืองได้ทำการเคลื่อนไหวทางสภาได้คล่องตัวขึ้นเมื่อประธานสภาคนใหม่คือนายปลอด-วิเชียร ณ สงขลามีความเป็นกลางทางการเมือง กระบวนการหาแนวร่วมในสภาผู้แทนราษฎรจึงเริ่มขึ้น เมื่อมีการนำร่างพระราชบัญญัติอนุมัติพระราชกำหนดระเบียบการบริหารนครบาลเพ็ชรบูรณ์ พ.ศ. 2487 ขึ้นมาพิจารณาฝ่ายนายปรีดีชนะในการลงมติคัดค้านร่างพระราชฉบับนี้ การแพ้โหวตในสภาผู้แทนราษฎรทำให้ญี่ปุ่นซึ่งระแวงท่าทีของจอมพล ป. พิบูลสงครามในประเด็นเรื่องการย้ายเมืองหลวงไปเพ็ชรบูรณ์ตั้งแต่ พ.ศ. 2486 ได้เริ่มหันมาติดต่อกับฝ่ายนายปรีดี ภาวะกดดันจากสภาผู้แทนราษฎรและจากฝ่ายพันธมิตร

สงครามเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้จอมพล ป. พิบูลสงครามลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี สภาผู้แทนมีมติแต่งตั้งนายควง อภัยวงศ์ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแทน เหตุการณ์ในระยะต่อมามีความพยายามลดความนิยมและอำนาจทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงครามอย่างต่อเนื่อง ผลคือจอมพล ป. พิบูลสงครามต้องถูกจำกัดบทบาททางการเมืองไประยะหนึ่ง

นายปรีดีได้รับความนิยมทางการเมืองเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ขบวนการเสรีไทยได้สร้างชื่อเสียงให้แก่นายปรีดีอย่างมากจนแม้แต่*กลุ่มอนุรักษ์นิยมกษัตริย์นิยม*ก็ยากที่จะปฏิเสธความจริงนี้ นายปรีดีได้รับการเสนอชื่อให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีด้วยความสนับสนุนของ*กลุ่มพลเรือน*และ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม* นอกจากนี้ปัญญาชนคนชั้นกลางก็ให้ความสนับสนุนนายปรีดี เนื่องจากสถานะของขบวนการเสรีไทยภายใต้การนำของนายปรีดีได้รับการสนับสนุนทั้งภายในและภายนอกประเทศ ที่น่าสังเกตคือการชื่นชมนายปรีดีในช่วงเวลาดังกล่าวเหมือนกับเป็นการรับรู้ในใจว่านายปรีดีเป็นผู้รักชาติกอบกู้บ้านเมืองมากกว่าที่จะมีการยกย่องในทางสาธารณะอย่างกว้างขวางดังจะพบว่าหลักฐานการยกย่องนายปรีดีแทบจะไม่ปรากฏให้เห็น มีเพียงหนังสือพิมพ์บางฉบับพาดพิงถึงเบื้องหลังการก่อตั้งขบวนการ*เสรีไทย* และ*กลุ่มเสรีไทยก่อตั้งหนังสือพิมพ์โยธยา* โดยมีสำนักงานอยู่ที่ถนนราชดำเนิน แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าไม่สามารถหาต้นฉบับของหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ได้ดังนั้นจึงไม่สามารถกล่าวได้ว่าทางกลุ่มเสรีไทยมีความพยายามผลิตซ้ำภาพลักษณ์นายปรีดีออกมาหรือไม่อย่างไร

แต่ภาพลักษณ์นายปรีดี ในฐานะหัวหน้าขบวนการเสรีไทยกู้ชาติคง

เป็นที่รับรู้กันอย่างกว้างขวางในสังคมเนื่องจากต้นเดือนมิถุนายนปี 2489 มีหลักฐานว่านายปรีดียังได้รับความนิยมจากกลุ่มปัญญาชนคนชั้นกลางคือใบโฆษณาสั่งจองหนังสือ**สยามเมืองใต้ดิน**ล่วงหน้ามีความว่า

> *สยามเมืองใต้ดิน มิใช่เรื่องเริงรมย์ท่านไม่ได้อ่าน สยามเมืองใต้ดิน ท่านจะไม่ได้ทราบว่า เมืองไทย เรารอดพ้นจากภัยสงครามมาได้อย่างไร... ท่านหัวหน้าใหญ่ ปรีดี พนมยงค์ได้จัดขบวนการเสรีไทยภายในประเทศขึ้นมาได้อย่างไร... ทั้ง ๆ ที่ตัวท่านเองกำลังเป็นผู้ที่จอมพล ป. พิบูลสงครามกล่าวหาว่าเป็น "บาโดกลิโอ"[7] เมืองไทยและคอยจับผิดอยู่ตลอดเวลา*
>
> (กจช. สบ. 6.1.1/1 "เอกสารส่วนบุคคลนายเอก วีสกุล")

ใบโฆษณาชิ้นนี้เขียนโดยนายเอก วีสกุล[8] เพื่อโฆษณาหนังสือที่ตนแปลเป็นตอน ๆ ลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์*ประชามิตร* พ.ศ.2489 แสดงว่าขบวนการเสรีไทยและบทบาทของนายปรีดียังได้ความสนใจอยู่มากในช่วงต้นปี 2489

[7] บาโดกลิโอคือ จอมพลแห่งอิตาลีผู้ร่วมมือกับพระเจ้าวิคเตอร์เอ็มมานูเอลทำการกำจัดมุสโสลินีผู้นำเผด็จการของอิตาลีซึ่งร่วมมือกับฮิตเลอร์แห่งเยอรมนีก่อชนวนสงครามโลกครั้งที่ 2

[8] นายเอก วีสกุลจบการศึกษาจากโรงเรียนอัสสัมชัญ เคยทำงานเป็นลูกจ้างในธุรกิจหลายประเภท ต่อมามีกิจการการค้าเป็นของตัวเอง มีใจรักทางด้านหนังสือพิมพ์จึงได้ทำอาชีพหนังสือพิมพ์ควบคู่กันไป เริ่มเข้าสู่อาชีพหนังสือพิมพ์เมื่อพ.ศ. 2473 และผูกพันกับวงการหนังสือพิมพ์นับแต่นั้นมา มักได้รับการชักชวนให้ร่วมลงทุนก่อตั้งหนังสือพิมพ์ฉบับใหม่ ๆ เสมอ เช่น *ประชาชาติ ประชามิตร สุวรรณภูมิ บางกอกการเมือง* เป็นต้น นอกจากนี้ตัวเขาเองยังเขียนบทความตีพิมพ์ในหน้าหนังสือพิมพ์อยู่เนือง ๆ ภายใต้นามปากกาเอกชน อ.ว. เอ.วันและนายวิจารณ์

ในสมัยที่นายปรีดี ร่วมงานในรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา นายปรีดีได้เป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งสถาบันอุดมศึกษาแห่งใหม่คือมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองให้เป็นตลาดวิชาแก่บุตรหลานสามัญชนทั่วไป มหาวิทยาลัยเปิดโอกาสให้คนชั้นกลางได้ศึกษาเล่าเรียนเพิ่มพูนความรู้และยกระดับฐานะของตนเอง ด้วยความที่เป็นมหาวิทยาลัยเปิด ผู้เข้าศึกษาสามารถทำงานไปพร้อมกับมีโอกาสทางการศึกษา นายปรีดีดำรงตำแหน่งผู้ประศาสน์การได้ชักชวนนักศึกษาจำนวนหนึ่งของมหาวิทยาลัยเข้าร่วมขบวนการเสรีไทย มีหลักฐานว่านักศึกษาให้ความเคารพและชื่นชมนายปรีดีมาก เมื่อนายปรีดีสั่งสมบารมีทางการเมืองจนดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเหล่าศิษย์ซึ่งมีความชื่นชมในตัวผู้ประศาสน์การเป็นทุนเดิมอยู่แล้วย่อมจะมีความภาคภูมิใจ เมื่อมีการวิพากษ์วิจารณ์นายปรีดีเกิดขึ้นจึงมีศิษย์ออกมาโต้แย้งเพื่อปกป้องนายปรีดี วันที่ 30 มีนาคม 2489 หนังสือพิมพ์*สุภาพบุรุษ*ตีพิมพ์บทความของวิกรม เมาลานนท์เรื่อง **ลางไม่ดี** เนื้อหาเป็นการวิจารณ์การทำงานของรัฐบาลนายปรีดี ได้มีผู้ใช้นามปากกาว่าศิษย์กตัญญูเขียนบทความ**ลูกศิษย์คิดล้างครู**ตอบโต้ลงในหนังสือพิมพ์*ไทยใหม่*กล่าวหาว่าวิกรมเป็นศิษย์คิดล้างครู กล้าวิพากษ์วิจารณ์ผู้เป็นอาจารย์ แต่ต่อมาศิษย์กตัญญูได้เขียนขอโทษวิกรม เมาลานนท์ตีพิมพ์ใน*ไทยใหม่*ฉบับ 12 เมษายน 2489

นอกจากนี้ มีหลักฐานกล่าวพาดพิงตัวนายปรีดีจากข้อเขียนของสมชาย อาสนจินดาผู้ประกอบอาชีพนักหนังสือพิมพ์ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้แสดงความรู้สึกเกี่ยวกับนายปรีดีและขบวนการเสรีไทยว่า

> *ตอนนั้นคุณหลวงประดิษฐ์อาจารย์ของเราเฟื่อง "เสรีไทย" ตั้งกรรมการวางแผนทำหนังสือพิมพ์ คุณถวิล อุดลเชียร์คุณประหยัด คุณประหยัดเชียร์ข้าพเจ้าและประมูล มีการประชุมตกลงกันเพื่อจัดตั้ง "สต๊าฟ" คุณประหยัดเข้าประชุมอยู่นาน เมื่อออกมาจากห้องประชุมคุณประหยัดไม่พูดอะไรเลย... ประมูลอดรนทนไม่ได้ได้ถาม... คุณประหยัดตอบสั้น ๆ ว่าพวกเขาตกลงให้ผมเป็นบรรณาธิการได้ แต่ไม่ยอมรับคุณสมชายและประมูลเขาว่าไม่ใช่เสรีไทย ผมเลยเซย์กู๊ดบายเขา*
>
> (ส.อาสนจินดา, 2536 เล่ม 2 : 407)

ความรู้สึกขวางต่อความใหญ่โตของพวกเสรีไทยภายหลังสงครามคงจะมีอยู่ไม่น้อย ย่อมจะมีผลให้กลุ่มที่ไม่นิยมนายปรีดีอยู่แต่เดิมไม่รู้สึกชื่นชมกับผลงานของนายปรีดีเท่าที่ควร

ภาพลักษณ์นายปรีดี ที่มีผลในเชิงบวกต่อตัวเขาเองขึ้นมาถึงจุดสูงสุดในช่วงนี้เป็นเพราะสถานการณ์ทางการเมืองเอื้ออำนวยมากกว่าจะเป็นการที่นายปรีดีลบภาพลักษณ์ของการเป็นนักสาธารณรัฐประชาธิปไตยผู้ไม่นิยมเจ้าลงได้ ความพยายามของนายปรีดีที่จะหาพันธมิตรทางการเมืองด้วย

การเอาใจ*กลุ่มเจ้า*และ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*น่าจ
ความพยายามลบความเชื่อและความคลางแคลงในของ
ตัวเขาให้หมดไป เช่น การถวายอารักขาสมเด็จพระพั
ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 นายปรีดีได้ปฏิบัติหน้า
การแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ด้วยความพ
บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลให้เสด็จนิวัติพร
บทบาทในฐานะประมุขของประเทศในการแสดงพลสวน
ไทยต่อหน้าลอร์ดหลุยส์ เมาต์แบตเทน หลังจากนั้นได้
ให้นิวัติพระนครอีกครั้ง การกระทำดังกล่าวของนายปรี
ให้สถาบันกษัตริย์กลับมาเป็นศูนย์กลางของสังคมการเ

การฟื้นตัวของสถาบันกษัตริย์ในสังคมการเมือ

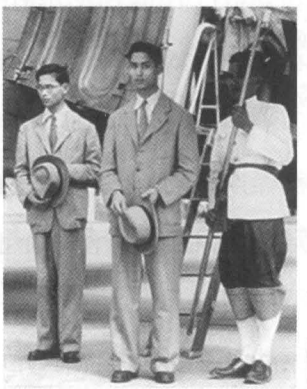

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันท-มหิดล พร้อมด้วยสมเด็จพระราชอนุชา เสด็จฯ นิวัตพระนคร ครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม 2488

รวดเร็ว องค์พระมหา
ประเทศไปเป็นเวลานา
ภักดีจากราษฎรอย่างม
สถานการณ์สงครามแ
เศรษฐกิจหลังสงครามท
ขวัญและกำลังใจไปมาก
ตื่นเต้นยินดีในคณะราษ
ไปเช่นกัน เพราะอย่างไ
ทั้งปัญญาชนหลายกลุ่ม
ไทยก็ยอมรับคณะราษ

ธรรมดาไม่ได้ซาบซึ้งจับใจเหมือนความรู้สึกที่มีต่อสถาบันกษัตริย์ สถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองทำให้ราษฎรเริ่มรู้สึกเบื่อต่อคณะราษฎร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลนิวัติพระนครในช่วงเวลาที่ราษฎรต้องการขวัญและกำลังใจทำให้พระองค์กลายเป็นเหมือนความชุ่มชื่นและความหวังใหม่ของราษฎร

การที่ความสำคัญของสถาบันกษัตริย์ เริ่มก่อตัวขึ้นในสังคมการเมืองไทย ย่อมมีความหมายว่าสิ่งใดก็ตามที่จะเป็นการจาบจ้วงล่วงเกินหรือแสดงความไม่จงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์จะกลับมามีความหมายและพลังทางการเมืองอย่างคาดไม่ถึง นอกจากนี้ความเป็นไปดังกล่าวยังมีนัยยะต่อภาพลักษณ์ของนายปรีดีด้วยเช่นกัน ในแง่ที่ว่าแม้นายปรีดีจะเดินหมากทางการเมืองจนตนเองได้รับความนิยมอย่างสูง หากความเก่าและความเชื่อดั้งเดิมของ*กลุ่มเจ้า*และ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*ต่อนายปรีดียังคงมีอยู่ แม้จะไม่มีการแสดงออกอย่างชัดเจนทว่าเป็นเสมือนคลื่นใต้น้ำที่รอวันและเวลาที่เหมาะสม ที่จะประทุขึ้นเท่านั้น ตัวอย่างของการคงอยู่ของความเชื่อนี้ปรากฏร่องรอยในบันทึกของม.จ. อัปภัศรา เทวกุลถึงตอนที่สมเด็จพระพันวัสสาฯจะทรงปิดทองพระที่วัดมงคลบพิตรแต่ปิดไม่ถึง นายปรีดีกราบทูลว่าจะปิดถวายสมเด็จพระพันวัสสาฯประทานทองให้พร้อมกับตรัสว่า

> *เอาไปปิดเถอะ "คนที่ทำบุญด้วยกันชาติหน้าก็เป็นญาติกัน" เล่าลือกันว่ากระแสพระราชดำรัสนั้น ทำให้ผู้สำเร็จราชการซาบซึ้งมาก พวกที่ชื่นชมก็สรรเสริญพระ*

ปรีชาสามารถในสมเด็จฯว่าทรงเปลี่ยนใจคนที่เคยเขียนประณามพระราชวงศ์ได้อย่างตรงไปตรงมา พวกที่เคลือบแคลงอยู่ก็ยังคงเฝ้าดูต่อไป

(อัปภัศรา เทวกุล, 2515 : 29)

การที่ความเชื่อเกี่ยวกับนายปรีดี พนมยงค์ ที่มีมาตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองยังคงอยู่ เมื่อสถานการณ์ทางการเมืองหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เปลี่ยนแปลงไป การแข่งขันทางการเมืองระหว่าง*กลุ่มนายปรีดีสายพลเรือน* กับ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*ในระบอบรัฐสภา ได้ผลักดันให้*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*ค่อย ๆ ถอนตัวออกจากการเป็นพันธมิตรกับ*กลุ่มนายปรีดีสายพลเรือน* และ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*ก็พร้อมที่จะนำความเชื่อดังกล่าวออกมาเป็นอาวุธทางการเมือง ในกรณีที่มีเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งอำนวยให้เป็นเช่นนั้น

ซึ่งเมื่อถึงเดือนมิถุนายน 2489 เกิดกรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับนายปรีดีที่มีมาตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองกับมาอีกครั้งหนึ่ง และจะมีการสร้างภาพลักษณ์ด้านลบของนายปรีดีออกมาตลอดทศวรรษ 2490 ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดในบทต่อไป

คุณความดีของท่านรัฐบุรุษอาวุโสที่มีต่อชาติบ้านเมืองนับว่ามากอยู่มิใช่น้อย เปนสิ่งที่ควรจะจารึกไว้ในความทรงจำโดยแท้

(สยามนิกร, 26 กุมภาพันธ์ 2490)

อดีตของท่านปรีดีในทางที่จะให้คอมมิวนิสต์รับรองคงมีอยู่มากรวมทั้งกรณีสวรรคตเป็นประกาศนียบัตรห้อยท้าย

(คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2502 : 476)

บ ท ที่ 2
การสร้างตำนานปิศาจทางการเมือง

ไสนีย์ เสาวพงศ์สร้างชีวิตให้แก่ตัวละครเอกของเขาคือ สาย สีมา กล่าวท้าทายสังคมแบบเก่าว่าตัวเขาคือ ปิศาจที่คอยหลอกหลอนคนในสังคมแบบเก่า ความเป็นจริงของสังคมการเมืองไทยนับแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา ภาพลักษณ์และความคิดของนายปรีดี พนมยงค์เปรียบเสมือนปิศาจที่ก่อให้เกิดความหวาดกลัวแก่กลุ่มการเมืองในสังคมสยามที่มีความคิดแตกต่างกันในประเด็นเรื่องทิศทางของสังคมการเมืองของประเทศ นับตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2489 เป็นต้นมา การสร้างภาพลักษณ์นายปรีดีที่เกิดขึ้นในสังคมไทยด้วยความคิดและการกระทำของกลุ่มการเมืองหลาย ๆ กลุ่มได้เข้าสู่ช่วงเวลาที่สำคัญของการสร้างภาพลักษณ์นายปรีดีให้เป็นปิศาจทางการเมือง ความเป็นปิศาจทางการเมืองที่ถูกสร้างขึ้นนี้มีลักษณะความน่าหวาดกลัวและเป็นบุคคลที่อาจทำลายล้างระบบสังคมการเมืองไทยได้ เนื่องจากปิศาจตนนี้เคยอยู่ในศูนย์กลางอำนาจรัฐแต่ทว่าภายหลังต้องออกไปอยู่นอกศูนย์กลางอำนาจรัฐและมีแผนการจะเข้ายึด

อำนาจรัฐเพื่อสถาปนาการปกครองระบอบใหม่ ตั้งแต่ พ.ศ. 2490 รัฐบาลทหารและ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*ได้ร่วมกันสร้างภาพปิศาจทางการเมืองเพื่อลดความชอบทางการเมืองของนายปรีดีลงเพื่อเพิ่มความชอบธรรมทางการเมืองให้แก่กลุ่มของตน ในขณะเดียวกัน*กลุ่มปัญญาชนสายเสรีนิยมสังคมนิยม*ซึ่งไม่นิยมต่อระบอบเผด็จการทหารได้สะท้อนความเห็นแย้งต่อการสร้างภาพปิศาจทางการเมืองของนายปรีดีไว้ในงานทางวรรณกรรม ทว่าเป็นกระแสความเห็นแย้งที่ไม่ทรงพลังในทางสังคมการเมือง

สังคมการเมืองไทยต้นทศวรรษ 2490

กรณีสวรรคตของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

เสียงปืนหนึ่งนัดดังก้องบนพระที่นั่งบรมพิมานในตอนสายของวันที่ 9 มิถุนายน 2489 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลถูกกระสุนปืนขนาด 11 ม.ม.เข้าทางพระนลาฏทะลุออกด้านหลังพระเศียรเหนือท้ายทอย สวรรคตอยู่บนพระที่นั่งในห้องบรรทม ขณะเกิดเหตุมีมหาดเล็กห้องบรรทมนั่งเฝ้าอยู่หน้าห้องสองคนคือ นายบุศม์ ปัทมศรินซึ่งมีเวรอยู่เฝ้าหน้าห้องพระบรรทม คนที่สองคือนายชิต สิงหเสนี ซึ่งไม่มีหน้าที่เฝ้าเวรแต่มารอให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

ตื่นบรรทมเพื่อจะเข้าไปวัดดวงพระตราเพื่อทำหีบใหม่ตามรับสั่งของสมเด็จพระราชชนนี เมื่อเสียงปืนดังขึ้นนายชิตเป็นบุคคลแรกที่วิ่งเข้าไปในห้องพระบรรทม ตามคำให้การของนายชิต "เข้าไปในห้องพระบรรทมได้หน่อยเดียวก็เห็นที่พระองค์ซึ่งอยู่บนพระแท่นมีพระโลหิต" (*รายละเอียดและความเห็นของคณะกรรมการสอบสอบพฤติการณ์ในการที่พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลเสด็จสวรรคต*, ม.ป.ป. : 19) นายชิตได้เข้าไปกราบทูลสมเด็จพระราชชนนีซึ่งเมื่อทรงทราบก็ทรงวิ่งไปยังห้องบรรทมของในหลวงรัชกาลที่ 8 หลังจากนั้นมีบุคคลอื่น ๆ[1] ตามเข้าไปในห้องบรรทม ตามคำให้การของสมเด็จพระราชชนนี "ในหลวงบรรทมหงายเหมือนหลับ พระเศียรและพระเขนยเป็นปกติ" (รายละเอียดและความเห็นฯ, ม.ป.ป. : 20) ส่วนสมเด็จพระอนุชาซึ่งเข้าไปในห้องบรรทมมีพระกระแสว่า "เวลาเข้าไปเห็นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอยู่ในท่าธรรมดาบรรทมหงาย พระกรทั้งสองข้างอยู่ในท่าธรรมดา...พระกรเหมือนกันทั้งสองข้าง นิ้วพระหัตถ์รู้สึกว่าเป็นธรรมดา ไม่งอมากไม่แบมากนัก" (รายละเอียดและความเห็นฯ, ม.ป.ป. : 21)

การจัดการเกี่ยวกับพระบรมศพในหลวงรัชกาลที่ 8 ตามบันทึกรายละเอียดที่คณะกรรมการสอบสวนฯบันทึกไว้มีว่า

[1] ผู้ที่เข้าไปในห้องพระบรรทมหลังเกิดเหตุ เช่น สมเด็จพระอนุชา พระพี่เลี้ยงเนื่อง จินตะดุลย์ นางสาวจรูญ ตะละภัฏ ข้าหลวง นายบุศย์ ปัทมศริน นายฉลาด เทียนงาม สัจ มหาดเล็กตั้งเครื่องเสวย

...ส่วนพระพี่เลี้ยงเนื่องขึ้นไปบนพระแท่นทั้งตัว เห็นพระเศียรหนุนพระเขนยตะแคงไปทางขวา พระพี่เลี้ยงเนื่องก็ยกพระเศียรของท่านให้ตรงกับพระเขนยแล้วจึงเอาผ้าเพลาะบาง ๆ ซึ่งคลุมพระองค์อยู่แค่พระอุระขึ้นซับพระโลหิต ซับ ๆ แตะจนในสุดท้ายได้เอาผ้าอีกผืนหนึ่งพับแปะไว้ที่แผลตรงพระนลาฏ

(รายละเอียดและความเห็นฯ, ม.ป.ป. : 22)

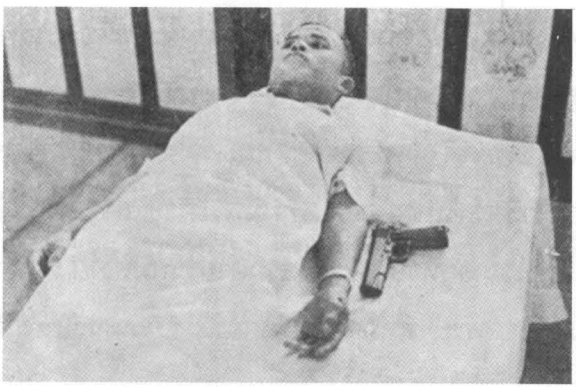

ภาพถ่ายท่าพระบรมศพ ที่จัดขึ้นในศาลตามคำให้การของพี่เลี้ยงเนื่อง

ต่อมาสมเด็จพระราชชนนีมีรับสั่งให้ตามพ.ต.ต.นิตย์ เวชวิศิษฎ์แพทย์ประจำพระองค์มาตรวจพระอาการพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 8 เมื่อพ.ต.ต.นิตย์ตรวจพระอาการแล้วและเห็นว่าสวรรคต ตามบันทึกของคณะกรรมการสอบสวนฯ มีว่า สมเด็จพระราชชนนี "...รับสั่งให้พ.ต.ต.นิตย์ เวชวิศิษฎ์ทำความสะอาดแก่พระบรมศพ พ.ต.ต.นิตย์ เวชวิศิษฎ์ก็ล้างเช็ดพระโลหิตเย็บปากแผลแล้วก็เปลี่ยนฉลองพระองค์" (รายละเอียดและความเห็นฯ, ม.ป.ป. : 22)

ในวันเดียวกันเมื่อนายกรัฐมนตรีคือ นายปรีดี พนมยงค์และพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ได้รับข่าวก็ได้มายังพระที่นั่งบรมพิมานและได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็นเพื่อประกาศในนามสำนักพระราชวังถึงการสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 8 ว่า "...ได้ความสันนิษฐานว่าจะทรงจับคลำพระแสงปืนตามพระราชอัธยาศัยที่ทรงชอบแล้วเกิดอุปัทวเหตุขึ้น" (แถลงการณ์สำนักพระราชวัง, 9 มิถุนายน 2489) ต่อมาในคืนวันเดียวกันรัฐบาลได้เรียกประชุมคณะรัฐมนตรีเป็นการด่วนและมีการประชุมรัฐสภาเป็นกรณีพิเศษ เวลา 22.30 น. คณะรัฐมนตรี ประธานสภาผู้แทนและประธานพฤฒิสภาได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระอนุชาเพื่อกราบบังคมทูลอัญเชิญเป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 9 ในโอกาสเดียวกันนี้นายปรีดีได้กราบถวายบังคมทูลลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเพื่อแสดงความรับผิดชอบต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

ข่าวการสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลที่เผยแพร่ออกไปสู่สาธารณชนได้ก่อให้เกิดความเศร้าเสียใจไปทั่วพระนครพร้อมกับความสงสัยถึงสาเหตุการสวรรคตได้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะเมื่อวันที่ 10 มิถุนายน 2489 คณะแพทย์และพยาบาลจากโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ได้ทำความสะอาดและฉีดยารักษาพระบรมศพได้พบบาดแผลด้านหลังท้ายทอยของพระบรมศพ ความดังกล่าวได้แพร่ไปถึงประชาชนทำให้ประชาชนมีความเชื่อที่เป็นไปในทางตรงกันข้ามกับแถลงการณ์ของรัฐบาลเพราะเนื้อความในประกาศของสำนักพระราชวังมีความคลุมเครือไม่แน่ชัด กรมตำรวจออกแถลงการณ์ในวันเดียวกันว่าพระบรมวงศานุวงศ์ คณะ

รัฐมนตรี ผู้เชี่ยวชาญทางอาวุธสืบสวนเกี่ยวกับสาเหตุการสวรรคตโดยตั้งข้อสังเกต 3 ประเด็นคือ *เป็นอุบัติเหตุ ถูกลอบปลงพระชนม์* และ*ปลงพระชนม์เอง* แต่ได้ข้อสรุปว่าเป็น*อุบัติเหตุ* ต่อมาวันที่ 11 มิถุนายน 2489 ทางกรมตำรวจออกแถลงการณ์ซ้ำอีกครั้งหนึ่งว่าสาเหตุการสวรรคตคือ เป็น*อุบัติเหตุ* ส่งผลให้ประชาชนมีความคลางแคลงใจต่อสาเหตุการสวรรคตมากขึ้นเพราะแถลงการณ์ดังกล่าวเหมือนกับการออกมาแก้ข่าวลือที่กำลังแพร่หลายอยู่ในพระนคร

ทางฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ซึ่งกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีก็ได้รับพระราชโองการจากพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่โปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง นายปรีดีได้จัดตั้งรัฐบาลพร้อมกับแถลงนโยบายเพื่อขอความไว้วางใจจากรัฐสภา ในโอกาสนี้สมาชิกรัฐสภาได้รับอนุญาตให้ซักถามถึงกรณีสวรรคต รัฐบาลเชิญพันตำรวจตรีนิตย์ เวชวิศิษฏ์ แพทย์ประจำพระองค์และพระรามอินทรา อธิบดีกรมตำรวจมาแถลงโดยมีอุปกรณ์คือ ปืน แผนผังพระที่นั่งบรมพิมานและหัวหมูที่ทดลองมาประกอบคำอธิบาย จากการซักถามและการอธิบายในสภาได้ก่อให้เกิดปฏิกิริยาในหมู่นักหนังสือพิมพ์ เช่น *ประชาธิปไตย*ลงพิมพ์ปกิณกะเรื่อง**การทำลายสักขีพยาน**ตำหนิการเคลื่อนย้ายวัตถุพยานในห้องพระบรรทม ต่อมา *ประชาธิปไตย* (16 มิถุนายน 2489) ลงข่าวว่ามีสุภาพบุรุษผู้หนึ่งยินดีสละหัวให้ทดลองแทนหัวหมู นอกจากนี้หนังสือพิมพ์อื่น ๆ เช่น *เกียรติศักดิ์* ลงข่าวและบทความในเชิงสงสัยเกี่ยวกับสาเหตุการสวรรคต ผลลัพธ์คือความไม่เชื่อถือของประชาชนที่มีต่อรัฐบาลเพิ่มขึ้น

เรื่อย ๆ พร้อมกับความเชื่อว่ารัชกาลที่ 8 ถูกลอบปลงพระชนม์ก็ทวีขึ้น

รัฐบาลนายปรีดีได้แก้ไขปัญหา ด้วยการแสดงให้เห็นว่ารัฐบาลเอาใจใส่ต่อกรณีสวรรคตเป็นอย่างดีด้วยการแต่งตั้ง*คณะกรรมการสอบสวนพฤติการณ์ในการที่พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลเสด็จสวรรคต*ขึ้นในวันที่ 18 มิถุนายน คณะกรรมการชุดนี้ประกอบด้วยกรรมการ 14 คน[2] มีประธานศาลฎีกาเป็นประธาน คณะกรรมการสอบสวนฯได้เริ่มปฏิบัติงานในวันที่ 19 มิถุนายนโดยเริ่มเข้าไปตรวจสถานที่เกิดเหตุในพระที่นั่งบรมพิมาน ในวันรุ่งขึ้นคณะกรรมการแพทย์ซึ่งแต่งตั้งโดยคณะกรรมการสอบสวนฯได้ทำการชันสูตรพระบรมศพ ต่อมาได้ทำการทดลองยิงศพ 7 ศพ วันที่ 23 มิถุนายน คณะแพทย์ได้ประชุมลงความเห็นถึงสาเหตุการสวรรคตว่ามี 3 ประเด็นคือ *อุบัติเหตุ ปลงพระชนม์เองและถูกลอบปลงพระชนม์* คณะแพทย์ได้รายงานผลการชันสูตรพระบรมศพต่อ*คณะกรรมการสอบสวนฯ* ในวันที่ 26 มิถุนายน 2489 ว่า "...ตามหลักวิชานิติเวชวิทยา คณะกรรมการแพทย์ส่วนมากเห็นว่าอาจเกิดขึ้นตาม **น้ำหนักความสำคัญตามลำดับต่อไปนี้ 1.ฆาตรกรรม 2.อัตวินิบาตกรรม 3.อุบัติเหตุ**" (รายละเอียดและความเห็นฯ, ม.ป.ป. : 9 – เน้นโดยผู้เขียน)

[2] คณะกรรมการประกอบด้วย ประธานคือ ประธานศาลฎีกา ส่วนคณะกรรมการคือ อธิบดีศาลอุทธรณ์ อธิบดีศาลอาญา อธิบดีกรมอัยการ ประธานพฤฒิสภา ประธานสภาผู้แทน พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุฬมภฏพงศ์บริพัตร พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภานุพันธ์ยุคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัติ พลตรีวิเชียร สุตันตานนท์ พลเรือตรีแชน ปัจจุสานนท์ พลอากาศตรีหลวงเชิดวุฒากาศ โดยมีนายสัญญา ธรรมศักดิ์เป็นเลขานุการ และนายสอาด นาวีเจริญเป็นผู้ช่วยเลขานุการ

คณะกรรมการสอบสวนฯ เริ่มสอบพยานบุคคลปากแรกในวันที่ 26 มิถุนายน 2489 ที่ห้องโถงชั้นสองกระทรวงยุติธรรม การสอบพยานดังกล่าวเปิดโอกาสให้ประชาชนที่สนใจเข้าฟังได้ รัฐบาลทำการเผยแพร่ความคืบหน้าในการสอบสวนอย่างสม่ำเสมอด้วยการให้กรมโฆษณาการจัดพิมพ์*ข่าวโฆษณาการฉบับพิเศษ*รายงานการสอบสวนโดยเริ่มพิมพ์ฉบับแรกในวันที่ 27 มิถุนายน 2489 รัฐบาลยังมีคำสั่งให้แจกจ่าย*ข่าวโฆษณาการฉบับพิเศษ*ตามหน่วยราชการต่าง ๆ เพื่อติดประกาศให้ข้าราชการได้รับทราบข่าวและมีการพิมพ์ออกจำหน่ายในราคาฉบับละ 50 สตางค์ด้วยความพยายามของรัฐบาลในการแสดงความเอาใจใส่และทำให้การสอบสวนเป็นไปอย่างเปิดเผยที่ดำเนินมาตั้งแต่เดือนมิถุนายนถึงตุลาคม 2489 ไม่ประสบผลสำเร็จในการลบคำวิพากษ์วิจารณ์และความเชื่อว่าในหลวงถูกลอบปลงพระชนม์ได้ เพราะแม้แต่ข้อสรุปของ*คณะกรรมการสอบสวนฯ* ที่รายงานไปยังนายกรัฐมนตรีก็เป็นไปในทางขัดแย้งกับแถลงการณ์เรื่องกรณีสวรรคตฉบับแรกว่า

> *คณะกรรมการเห็นว่า ในกรณีอันพึงจะเป็นต้นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลเสด็จสวรรคตได้นั้น* ***สำหรับกรณีอุบัติเหตุคณะกรรมการมองไม่เห็นทางว่าจะเป็นไปได้*** *ส่วนอีกสองกรณีคือ การถูกลอบปลงพระชนม์และทรงปลงพระชนม์เองนั้น การถูกลอบปลงพระชนม์ไม่มีหลักฐานและเหตุผลแน่*

นอนที่แสดงว่าจะเป็นไปได้ แต่ก็ไม่สามารถที่จะตัดออกเสียโดยสิ้นเชิงเพราะว่ายังมีท่าทางของพระบรมศพค้านอยู่ ส่วนในกรณีปลงพระชนม์เองนั้นลักษณะของบาดแผลแสดงว่าเป็นไปได้ แต่ไม่ปรากฏเหตุผลหรือหลักฐานอย่างใดว่าได้เป็นเช่นนั้นโดยแน่ชัด

(รายละเอียดความเห็นของคณะกรรมการสอบสวนฯ,

ม.ป.ป. : 51 – เน้นโดยผู้เขียน)

หนังสือพิมพ์คงทำการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลในประเด็นกรณีสวรรคตอย่างต่อเนื่อง รัฐบาลนายปรีดีแก้ปัญหาด้วยการจับกุมนักหนังสือพิมพ์หลายคน เช่น ดำริห์ ปัทมะศิริบรรณาธิการหนังสือพิมพ์*ประชาธิปไตย* ใช้นามปากกาศรเหล็ก เขียนบทความเรื่อง**อาจารย์ใหญ่**วิจารณ์การทำงานของนายปรีดีเกี่ยวกับกรณีสวรรคตได้ถูกจับกุมเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2489 ในข้อหากบฏ รัฐบาลตั้ง*คณะกรรมการตรวจข่าวหนังสือพิมพ์*เพื่อตรวจข่าวก่อนตีพิมพ์ แต่การแก้ปัญหาดังกล่าวได้แต่ก่อให้เกิดผลในเชิงลบต่อภาพพจน์ของรัฐบาล ประชาชนยิ่งปักใจมากขึ้นว่ารัฐบาลทำการปิดบังความจริงเกี่ยวกับกรณีสวรรคต ประกอบกับเดือนกรกฎาคม 2489 เป็นช่วงหาเสียงเลือกตั้งสมาชิกผู้แทนราษฎรเพิ่มเติม รัฐบาลนายปรีดีมีฐานสนันสนุนคือพรรคสหชีพและพรรคแนวรัฐธรรมนูญต้องตกเป็นเป้าการโจมตีของฝ่ายค้าน คือ พรรคประชาธิปัตย์ที่ทำการหาเสียงด้วยการโจมตีจุดอ่อนของรัฐบาลว่าไร้สมรรถภาพในการคลี่คลายกรณีสวรรคต รัฐบาลนายปรีดีแก้ปัญหา

ด้วยการออกคำสั่งกระทรวงมหาดไทยที่ 207/2489 ลงวันที่ 29 มิถุนายน 2489 เรื่อง*ให้กำนันผู้ใหญ่บ้านชี้แจงแก่ราษฎรมิให้หลงเชื่อคำโฆษณาหลอกลวงของบุคคลบางจำพวก* ทว่าเกิดผลเสียต่อภาพพจน์ของรัฐบาลมากกว่าเกิดผลดีเนื่องจากพรรคประชาธิปัตย์ได้นำประกาศมาเปิดเผยในการหาเสียง ทำให้ฐานะของรัฐบาลอยู่ในภาวะวิกฤติ

นายปรีดีลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี พร้อมกับสนับสนุนให้หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีด้วยการสนับสนุนของของพรรคสหชีพและพรรคแนวรัฐธรรมนูญ รัฐบาลชุดใหม่ยังคงไม่สามารถคลี่คลายกรณีสวรรคตให้เป็นที่กระจ่างได้ ความเชื่อที่ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลถูกลอบปลงพระชนม์เพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว ประเด็นการปลงพระชนม์เองอันเป็นประเด็นรองซึ่งเป็นที่ถกเถียงกันมากแต่ไม่สามารถสรุปได้เพราะลักษณะของพระบรมศพค้านอยู่ ผู้กระทำอัตวินิบาตกรรมด้วยการใช้ปืนจะเกิดอาการเกร็งของกล้ามเนื้อ มือและแขนที่ถือปืนอยู่จะไม่เรียบร้อย แต่ในเวลาที่เกิดเหตุสวรรคตไม่มีตัวอย่างข้อเท็จจริงมายืนยันจนกระทั่งเดือนมกราคม 2490 หนังสือพิมพ์พากันลงข่าวและรูปของ ร.ต.ต.วิชัย พิพัฒนโดร ผู้กระทำการอัตวินิบาตกรรมด้วยการใช้มือข้างขวายกปืนขึ้นจ่อขมับ มือข้างขวาวางอยู่บนหน้าอกศพไม่สามารถเหยียดตรงได้เท่ากับพิสูจน์ว่าอาการเกร็งของกล้ามเนื้อมีจริง ดังนั้นในกรณีของพระบรมศพที่พระกรเหยียดตรงและไม่มีอาการเกร็งย่อมแสดงว่าไม่ได้ทรงปลงพระชนม์พระองค์เอง ประเด็นการถูกลอบปลงพระชนม์ยิ่งได้รับการโจษขานทั่วไป รัฐบาลหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ประสบกับปัญหาหนักทั้งประเด็นเรื่อง

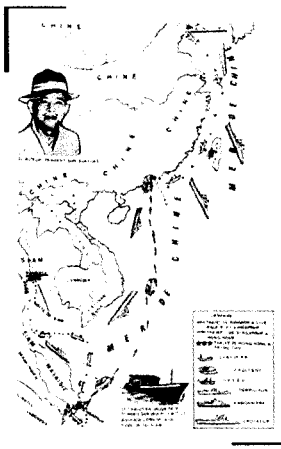

แผนที่การเดินทางลี้ภัยรัฐประหาร
8 พ.ย. 2490 ของนายปรีดี พนมยงค์

กรณีสวรรคตและปัญหาเศรษฐกิจที่คั่งค้างมาตั้งแต่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 สถานการณ์ทั้งหมดนำไปสู่การร่วมมือของกลุ่มทหารและ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*ทำการรัฐประหารในเดือนพฤศจิกายน 2490

การรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน 2490

รัฐบาลหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ได้รับการโจมตีอย่างหนักในประเด็นที่นักหนังสือพิมพ์ผู้มีแนวคิดเสรีนิยมและเป็นกลางอย่างมาลัย ชูพินิจเขียนว่า

> *ตลอดอายุของการเป็นนายกรัฐมนตรีมา 2 ยุค 2 สมัย พลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ได้แสดงความสามารถ ควรแก่การสรรเสริญหลายประการ...แต่ความสำเร็จ...นั้นถึงจะสำคัญเพียงใดก็ยังไม่เท่ากับปัญหาภายในประเทศ 2 ประการ ข้าวซึ่งเป็นอาหารประจำวันและข้าราชการทุจริตอันเป็นโรคประจำชาติหลังสงคราม*
>
> (*พิมพ์ไทย*, 5 พฤศจิกายน 2490)

ข้อเท็จจริงมีอยู่ว่าทั้งผู้ที่อยู่ในวงการรัฐบาล รัฐสภา ข้าราชการกระทำการฉ้อราษฎรบังหลวงกันอย่างมโหฬารเฉพาะข้าราชการพลเรือนในปี 2489 ถูกลงโทษฐานกระทำการฉ้อราษฎร์บังหลวงถึง 3,518 ราย (*ประชาธิปไตย*, 31 กรกฎาคม 2497) การแก้ไขปัญหาขาดแคลนสินค้าด้วยการก่อตั้งองค์การสรรพาหารขึ้นในเดือนธันวาคม 2489 ใช้เงินงบประมาณก้อนใหญ่ถึง 50 ล้านบาทเป็นข่าวที่น่ายินดีสำหรับประชาชนที่รอคอยความช่วยเหลือ แต่ในที่สุดมีข่าวเกรียวกราวว่าองค์การนี้ไร้ประสิทธิภาพและเต็มไปด้วยการโกงกิน รัฐมนตรีที่รับผิดชอบอยู่ในกลุ่มส.ส.สายอีสานได้รับการโจมตีจากหนังสือพิมพ์ว่านำเงินที่องค์การจ่ายล่วงหน้าไปใช้เพื่อประโยชน์ส่วนตัว ผลร้ายตกอยู่แก่รัฐบาลหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ พรรคประชาธิปัตย์เปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลระหว่างวันที่ 19 ถึง 27 พฤษภาคม 2490ในประเด็นสำคัญๆ เช่น รัฐบาลไม่สามารถรักษาความสงบเรียบร้อยโดยเฉพาะในทางเศรษฐกิจทำให้ประชาชนเดือดร้อน และไม่สามารถให้ความกระจ่างเกี่ยวกับกรณีสวรรคตของในหลวงรัชกาลที่ 8 ได้ แม้รัฐบาลจะได้รับคะแนนเสียงไว้วางใจจากรัฐสภาแต่รัฐบาลกลับขาดความชอบธรรมในสายตาของสังคม สาเหตุเนื่องมาจากการอภิปรายในรัฐสภาได้รับการถ่ายทอดทางสถานีวิทยุกระจายเสียงทุกวันทำให้ประชาชนมีแนวโน้มเชื่อตามการอภิปรายของฝ่ายค้าน พันธมิตรของรัฐบาลคือ กลุ่มทหารเรือเองก็ลดความเชื่อมั่นในรัฐบาลลงดังคำปรารภของหลวงสังวรสุวรรณชีพ (2513 : 152) ผู้นำคนหนึ่งของกองทัพ เรือว่า "...ข่าวคอรัปชั่นได้รุนแรงหนักขึ้นและมัวหมองมาถึงรัฐมนตรีบางนาย"

การรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน 2490 จึงเกิดขึ้นและประสบความสำเร็จ คณะรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน 2490 เกิดขึ้นจากการรวมตัวของนายทหารนอกประจำการซึ่งประกอบด้วยนายทหารสี่สาย คือ *สายแรก*พลโทผิน ชุณหะวัณเป็นหัวหน้า มีพันเอกเผ่า ศรียานนท์บุตรเขยเป็นผู้ช่วย *สายที่สอง*หลวงกาจสงคราม (น.อ.เทียน เก่งระดมยิง) เป็นผู้นำ *สายที่สาม*เป็นสายของพันโทก้าน จำนงภูมิเวท (จำนง ศิวแพทย์) *สายที่สี่*เป็นสายของพันเอกสวัสดิ์ ส.สวัสดิเกียรติ คณะรัฐประหารได้ทำการติดต่อเชิญจอมพล ป. พิบูลสงครามมาเป็นหัวหน้าคณะรัฐประหารเพราะกลุ่มของตนมีแต่กำลังทหาร "แต่ขาดอำนาจในแง่ที่เป็นสัญลักษณ์...จึงต้องเชิญจอมพลแปลก พิบูลสงครามมาเป็นหัวหน้า" (สุชิน ตันติกุล, 2517 : 68)

สาเหตุการทำรัฐประหารมีหลายประการ *ประการแรก* คณะรัฐประหารไม่สามารถยอมรับรัฐบาลที่ไร้ประสิทธิภาพได้ *ประการที่สอง* เกิดจากความไม่พอใจของเหล่าทหารที่มีต่อรัฐบาลพลเรือนที่สั่งสมมาตั้งแต่ปลายสงครามโลกครั้งที่ 2 เนื่องจากความตกต่ำทางเกียรติภูมิของทหารที่ไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่จากรัฐบาลพลเรือน เช่น ทหารที่ปลดประจำการต้องเดินทางกลับภูมิลำเนาเองด้วยความยากลำบากและไม่ได้รับเกียรติเท่าที่ควร ความดีความชอบจากสงครามตกอยู่แก่ขบวนการเสรีไทย *ประการสุดท้าย*คือกรณีสวรรคตของในหลวงรัชกาลที่ 8 ที่รัฐบาลพลเรือนไม่สามารถคลี่คลายให้กระจ่างได้

ปฏิบัติการรัฐประหาร เริ่มด้วยการส่งฝ่ายปฏิบัติการไปจับตัวบุคคลสำคัญไว้เป็นตัวประกันที่กองอำนวยการกระทรวงกลาโหม เช่น พันโทก้าน

จำนงภูมิเวทนำกำลังไปจับตัวนายปรีดี พนมยงค์ที่ทำเนียบท่าช้างแต่นายปรีดีทราบข่าวก่อนและหลบหนีไปได้ ทันทีที่การรัฐประหารเสร็จสิ้นจอมพล ป. พิบูลสงครามเดินทางมายังกระทรวงกลาโหมซึ่งเป็นศูนย์กลางอำนวยการของคณะรัฐประหารเป็นการแสดงว่ายอมรับที่จะเป็นหัวหน้าคณะรัฐประหาร ซึ่งก่อนนี้มีการทาบทามแต่จอมพล ป. ยังมิได้ตอบรับเสียทีเดียว สิ่งแรกที่คณะรัฐประหารดำเนินการคือ จัดตั้ง**กองบัญชาการทหารแห่งประเทศไทย** โดยจอมพล ป. พิบูลสงครามดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการ การที่คณะรัฐประหารตั้งกองบัญชาการขึ้นมาใหม่โดยไม่เข้าไปแทรกแซงสายการบังคับบัญชาทหารที่มีอยู่เดิม เพราะคณะรัฐประหารประกอบด้วยนายทหารนอกประจำการเสียเป็นส่วนใหญ่ การไม่ก้าวก่ายกับสายนายทหารประจำการจึงเป็นหนทางที่น่าจะก่อให้เกิดการสนับสนุนจากนายทหารสายประจำการได้มากกว่า เพราะถึงแม้ว่าคณะรัฐประหารจะมีจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นหัวหน้าก็ตามแต่ยังต้องระมัดระวังต่อท่าทีของทหารกลุ่มอื่น ๆ ด้วย ขณะเดียวกันคณะรัฐประหารยังต้องประสบปัญหากับการตั้งรัฐบาลเพราะต้องระวังการแทรกแซงจากชาติมหาอำนาจ เช่น อังกฤษและอเมริกาซึ่งยังคงให้การสนับสนุนนายปรีดีอยู่ ประกอบกับจอมพล ป. พิบูลสงครามยังมีภาพพจน์ที่ไม่ดีนักในสายตาของมหาอำนาจ

การเชิญจอมพล ป. พิบูลสงครามมาเป็นหัวหน้าเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยากทั้งที่มีทั้งผลเสียและผลดี พลโทผิน ชุณหะวัน แถลงในวันที่ทำรัฐประหารสำเร็จว่า

...กล่าวถึงจอมพล ป.พิบูลสงครามว่า ขอเทิดท่านผู้นี้ไว้เหนือหัวความเห็นบางทีไม่ตรงกัน แต่นิยมเลื่อมใสงานที่เคยทำมา...จอมพลมีบกพร่องบ้างแต่ก็เป็นธรรมดา เป็นนายกมาตั้ง 8 ปีก็ต้องมีเสียบ้างเพราะมีคนสอพลอร่วมอยู่ด้วย เสาหินยังเอียงได้เพราะปากคน

(*เอกราช*, 9 พฤศจิกายน 2490)

ผลดีของการมีจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นหัวหน้าคณะคือ คณะรัฐประหารได้ผู้นำซึ่งมีบารมีในหมู่ทหารแม้จอมพล ป. พิบูลสงครามจะได้รับการประนามว่าเข้าข้างญี่ปุ่นมีมลทินจากการเป็นอาชญากรสงคราม แต่ทหารส่วนใหญ่ยังคงให้ความเลื่อมใสศรัทธา ผลเสียคือ คณะรัฐประหารและจอมพล ป. พิบูลสงครามต้องหาวิธีลบคำโจมตีในประเทศเรื่องชื่อเสียงที่เสียไประหว่างสงคราม นอกจากนี้ยังต้องระวังความสัมพันธ์กับต่างประเทศโดยเฉพาะกับอังกฤษและอเมริกา *คณะรัฐประหาร*ต้องหาทางตั้งรัฐบาลที่จะต้องได้รับการยอมรับจากชาติมหาอำนาจ ความจำเป็นทั้งหมดของ*คณะรัฐประหาร*เป็นสาเหตุสำคัญที่นำไปสู่การร่วมมือทางการเมืองระหว่าง*คณะรัฐประหาร*กับ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*

*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*ซึ่งมีผู้นำที่สำคัญคือ นายควง อภัยวงศ์และกลุ่มเชื้อพระวงศ์รุ่นหนุ่มได้เคยเป็นกลุ่มการเมืองสำคัญที่ร่วมมือกับกลุ่มปรีดีพลเรือนทำการโค่นระบอบพิบูลสงครามเพื่อทำให้ประเทศกลับไปสู่การเมืองระบอบรัฐสภาในช่วงปลายสงครามโลกครั้งที่ 2 และเคยร่วมกับ*กลุ่มนายปรีดีสายพลเรือน*เสนอชื่อนายปรีดีเป็นนายกรัฐมนตรี แต่

ด้วยพื้นฐานความคิดทางการเมืองที่แตกต่างกันและการแข่งขันทางการเมืองในรูปแบบพรรคการเมืองทำให้สถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป การแข่งขันทางการเมืองระหว่างพรรคสหชีพและพรรคแนวรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นฐานเสียงของนายปรีดีกับพรรคประชาธิปัตย์ทำให้เกิดการเผชิญหน้าทางการเมืองขึ้น โดยเฉพาะเมื่อเกิดกรณีสวรรคต*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*ซึ่งมีพื้นฐานความต้องการเชิดชูและปกป้องสถาบันกษัตริย์ได้กลายเป็นฝ่ายตรงข้ามกับนายปรีดีอย่างเต็มตัว ศักยภาพในทางการเมืองของ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม* จึงกลายสิ่งที่*คณะรัฐประหาร*ให้ความสนใจ *กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*เป็นกลุ่มแรกที่ให้การรับรองและสนับสนุนคณะรัฐประหาร ร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับชั่วคราวพ.ศ. 2490 ได้รับการประกาศใช้ด้วยการได้รับความร่วมมือจาก*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม* ม.จ.จักรพันธ์เพ็ญศิริ จักรพันธ์บุตรเขยของหลวงกาจสงครามได้ติดต่อนำร่างรัฐธรรมนูญที่ร่างขึ้นไว้เสนอต่อผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ กรมขุนชัยนาทนเรนทรได้ลงพระนามแต่ผู้เดียวในการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับนี้ นอกจากนี้คณะรัฐประหารได้เชิญนายควง อภัยวงศ์มาเป็นนายกรัฐมนตรี อันเป็นการแสดงถึงการร่วมมือทางการเมืองอย่างชัดเจนของคณะรัฐประหารและ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*

คณะรัฐประหาร ได้แสดงท่าทีชัดเจนที่จะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการบริหารงานของรัฐบาลโดยมีหนังสือมอบอำนาจในนามของจอมพล ป. พิบูลสงครามถึงนายควงว่า "ส่วนคณะทหาร ตำรวจและพลเรือนจะยังทำการแต่ในด้านรักษาความสงบเรียบร้อย..." (สุชิน ตันติกุล, 2517 : ภาคผนวก)

วิธีการของคณะรัฐประหารได้ผลดีเพราะต่อมาเมื่อมีการเลือกตั้งสภาผู้แทนราษฎรพรรคประชาธิปัตย์ได้รับโอกาสจัดตั้งรัฐบาลในช่วงต้นปี 2491 มหาอำนาจก็ให้การรับรองแก่รัฐบาล

ทว่าเดือนเมษายนปีเดียวกัน คณะรัฐประหารได้ทำการจี้นายควง อภัยวงศ์ ให้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีโดยจอมพล ป. พิบูลสงครามดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแทน คณะรัฐประหารและรัฐบาลต้องเผชิญกับการท้าทายจากกลุ่มพลังทางการเมืองอื่น ๆ คือวันที่ 1 ตุลาคม 2491 คณะนายทหารเสนาธิการได้เตรียมทำการรัฐประหารแต่ต้องประสบความล้มเหลว เพราะรัฐบาลสืบทราบและทำการจับกุมก่อน ต่อมาในวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2492 นายปรีดีได้รวบรวมกลุ่มพลเรือนและกำลังบางส่วนจากกองทัพเรือทำการยึดพระบรมมหาราชวังเพื่อทำการรัฐประหาร แต่รัฐบาลได้ใช้มาตรการรุนแรงในการปราบปรามมีผลให้นายปรีดีต้องลี้ภัย ในปี 2494 *กลุ่มทหารเรือ* ซึ่งถูกลดอำนาจและบทบาทได้พยายามทำรัฐประหารในวันที่ 29 มิถุนายน 2494 แต่รัฐบาลสามารถควบคุมสถานการณ์ได้อีกเช่นเคย

แม้ว่ารัฐบาลจะประสบความสำเร็จ ในการปราบปรามผู้พยายามก่อการรัฐประหารถึงสามครั้ง แต่ก็ประสบปัญหาอีกด้านหนึ่งคือ ปัญหาในรัฐสภา รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามเข้าบริหารประเทศโดยปราศจากฐานสนับสนุนจากพรรคการเมืองของตัวเอง เพราะสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรส่วนใหญ่เป็นสมาชิกพรรคประชาธิปัตย์ซึ่งแสดงบทบาทฝ่ายค้านจนกลายเป็นปัญหาในการดำเนินงานของรัฐบาล รัฐบาลแก้ไขปัญหาด้วยการทำรัฐ

ประหารตนเองในปี 2494 พร้อมทั้งประกาศยกเลิกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพ.ศ. 2492 ทำให้รัฐสภาต้องถูกยุบไปโดยปริยาย มีการนำรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม 2495 กลับมาใช้แทน รัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้ให้ให้อำนาจรัฐบาลในการควบคุมและบริหารประเทศได้อย่างเต็มที่

คอมมิวนิสต์กับท่าทีของรัฐบาลทหาร

ประเด็นเรื่องคอมมิวนิสต์แพร่หลายในทศวรรษ 2490 เนื่องจากผลของสงครามเย็นที่ทำให้โลกแบ่งเป็นสองค่ายคือ เสรีประชาธิปไตยที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำและโลกสังคมนิยมซึ่งมีโซเวียตรัสเซียและจีนเป็นผู้นำ สังคมไทยตอบสนองต่อตำนานการเมืองโลกด้วยการปราบปรามคอมมิวนิสต์เพราะเหตุผลสามประการคือ *ประการแรก* ต้องการปราบปรามคอมมิวนิสต์อย่างจริงจังเนื่องจากเชื่อว่าคอมมิวนิสต์เป็นอันตรายต่อสังคม สถานการณ์รุกรานของคอมมิวนิสต์ในเกาหลีทำให้เกิดความหวั่นเกรงในสังคมไทย ถึงแม้ว่าพรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศไทยไม่เคลื่อนไหวเด่นชัดดังเช่นต่างประเทศ แต่เกิดความหวั่นเกรงว่าสถานการณ์ดังกล่าวอาจจะเป็นภาวะของคลื่นใต้น้ำ พรรคคอมมิวนิสต์ไทยอาจกำลังรอเวลาที่กองทัพเมาเซตุงเดินทางลงมาทางใต้ รัฐบาลประเมินว่า "...ถ้าพรรคคอมมิวนิสต์ไทยมีกำลังสนับสนุนจากพรรคคอมมิวนิสต์จีนและอินโดจีนที่เข้มแข็งที่สุดในเอเชีย พรรคคอมมิวนิสต์ไทยก็อาจต่อสู้กับรัฐบาลไทย" (กจช. สลธ. แผนก บร.12/105)

ประการที่สอง รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามต้องการการสนับสนุนจากอเมริกาจึงดำเนินการปราบปรามคอมมิวนิสต์ตามแนวทางของอเมริกา ด้วยสาเหตุเพราะจอมพล ป. พิบูลสงครามไม่ได้มีอำนาจทางการเมืองอย่างเต็มที่ต้องคอยฟังเสียงจากคณะรัฐประหารเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ยังมีเหตุเล็ก ๆ น้อย ๆ ทางการเมืองที่แสดงให้เห็นว่าฐานะของจอมพล ป. พิบูลสงครามไม่มั่นคงนัก เช่น เมื่อคราวเกิดรัฐประหารที่เรียกว่ากบฏแมนฮัตตันพ.ศ. 2494 คณะรัฐประหารโดยเฉพาะเพื่อนร่วมรุ่นอย่างพลโทผิน ชุณหะวัณสั่งปราบคณะรัฐประหารด้วยการให้ถล่มเรือรบหลวงศรีอยุธยาโดยไม่ห่วงชีวิตจอมพล ป. พิบูลสงครามซึ่งเป็นตัวประกันอยู่บนเรือแม้แต่น้อย การสนองตอบต่อนโยบายของสหรัฐอเมริกาจึงเป็นวิธีการหนึ่งของการรักษาอำนาจ เช่น จอมพล ป. พิบูลสงครามสนับสนุนมติคณะมนตรีแห่งสหประชาชาติในกรณีเกาหลีเป็นชาติแรกในเอเชียและส่งทหารไปร่วมรบในสงครามเกาหลี

ประการที่สาม รัฐบาลต้องการใช้ข้ออ้างเรื่องคอมมิวนิสต์เพื่อกำจัดศัตรูทางการเมืองและการเคลื่อนไหวทางการเมือง เนื่องจากมีการเคลื่อนไหวของกลุ่มการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ปลายปี 2494 ถึงต้นปี 2495 ขบวนการกู้ชาติโจมตีนโยบายรัฐบาลและเรียกร้องให้กรรมกรต่อสู้กับการกดขี่จากประเทศต่าง ๆ ส่วนกลุ่มนักหนังสือพิมพ์และปัญญาชนทำการเคลื่อนไหวทางการเมืองในปี 2495 คือ *ประการแรก* ร่วมมือกับสมาคมนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยคัดค้านประกาศชั่วคราวในราชกิจจานุเบกษาตอนที่ 71 เล่มที่ 68 ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน 2494 เรื่องการ

เซ็นเซอร์หนังสือพิมพ์และกฎหมายการพิมพ์ พ.ศ. 2488 ประการที่สอง สนับสนุน*คณะกรรมการสันติภาพสากลแห่งประเทศไทย*ซึ่งมีเป้าหมายสนับสนุนสันติภาพต่อต้านสงครามคัดค้านนโยบายของรัฐบาลไทย ให้การช่วยเหลือชาวอีสานที่ประสบภาวะอดอยาก *ประการที่สาม* ต่อต้านนโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาลไทยและนโยบายต่างประเทศของสหรัฐอเมริกา เดือนกันยายนถึงตุลาคม 2495 คณะกรรมการสันติภาพ, นำโดยกุหลาบ สายประดิษฐ์เดินทางไปแจกเครื่องอุปโภคบริโภคแก่ชาวอีสาน พร้อมทั้งสำรวจความแห้งแล้งของอีสาน ตามหลักฐานของรัฐบาลการเคลื่อนไหวของคณะกรรมการสันติภาพได้รับการพิจารณาว่า "พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยก็มีส่วนร่วมอยู่ด้วยดังนั้นกรมโฆษณาการจึงเพ่งเล็งว่า การเรียกร้องสันติภาพในประเทศไทยนี้เป็นการกระทำของคอมมิวนิสต์ ดังเช่นในหลายประเทศที่เกิดขึ้นจากความริเริ่มของคอมมิวนิสต์" (*อ้างในธงชัย* พึ่งกันไทย, 2520 : 283) นอกจากนี้รัฐบาลมีจดหมายถึงหน่วยงานในสังกัดพาดพิงถึงคณะกรรมการสันติภาพว่า "ปัจจุบันนี้ฝ่ายคอมมิวนิสต์ได้พยายามดำเนินนโยบายสร้างลัทธิ เพื่อปฏิวัตรโลกและได้แอบอ้างคำว่าสันติภาพมาใช้อย่างแพร่หลาย เช่น งานของพวกกรรมการสันติภาพเป็นต้น" (กจช. ศธ. 0701.51/114) ต่อมารัฐบาลออกพระราชบัญญัติป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2495 และมีการจับกุมคณะกรรมการสันติภาพในวันที่ 10 พฤศจิกายน 2495

ภาพลักษณ์นายปรีดี พนมยงค์ : ปิศาจทางการเมือง

คณะรัฐประหาร กับการสร้างตำนานปิศาจทางการเมือง

ตำนานนายปรีดีเป็นปิศาจทางการเมืองได้รับการสร้างขึ้นให้มีลักษณะ 3 แบบคือ *เป็นผู้บงการกรณีสวรรคตเพื่อสถาปนาระบอบมหาชนรัฐ, บุคคลอันตรายที่คอยก่อกวนทางการเมืองและเป็นคอมมิวนิสต์* คณะรัฐประหารสร้างภาพแต่ละลักษณะขึ้นมาเมื่อเผชิญกับปัญหาทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ บุคคลสำคัญในคณะรัฐประหารที่มีส่วนสำคัญในการสร้างภาพนายปรีดีให้เป็นปิศาจทางการเมืองในระยะแรกคือพลโทผิน ชุณหะวัน พลโทผินเป็นนายทหารสายอาชีพที่มีเพื่อนร่วมรุ่นเป็นสมาชิกคณะราษฎรคือ หลวงอดุลเดชจรัสและจอมพล ป. พิบูลสงคราม การมีเพื่อนร่วมรุ่นที่มีบทบาทสำคัญทางการเมืองค่อนข้างมีผลกระทบต่อชีวิตราชการของพลโทผิน เช่น เมื่อเกิดกบฏบวรเดชได้รับแต่งตั้งจากคณะราษฎรให้เป็นผู้บังคับการมณฑลทหารบกที่ 3 นครราชสีมา ครั้นสงครามมหาเอเชียบูรพาแผ่ขยายมาถึงประเทศไทยได้ไปทำการรบที่เชียงตุง ปลายสงครามโลกครั้งที่ 2 พลโทผิน ชุณหะวัน ถูกเพ่งเล็งว่าเป็นนายทหารสายจอมพล ป. พิบูลสงครามจึงได้รับคำสั่งให้ประจำกรมเสนาธิการและต่อมาถูกปลดออกจากราชการ ความรู้สึกของพลโทผินต่อความเป็นไปดังกล่าวคือ "ข้าพเจ้าได้รับคำสั่งให้ออกจากราชการรับเบี้ยหวัดต่อไปนับว่าโชคชะตาของข้าพเจ้า

ไม่อำนวย ซึ่งไปตรากตรำบอบช้ำทั้งร่างกายและจิตใจแต่ไม่ได้รับบำเหน็จความชอบแม้แต่น้อย" (ผิน ชุณหะวัณ, ม.ป.ป. : 16) จากภูมิหลังดังกล่าวนี้เห็นได้ว่าพลโทผินมิได้มีความนิยมในรัฐบาลพลเรือนและผู้นำคือนายปรีดี มีหลักฐานว่าพลโทผินกล่าวถึงกรณีสวรรคตที่มีนัยยะพาดพิงถึงนายปรีดีในการกล่าวคำปราศรัยแก่ข้าราชการตำรวจ ครูประมาณ 700 คนเศษที่จังหวัดนครราชสีมาว่า

> *บางคนให้การอย่างเจ็บแสบให้สว่างมาทีละนิดๆ ลำบากยากเย็นมาก เขาหัวใสฉลาดรอบรู้เห็นจะเอาขาวทันทีลำบากแต่มีหวัง 80 % ว่าถูกลอบปลงพระชนม์ ใครเป็นคนต้นคิดและสมรู้ได้เงาแล้วแต่ยังไม่ขาวสะอาด มีอะไรเคลือบอะไรปิดอยู่นิดหนึ่ง*
>
> (กจช. สบ. 9.2.3/12)

หลวงกาจสงคราม (เทียน เก่งระดมยิง) เป็นอีกผู้หนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างภาพปิศาจทางการเมืองของนายปรีดี หลวงกาจสงครามเริ่มต้นชีวิตทหารด้วยการเป็นนักเรียนนายสิบต่อมาเป็นนักเรียนนายดาบ หลังจากนั้นได้เข้ารับการศึกษาเป็นนักเรียนนายร้อย ได้รับยศร้อยเอกประจำกรมเสนาธิการทหารบกเมื่อ พ.ศ. 2470 ปีต่อ ๆ มาได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นขุน และหลวงกาจสงครามตามลำดับ เป็นหนึ่งในคณะราษฎรสาย

หลวงกาจสงคราม (เทียน เก่งระดมยิง)

ทหารและร่วมขบวนการเสรีไทยภายในประเทศ ช่วงปลายสงครามโลกครั้งที่ 2 ดำรงตำแหน่งสมาชิกพฤฒิสภาและมีความไม่เห็นด้วยต่อนโยบายของรัฐบาลพลเรือนในหลาย ๆ เรื่อง เช่น สาระหลักของรัฐธรรมนูญฉบับ 2489 และมีความคิดคัดค้านอย่างจริงจังต่อการยกเลิก*พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2476* ต่อมาเมื่อนายปรีดีลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีหลวงกาจสงครามยังคงเป็นสมาชิกพฤฒิสภาในสมัยรัฐบาลหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์และมีบทบาทในการคัดค้านการปฏิบัติงานของรัฐบาลทั้งในประเด็นการคอรัปชั่น เรื่องรัฐธรรมนูญและกรณีสวรรคต หลวงกาจสงครามกล่าวถึงความเป็นไปทางการเมืองช่วงกลางปี 2489 ว่า "เปลี่ยนรัฐธรรมนูญได้เพียงไม่กี่วันก็เสียองค์พระมหากษัตริย์" (อ้างในสุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, 2532 : 67-68) กล่าวได้ว่าในบรรดาผู้นำคณะรัฐประหารหลวงกาจสงครามมีบทบาทสำคัญในการทำให้นายปรีดีเป็นผู้บงการกรณีสวรรคตเพื่อสถาปนาระบอบมหาชนรัฐด้วยการแถลงข่าวว่า

> *กรณีสวรรคต ร. 8 และแผนการของคณะรัฐประหาร 30 พฤศจิกายนเพื่อปลงพระชนม์รัชกาลที่ 9 เพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นมหาชนรัฐและสถาปนาบุคคลสำคัญเป็นประธานาธิบดี ทราบมาจากทางการตำรวจว่านายทหารเรือนอกประจำการผู้หนึ่งเป็นผู้ลอบปลงพระชนม์ด้วยปืน 11 ม.ม.โดยแอบอยู่ข้างม่านกั้นด้วยความอำนวยการของคนคนหนึ่งซึ่งเป็นผู้มีอิทธิพลสำคัญมาก*
>
> (*สยามนิกร*, 18 พฤศจิกายน 2490)

เรื่องราวที่นายปรีดีเป็นผู้บงการกรณีสวรรคต ได้รับการขยายต่อออกไปอีกเมื่อหลวงกาจสงครามแถลงเกี่ยวกับคำให้การของชายลึกลับนามยรรค์ยง บุนนาคในฐานะพยานปากสำคัญในกรณีการวางแผนมหาชนรัฐของนายปรีดี

> *ข้าพเจ้ามีหน้าที่ปฏิบัติการอยู่ในภาคอิสาณ มีจุดหมายใหญ่ ณ นครราชสีมาและปากช่อง และเดินทางเข้ามากรุงเทพฯด้วยคำสั่งของกองบัญชาการใหญ่ เขากล่าวด้วยสุ้มเสียงอันสั่นเครือพร้อมกับควักเหรียญ ให้เจ้าหน้าที่ดู และอธิบายความหมายให้เข้าใจว่านั่นคือส่วนย่อของอันเดอร์กราวออฟฟิศเซอร์คอมมานเดอร์การปฏิบัติหน้าที่ในวันที่ 30 พฤศจิกายนนั้นกล่าวว่าในแผนการณ์ได้กำหนดไว้เป็นสาย ๆ ดังนี้คือ สายที่หนึ่ง นายปรีดี พนมยงค์เป็นหัวหน้า...สายต่าง ๆ เหล่านี้จะได้ร่วมดำเนินการพร้อมเพรียงกันทั้งในกรุงเทพพระนครและในภาคต่าง ๆ ของราชอาณาจักร*
>
> (สบ. 9.2.3/4 เอกสารส่วนบุคคลนายเอก วีสกุล)

แต่ต่อมามีข่าวว่านายยรรค์ยงไม่ได้เป็นธรรมศาสตร์บัณฑิต แต่จบการศึกษาไม่ถึงชั้นมัธยมและมีประวัติชอบทำการต้มตุ๋น ส่งผลให้หลวงกาจสงครามกลายเป็นตัวตลกโจษจันกันทั่วว่า "**บุรุษลึกลับต้มหลวงกาจ**" (*ชาติไทย*, 14 มกราคม 2491)

ส่วนจอมพล ป. พิบูลสงครามให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับนายปรีดีและกรณีสวรรคตว่า

> *การกระทำต่าง ๆ ของรัฐบาลนี้ต่อนายปรีดี พนมยงค์ ผู้ต้องหาลอบปลงพระชนม์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้นไม่มีการกลั่นแกล้งใส่ร้ายอย่างใดเลย จอมพลรับรองอย่างหนักแน่นและกล่าวต่อไปว่านายปรีดีก็เป็นเพื่อนกับผม แต่เรื่องลอบฆ่าพระเจ้าอยู่หัวนั้นประชาชนตั้ง 80 เปอร์เซ็นต์เขาลงความเห็นเช่นนั้นผมช่วยอะไรไม่ได้*
>
> (*สุภาพบุรุษ*, 4 พฤศจิกายน 2491)

กล่าวได้ว่าในบรรดาผู้นำคณะรัฐประหารพลโทผินและหลวงกาจสงครามยอมเล่นบทหนังหน้าไฟในการออกโรงสร้างความเชื่อว่านายปรีดีเป็นผู้บงการกรณีสวรรคตเพื่อสถาปนาระบอบมหาชนรัฐ ในขณะที่จอมพล ป. พิบูลสงครามเล่นบทบาทนี้อย่างมีชั้นเชิงกว่าด้วยการไม่ได้แสดงตนเป็นผู้ปล่อยข่าวทางการเมือง เหตุที่พลโทผิน ชุณหะวัน และหลวงกาจสงครามแสดงตนเป็นผู้สืบหาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับกรณีสวรรคตเป็นกระบวนการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองให้ตัวเอง เนื่องจากทั้งสองเป็นนายทหารนอกประจำการที่ไม่มีฐานทางการเมือง ดังนั้นการเล่นบทบาทผู้พิทักษ์สถาบันกษัตริย์ดูจะลบช่องว่างดังกล่าวลงได้ ส่วนจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ประโยชน์จากความเป็นปิศาจทางการเมืองของนายปรีดีเช่นกันเพราะถ้าพิจารณาให้ดีแล้วช่วงปลายสงครามโลกครั้งที่ 2 ชื่อเสียงและความนิยมทางการเมืองของ

นายปรีดีเป็นสัดส่วนผกผันกับการเสื่อมความนิยมต่อจอมพล ป. พิบูลสงครามในฐานะผู้นำทางการเมือง ดังนั้นการเสื่อมความชอบธรรมของนายปรีดีในฐานะผู้นำทางการเมืองย่อมมีส่วนสำคัญในการเพิ่มความนิยมในตัวจอมพล ป. พิบูลสงคราม

จอมพล ป. พิบูลสงครามและคณะรัฐประหารยังสร้างตำนานปิศาจทางการเมืองของนายปรีดีผ่านกระบวนการยุติธรรมที่ยืดเยื้อด้วยการแต่งตั้งให้พระพินิจชนคดีให้เป็นประธานการสอบสวนกรณีสวรรคตคนใหม่ เมื่อวันที่ 1 มกราคม 2491 ต่อมาได้มีการออกหมายจับนายชิต สิงหเสนี, นายบุศย์ ปัทมศรินและนายเฉลียว ปทุมรสกับพวกในข้อหาสมคบกับพวกลอบปลงพระชนม์ในหลวงรัชกาลที่ 8 นอกจากนี้ยังมีการออกหมายจับนายปรีดี และเรือเอกวัชรชัย ชัยสิทธิเวชในข้อหาวางแผนปลงพระชนม์รัชกาลที่ 8 ต่อมามีรวบรวมสำนวนฟ้องศาลอาญาวันที่ 7 สิงหาคม 2491 โดยพนักงานอัยการฟ้องนายเฉลียวเป็นจำเลยที่ 1 นายชิตเป็นจำเลยที่ 2 และนายบุศย์เป็นจำเลยที่ 3 "ในข้อหาสมคบกันประทุษร้ายต่อพระองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและเพทุบายเท็จเพื่อปกปิดการกระทำผิด" (*คำพิพากษาศาลอุทธรณ์ศาลฎีกาคดีประทุษร้ายต่อพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล*, 2523 : 1) ศาลอาญาตัดสินพิพากษาเมื่อวันที่ 27 กันยายน 2495 ความว่า

> *พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ได้เสด็จสวรรคตโดยถูกผู้ร้ายลอบปลงพระชนม์และนายชิต สิงหเสนีจำเลยที่ 2 ได้รู้เห็นร่วมมือกับผู้ร้ายรายนี้*

ด้วย...ฉะนั้นให้ลงโทษ...โดยให้ประหารชีวิตนายชิต สิงหเสนี ส่วนนายเฉลียว ปทุมรสจำเลยที่ 1 และนายบุศย์ ปัทมศรินจำเลยที่ 3 คดียังไม่มีหลักฐานพอเพ่งเล็งได้ว่าได้ร่วมกระทำผิดด้วยดังข้อหาดังกล่าวให้ยกฟ้องของโจทก์

(คำพิพากษาศาลอุทธรณ์ฯ, 2523 : 1)

นายชิต สิงหเสนีรวมทั้งโจทก์ต่างทำการอุทธรณ์และทำฎีกาต่อศาลอุทธรณ์และศาลฎีกาตามลำดับ กรณีสวรรคตกลายเป็นคดีที่ยืดเยื้ออยู่ในศาลถึง 7 ปีคือ ตั้งแต่ 2491 ถึง2498 ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวรัฐบาลต้องเผชิญกับการท้าท้ายทางการเมืองจากกลุ่มการเมืองอื่น ๆ รวมทั้งกลุ่มนายปรีดี รัฐบาลได้ใช้ประโยชน์จากกรณีสวรรคตที่กลายเป็นคดีที่ยืดเยื้อมาสร้างภาพศัตรูภายนอก

ตราบเท่าที่กรณีสวรรคตยังไม่สามารถคลี่คลายได้นายปรีดีผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้วางแผนลอบปลงพระชนม์ในหลวงรัชกาลที่ 8 จึงยังคงเป็นบุคคลอันตรายต่อสังคม เมื่อคณะรัฐประหารได้รับการท้าทายจากกลุ่มการเมืองอื่น ๆ ได้ทำการแต่งเรื่องราวว่านายปรีดีอยู่เบื้องหลังการเคลื่อนไหวเหล่านั้น นายปรีดีจึงกลายเป็นผู้ก่อกวนทางการเมืองและเป็นคอมมิวนิสต์ เช่น คณะรัฐประหารกล่าวถึงสาเหตุการเกิดกบฏเสนาธิการว่าเพื่อ

จะให้นายปรีดีเป็นประธานาธิบดีกำลังลอบจะล้มกษัตริย์คณะกบฏจัดให้นายปรีดี พนมยงค์เป็น

ประธานาธิบดี นายฟอง สิทธิธรรมเป็นนายกฯ นายทอง อินทร์ ภูริพัฒน์, นายเตียง ศิริขันธ์, นายถวิล อุดลใน ตำแหน่งอัครมหาเสนาบดีหรือเทียบเท่า นายทิม ภูริพัฒน์ ประธานคณะราษฎรและจัดสมัครพรรคพวก...บริหารเป็น รัฐฯ...

(*สุภาพบุรุษ*, 6 พฤศจิกายน 2491)

ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการรัฐประหารของคณะนายทหารเสนาธิการเมื่อวันที่ 1 ถึง 4 ตุลาคม 2591 มีอยู่ว่านายทหารคณะนี้มีผู้นำคือ พล.ต. สมบูรณ์ ศรานุชิตรองเสนาธิการกลาโหม พล.ต.เนตร เขมะโยธินรองเสนาธิการทหารบก และพล.ต.หลวงรณกรรมโกวิทนายทหารประจำกรมเสนาธิการทหารบก ส่วนผู้เข้าร่วมการรัฐประหารประกอบด้วยอาจารย์และนักเรียนโรงเรียนเสนาธิการทหาร นายทหารเหล่านี้มีลักษณะพิเศษคือเป็นนายทหารสายปัญญาชนที่มีความคิดว่าข้าราชการประจำควรแยกออกจากข้าราชการการเมือง และมีความคิดเชิงประชาธิปไตยที่โน้มเอียงไปทางด้านรัฐบาลพลเรือนหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ค่อนข้างสูง พล.ต.สมบูรณ์ผู้นำการรัฐประหารมีความเห็นเรื่องสถานะและเกียรติภูมิของทหารสวนทางกับความคิดของผู้นำคณะรัฐประหาร 8 พฤศจิกายนว่ากองทัพไม่ได้ตกต่ำหรือสูญเสียเกียรติภูมิแต่กำลังอยู่ในภาวะปรับปรุง การที่นายทหารชั้นผู้ใหญ่เข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมืองคือสาเหตุที่แท้จริงของการเสื่อมโทรมในกองทัพ การรัฐประหารที่เกิดขึ้นจึงไม่ได้เกี่ยวข้องกับการสถาปนาระบอบมหาชนรัฐแต่

อย่างใด แม้การรัฐประหารของนายทหารเสนาธิการล้มเหลวแต่ก็มีผลกระทบต่อรัฐบาลในหลายด้าน เช่น รัฐบาลเริ่มตระหนักถึงความไม่มั่นคง เพราะเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นเสมือนลางบอกเหตุว่ากลิ่นไอของความไม่พอใจ รูปเงาของการใช้กำลังเข้ายึดอำนาจรัฐและการต่อต้านรัฐบาลในแบบอื่น ๆ กำลังจะตามมา สถานการณ์ในประเทศตึงเครียดรัฐบาลสั่งการให้หน่วยงานต่าง ๆ เตรียมพร้อม กองทัพแต่ละหน่วยเพิ่มการซ้อมรบมากขึ้น

หลังการเกิดรัฐประหารของคณะนายทหารเสนาธิการ ยังมีการสร้างภาพลักษณ์นายปรีดีออกมาเป็นระยะ เช่น กลางเดือนตุลาคมหลวงกาจสงครามแถลงว่า

> *เล่ห์ปฏิวัติซึ่งหลวงอรรถกิตติ และนายปรีดีเป็นผู้วางแผนการสนับสนุนด้วยเงินถึง 10 ล้านบาทโดยผ่านธนาคารต่าง ๆ เข้ามาจากต่างประเทศ 4 ล้านได้ทุ่มปั่นกำลังในกองทัพ บรรดาหัวหน้าปฏิวัติหลายนายได้เงินสินบลล้มรัฐบาลเป็นจำนวนมากมายจนจิตต์ใจไขว้เขว โดยหารู้ไม่จะเป็นทางนำลัทธิคอมมิวนิสต์มาบงการให้เคลือบคลุมประเทศไทย*
>
> (*สุภาพบุรุษ*, 19 ตุลาคม 2491)

ต่อมามีการให้ข่าวหนังสือพิมพ์ว่า

การจับกุมผู้ต้องหากบฏภายในประเทศซึ่งเป็นที่เปิดเผยว่ามีนักการเมืองสำคัญยุครัฐบาลปรีดี ธำรงหนุนหลัง...ทางการได้ส่งกำลังออกล่าตัวตามจังหวัดต่าง ๆ อย่างกวดขันนั้น รายงานข่าวกระแสหลังสุด...นักปฏิวัติที่หลบหนีไปได้และมีข่าวว่าไปชุมนุมพลกันที่ป่าชายแดนพิษณุโลก ตลอดจนชายลึกลับที่คาดหมายกันว่าเป็นนายปรีดี พนมยงค์ซึ่งมีผู้พบในบริเวณทางภาคเหนือนั้นข่าวล่าสุดแจ้งว่าทั้งพวกปฏิวัติและชายลึกลับได้ไปปรากฏตัวที่ชายแดนพิษณุโลกไล่เลี่ยกับทางด้านปากน้ำโพ และได้เดินทางมุ่งหน้าไปทางจังหวัดตากเช่นเดียวกัน เป็นที่คาดหมายกันว่าผู้ต้องหาสำคัญทั้งสองกลุ่มจะเตลิดหนีออกทางแม่สอดเข้าพม่าและอาจตั้งรัฐบาลไทยอิสสระขึ้นที่พม่า

(*สุภาพบุรุษ*, 4 พฤศจิกายน 2491)

ตำนานนายปรีดี ในฐานะผู้บงการกรณีสวรรคตเพื่อสถาปนาระบอบมหาชนรัฐได้รับการผลิตซ้ำและนำมาผูกกับการเป็นผู้อยู่เบื้องหลังการรัฐประหารของกลุ่มนายทหารเสนาธิการในแง่หนึ่งนั้นสะท้อนความต้องการทำลายความชอบธรรมของ*กลุ่มนายปรีดีสายพลเรือน* ในอีกแง่หนึ่งนั้นสะท้อนว่าคณะรัฐประหารมีความหวั่นเกรงว่านายปรีดีอาจจะกลับเข้าประเทศเพื่อทำการรัฐประหาร ความหวาดกลัวดังกล่าวกลายเป็นความจริง

เมื่อนายปรีดีกลับเข้ามาทำรัฐประหารเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2492 คณะรัฐประหารชุดนี้ประกอบด้วยอดีตเสรีไทย ลูกศิษย์ลูกหาของนายปรีดีและทหารเรือส่วนหนึ่ง ทว่านายปรีดีประสบความล้มเหลวในการทำรัฐประหารตัวนายปรีดีต้องหลบหนีออกนอกประเทศอีกครั้ง

ส่วนผลระยะยาวต่อกลุ่มปรีดีพลเรือนคือ เป็นการยุติบทบาททางการเมืองของนายปรีดีลงเนื่องจากถูกรัฐบาลทำการปราบปรามอย่างรุนแรง มีการสังหารบุคคลสำคัญ ๆ ที่เป็นแกนนำในการสนับสนุนนายปรีดีหลายคน เช่น นายถวิล อุดล นายจำลอง ดาวเรือง นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ นายทองเปลว ชลภูมิและนายทวี ตะเวทิกุล ส่วนกองทัพเรือ ซึ่งเป็นพันธมิตรกับนายปรีดีก็ถูกจำกัดบทบาททางการเมืองด้วยการถูกลดงบประมาณและมีการปลดนายทหารจำนวนมาก ดูเหมือนว่าการก่อรัฐประหารของนายปรีดีได้ยืนยันตำนานปิศาจทางการเมืองที่คณะรัฐประหารได้ประโคมเอาไว้ โดยเฉพาะในการปฏิบัติการรัฐประหารนายปรีดีได้ยึดพระบรมมหาราชวังเป็นศูนย์บัญชาการก่อให้เกิดภาพพจน์

ดร.ทองเปลว ชลภูมิ

นายถวิล อุดม

นายจำลอง ดาวเรือง

นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์

4 รัฐมนตรี กลุ่มนายปรีดีสายพลเรือน ที่ถูกสังหาร ในวันที่ 4 มีนาคม 2492 ภายหลังกบฏวังหลวง

ว่านายปรีดีทำการลบหลู่สถาบันกษัตริย์ และข้อกล่าวหาว่าเป็นผู้บงการกรณีสวรรคตย่อมมีมูลความจริง ภายหลังการทำรัฐประหารของนายปรีดีรัฐบาลไม่ได้ผลิตซ้ำภาพลักษณ์ของนายปรีดีออกมามากนักเนื่องจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งยืนยันที่ชัดแจ้งอยู่แล้วว่า นายปรีดีมีความมุ่งหมายจริงดังที่ถูกกล่าวหา

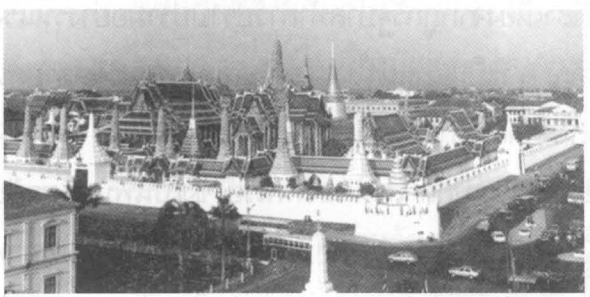

พระบรมมหาราชวัง "วังหลวง" อันเป็นที่ตั้งของกระทรวงการคลัง ที่นายปรีดี เลือกเป็นจุดยุทธศาสตร์ ในการก่อรัฐประหาร 26 กุมภาพันธ์ 2492

ทว่าการสร้างตำนานปิศาจทางการเมืองไม่ได้ยุติลงเพียงเท่านี้ ในเวลาต่อมารัฐบาลได้สร้างตำนานปิศาจทางการเมืองออกมาอีก เนื้อหาส่วนใหญ่มุ่งเน้นว่านายปรีดีเป็นคอมมิวนิสต์ สาเหตุของการสร้างตำนานดังกล่าวเนื่องจากรัฐบาลต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมืองทั้งภายในและภายนอกประเทศกล่าวคือ รัฐบาลไม่สามารถแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจที่สั่งสมมาตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เช่น ปัญหาขาดแคลนข้าวและที่อยู่อาศัย ประกอบกับรัฐบาลเผชิญกับการเคลื่อนไหวทางการเมืองอื่น ๆ เช่น การรัฐประหารและการร่วมตัวของกลุ่มนักหนังสือพิมพ์และปัญญาชน รัฐบาลได้ใช้การปราบปรามคอมมิวนิสต์เป็นข้ออ้างในทำรัฐประหารตัวเองว่า

เนื่องจากสถานการณ์ของไทยในปัจจุบัน ตกอยู่ในภาวะคับขันโดยทั่วไป ภัยแห่งลัทธิคอมมิวนิสต์ได้คุกคามเข้ามาอย่างรุนแรง ในคณะรัฐมนตรีปัจจุบันก็ดี ในรัฐสภาก็ดีมีอิทธิพลของคอมมิวนิสต์เข้าไปแทรกซึมอยู่จำนวนมาก แม้ว่ารัฐบาลจะทำความพยายามสักเพียงใดก็ไม่สามารถจะแก้ไขปัญหาเรื่องคอมมิวนิสต์ได้ ผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 คณะรัฐประหาร 2490...พร้อมใจกันเป็นเอกฉันทน์กระทำการเพื่อนำเอารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับลงวันที่ 10 ธันวาคม 2475 กลับมาใช้ทั้งนี้เพราะเห็นว่าสถานการณ์ของโลกในเวลานั้นตกอยู่ในภาวะคับขันและประเทศไทยก็มีความจำเป็นจะต้องต่อสู้กับลัทธิคอมมิวนิสต์ ที่กำลังคุกคามชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์

(ราชกิจจานุเบกษา, ตอนที่ 71 เล่มที่ 68, 30 พฤศจิกายน 2494)

เมื่อรัฐบาลทำการจับกุมคณะกรรมการสันติภาพด้วยข้อหามีการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ นายปรีดีได้รับการกล่าวหาว่าเป็นผู้นำขบวนการคอมมิวนิสต์ พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทยและอธิบดีกรมตำรวจได้ให้การเป็นพยานโจทก์ที่ศาลอาญาเมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม 2496 วันรุ่งขึ้นหนังสือพิมพ์ลงข่าวคำให้การนี้ว่า

การดำเนินการของพรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย ทางฝ่ายการเมืองมีปรีดี พนมยงค์เป็นหัวหน้าพยายามปฏิวัติและล้มรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามหลายครั้งเช่น กบฏ 26 กุมภาพันธ์ 2492 นายปรีดีก็เป็นผู้อำนวยการ แต่ทางรัฐบาลได้ต่อต้านและจับกุมได้ แผนการกบฏครั้งนี้จึงไม่สำเร็จ และได้เริ่มกบฏอีกเมื่อ 29 มิถุนายน 2494 โดยนาวาตรีมนัส จารุภาจี้จอมพล ป. พิบูลสงครามบนเรือขุดแมนฮัตตัน แต่ทางฝ่ายรัฐบาลสืบทราบและปราบปรามทำให้แผนของคอมมิวนิสต์ล้มเหลวไปอีก

พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์

(*สยามรัฐ*, 20 พฤษภาคม 2496)

พล.ต.อ.เผ่าอธิบายเพิ่มเติมว่าภายใต้การดูแลของนายปรีดี พนมยงค์

...พรรคคอมมิวนิสต์ มีความมุ่งหมายทำลายจักรวรรดินิยมและระบบทุนนิยมด้วยการพยายามตั้งพลพรรคขึ้น แผนการดำเนินการเป็นพวก ๆ สำหรับกำลังอาวุธในแผนการนั้นระบุว่าถ้าช่วงชิงได้ข้างใน เช่น

ตามหน่วยทหารและตำรวจ...ก็ให้ทำการทันที ในขณะเดียวกันฝ่ายคอมมิวนิสต์ที่เป็นคนจีนก็เตรียมฝึกพลพรรค...ส่วนคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยก็เร่งให้ราษฎรเรียกร้องสันติภาพ... ส่วนคนไทยที่เดินทางไปประชุมที่ปักกิ่งนั้น จุดประสงค์ก็เพื่อให้ประชาชนค่ายคอมมิวนิสต์เรียกร้องสันติภาพจากนายทุนหรือรัฐบาลต่าง ๆ

(*สยามรัฐ*, 21 พฤษภาคม 2496)

คำให้การของพล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์เป็นการเปิดศักราชการใช้คำว่าคอมมิวนิสต์กับนายปรีดีเป็นครั้งแรกหลังจากนายปรีดีหมดอำนาจทางการเมือง นายปรีดีกลายเป็นผู้นำคอมมิวนิสต์ที่มีกองกำลังติดอาวุธหนุนหลัง ในปี 2494 รัฐบาลปล่อยข่าวว่ารัฐบาลปักกิ่งประกาศสถาปนารัฐไทยอิสระขึ้นที่เชียงรุ้งหรือเซลีในมณฑลยูนนานซึ่งมีชนกลุ่มน้อยพูดภาษาไทยประมาณ 200,000 คน การสถาปนารัฐไทยอิสระดำเนินการฝึกกลุ่มคนเหล่านี้ให้มีความเชี่ยวชาญทางอาวุธเพื่อต่อสู้กับจักรวรรดินิยมอเมริกาและกลุ่มเจียงไคเช็คโดยการดำเนินงานทั้งหมด อยู่ภายใต้การดูแลของพรรคคอมมิวนิสต์จีน จากข่าวนี้เองทำให้เกิดข่าวลือว่านายปรีดีเป็นหัวหน้าไทยอิสระ หนังสือพิมพ์*ไทยลานนา*รายสัปดาห์ลงข่าวว่ามีคนไทยสิบสามคนหลบหนีออกมาจากแคว้นฉาน หนึ่งในจำนวนนั้นคือนายซุ่ย แซ่อุปผู้ให้การต่อตำรวจว่า

พวกตนได้ถูกส่งให้เข้าโรงเรียนนายร้อย ที่เมืองลาด ในแคว้นฉาน...คนไทยทั้งหมดที่ไปเรียนมี 80 คน สาเหตุที่ต้องหนีก็เพราะผิดหวังและถูกพวกเดียวกันตุ๋นเสีย แย่...หลอกลวงเอาเงินไป 4 หมื่นบาทนอกจากนี้ยังถูกเกลี้ยกล่อมให้ไปเป็นพวกนายปรีดี พนมยงค์ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีไทยอิสระโดยใช้ชื่อใหม่ว่าเจ้าขุนสิน

(*ประชาธิปไตย*, 5 กันยายน 2496)

แต่อีกไม่กี่วันต่อมาหนังสือพิมพ์คนเมืองได้ลงคำให้สัมภาษณ์ของเจ้าหม่อมหล้า ณ เชียงรุ้งว่าเจ้าขุนสินไม่ใช่นายปรีดี "แต่เป็นเชื้อพระวงศ์ทางเหนือมีนามว่าเจ้าองค์คำ เมื่อจีนแดงสถาปนารัฐไทยอิสระได้แต่งตั้งเจ้าองค์คำเป็นเจ้าขุนสิน" (*ประชาธิปไตย*, 5 กันยายน 2496) ทว่ายังคงมีการลงข่าวถึงนายปรีดีประปรายว่า

นายปรีดี พนมยงค์พักอยู่ที่เชียงสูง(?) โดยเกณฑ์ชาวไทยอีกครัวละ 1 คนเข้าฝึกวิชาทหาร นายปรีดี พนมยงค์อยู่ได้ 1 เดือนเศษก็ขึ้นไปทางเหนือซึ่งเข้าใจว่าอาจจะเป็นจุงกิงหรือนานกิง...มีคนไทยติดตามนายปรีดีไปด้วยมีผู้ชาย 50 คนหญิง 8 คนและเด็กชายอีก 3 คน

(*สยามนิกร*, 15 กันยายน 2496)

เรื่องราวการเป็นคอมมิวนิสต์ของนายปรีดี ยังถูกโยงเข้ากับการเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้สนับสนุนของเขาคือ กลุ่มส.ส.สายอีสานเช่น หนังสือพิมพ์*เทอดไทย* (17 ตุลาคม 2496)รายงานข่าวว่า "ขุนพลเตียงกำลังร่วมมือปฏิบัติงานอย่างรุนแรงอยู่กับนายปรีดี พนมยงค์ซึ่งมีข่าวว่าได้ใช้เครื่องบินประจำตัวเดินทางไปมาระหว่างเวียงจันทน์กับคุนมิง เพราะที่เวียงจันทน์นั้นนายปรีดีได้ตั้งโรงเรียนอบรมผู้บังคับหมวดขึ้นแห่งหนึ่ง" ในงานเขียนของอัศวินคู่ใจของพล.ต.อ.เผ่ากล่าวพาดพิงถึงขบวนการเสรีไทยและคอมมิวนิสต์ว่า

> *พลพรรคของคอมมิวนิสต์ไทยนั้น ส่วนมากเป็นคนในขบวนการเสรีไทยมาก่อน ฉะนั้นสมรรถนะในการทำงานย่อมสูงกว่าพลพรรคฝ่ายอื่น ๆ ...เทือกเขาภูพานนั้นเป็นแหล่งกำเนิดของพลังนักรบเสรีไทยจำนวนนับหมื่น...เป็นที่ตั้งขบวนการเสรีไทยภาคอีสาน...เมื่อสงครามสงบแล้ว...กลายเป็นขบวนการคอมมิวนิสต์ไป...การเริ่มงานแบ่งแยกดินแดนทางภาคอีสานเริ่มขึ้นอย่างน่ากลัวภัยอันตรายด้วยฝีมือของนักการเมืองในภาคนั้น*
>
> *(พ.ต.อ.พุฒ บูรณสมภพ, ม.ป.ป. : 271)*

จากข้อเขียนชิ้นเดียวกันนี้มีสิ่งที่น่ากล่าวถึงคือ วิธีกล่าวถึงการปราบปรามกลุ่มการเมืองต่าง ๆ ถือเป็นการปฏิบัติงานเพื่อปกป้องชาติจากคอมมิวนิสต์

...รัฐบาลไหนทำตัวเป็นสุภาพบุรุษในทางการเมืองอย่างไม่มีขอบเขตก็ย่อมต้องเสียท่าฝ่ายตรงข้ามเข้าสักวันหนึ่ง...ประเทศไทย...กำลังอยู่ในสภาพที่โดนรุมล้อมด้วยฝ่ายคอมมิวนิสต์... ในที่สุดรัฐบาลก็ตกลงใจที่จะให้วิธีการเดียวกับที่คอมมิวนิสต์ใช้คือ ทำลายและกวาดล้าง

(พ.ต.อ.พุฒ บูรณสมภพ, ม.ป.ป. : 300-301)

การเมืองโลกน่าจะมีความสำคัญไม่น้อยต่อการเกิดกระแสข่าวว่านายปรีดีเป็นหัวหน้าคอมมิวนิสต์และมีกองกำลังติดอาวุธ มีความเป็นไปได้ว่ารัฐบาลกระจายข่าวดังกล่าวเพื่อแสดงให้สหรัฐอเมริกาเห็นว่าได้ดำเนินการปราบปรามคอมมิวนิสต์อย่างจริงจังเนื่องกระแสข่าวว่า นายปรีดีมีกองกำลังติดอาวุธเกิดขึ้นภายหลังจากการมาเยือนของรองประธานาธิบดีสหรัฐอมริกา นายริชาร์ด เอ็ม นิกสันในวันที่ 27 ถึง 30 ตุลาคม2495 การที่นิกสันมาเยือนไทยเป็นประเทศแรกในเอเชียภายหลังจากการเข้ารับตำแหน่งมีนัยยะทางการเมืองอย่างสูง คือ หมายถึงการให้ความสำคัญแก่รัฐบาลไทยอย่างมากเพราะอเมริกาเชื่อว่าไทยเป็นประเทศประชาธิปไตยประเทศเดียวที่ถูกล้อมรอบด้วยประเทศเพื่อนบ้านในอินโดจีนที่เป็นคอมมิวนิสต์ ดังนั้นไทยจึงเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สำหรับอเมริกา รัฐบาลไทยตอบสนองต่อนโยบายอเมริกาด้วยการดำเนินนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ทั้งภายนอกประเทศและภายในประเทศ การสร้างภาพนายปรีดีในฐานะผู้นำคอมมิวนิสต์จึงเป็นส่วนหนึ่งของการแสดงความพยายามของรัฐบาลในการปราบปรามคอมมิวนิสต์ภายในประเทศ

ภาพลักษณ์ของนายปรีดี ได้รับการนำมาใช้เป็นเครื่องมือการโฆษณาชวนเชื่อระหว่างค่ายโลกคอมมิวนิสต์และประชาธิปไตย มีข่าวว่านายปรีดีเขียนบทความเผยแพร่ในหน้าหนังสือพิมพ์ในประเทศจีนแผ่นดินใหญ่ และต่อมาทางการจีนนำมาเผยแพร่ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงปักกิ่ง นอกจากนี้ยังมีข่าวว่านายปรีดีและภรรยาได้ปรากฏตัวในงานเลี้ยงฉลองวันชาติจีน ข่าวดังกล่าวก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวจากสหรัฐอเมริกาคือ เอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาประจำประเทศไทยนายเอ็ดวิน เอฟ แสตนตัน (EDWIN F. STANTON) เขียนบทความ **SPOTLIGHT ON THAILAND** ตีพิมพ์ใน *FOREIGN AFFAIR* ฉบับเดือนตุลาคม 2497 ชี้ให้เห็นว่าการปรากฏตัวของนายปรีดีและการโจมตีค่ายเสรีนิยมของเขาเป็นสัญญาณเตือนว่าเมืองไทยตกอยู่ในภาวะอันตรายมีความเป็นไปได้ว่าไทยอาจถูกครอบงำด้วยระบอบคอมมิวนิสต์

ผลของการโฆษณาชวนเชื่อ ประกอบกับข่าวคราวความเคลื่อนไหวของคอมมิวนิสต์ในปี 2497 ที่ว่าคอมมิวนิสต์ได้ลักลอบขนอาวุธเข้ามาในประเทศไทยโดยอาศัยสถานทูตรัสเซียเป็นฉากบังหน้านำเข้ามาในรูปของวัสดุสำหรับใช้ในกิจการของสถานทูต อาวุธเหล่านี้ถูกนำเข้ามาเพื่อ "แจกจ่ายให้หน่วยต่าง ๆ ของคอมมิวนิสต์ในประเทศไทยเพื่อทำลายสถานที่ราชการ" (สลธ. แผนกบร. 6.8 *อ้างในธงชัย พึ่งกันไทย*, 2520 : 337) ทำให้บรรดาผู้เกี่ยวข้องกับนายปรีดีในทางการเมืองออกมาปกป้องตัวเองว่าไม่มีความเกี่ยวข้องกับนายปรีดีอีกต่อไป

ที่สำคัญคือ นายดิเรก ชัยนามตามข่าวหนังสือพิมพ์ "เมื่อวันที่ 6 เดือนนี้ (สิงหาคม) นายดิเรก ชัยนาม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศสมัยนายปรีดี พนมยงค์เป็นนายกรัฐมนตรีได้เชิญผู้แทนหนังสือพิมพ์หลายฉบับไปที่บ้านและเผยทัศนะเกี่ยวกับนายปรีดี พนมยงค์" (*สารเสรี*, 9 สิงหาคม 2497) ว่า "ผมเป็นนักกฎหมายถ้าไม่มีหลักฐานก็ต้องสันนิษฐานว่าสุจริต ในการกระทำของหลวงประดิษฐ์ซึ่งไปปรากฏตัวก็ดีหรือไปเขียนสาส์นตำหนิติเตียนรัฐบาลก็ดีย่อมแสดงชัดแล้วว่าหลวงประดิษฐ์ได้เป็นคอมมิวนิสต์โดยไม่ต้องสงสัย" (*ประชาธิปไตย*, 7 สิงหาคม 2497)

นายดิเรก ชัยนาม

นายดิเรก ชัยนามเป็นบุคคลผู้หนึ่งที่ภายหลังจากการเกิดกบฏวังหลวงปลอดภัยจากการคุกคามของรัฐบาลเนื่องจากแนวคิดและบทบาททางการเมืองของนายดิเรกเป็นไปในทางเป็นกลาง แต่กระนั้นประสบการณ์ที่เคยร่วมงานกับนายปรีดี พนมยงค์ทำให้นายดิเรกต้องระมัดระวังตัวเป็นพิเศษประกอบกับนายดิเรกมีความคิดทางการเมืองระหว่างประเทศที่สนับสนุนอเมริกาอย่างเต็มที่โดย "นายดิเรกกล่าวในที่สุดว่า ที่หลวงประดิษฐ์กล่าวว่าอเมริกันกำลังแทรกแซงเข้ามาตั้งฐานทัพเพื่อรุกรานตามความเห็นของผมเห็นว่าอเมริกายังช่วยไทยน้อยไปเสียอีกด้วยซ้ำ และก็ไม่เห็นว่าเขาจะมาจักรวรรดินิยมอะไรกับเรา" (*ประชาธิปไตย*, 7 สิงหาคม 2497) การให้สัมภาษณ์ของนายดิเรกมีผลอย่างมากต่อการเพิ่มน้ำหนักความเชื่อที่ว่านายปรีดีเป็นคอมมิวนิสต์

ข่าวคราวในสังคมไทยตอบสนองต่อการโฆษณาชวนเชื่อระหว่างประเทศด้วยการลงข่าวว่านายปรีดีเป็นคอมมิวนิสต์และเป็นผู้ทรยศต่อชาติอย่างกว้างขวางเช่น ตัวอย่างแรก

> *สิ่งที่พิสูจน์เห็นได้ชัดคือ นายปรีดีไม่อยากมีสันติภาพ ไม่ต้องการให้เมืองไทยซึ่งให้ความอุปถัมภ์เขาได้เป็นเนื้อเป็นตัวมียศถาบรรดาศักดิ์ยิ่งใหญ่จากตัวที่เป็นเพียงบุรุษเชื้อจีนธรรมดาเมื่อ 30 ปีก่อนให้ได้รับความร่มเย็นเป็นสุข...เพียงความร่มเย็นเป็นสุขที่คุ้มตัวนายปรีดีจนนายปรีดีได้เป็นใหญ่เป็นโตมาได้นายปรีดียังทรยศต่อบ้านเมืองได้*
>
> (*เทอดไทย*, 7 สิงหาคม 2497)

อีกตัวอย่างหนึ่งคือ

> *ส่วนข่าว นายปรีดีเป็นข่าวที่ก่อกวนความรู้สึกของคนไทยส่วนใหญ่ ให้กระทบกระเทือนอยู่ตลอดเวลา...ข่าวว่าจีนแดงตกลงให้การสนับสนุนต่อนายปรีดีโดยมีการประกาศตั้งรัฐบาลคอมมิวนิสต์ไทยขึ้นในดินแดนจีน ทั้งยังได้ช่วยเหลือทางจัดกำลัง และฝึกพลรังควานจำนวนหนึ่งหมื่นมอบให้นายปรีดีบัญชาการต่อไป...มีจีนคอมมิวนิสต์สำหรับแทรกซึมเข้าไทยซึ่งเป็นพวกจีนใน*

เมืองไทยออกไปอบรมอยู่ในจีนแดงจะกลับเข้าสู่ไทยในฐานะกองทัพอาสาสมัครโพ้นทะเลด้วย

(*เทอดไทย*, 31 สิงหาคม 2497)

เรื่องราวเพิ่มความซับซ้อนมากขึ้นเมื่อมีการเชื่อมโยงการปฏิบัติการดังกล่าวกับข่าวการพบแหล่งผลิตธนบัตรปลอมว่า นายปรีดีได้พิมพ์ธนบัตรใบละร้อยชนิดสีแดงขึ้น"เพื่อเตรียมการนำเข้ามาใช้ในประเทศไทย ปรากฏว่าธนบัตรใบละร้อยดังกล่าวได้พิมพ์ขึ้นที่ฮ่องกง...เพื่อส่งเข้ามาทำลายแผนเศรษฐกิจและการเงินของประเทศไทย..." (*ศรีกรุง*, 4 กันยายน 2497) รัฐบาลได้ทำให้เรื่องราวกลายเป็นจริงจังมากขึ้นโดยให้อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ม.ล.ขาบ กุญชรออกแถลงข่าวอย่างเป็นทางการว่า "...กองทัพคอมมิวนิสต์โดยการนำของนายปรีดี พนมยงค์นั้นต้องบุกไทยแน่...ถ้ารวบรวมไทยลื้อ (คือพวกไทยที่มีในยูนนาน) ได้เรียบร้อยก็ต้องมีมากกว่าหมื่นคนตามกระแสข่าวที่กล่าวกัน...จีนคอมมิวนิสต์ก็มองเห็นว่าจะแบ่งแยกเราไม่ได้จึงต้องอุปโหลกให้นายปรีดี พนมยงค์เป็นหัวหน้าไทยอิสระเพื่อรุกรานไทย" (*เทอดไทย*, 9 กันยายน 2497) พร้อมทั้งเพิ่มเติมข้อมูลว่า "การเคลื่อนไหวของคอมมิวนิสต์อย่างคึกคักและนายปรีดี พนมยงค์กับสานุศิษย์ได้ตั้งกลุ่มคณะกันขึ้นที่แคว้นฉานใกล้ชายแดนพม่าในด้านนี้ กำลังกองทัพพม่าจึงเคลื่อนไหวไปปราบปราม (*เทอดไทย*, 9 กันยายน 2497)

นอกจากนี้มีการอธิบายว่านายปรีดีได้เริ่มที่จะเข้ามาปฏิบัติการในเมืองไทยหลังจากทำการปฏิบัติการตามแนวชายแดนไทยโดยทางการตำรวจแถลงข่าวว่าทำการจับกุมพลพรรคของนายปรีดีที่ทำการ "พิมพ์หนังสือสำเนาสาส์นคำกล่าวร้ายของนายปรีดี พนมยงค์ซึ่งกล่าวทางสถานีวิทยุกระจายเสียงกรุงปักกิ่งของจีนแดง" (ศรีกรุง, 11 สิงหาคม 2497) รัฐบาลยังได้ทำสำเนาเอกสารดังกล่าวเพื่อแจกจ่ายแก่สมาชิกสภาประเภท 1 และประเภท 2 เดือนพฤศจิกายนข่าวว่านายปรีดีจะบุกไทยเริ่มซาลงก็มีการเสนอข่าวคราวว่านายปรีดีมีความสัมพันธ์ที่แนบแน่นกับจีนแผ่นดินใหญ่ว่า

ปรีดี พนมยงค์ ในงานวันชาติสาธารณรัฐประชาชนจีน ณ จตุรัสเทียนอันเหมิน 1 ตุลาคม 2492

รายงานข่าวจากยูซิส ซึ่งอ้างกระแสข่าวจากสำนักแถลงข่าวทางรัฐการจีนแดงเองกล่าวว่าในการเปิดเผยรายชื่อแขกผู้มีเกียรติซึ่งได้รับอนุญาตจากจีนคอมมิวนิสต์ให้ขึ้นไปอยู่บน ยกพื้นตรวจพลสวนสนามทหารและกองทัพประชาชนจีนแดง... ได้มีการระบุรายชื่อนายปรีดี พนมยงค์อยู่ด้วย...การที่ทางการจีนแดงพยายามให้เกียรติและอุปการะแก่นายปรีดีอย่างดีมีการเชื้อเชิญให้ไปร่วมงานรัฐพิธีสำคัญ ๆ เสมอก็เพราะรัฐบาลปักกิ่งตั้งใจจะใช้ให้อดีตนายกรัฐมนตรีไทยผู้นี้ทำหน้าที่เป็นผู้รวมกลุ่มชนชาติต่าง ๆ ในอาเซียอาคเนย์

(ศรีกรุง, 22 ธันวาคม 2497)

บทบาทของกลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม

ข้าพเจ้าเป็นรอยะลิสต์ เพราะข้าพเจ้าเคารพบูชาพระมหากษัตริย์ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม มาตรา 3 ทุกประการ...ข้าพเจ้าเลื่อมใสรัฐธรรมนูญด้วยความสุจริตใจและด้วยเหตุนั้นข้าพเจ้าจึงสนับสนุนการระบอบการปกครองอันมีองค์พระมหากษัตริย์อยู่ใต้รัฐ-ธรรมนูญ...ข้าพเจ้าเป็นรอยะลิสต์ เพราะข้าพเจ้าเชื่อว่าเมืองไทยจะต้องมีองค์พระมหากษัตริย์เป็นประมุขเป็นที่รวมความเคารพบูชาและความจงรักภักดีของคนไทยทั้งมวล...ข้าพเจ้าเป็นรอยะลิสต์เพราะข้าพเจ้าเป็นไทยและมีความรักชาติเป็นสันดาน พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขของชาติ ความจงรักภักดีในองค์พระมหากษัตริย์เป็นการสำแดงความรักชาติอย่างสุดซึ้งของข้าพเจ้า...

(ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, ประชามิตร, 2488)

คำประกาศจุดยืนทางการเมืองของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชให้คำจำกัดความที่ชัดเจนของความเป็นกษัตริย์นิยม *กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*ซึ่งเป็นกลุ่มการเมืองในทศวรรษ 2490 ประกอบด้วยบุคคลเช่น นายควง อภัยวงศ์ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช กรมขุนชัยนาทนเรนทร,ม.จ. จักรพันธุ์เพ็ญศิริ จักรพันธุ์ นายสอ เสถบุตร นายโชติ คุ้มพันธุ์ พระยาอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์ ม.ร.ว. นิมิตรมงคล นวรัตน์ เป็นต้น ในจำนวนนี้หลายคนเคยถูกจับกุมคุมขังในข้อหากบฏเมื่อคราวจอมพล ป. พิบูลสงครามดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีครั้งแรกและต่อมาได้รับการปลดปล่อยจากการออกพระราชกฤษฎีกาพระราชทานอภัยโทษ พ.ศ. 2487 ของนายปรีดี เมื่อได้รับการปล่อยตัวหลายคนประกอบอาชีพนักหนังสือพิมพ์และเมื่อมีการเปิดรับสมัครเลือกตั้งหลายคนใน*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*ก็ลงสมัครแข่งขันทางการเมือง

*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*เป็นกลุ่มการเมืองที่มีบทบาทในการสร้างภาพปิศาจทางการเมืองของนายปรีดีที่ทรงพลังมาก เนื่องจากมีความอ่อนไหวในประเด็นทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์สูง และเป็นกลุ่มการเมืองที่เคลื่อนไหวต่อต้านความคิดทางเศรษฐกิจการเมืองของนายปรีดีมาตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง กลุ่มเชื้อพระวงศ์รุ่นหนุ่มซึ่งสังกัดอยู่ในกลุ่มนี้มีความนิยมในการปกครองระบอบประชาธิปไตยเพราะหลายคนได้รับการศึกษาจากยุโรป แต่ความนิยมในกลุ่มผู้นำใหม่คือคณะราษฎรไม่มากเท่ากับความจงรักภักดีที่มีต่อสถาบันกษัตริย์ ประกอบกับการที่คณะราษฎรทำการบริหารประเทศมักมีการกระทบกระทั่งกับสถาบันกษัตริย์อยู่

เนือง ๆ *กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*มีความเชื่อเป็นทุนเดิมอยู่แล้วว่านายปรีดีเป็นผู้ไม่นิยมกษัตริย์ดังนั้นกรณีสวรรคตจึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*ยุติการร่วมมือทางการเมืองกับกลุ่มนายปรีดีพลเรือนโดยหันไปให้การสนันสนุนรัฐบาลที่เกิดจากการรัฐประหาร 8 พฤศจิกายนแทน *กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*สนับสนุนรัฐบาลทหาร สาเหตุประการหนึ่งเกิดจากการที่ร่างรัฐธรรมนูญฉบับพ.ศ.2490 ที่คณะรัฐประหารจัดทำขึ้นได้ถวายพระเกียรติและพระราชอำนาจทางการเมืองคืนให้แก่สถาบันกษัตริย์ค่อนข้างมากอย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนนับแต่เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองคือ ด้านรัฐสภากำหนดให้สภาผู้แทนและวุฒิสภามีจำนวนเท่ากัน สำหรับสมาชิกวุฒิสภาให้เป็นพระราชอำนาจของพระ-มหากษัตริย์ที่จะโปรดเกล้าฯแต่งตั้ง ในกรณีฉุกเฉินให้อำนาจแก่พระ-มหากษัตริย์ในการตราพระราชกำหนดออกบังคับใช้ และเมื่อมีการเปิดประชุมรัฐสภาให้เอาพระราชกำหนดนั้นออกมาเสนอให้รัฐสภาทราบเท่านั้น โดยสมาชิกสภาไม่มีสิทธิ์ลงมติคัดค้านนอกจากนี้ยังให้อำนาจแก่พระมหา-กษัตริย์ตราพระราชกำหนดด้านการเงิน

กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม มีบทบาทในการสร้างความเชื่อว่านายปรีดีเป็นผู้บงการกรณีสวรรคตทั้งในการดำเนินงานในรัฐสภาและในทางอื่น ๆ เช่น หลังการเกิดกรณีสวรรคตเชื้อพระวงศ์พระองค์หนึ่งเสด็จไปยังสถานทูตอังกฤษโดยพูดถึงกรณีสวรรคตและนายปรีดีดังในรายงานของทูตอังกฤษว่า

เจ้าองค์นั้น...ได้บอกข้าพเจ้าว่าไม่มีข้อสงสัยเลยที่ในหลวงองค์ที่แล้วจะถูกฆาตรกรรม เขาเองได้เห็นพระบรมศพและเขาสามารถยืนยันข้าพเจ้าว่า กระสุนปืนเข้าทางหลังพระเศียรและออกทางหน้าพระพักตร์ เหตุแห่งการฆาตรกรรม...แสดงอีกครั้งหนึ่งและครั้งสุดท้ายที่พระราชวงศ์จะต้องฟุบลง...นักการเมืองที่มีอำนาจกำลังจะสถาปนาสาธารณรัฐ

(*เอกสารลับสุดยอด*, 12 มิถุนายน 1946

อัครราชทูตอังกฤษรายงานถึงกระทรวงต่างประเทศอังกฤษ)

เรื่องการถวายพระเพลิงพระบรมศพ กลายเป็นการต่อรองทางการเมืองระหว่างผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์กรมขุนชัยนาทนเรนทรกับ*กลุ่มนายปรีดีสายพลเรือน* คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์มี 2 ท่านคือ กรมขุนชัยนาทนเรนทรและพระยามานวราชเสวี ผู้ที่น่าจับตามองน่าจะเป็นกรมขุนชัยนาทนเรนทร ส่วนพระยามานวราชเสวีถึงแม้จะเป็นขุนนางเก่าในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แต่มีความคิดทางการเมืองเป็นกลาง ๆ เมื่อคราวดำรงตำแหน่งประธานสภาผู้แทนราษฎรในช่วงปลายสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็ปฏิบัติงานอันก่อให้เกิดการล้มรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามด้วยวิธีทางรัฐสภา และในเวลาต่อมาเมื่อเกิดรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน 2490 พระยามานวราชเสวีไม่ได้ลงนามในร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 2490 มีเพียงกรมขุนชัยนาทนเรนทรลงพระนามเพียงองค์เดียวซึ่งชี้ได้ชัดว่าไม่ทรงพอพระทัยในการปฏิบัติงานของรัฐบาลพลเรือน

กรมขุนชัยนาทนเรนทร

กรมขุนชัยนาทนเรนทร เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาเนื่อง ภายหลังประสูติไม่นานมารดาถึงแก่อนิจกรรม ทรงมาอยู่ในพระอุปถัมภ์ของพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าจึงมีความผูกพันกับราชสกุลมหิดลนับแต่บัดนั้น ทรงสำเร็จการศึกษาจากประเทศเยอรมันแล้วกลับมารับราชการในตำแหน่งสำคัญ ๆ หลายตำแหน่ง ปี 2476 ทรงเป็นที่ปรึกษาราชการของผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ต่อมาในปี 2481 ถูกจับในข้อหากบฏถูกศาลพิเศษตัดสินประหารชีวิตแต่ได้รับการลดหย่อนเหลือจำคุกตลอดชีวิต ได้รับการนิรโทษกรรมทางการเมืองในปี 2487 อันเป็นผลจากการประนีประนอมทางการเมืองของ*กลุ่มนายปรีดีสายพลเรือนกับกลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*

ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ได้คัดค้านการดำเนินงานถวายพระเพลิงพระบรมศพโดยอ้างพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ใหม่ เพราะความระแวงในหมู่พระราชวงศ์ที่มีต่อ*กลุ่มนายปรีดีสายพลเรือน*ที่มีอำนาจในขณะนั้น และอาจเห็นว่าเงื่อนงำในกรณีสวรรคตยังไม่ได้รับการคลี่คลายถ้าจัดงานถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้วผู้คนจะพากันลืมหรือให้ความสำคัญต่อกรณีสวรรคตน้อยลง เพราะถ้าพระบรมศพยังประดิษฐานอยู่ในพระบรมมหาราชวังจะคอยกระตุ้นเตือนให้รัฐบาลต้องเร่งคลี่คลายกรณีสวรรคต และทำให้กรณีสวรรคตกลายเป็นประเด็นทางการเมืองที่ยืดเยื้ออันจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสถาบันกษัตริย์

การต่อรองเรื่องการถวายพระเพลิงพระบรมศพ เริ่มขึ้นในช่วงที่หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและได้มีการเตรียมการจะจัดงานพระเมรุมาศถวายพระเพลิงพระบรมศพ รัฐบาลได้เสนอเรื่องไปยังผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน 2489 ระหว่างที่รอความเห็นชอบจากผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ทางรัฐบาลได้เตรียมการด้านสถานที่และอื่น ๆ ล่วงหน้า มีการออกข่าวว่ารัฐบาลตั้งงบประมาณค่าใช้จ่ายอย่างเต็มที่เพื่อให้สมพระเกียรติ แต่คำตอบที่มาถึงรัฐบาลในวันที่ 7 ธันวาคมคือ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ขอให้เลื่อนการถวายพระเพลิงออกไปอีกโดยอ้างเหตุผลว่าพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ใหม่ทรงเห็นว่าประชาชนยังอยู่ในภาวะเดือดร้อนอันเนื่องมาจากภาวะสงครามจึงไม่ทรงโปรดให้จัดงานเพราะจะสิ้นเปลืองภาษีรายได้ของราษฎร เมื่อรัฐบาลประกาศความออกไปมีประชาชนชื่นชมเป็นอันมาก หนังสือพิมพ์ลงบทความว่า

> *การที่คณะผู้สำเร็จราชการ ได้ทักท้วงรัฐบาลในกรณีงานพระบรมศพจึงเป็นการทักท้วงที่เป็นไปตามสิทธิ์ของพระมหากษัตริย์ในระบอบรัฐธรรมนูญและเป็นกรณียกิจพึงกระทำ เมื่อประชาชนได้ทราบว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเราแม้จะมีพระชันษาอันน้อยแต่ก็ทรงมีความเป็นกังวลถึงความลำบากยากแค้นของประชาราษฎรและมีพระราชประสงค์ที่จะให้การใช้จ่ายเงินแผ่นดินโดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการถวายพระเพลิงพระบรมศพได้เป็น*

ไปในทางประหยัดแล้ว ประชาชนก็มีความรู้สึกเต็มตื้นด้วยความปิติในพระราชอัธยาศัย...

(*สยามนิกร*, 14 สิงหาคม 2489)

รัฐบาลน่าจะรู้สึกว่าการที่คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เลื่อนหมายกำหนดการถวายพระเพลิงพระบรมศพเป็นเกมการเมืองเพราะในวันที่ 12 ธันวาคมรัฐบาลประกาศงดสร้างพระเมรุมาศเพื่อรอโอกาสที่เหมาะสม แต่ในแถลงการณ์ของรัฐบาลไม่ได้อ้างถึงพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพียงแต่กล่าวถึงการพิจารณาของคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ว่า

1. เวลานี้บ้านเมืองอยู่ในภาวะอัตคัดขาดแคลน... ถ้าจะจัดไปก็เป็นการสิ้นเปลืองมากมายและเป็นภาระหนักแก่ประชาชนพลเมือง

2. ...ที่ทางรัฐบาลกำหนดงบประมาณในการถวายพระเพลิงได้รวมทั้งสิ้นถึง 3,459,400บาทขึ้นนั้นเป็นเงินก้อนใหญ่...ถ้าหากจะเก็บพระบรมศพไว้แม้จะสิ้นเปลืองมากก็อาจตัดทอนลงได้อีกมาก

3. ถ้ารอการพระเมรุไว้ต่อไปในฤดูแล้งคราวหน้า... ในโอกาสนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงบรรลุนิติภาวะแล้วด้วยนับว่าเป็นโอกาสเหมาะแก่กาละอีกประการหนึ่ง

(ก.จ.ช. มท.0201.2.1 30/2

"แถลงการณ์เรื่องการถวายพระเพลิงพระบรมศพ")

ทางรัฐบาลต้องการให้จัดงานถวายพระเพลิงเนื่องจากต้องการให้กรณีสวรรคตยุติลงโดยเร็วประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งคือต้องการแสดงความจงรักภักดีอย่างจริงใจว่าได้เตรียมการใช้จ่ายงบประมาณอย่างเต็มที่ เกมการต่อรองของทั้งสองฝ่ายนั้นดูเหมือนผู้ชนะคือ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ หนังสือพิมพ์ชื่นชมการตัดสินใจของผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ว่า

> *เราขอต้อนรับแถลงการณ์ของรัฐบาล เรื่องการงดสร้างพระเมรุมาศถวายพระเพลิงพระบรมศพด้วยความยินดี...ตามที่พูดกันว่าข้อทักท้วงของคณะผู้สำเร็จราชการมีประเด็นอยู่ที่กรณีสวรรคตของในพระบรมโกษฐ์ยังไม่แจ่มแจ้งเป็นสำคัญ...ตรงต่อความจริงไม่ ที่จริงข้อทักท้วงของคณะผู้สำเร็จมีความสำคัญอยู่ที่การใช้จ่ายเงินแผ่นดินให้สิ้นเปลืองไปในการนี้โดยใช้ในเวลาอันไม่สมควรนั้น ไม่เป็นที่พึงพระราชประสงค์ขององค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว*
>
> (*สยามนิกร*, 17 สิงหาคม 2489)

บุคคลสำคัญใน*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*ที่มีบทบาทในการสร้างความเชื่อว่านายปรีดีเป็นผู้บงการกรณีสวรรตและเป็นคอมมิวนิสต์คือ พระพินิจชนคดี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ทั้งสามใช้วิธีการที่แตกต่างกัน เริ่มจากพระพินิจชนคดีในฐานะประธานคณะกรรมสืบสวนกรณีสวรรคตได้ดำเนินงานให้เกิดความโน้มเอียงต่อรูปคดีสวรรคตว่าเกิดจากการลอบปลงพระชนม์

พระพินิจชนคดี
(พินิจ อินทรทูต)

พระพินิจชนคดี (พินิจ อินทรทูต) เกิดเมื่อวันที่ 17 มิถุนายน 2434 ในตระกูลคหบดี เป็นนักเรียนกฎหมายโรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรมแต่มีใจรักในการประกอบอาชีพตำรวจจึงเข้าศึกษาที่โรงเรียนนายหมวดกองตระเวณ หลังจากจบการศึกษาเข้ารับราชการในกรมกองตระเวณ กระทรวงนครบาลและรับราชการตำรวจตลอดอายุราชการ ได้รับการแต่งตั้งจากคณะรัฐประหารให้ดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการสืบสวนกรณีสวรรคตเนื่องจากมีความเกี่ยวพันกับแกนนำของ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*อย่างแนบแน่น คือเป็นพี่เขยของม.ร.ว.เสนีย์ และม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

การดำเนินงานของพระพินิจชนคดีเริ่มต้นด้วยหาพยานหลักฐานเบื้องต้นว่าปืนของกลางที่พบในวันเกิดเหตุเป็นกระบอกเดียวกับที่ทำให้รัชกาลที่ 8 สวรรคตหรือไม่ รวมไปถึงเรื่องอื่น ๆ เช่น เรื่องกระสุนของกลาง ท่าทางพระบรมศพเมื่อแรกพบ ทางเข้าออกห้องพระบรรทม วันเวลาเกิดเหตุ และได้ทำการสอบสวนพยานหลายปากที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งเดินทางไปสวิตเซอร์แลนด์เพื่อประทานคำให้การจากสมเด็จพระราชชนนี ผลการสอบสวนของพระพินิจชนคดีเกี่ยวกับปืนของกลางออกมาว่า

ท่านที่คงแก่การศึกษาประกอบด้วยผู้ชำนาญเรื่องอาวุธปืนจากกองทัพบก กองทัพเรือมาทำการสอบสวน

ค้นคว้าหาหลักฐานและเหตุผลทั่ว ๆ ไปอีกส่วนหนึ่ง แล้วมาทดสอบกับการตรวจพิสูจน์ของกรมวิทยาศาสตร์อีกคง ได้ความว่า ปืนของกลางไม่ใช่กระบอกที่ทำให้พระบรมโกศสวรรคตแน่

(*คำพิพากษาฯ*, 2523 : 6)

ส่วนหัวกระสุนของกลางนั้นได้มีการทดสอบใช้อาวุธและกระสุนปืนชนิดเดียวกับของกลางยิงหัวกะโหลกศพหลายศพซึ่งปรากฏว่า "รอยบุบหัวกระสุนแตกต่างกันมาก กล่าวคือ หัวกระสุนที่ใช้ยิงผ่านหัวกะโหลกศพนั้นมีรอยบุบมากและความบุบใกล้เคียงกันทุกนัด ส่วนรอยบุบกระสุนปืนของกลางนั้นมีรอยบุบน้อยมาก" (*คำพิพากษาฯ*, 2523 : 8) ผลการสืบสวนหลักฐานเบื้องต้นเรื่องอาวุธปืนของกลางทำให้เกิดการเพ่งเล็งว่า นายชิต สิงหเสนีมหาดเล็กห้องพระบรรทมผู้หยิบปืนกระบอกนี้ส่งให้แก่เจ้าหน้าที่น่าจะมีส่วนรู้เห็นเกี่ยวกับกรณีสวรรคต หัวกระสุนของกลางนั้นนายชิตน่าจะเก็บมาจากกระสุนที่ในหลวงรัชกาลที่ 8 ทรงซ้อมยิงปืน เพราะกระสุนที่ในหลวงรัชกาลที่ 8 ทรงใช้ซ้อมยิงจากปืนชนิดเดียวกับที่ได้จากที่เกิดเหตุนั้นจากการสอบสวนได้ความว่า "นายชิตเป็นคนเก็บมา" (*คำพิพากษาฯ*, 2523 : 8) จากการสอบสวนของพระพินิจชนคดีสาเหตุการสวรรคตเหลือเพียงประเด็นถูกลอบปลงพระชนม์เนื่องจากท่าทางพระบรมศพไม่ได้บ่งบอกถึงการปลงพระชนม์เอง

พระพินิจชนคดีตั้งประเด็นว่า การลอบปลงพระชนม์ในหลวงรัชกาลที่ 8 น่าจะเกี่ยวข้องกับการเมืองในเวลานั้น เมื่อมีการดึงเรื่องการเมืองเข้ามาเป็นประเด็นในการพิจารณา ภาพการเมืองที่จะนำมาวิเคราะห์ขึ้นอยู่กับมโนทัศน์และแนวคิดทางการเมืองของผู้วิเคราะห์เป็นสำคัญ พระพินิจชนคดีมีความคิดต่อการเมืองขณะนั้นอย่างไรค่อนข้างจะตอบได้ยากเนื่องจากแทบจะไม่มีหลักฐานที่จะบอกได้ ในบันทึกการสอบสวนเกี่ยวกับกรณีสวรรคตพระพินิจชนคดี กล่าวถึงสาเหตุที่เข้ามารับหน้าที่ประธานคณะกรรมการสอบสวนเพราะ "เป็นกรณีเกี่ยวแก่ประมุขของชาติที่ประชาชนทั่วไปได้รับความเสียหาย ถ้าข้าพเจ้าละเลยไม่ยอมรับ ดูประหนึ่งข้าพเจ้าเป็นคนเห็นแก่ตัวยิ่งกว่าส่วนรวม" (*คำพิพากษาฯ*, 2523 : 3) แม้ถ้อยคำเหล่านี้เป็นการสร้างภาพตัวเองอยู่บ้าง แต่พอทำให้เห็นว่าสำหรับพระพินิจชนคดีถือว่าเรื่องของพระมหากษัตริย์เป็นเรื่องส่วนรวม แนวคิดว่าพระมหากษัตริย์เป็นของประชาชนเพิ่งเกิดขึ้นเมื่อรัชกาลที่ 8 ขึ้นครองราชย์กล่าวคือ แต่เดิมพระมหากษัตริย์เป็นเจ้าชีวิตของประชาชนต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองสถานะของพระมหากษัตริย์เปลี่ยนไป โดยเฉพาะเมื่อมีพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระเยาว์ทำให้เกิดความรู้สึกต่อพระมหากษัตริย์ในรูปแบบใหม่คือ พระมหากษัตริย์เป็นบุคคลที่ประชาชนรู้สึกเป็นเจ้าของรักและหวงแหนและพร้อมที่จะปกป้อง เมื่อรัชกาลที่ 8 เสด็จนิวัติพระนครหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ทรงเป็นเหมือนความหวังใหม่ของ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*รวมทั้งประชาชนทั่วไป แต่เมื่อเกิดกรณีสวรรคตความหวังดังกล่าวได้ดับลง

เมื่อพระพินิจชนคดีมีคิดทางการเมืองแบบกษัตริย์นิยมสูง จึงมีการหยิบเอาเรื่องราวเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เห็นว่าเป็นการแสดงความไม่จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์มาผูกเป็นเรื่องราวเข้ากับกรณีสวรรคตและนายปรีดี ดังพระพินิจชนคดีเขียนว่า

> *ได้ทำการสอบสวนถึงพฤติการณ์ต่าง ๆ ระหว่างพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประทับในประเทศ มีผู้ใดกระทำอะไรให้เรา ๆ ท่าน ๆ มองเห็นว่าไม่จงรักภักดี คงได้ความจากหลักฐานว่ามีหลายคราว เช่น ก่อนถึงกำหนดเสด็จไปยุโรปได้เสด็จพระราชดำเนินประทับแรมยังพระราชวังไกลกังวล หัวหิน ได้เชิญนายปรีดีฐานะเป็นแขกของพระองค์อยู่ในบริเวณที่ประทับ นายปรีดีได้ใช้รถจิ๊ปของพระองค์ซึ่งเป็นรถที่พระองค์ทรงใช้อยู่เสมอโดยลำพัง และยังมีการเชิญแขกที่เคยเป็นเสรีไทยมาเลี้ยงดูส่งเสียงเอะอะกันในบริเวณที่ประทับด้วย ทั้งนี้มิได้กราบทูลขอพระบรมราชานุญาตแต่อย่างใด...*
>
> (*คำพิพากษาฯ*, 2523 : 3)

การปะติดปะต่อเรื่องราวรวมไปถึงการอธิบายว่า "นายปรีดีเป็นนายกรัฐมนตรี และเป็นผู้บังคับบัญชาสำนักพระราชวัง การแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ให้เพียงพอแก่สถานที่และความปลอดภัยในองค์พระมหากษัตริย์นั้นอยู่ในหน้าที่และความรับผิดชอบของนายปรีดี" (*คำพิพากษาฯ*, 2523 : 19)

นายปรีดีได้แต่งตั้งบุคคลหลายคนให้มีหน้าที่รับผิดชอบในพระบรมมหาราชวังหนึ่งในจำนวนนั้นคือนายเฉลียว ปทุมรสให้ควบคุมดูแลพระที่นั่งบรมพิมาน "ในด้านพระที่นั่งบรมพิมานซึ่งนายเฉลียวควบคุมอยู่ก็กระทำตนปราศจากความยำเยงเกรงกลัว ซ้ำยังกระทำการต่าง ๆ เป็นเชิงดูหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ" (*คำพิพากษาฯ*, 2523 : 14) นอกจากนี้พระพินิจชนคดีเสนอว่านายปรีดีมีความขัดแย้งกับรัชกาลที่ 8 ในประเด็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ดังในบันทึกการสอบสวนกล่าวว่า "...เมื่อนายปรีดีกลับจากเข้าเฝ้าแล้ว พระองค์กับรับสั่งกับพระราชชนนีว่า เรื่องผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ไม่ตกลงดูนายปรีดีเขาโกรธมาก...นายปรีดียังพูดกับมหาวงศ์ว่าต่อไปนี้จะไม่สนับสนุนราชบัลลังก์" (*คำพิพากษาฯ*, 2523 : 19)

จากการร้อยเรื่องราวต่าง ๆ เข้าด้วยกันและชี้ว่ากรณีสวรรคตเป็นการลอบปลงพระชนม์ด้วยการสั่งการของผู้มีอำนาจคนหนึ่ง พระพินิจชนคดีได้สอบสวนพยานชุดหนึ่งเพื่อเป็นหลักฐานว่านายปรีดีเป็นผู้วางแผนปลงพระชนม์รัชกาลที่ 8 คือ เรื่องนายตี๋ ศรีสุวรรณซึ่งเป็นคนในบ้านของพระยาศรยุทธเสนี นายตี๋ให้การว่านายปรีดีได้ไปที่บ้านพระยาศรยุทธและวางแผนปลงพระชนม์ที่นั่น แม้ศาลอาญาและศาลอุทธรณ์จะไม่ให้น้ำหนักแก่พยานปากนี้ เพราะนายตี๋ไม่ใช่คนที่มีลักษณะน่าเชื่อถืออีกทั้งไม่ใช่คนสนิทของนายปรีดีที่จะมีโอกาสเข้าใกล้และเข้าฟังแผนการสำคัญนี้เพราะการวางแผนเรื่องสำคัญคงไม่ปรึกษากันเสียงดังจนคนข้างนอกห้องได้ยินอย่างชัดเจนแต่พระพินิจชนคดีเขียนบันทึกการสอบสวนว่า

มีเรื่องอีกบางอย่างควรจะเล่าสู่กันฟังคือ ตอนที่จะตัดสินเชิญพล.ร.ต.กระแสมาสอบสวนเพื่อพิสูจน์สังเกตดูกิริยาความเป็นไปของพยานระหว่างนายตี๋...และพล.ร.ต.กระแสฯขึ้นมา พอเห็นนายตี๋สังเกตสีหน้าไม่ดี ถามนายตี๋ว่า ตี๋มาด้วยหรือ นายตี๋ตอบเป็นเชิงต่อว่า ว่าต้องลำบากเพราะเรื่องที่บ้านเจ้าคุณ...ระหว่างที่พล.ร.ต.กระแสให้การ...ตอนที่ท่านให้การถึงผู้ต้องหาและผู้ที่หลบหนีในคดีนี้มาที่บ้าน พอเอ่ยชื่อนายปรีดีเป็นเหตุบังเอิญให้สุนัขที่ห่างไกลออกไปก็รับช่วงทอน เป็นเหตุให้พนักงานสอบสวนทุกคนต้องระลึกเป็นเหตุประหลาดไม่น้อย

(คำพิพากษาฯ, 2523 : 20-21)

ต่อมามีข้อเท็จจริงยืนยันว่าพยานชุดนายตี๋เป็นพยานเท็จ คือ หลักฐานสมัยหลังสองชิ้น ชิ้นแรกบันทึกลับพระยาศรยุทธเสนีและชิ้นที่สองจดหมายที่นายตี๋เขียนถึงนายปรีดี ในจดหมายของนายตี๋ถึงนายปรีดีกล่าวว่า

นายตี๋ ศรีสุวรรณ

นายตี๋ให้การต่อศาลว่านายปรีดี นายวัชรชัย นายเฉลียว นายชิต นายบุศย์ไปที่บ้านพระยาศรยุทธข้างวัดชนะสงครามเพื่อปรึกษาลอบปลงพระชนม์ในหลวงรัชกาลที่ 8 แต่ไม่เป็นความจริงนายตี๋เอาความไม่จริงมาให้การต่อศาล เพราะพระพินิจได้เกลี้ยกล่อมว่าจะให้เงินเลี้ยงชีพนายตี๋จนตาย

เมื่อให้การแล้วพระพินิจให้นายตี๋ 400-500 บาท และให้นายตี๋กินอยู่หลับนอนที่สันติบาลประมาณ 2 ปีเศษ...เวลานี้นายตี๋รู้สึกเสียใจมากที่ทำให้ 3 คนตายและนายปรีดีกับนายวัชรชัยผู้บริสุทธิ์ต้องถูกกล่าวหาด้วย...

(สำเนาจดหมายนายตี๋ ศรีสุวรรณลงวันที่ 25 มกราคม 2522 อ้างในสัจจา วาที, ม.ป.ป. : 174)

ส่วนบันทึกของพระยาศรยุทธเสนีนั้นเจ้าตัวเริ่มบันทึกเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2491 เนื้อความบ่งว่าพระพินิจชนคดีได้แนะนำว่า "ระหว่างที่เจ้าคุณลุกไปนั้น นายตี๋เป็นคนได้ยินเขาปรึกษาวางแผนการเท่านี้เจ้าคุณก็ไม่ต้องเกี่ยวข้อง แต่เขามาอาศัยสถานที่บ้านเจ้าคุณเป็นที่ปรึกษาเท่านั้น" (บันทึกพระยาศรยุทธเสนี 24 มิถุนายน 25491 *อ้างในสัจจา วาที*, ม.ป.ป. :174)

การที่พระยาศรยุทธถูกบีบให้ยอมรับเป็นพยาน เพราะถูกขู่ว่าถ้าไม่ยอมรับจะต้องตกเป็นจำเลยและถ้าเป็นไปดังนั้นจะต้องถูกคุมขังร่างกายซึ่งมีอายุมากแล้วและมีสุขภาพไม่แข็งแรงคงไม่สามารถทนได้ และอีกเหตุผลหนึ่งคือ "ฐานะครอบครัวก็เต็มที่ มีหนี้อยู่เวลานี้เกือบแสนบาท อยู่ข้างหลังต้องล้มละลายแน่ ถึงคราวฟ้องก็คงประกันไม่ได้ หากจะให้เงินประกันก็ไม่มีเงินวางประกัน เบี้ยหวัดบำนาญที่เคยรับจะถูกงด..." (บันทึกพระยาศรยุทธเสนี 24 มิถุนายน 2491 *อ้างในสัจจา วาที*, ม.ป.ป. : 173) นอกจากนี้พระพินิจชนคดียื่นข้อเสนอว่า "...ผมจะช่วยให้จอมพล (จอมพล ป. พิบูลสงคราม) หางานให้เจ้าคุณสักแห่งหนึ่งและผมเองก็จะพยายามช่วย" (บันทึก

พระยาศรยุทธเสนี 24 มิถุนายน 2491 อ้างในสัจจา วาที, ม.ป.ป. : 169) แม้ข้อเสนอของพระพินิจชนคดีอาจเป็นเพียงการกล่าวอ้างชื่อจอมพล ป. พิบูลสงครามเพื่อให้พระยาศรยุทธเสนีรับปากเป็นพยาน แต่เมื่อพิจารณาประวัติแต่หนหลังของพระยาศรยุทธเสนี ซึ่งเคยเป็นถึงประธานสภาผู้แทนราษฎรแสดงว่าการที่พระพินิจชนคดีดำเนินการสร้างพยานชุดนี้น่าจะได้รับความเห็นชอบจากคณะรัฐประหาร

บันทึกของพระยาศรยุทธเสนีได้รับการเรียกขานว่าเป็นบันทึกลับ แต่เรื่องราวของบันทึกไม่ใช่ความลับมีบุคคลหลายคนที่มีสำเนาบันทึกฉบับนี้ เช่น หลวงอรรถกิติกำจรน้องชายนายปรีดีเคยมีจดหมายขอทราบรายละเอียดคำให้การของพระยาศรยุทธเสนี ต่อมาวันที่ 3 สิงหาคม 2491 พระยาศรยุทธเสนีมอบบันทึกฉบับนี้ให้แก่หลวงอรรถกิติกำจรพร้อมทั้งขอให้ปิดเรื่องนี้ไว้เป็นความลับ ปี 2500 หนังสือพิมพ์*สารเสรี*ตีพิมพ์บันทึกพระยาศรยุทธเสนีติดต่อกันนาน 6 วันคือระหว่างวันที่ 20–25 มิถุนายน หนังสือพิมพ์ให้ความสนใจและไปสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องเช่น ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ญาติของนายชิต นายบุศย์และนายเฉลียวทำให้ทราบว่าช่วงที่คดีสวรรคตยังอยู่ในการพิจารณาของศาลนั้นบันทึกของพระยาศรยุทธเสนีตกไปอยู่ในมือของบุคคลหลายฝ่าย นางฉลวยภรรยานายเฉลียว ปทุมรสกล่าวว่า

บันทึกของพระยาศรยุทธฯ ดังกล่าวมีจริงโดยผู้ที่รู้จักกันนำมามอบให้ระหว่างที่คดีสวรรคตยังดำเนินอยู่ในศาล...บันทึกของพระยาศรยุทธฯ ที่ได้รับนี้เป็นฟิล์มรวมทั้งหมดประมาณ 70 กว่าแผ่นแต่ถูกตำรวจยึดไปหมดตั้งแต่มีการจับกุมนายเฉลียวในคดีกบฏ 10 พฤศจิกายน 2495 ตำรวจผู้ที่ไปเป็นนายร้อยตำรวจโทหรือร้อยตำรวจเอกจำไม่ได้ถนัด...ภายหลังที่นายเฉลียวได้ไปขอฟิล์มคืนแต่ทางการตำรวจไม่ยอม

(สารเสรี, 16 มิถุนายน 2500)

แม้มีหลักฐานว่า พนักงานสอบสวนสร้างพยานเท็จแต่เจ้าหน้าที่ตำรวจได้ทำการปกปิดและการสอบสวนดำเนินไปอย่างไม่ยุติธรรม ในที่สุดศาลฎีกาพิพากษาคดีเมื่อวันที่ 12 ตุลาคม 2497 ให้ยืนตามคำพิพากษาของศาลอุทธรณ์คือประหารชีวิตผู้ต้องหาทั้งสาม ที่น่าสังเกตคือ การกล่าวถึงกรณีสวรรคตของ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*ไม่เคยเข้าไปพาดพิงถึงการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เกี่ยวกับพระบรมศพ การจัดการทำความสะอาดข้าวของเครื่องใช้ที่เกิดขึ้นทันทีภายหลังการสวรรคต ประชาชนทั่วไปแม้จะรับรู้จากแถลงการณ์ของรัฐบาล และการเผยแพร่คำสอบพยานของศาลกลางเมืองแต่ไม่มีใครเห็นเรื่องนี้เป็นเรื่องผิดปกติหรือเป็นการปกปิดหลักฐานบางอย่าง เช่น ในสอบสวนของศาลกลางเมืองบันทึกไว้ว่า สมเด็จพระราชชนนีมีรับสั่งให้พ.ต.ต.นิตย์คำความสะอาดพระบรมศพแต่ไม่มีการถามถึงเหตุผล

เพราะเป็นกระแสรับสั่ง เมื่อพระพินิจชนคดีเดินทางไปขอพระราชทานคำให้สัมภาษณ์ในหลวงรัชกาลที่ 9 และพระราชชนนีที่สวิตเซอร์แลนด์เรื่องราวข้างต้นก็ยังคงเป็นไปตามพระราชกระแสเดิมโดยไม่มีการซักถามถึงเหตุผลว่าทำไมจึงทรงรับสั่งให้จัดการเช่นนั้น

ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช

ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมชเป็นอีกบุคคลหนึ่งใน*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*ที่มีบทบาทในการสร้างความเชื่อเกี่ยวกับนายปรีดี พนมยงค์ ม.ร.ว.เสนีย์เป็นบุตรพระองค์เจ้าคำรบและหม่อมแดง ปราโมช จบการศึกษามัธยม 8 จากโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยแล้วเดินทางไปศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยออกฟอร์ดประเทศอังกฤษในสาขาวิชากฎหมาย ต่อมาได้ศึกษาวิชากฎหมายต่อที่เกรย์อินน์กรุงลอนดอนอีก 1 ปี เมื่อเป็นเนติบัณฑิตอังกฤษแล้วได้เดินทางกลับประเทศไทยพร้อมกับเข้าศึกษาวิชากฎหมายที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรมจนสำเร็จเนติบัณฑิตไทยในปี 2475 ระหว่างที่ศึกษาวิชากฎหมายได้ฝึกราชการที่ศาลฎีกา 6 เดือนและประกอบอาชีพเกี่ยวกับกฎหมายเรื่อยมานับตั้งแต่การเป็นผู้พิพากษาในกระทรวงยุติธรรม ผู้พิพากษาศาลแพ่ง ผู้ช่วยกรรมการศาลฎีกา ปี 2476 ได้เริ่มอาชีพสอนหนังสือที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองที่เพิ่งก่อตั้งขึ้นโดยเป็นผู้บรรยายวิชากฎหมายอังกฤษ ตำแหน่งสุดท้ายในกระทรวงยุติธรรมคือเป็นผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์แล้วได้รับการยืมตัวไปรับราชการในกระทรวงการต่างประเทศสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามในตำแหน่งอัครราชทูตไทยประจำกรุงวอชิงตัน ประเทศสหรัฐอเมริกาในปี 2482

ม.ร.ว.เสนีย์มีบทบาทในการสร้างภาพปิศาจทางการเมืองของนายปรีดีด้วยการเขียนสารคดีทางการเมือง เผยแพร่ให้คนชั้นกลางในเขตเมืองหลวงได้อ่าน สารคดีชุดเบื้องหลังประวัติศาสตร์ ได้รับการตีพิมพ์เป็นตอนๆ ในหนังสือพิมพ์พิมพ์*ประชาธิปไตย*ระหว่างวันที่ 27-31 สิงหาคม 2490 ภายใต้นามปากกาว่าแมลงหวี่ เนื้อหาหลักของบทความคือ ให้การยอมรับการรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน 2490 ว่าเป็นสิ่งถูกต้องชอบธรรมเพราะ "...ประชาชนชาวไทยส่วนมากเห็นด้วยกับคุณควงที่ว่า การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองคราวนี้เป็นปาฏิหาริย์อย่างอัศจรรย์เหตุก็เพราะว่าการปฏิวัติได้บังเกิดขึ้นในท่ามกลางความหิวกระหายของประชาชนชาวไทย" (เสนีย์ ปราโมช, 2511 : 52) พร้อมกับอธิบายว่าการรัฐประหารที่เกิดขึ้น "จะเป็นการเปิดศักราชใหม่โดยการปฏิวัติตามทฤษฎีของผู้ก่อการพ.ศ.2475 จะก้าวไปสู่การปฏิวัติประชาธิปไตยด้วยความเห็นชอบสนับสนุนของประชาชน" (เสนีย์ ปราโมช, 2511 : 53) นอกจากนี้ยังให้การรับรองคณะรัฐประหารว่าเป็นการปฏิวัติด้วยความบริสุทธิ์ใจไม่ได้หวังผลตอบแทนใด ๆ ม.ร.ว.เสนีย์ใช้คำว่าปฏิวัติ และคณะปฏิวัติกับคณะรัฐประหารเป็นส่วนใหญ่ซึ่งในฐานะที่ม.ร.ว.เสนีย์เป็นนักกฎหมายที่มีชื่อเสียงย่อมทราบดีถึงความแตกต่างระหว่างคำว่ารัฐประหารกับปฏิวัติ ความตั้งใจใช้คำว่าปฏิวัติแสดงว่าเห็นด้วยกับการรัฐประหารและเห็นว่าการรัฐประหารที่เกิดขึ้นเป็นหนทางแก้ไขปัญหาบ้านเมืองครั้งสำคัญเทียบเท่ากับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475

ในสารคดีชุดเบื้องหลังประวัติศาสตร์ม.ร.ว.เสนีย์ กล่าวถึงนายปรีดีว่า

คนตามท้องถนนและในร้านกาแฟกล่าวกันว่า ไม่เห็นมีอะไรที่ท่านปรีดีจะต้องร้อนตัวหนีออกไปทำการโฆษณาชวนเชื่อที่สิงคโปร์เพราะการก่อปฏิวัติรัฐประหารครั้งนี้เป็นการกระทำต่อรัฐบาลหลวงธำรงต่างหาก ซึ่งท่านปรีดีในตำแหน่งรัฐบุรุษอาวุโสมีหน้าที่รับปรึกษาราชการแผ่นดินไม่ได้เกี่ยวข้องอะไรด้วย ข้อนี้ประกอบกับข่าวรอยเตอร์ว่าวัชรชัยผู้ต้องหาว่าเป็นผู้ปลงพระชนม์ในหลวงเป็นผู้ที่ติดตามไปด้วยทำให้คนธรรมดาคิดไปว่า ท่านปรีดีหลบหนีไปต่างประเทศเพราะกรณีสวรรคต

(เสนีย์ ปราโมช, 2511 : 61)

ส่วนขบวนการเสรีไทยที่ได้สร้างชื่อเสียงบารมีให้กับนายปรีดีก็ได้รับการอธิบายใหม่ว่า

...เสรีไทยหลังสงครามได้เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ซึ่งแม้แต่ในวงการเสรีไทยเองก็รับว่า บุคคลจำพวกนี้เป็นเสรีไทยแต่ชื่อ ความจริงเป็นเซ็งลี้ไทยในทางประพฤติปฏิบัติ...วิทยุสิงคโปร์กระจายคำปราศรัยท่านปรีดีเมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายนได้ยังให้เกิดความตื่นเต้นในวงการเมืองมิใช่น้อย...ผลสะท้อนเท่าที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ฤาษีประชาธิปัตย์คือ นี่เป็นคำรับสารภาพของท่านปรีดีว่า ท่านเองได้เป็นหัวหน้าฝึกซ้อมกองทัพผิดกฎหมายในประเทศ

และเป็นการลดฐานะตนเองจากรัฐบุรุษอาวุโสลงมาเป็นขุนศึกขนาดจางโชเหลียง...

(เสนีย์ ปราโมช, 2511 : 60-61)

การอธิบายของม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมชนอกจากจะสอดคล้องกับคำอธิบายของรัฐบาลแล้วยังได้แสดงถึงการแบ่งขบวนการเสรีไทยออกเป็นสองฝ่ายคือ เสรีไทยในประเทศและเสรีไทยในต่างประเทศ เสรีไทยในประเทศซึ่งมีนายปรีดีเป็นผู้นำนั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งของขบวนการเสรีไทย ส่วนนายปรีดีไม่ได้ทำความดีความงามอะไรแต่เป็นเพียงกองกำลังติดอาวุธเพื่อทำการปฏิวัติวันที่ 30 พฤศจิกายน 2490 ตามคำกล่าวหาของคณะรัฐประหาร กล่าวได้ว่าการสร้างความเชื่อว่านายปรีดีเป็นผู้บงการกรณีสวรรคตเพื่อสถาปนาระบอบมหาชนรัฐเป็นส่วนสำคัญในการเกิดคำอธิบายในเชิงลบต่อขบวนการเสรีไทย การยกย่องขบวนการเสรีไทยในทางสาธารณะปรากฏในงานวรรณกรรมเป็นระยะ ๆ โดยไม่ได้รับการห้ามเผยแพร่จากรัฐบาลแต่อย่างใด เพราะลักษณะเด่นของนวนิยายเกี่ยวกับขบวนการเสรีไทยเน้นความรักชาติของประชาชนที่เสียสละเป็นเสรีไทยโดยไม่มีการกล่าวถึงนายปรีดี พนมยงค์หรือบุคคลสำคัญอื่น ๆ คงมีเพียงความบริสุทธิ์ใจและความเสียสละของเหล่าเสรีไทยเท่านั้นที่ได้รับการกล่าวถึง

ภาพปิศาจทางการเมืองของนายปรีดี เป็นเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดบรรยากาศที่เหมาะสมในการเชิดชูสถาบันกษัตริย์ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมชชี้ว่า "กษัตริย์สยามมีความหมายต่อประเทศทั้งในระบอบ

สมบูรณาญาสิทธิราชย์และระบอบประชาธิปไตย โดยในหลวงรัชกาลที่ 7 ได้มีส่วนสถาปนาระบอบประชาธิปไตยขึ้นในเมืองไทย" (เสนีย์ ปราโมช, 2511 : 110) ส่วนในหลวงรัชกาลที่ 8 ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีความหมายต่อประชาชนชาวไทยเพราะในยามยุคเข็ญจากสงคราม "การเสด็จนิวัติคืนสู่พระนครของพระมหากษัตริย์ได้ทำให้เราเกิดความหวังขึ้นว่า อนาคตอันมืดมนของเราในขณะนั้นกำลังจะคลี่คลาย" (เสนีย์ ปราโมช, 2511 : 111) แต่เมื่อสวรรคตและ "ถ้าเป็นความจริงว่า ในหลวงอานันท์ต้องตายเพราะมีคนลอบปลงพระชนม์...ด้วยการประกอบกรรมอันโหดร้ายทารุณนั้น เองเขาได้ชุบชีวิตในหลวงอานันท์ ให้ฝังสนิทแนบแน่นอยู่ในวิญญาณของชาติอันไม่รู้จักตาย" (เสนีย์ ปราโมช, 2511 : 115)

ม.ร.ว.เสนีย์เขียนเชิดชูสถาบันกษัตริย์โดยแสดงทัศนะต่อระบอบประชาธิปไตยที่พึงเป็นว่า "การปกครองโดยเสียงข้างมากที่เรียกว่าประชาธิปไตย จะต้องไม่ถือเกณฑ์เอามากแต่เป็นเสียงใหญ่ ยังต้องมากด้วยวิชาความรู้ความจงรักภักดีต่อบ้านเมืองและความสุจริตซื่อสัตย์ต่อประชาชนด้วย จึงจะเป็นการปกครองที่ดีเพื่อประโยชน์และความสุขสมบูรณ์ของประชาชนพลเมืองสมชื่อประชาธิปไตย" (เสนีย์ ปราโมช, 2511 : 99) แต่รัฐบาลคณะราษฎรกลับปฏิบัติ "กับสมาชิกรัฐสภาสมยอมกันปล้นชาติและประชาชน" (เสนีย์ ปราโมช, 2511 : 99) ซึ่งก่อให้เกิดความยุ่งยากทางการเมือง ม.ร.ว.เสนีย์เสนอให้หันกลับมาให้ความสำคัญกับสถาบันกษัตริย์ขึ้นมาใหม่ในฐานะทางเลือกหนึ่งที่จะมีส่วนช่วยชี้นำการปกครองระบอบประชาธิปไตยให้ดำเนินไปด้วยดี "...องค์พระมหากษัตริย์เป็นเครื่อง

มือสำคัญสำหรับสร้างประวัติศาสตร์อันดีงามชิ้นหนึ่งที่ควรสงวนรักษาไว้และเป็นเครื่องจักรกลไกที่มีความสำคัญไม่น้อยในแง่การปกครองตามวิถีทางรัฐธรรมนูญที่ใช้กันอยู่ในเวลานี้" (เสนีย์ ปราโมช, 2511 : 103) สำหรับม.ร.ว.เสนีย์ เมื่อเปรียบเทียบระหว่างสถาบันกษัตริย์และคณะราษฎรแล้ว "นักการเมืองไทยเวลานี้มีอาการกระดิกกระดี้รี่ เมื่อได้ยินชื่อรัฐบุรุษเช่น ท่านจอมพล ป. พิบูลสงคราม ท่านปรีดี ท่านควง แต่ประวัติศาสตร์ข้างหน้าจะบันทึกลงไว้ว่า การบำเพ็ญกรณีของท่านทั้งหลายเหล่านี้เมื่อได้หักลบและหารเศษส่วนที่เป็นการโฆษณาชวนเชื่อออกไปแล้วผลลัพธ์ที่เหลือจะเอาไปเทียบกับการเสียสละ และบำเพ็ญกรณีของกษัตริย์รัฐบุรุษในปางก่อนหาได้ไม่" (เสนีย์ ปราโมช, 2511 : 105)

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

บุคคลสำคัญอีกผู้หนึ่งที่มีส่วนในการสร้างภาพนายปรีดี พนมยงค์ควบคู่ไปกับการเชิดชูสถาบันกษัตริย์คือ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช บุตรคนสุดท้องของพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าคำรบกับหม่อมแดง ปราโมช ได้รับการศึกษาขั้นต้นที่โรงเรียนแหม่มโคลและโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยตามลำดับ ครั้นอายุ 15 ปีเดินทางไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษเข้าเรียนเตรียมมหาวิทยาลัยที่เทรนคอลเลจ ต่อมาได้ศึกษาวิชาปรัชญา การเมืองและเศรษฐศาสตร์ที่ควีนส์คอลเลจ มหาวิทยาลัยออกฟอร์ดจนจบชั้นปริญญาตรี เดินทางกลับประเทศไทยในพ.ศ.2476 แล้วเข้ารับราชการที่กรมสรรพากร กระทรวงการคลังระยะหนึ่งก็ย้ายไปทำงานที่ธนาคารไทยพาณิชย์ ได้เลื่อนเป็นผู้จัดการ

ธนาคารไทยพาณิชย์สาขาลำปาง ประจวบเหมาะกับเกิดสงครามได้ถูกเกณฑ์เข้าร่วมรบในสงครามอินโดจีนและสงครามมหาเอเชียบูรพาได้รับยศสิบตรี แล้วได้รับการยืมตัวมาทำงานที่ธนาคารแห่งประเทศไทย ต่อมามีความสนใจในการเมืองและได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรครั้งแรกในนามพรรคประชาธิปัตย์เมื่อพ.ศ.2489

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เป็นคนหนุ่มที่มีฝีมือและพรสวรรค์ในการใช้ปากกาและวาทะ ซึ่งเป็นพรสวรรค์ที่ตกทอดถึงทายาทบางคนในกลุ่มเชื้อพระวงศ์แทบทุกรุ่น ในพ.ศ.2489 เมื่อนายปรีดีได้รับเลือกเป็นนายกรัฐมนตรีและแถลงนโยบายเพื่อขอความไว้วางใจจากรัฐสภา พรรคประชาธิปัตย์ในฐานะพรรคฝ่ายค้านต้องออกเสียงรับรองหรือไม่รับรองรัฐบาล นายควงหัวหน้าพรรคขอให้ลูกพรรคไม่ออกเสียงในการลงมติเพื่อแสดงความไม่ต้องการล้มรัฐบาล แต่มีสมาชิกพรรคประชาธิปัตย์สามคนที่ยกมือแสดงความไม่ไว้วางใจรัฐบาล หนึ่งในสามนั้นคือม.ร.ว.คึกฤทธิ์ บทบาทของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ในฐานะสมาชิกสภาทำการตรวจสอบรัฐบาลพลเรือนอย่างมีประสิทธิภาพ เมื่อเกิดกรณีสวรรคตก็ได้ทำการซักถามรัฐบาลในสภาจนทำให้รัฐบาลหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์เสื่อมความชอบธรรม

เมื่อเกิดกรณีสวรรคต รัฐสภาทำการเรียกประชุมด่วนในตอนดึกของคืนวันเกิดเหตุ รัฐบาลได้มอบหมายให้พระรามอินทรา อธิบดีกรมตำรวจมาแถลงเรื่องการสวรรคตให้สมาชิกสภาได้ทราบรายละเอียด พระรามอินทรารายงานว่า "...เวลาที่ข้าพเจ้าไป เขาทำเรียบร้อยแล้ว" (รายงานการประชุมสภาผู้แทนฯครั้งที่ 1, 9 มิถุนายน 2498 : 2)

หลังจากนั้นมีสมาชิกสภาเช่น นายสอ เศรษฐบุตร นายปริญญา จุฑามาศทำการซักถามถึงรายละเอียดและสาเหตุการสวรรคต แต่ยังไม่ทัน มีการอภิปรายม.ร.ว.คึกฤทธิ์ได้กล่าวด้วยความรู้สึกสะเทือนใจว่า "เรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย และข้าพเจ้าเข้าใจว่ารัฐบาลคงต้องจัดทำคำแถลงการณ์โดยละเอียด เมื่อทำการสืบสวนโดยละเอียดภายหลัง ฉะนั้นขอความกรุณาสมาชิกทั้งหลาย ข้าพเจ้าไม่ใช่เจ้าถ้อยหมอความ ขออย่าให้มีการพิสูจน์หรือพลิกพระศพกันที่นี่ ขอความกรุณาอย่าซักถามเรื่องนี้และพูดเรื่องอื่นต่อไป" (รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรครั้งที่ 1, 9 มิถุนายน 2498 : 5)

การสร้างภาพนายปรีดี ด้วยฝีมือของม.ร.ว.คึกฤทธิ์เป็นการกระทำที่ประณีตเพราะคุณสมบัติโดดเด่นประการหนึ่งของม.ร.ว.คึกฤทธิ์คือการเขียนหนังสือ พรสวรรค์ด้านนี้ได้รับการนำมาใช้ตลอดเวลาในการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลและเรื่องราวอื่น ๆ ในสังคม ในปี 2493 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ได้ก่อตั้งหนังสือพิมพ์*สยามรัฐ*เป็นเวทีสื่อความคิด หนังสือพิมพ์ฉบับนี้เป็นที่นิยมของผู้อ่านที่มีแนวคิดเสรีนิยมเพราะ*สยามรัฐ*เป็นหนังสือพิมพ์ที่วิจารณ์การทำงานของรัฐบาลอย่างสม่ำเสมอ ระยะแรกม.ร.ว.คึกฤทธิ์รับเขียนถึงสามคอลัมน์เพื่อตีพิมพ์ในแต่ละวัน และด้วยลีลาการเขียนที่คมคายทำให้คอลัมน์เก็บเล็กผสมน้อยซึ่งเริ่มตีพิมพ์ในเดือนกรกฎาคม 2493 เป็นคอลัมน์ที่มีผู้อ่านมากที่สุด มีคำถามหลายประเภทมาจากทั่วทุกสารทิศลักษณะการถามเหมือนถามเพื่อนสนิท กล่าวได้ว่าความนิยมของผู้อ่านและปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้อ่านกับผู้เขียนคอลัมน์ในสยามรัฐมีบทบาทในการสร้างภาพนายปรีดีอย่างทรงพลังที่สุด มีหลักฐานว่าม.ร.ว.คึกฤทธิ์กล่าวพาดพิงถึงนายปรีดี

และกรณีสวรรคตว่า

> *เรื่องที่ท่านปรีดี ไปเข้ากับฝ่ายคอมมิวนิสต์จีนได้สนิทในเวลานี้นั้นเมื่อคำนึงถึงเรื่องเก่า ๆ ก็ไม่น่า ๆ ประหลาดใจ สิ่งที่ควรรู้กันทั่วไปก็คือ คอมมิวนิสต์ทั้งหลายมิใช่คนโง่งม แต่ตรงกันข้ามกลับจะต้องเป็นคนฉลาดมากและมีเล่ห์เพทุบายและความอดทน คอยโอกาสคอยเวลาสารพัด อีกประการหนึ่ง การที่จะเข้าเป็นคอมมิวนิสต์นั้นมิใช่ของง่าย ๆ ก่อนที่คอมมิวนิสต์จะยกย่องรับรองใครเขาจะต้องสืบประวัติและความเห็นตลอดจนพฤติการณ์ต่าง ๆ ที่แล้วมาในอดีตจนเป็นที่พอใจ มิฉะนั้นเขาจะไม่รับเป็นอันขาด อดีตของท่านปรีดีในทางที่จะให้คอมมิวนิสต์รับรองคงมีอยู่มากรวมทั้งกรณีสวรรคตเป็นประกาศนียบัตรห้อยท้าย*
>
> (คึกฤทธิ์ ปราโมช-ก, 2502 : 476)

ภายหลังศาลฎีกาพิพากษาคดีสวรรคตของในหลวงรัชกาลที่ 8 แล้ว ม.ร.ว. คึกฤทธิ์แสดงความเห็นไว้ว่า "ผลการพิจารณาของศาลผู้ไว้ซึ่งความยุติธรรมนั้นได้แสดงเหตุแห่งการสวรรคตไว้ชัดแจ้ง ไม่มีเคลือบคลุมสงสัยอย่างไรเลยว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลนั้นถูกลอบปลงพระชนม์" (คึกฤทธิ์ ปราโมช-ข, 2502 : 129) นอกจากนี้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ยังมีบทบาทในการจัดพิมพ์คำพิพากษาของศาลในชื่อ **สยามรัฐภาคผนวกคดี**

ประทุษร้ายต่อพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลออกเผยแพร่ในปี 2498 จากข้อเขียนชิ้นหนึ่ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์กล่าวเป็นนัยถึงการก่อตั้งหนังสือพิมพ์*อโยธยา*ที่ประสบการขาดทุนและความพยายามก่อตั้งมหาชนรัฐของนายปรีดีว่า "คนทำหนังสือพิมพ์หนักใจจึงไปถามผู้ออกทุนว่าจะเลิกเสียมิดีหรือ สานุศิษย์ท่านปรีดีผู้นั้นตอบว่า การขาดทุนไม่เป็นไรออกต่อไปเถิดเพราะวัตถุประสงค์ของหนังสือพิมพ์ก็เพื่อให้คำว่ามหาชนรัฐอโยธยาติดตาติดใจประชาชนเท่านั้น" (คึกฤทธิ์ ปราโมช-ก, 2502 : 478)

บทบาทที่สำคัญของม.ร.ว.คึกฤทธิ์อีกประการหนึ่งคือ การทำให้กรณีสวรรคตกลายเป็นสิ่งสะเทือนใจทั้งในรูปแบบของบทความและนวนิยาย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์เขียนบทความเรื่อง**สามยุค**ไว้ว่า

> *ข้าพเจ้าผละออกจากผู้ก่อการ กลับถอยหลังขึ้นไปอีกยุคหนึ่งข้าพเจ้าไปหาแสงสว่างจากบุคคลในยุคที่ผ่านไปแล้ว ข้าพเจ้าเริ่มเล่นของเก่า แต่ครั้นแล้วข้าพเจ้าก็ผิดหวัง...ข้าพเจ้าเลิกเล่นของเก่าหันมาดูคนรุ่นเดียวกับข้าพเจ้า ข้าพเจ้าก็ประสบความไม่เป็นโล้เป็นพาย...ข้าพเจ้าก็พบแต่ความหมดหวัง... ข้าพเจ้าชะโงกลงไปมองดูคนที่ยังเป็นเด็กกว่าข้าพเจ้า... ในคนกลุ่มนี้ข้าพเจ้าได้เห็นแสงสว่างชั่วครู่ ทำให้ข้าพเจ้ามีความหวังและมีชีวิตจิตใจ แต่แสงสว่างนั้นอยู่ได้เพียงครู่เดียว พอถึงวันที่ 9 มิถุนายน เวลา 9.00 น. แสงสว่างนั้นก็ดับ และสำหรับตัวข้าพเจ้า*

เองแสงสว่างในโลกนี้ก็พลอยดับไปด้วย

(คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2505 : 52-53)

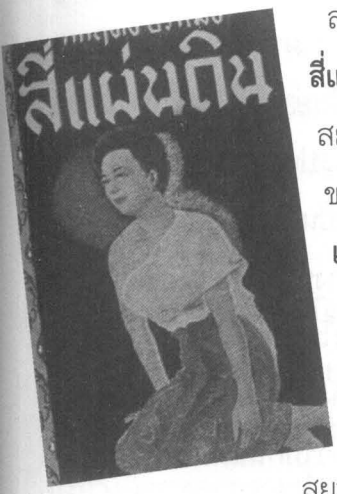

ส่วนนวนิยายชิ้นเอกที่ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ประพันธ์คือ **สี่แผ่นดิน** เคยตีพิมพ์เป็นตอน ๆ ในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ในช่วงเวลาดังกล่าวหนังสือพิมพ์สยามรัฐขายดีเป็นเทน้ำเทท่า เพราะมีผู้อ่านนิยมอ่าน**สี่แผ่นดิน**อย่างมาก เล่ากันว่าผู้อ่านมีความผูกพันกับตัวละครเอกคือ แม่พลอยอย่างยิ่งเมื่อม.ร.ว.คึกฤทธิ์เขียนถึงตอนที่แม่พลอยแพ้ท้องผู้อ่านได้ส่งชะลอมมะม่วงมากำนัลแม่พลอยถึงสำนักงานสยามรัฐที่ถนนราชดำเนิน ต่อมาสี่แผ่นดินได้รับการรวมเล่มตีพิมพ์ออกมาหลายครั้งด้วยกัน รวมทั้งได้รับการนำเสนอในรูปแบบอื่น ๆ เช่น ละครโทรทัศน์หลายครั้งด้วยกัน **สี่แผ่นดิน**เป็นเรื่องชีวิตของแม่พลอย ผู้เกิดในสมัยรัชกาลที่ 5 ในตระกูลขุนนาง มารดานำไปฝากเป็นข้าหลวงของเจ้านายฝ่ายหญิงพระองค์หนึ่ง พลอยจึงพำนักอยู่ในพระบรมมหาราชวังตั้งแต่เด็กจนเป็นสาวรุ่น ต่อมาได้ออกเรือนไปกับขุนนางหนุ่มจากตระกูลคหบดีมีลูกหลานและมีชีวิตยืนยาวถึงสี่แผ่นดิน แม่พลอยเสียชีวิตวันเดียวกับที่ได้ทราบข่าวการสวรรคตของในหลวงรัชกาลที่8

ดูเผิน ๆ นวนิยายเรื่องนี้มีโครงเรื่องที่ธรรมดา แต่ถ้าพิจารณาให้ดีจะพบว่าเป็นนวนิยายชิ้นเยี่ยมตรงที่มีการวางโครงเรื่องย่อย และราย

ละเอียดชีวิตของแม่พลอยให้ผูกพันกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในสังคมไทย กล่าวคือ ชีวิตของแม่พลอยนอกจากจะมีความสุขและทุกข์ที่ผูกพันกับสามีและบุตรตามประสาปุถุชนแล้ว ความสุขทางใจประการสำคัญที่ทำให้แม่พลอยฝ่าฟันความทุกข์ในชีวิตคือ ความร่มเย็นจากบารมีของสถาบันกษัตริย์ ความสุขทางใจนี้มีความรุ่งโรจน์อย่างยิ่งในสมัยพระพุทธเจ้าหลวง แล้วก็จางหายไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 อดีตอันแสนสุขเลือนหายไปแม้แต่สถานที่ที่เคยเป็นความผาสุกทั้งทางกายและใจคือ พระบรมมหาราชวังก็ทรุดโทรมลงอย่างน่าใจหาย แต่แล้วความหวังอันเรืองรองก็กลับมาสู่ชีวิตของแม่พลอยเมื่อในหลวงรัชกาลที่ 8 เสด็จนิวัติพระนครทำให้ "บรรยากาศทางการเมืองกำลังแจ่มใส ความหลังต่าง ๆ กำลังจะถูกลืมและให้อภัยซึ่งกันและกันแม้แต่ความกินแหนงแคลงใจในครอบครัวของพลอย ซึ่งเกิดจากการเมืองเป็นเหตุให้มีการแบ่งแยกนั้นก็ดูจะเบาบางลงไป เป็นผลสะท้อนของความแจ่มใสภายนอก..." (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2531 เล่ม 4 : 1007) แต่เมื่อในหลวงเสด็จกลับ "ความแจ่มใสอันดีที่ทำให้ความแจ่มใสปลอดโปร่งใจนั้นดูเหมือนจะเริ่มเฉื่อยชาลงเรื่อย ๆ นับตั้งแต่ในหลวงเสด็จกลับไปเมืองนอก กลายเป็นความรู้สึกเหมือนกับว่าคนปราศจากขวัญ เรือนปราศจากเจ้าของ..." (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2531 เล่ม 4 : 1009) จนหลายปีต่อมาในปีที่เสด็จนิวัติพระนครอีกครั้ง

ความรู้สึกของพลอย ที่มีต่อพระเจ้าอยู่หัว...มีความรักดูดดื่มอย่างลึกซึ้ง...พลอยจึงมีอาการกระเตื้องขึ้น เมื่อได้ข่าวว่าพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จกลับจิตใจที่เคยแห้งแล้งเพราะปราศจากความหวังและความสนใจ เนื่องจากถูกกระทบกระเทือนใจด้วยความทุกข์และความผิดหวังมามากนั้นก็กลับเบิกบาน

(คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2531 เล่ม 4 : 1250)

แต่ความหวังและความเบิกบานที่มีเหนือร่างกายและใจที่ทรุดโทรมนั้นได้หมดไปในวันที่ 9 มิถุนายน 2489 "เย็นวันนั้น...น้ำในคลองบางหลวงลงแห้งเกือบขอดคลอง หัวใจพลอยที่อ่อนแอลงด้วยโรคและความทุกข์ทั้งหลายทั้งปวงก็หลุดลอยตามน้ำไป" (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2531 เล่ม 4 : 1262) กล่าวได้ว่าม.ร.ว.คึกฤทธิ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างความทรงจำกระแสหลักเกี่ยวกับกรณีสวรรคตในสังคมไทย คือทำให้การสวรรคตของในหลวงรัชกาลที่ 8 ก่อนวัยอันสมควรและด้วยสาเหตุที่ไม่กระจ่างชัดกลายเป็นเรื่องราวที่กินใจเพื่อประโยชน์ในทางการเมือง ความพยายามดังกล่าวก่อให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกร่วมทั่วไปว่าเป็นความสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ของความหวังทั้งปวงในสังคมการเมืองไทย และความรู้สึกดังกล่าวกลายเป็นความทรงจำกระแสหลักของสังคมไทย

การที่*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*มีบทบาทสำคัญในการสร้างภาพนายปรีดีในฐานะปีศาจทางการเมืองมีเหตุผลสองประการคือ

*ประการแรก กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*มีความคิดทางการเมืองที่พร้อมจะปกป้องและให้ความสำคัญกับสถาบันกษัตริย์ในรูปแบบต่าง ๆ อยู่แล้ว เมื่อเกิดกรณีสวรรคตจึงมีความพยายามที่จะเชิดชูสถาบันกษัตริย์ออกมาในหลายรูปแบบ *ประการที่สองคือ* การที่*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*เข้ามามีบทบาทในการเมืองสมัยใหม่ในรูปแบบของพรรคการเมือง ได้ก่อให้เกิดการเผชิญหน้าทางการเมืองในรูปแบบรัฐสภาระหว่าง*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*และผู้นำจากคณะราษฎร โดยเฉพาะเมื่อเกิดกรณีสวรรคตผู้นำคณะราษฎรปีก*นายปรีดีสายพลเรือน*เป็นรัฐบาล นายปรีดีจึงกลายเป็นเป้าโจมตีทางการเมืองและมีการนำความเชื่อเกี่ยวกับนายปรีดีที่มีอยู่ในหมู่พระราชวงศ์และ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*นับตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่ว่านายปรีดีมีความนิยมในระบอบการปกครองที่ปราศจากกษัตริย์มาผนวกเข้ากับกรณีสวรรคต

*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*ได้รวมตัวกันก่อตั้งพรรคการเมืองขึ้นมาพรรคหนึ่งคือพรรคประชาธิปัตย์ มีหลักฐานชั้นรองกล่าวว่าในช่วงที่มีการแข่งขันทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยนั้น พรรคประชาธิปัตย์ได้ใช้ประโยชน์จากการกล่าวหาว่านายปรีดีพัวพันกับกรณีสวรรคตเพื่อประโยชน์ในทางการเมือง สละ ลิขิตกุลเล่าว่า

> *... ในขณะนั้น ประชาชนต่างก็วิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับกรณีสวรรคตไปต่าง ๆ นานา ถึงกับมีการตะโกนกล่าวหาผู้ลอบปลงพระชนม์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในโรงภาพยนตร์ ซึ่งเจ้าหน้าที่ตำรวจพยายามอย่างยิ่งที่จะ*

จับกุมผู้ตะโกนกล่าวหาเช่นนั้น แต่ไม่สามารถจับได้ ซึ่งในที่สุดรัฐบาลก็เพ่งเล็งไปที่สมาชิกบางคนของพรรคประชาธิปัตย์ว่า เป็นผู้ที่ยุยงประชาชนและแสดงปฏิกิริยาในกรณีสวรรคตต่อรัฐบาล

(สละ ลิขิตกุล, ม.ป.ป. : 79-80)

ความดังกล่าวน่าจะมีมูลอยู่บ้างเพราะกลุ่มที่ได้ผลประโยชน์ในทางการเมืองจากการกระทำดังกล่าวคือพรรคประชาธิปัตย์ แต่ไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าสมาชิกพรรคประชาธิปัตย์เคยกล่าวปราศรัยหาเสียงกล่าวหาว่านายปรีดีพัวพันกับกรณีสวรรคต ในช่วงที่มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเดือนกรกฎาคม 2489 มีหลักฐานของรัฐบาลชิ้นหนึ่งคือ คำสั่งกระทรวงมหาดไทยถึงกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อชี้แจงแก่ราษฎรมิให้หลงเชื่อคำโฆษณาหลอกลวงของบุคคลบางจำพวกกล่าวว่า "...ตามทางสืบสวนได้ความว่าพรรคประชาธิปัตย์บางคนได้หลอกลวงราษฎรให้เข้าใจผิดในหัวข้อต่อไปนี้กล่าวหารัฐบาลว่าปิดข่าวเรื่องสวรรคตและกล่าวใส่ร้ายรัฐบาลในเรื่องนี้ต่าง ๆ" (กจช. มท.0201.2.1.25/4 "สำเนาคำสั่งกระทรวงมหาดไทย ด่วนมากที่ 207/2489") แม้คำสั่งดังกล่าวบ่งบอกว่ารัฐบาลไม่เป็นกลางนักในการเลือกตั้งแต่ประกาศนี้สะท้อนว่ามีการโจมตีนายปรีดีเกี่ยวกับกรณีสวรรคตจริง

กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม ไม่ได้มีแต่เพียงกลุ่มที่อยู่ตรงข้ามกับนายปรีดีเท่านั้น มีหลักฐานว่าอีกปีกหนึ่งของ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม* สนับสนุนนายปรีดีและไม่เชื่อว่านายปรีดีพัวพันกับกรณีสวรรคต เช่น ม.จ. ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิวัตนพระเชษฐาในสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี

พระบรมราชินีในรัชกาลที่ 7 ซึ่งเคยร่วมขบวนการเสรีไทยกับนายปรีดี ม.จ. ศุภสวัสดิ์ฯแนะนำให้นายปรีดีให้ถวายความสำคัญแก่ในหลวงรัชกาลที่ 9 ภายหลังจากการเกิดกรณีสวรรคต[3] แต่เมื่อเกิดการรัฐประหาร 8 พฤศ-จิกายนสถานการณ์ทางการเมืองเปลี่ยนแปลงไป ไม่ปรากฏหลักฐานว่าส่วนหนึ่งใน*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*ที่สนับสนุนนายปรีดีได้ดำเนินการทางการเมืองอย่างไร พบงานเขียนชิ้นหนึ่งของม.จ.ศุภสวัสดิ์ฯ ที่เขียนขึ้นในปี 2502 ปรารภถึงสภาพบ้านเมืองในยุคดังกล่าวว่า

> *ในสมัยนี้เป็นสมัยที่โลกทั่วไปได้ก้าวมาถึงยุคมิคสัญญี ซึ่งเต็มไปด้วยความไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน ต่างฝ่ายต่างคิดจะประหัตประหารซึ่งกันและกัน ต่างคิดแต่จะหาทางร่ำรวยเอาตัวรอดโดยไม่คำนึงถึงผู้อื่น...กำลังมารกำลังออกมาแผ่ครอบงำมนุษย์...หนังสือเรื่องอริยวิถีที่เขียนขึ้น ก็โดยหวังจะชี้ให้เห็นถึงความจริงซึ่งพระพุทธเจ้าท่านได้ทรงตรัสรู้เห็น และบอกหนทางให้แก่เราทั้งหลายได้สามารถปฏิบัติกิจการหน้าที่ของเรา ในการครองชีวิตให้ถูกต้องเกิดสุขเหมาะสมกับกลียุคนี้*
>
> (ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิวัตน, 2502 : 33-37)

[3] โปรดอ่านรายละเอียดจดหมายของม.จ. ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิวัตนถึงนายปรีดี พนมยงค์วันที่ 10 เมษายน 2490 อ้างใน สุพจน์ ด่านตระกูล, ม.จ. ศุภสวัสดิ์ฯรับสั่งว่าในหลวงและสมเด็จพระราชชนนีไม่ทรงเชื่อว่า...นายปรีดีสมคบปลงพระชนม์รัชกาลที่ 8, ม.ป.ป.

ภาพลักษณ์นายปรีดีกระแสโต้

การรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน 2490 และกระบวนการกำจัดศัตรูทางการเมืองด้วยการโฆษณาทางการเมือง และการใช้ความรุนแรงได้ก่อให้เกิดกระแสความไม่เห็นด้วยต่อการกระทำดังกล่าวในหมู่ปัญญาชนทั้งในและนอกระบบราชการ มีหลักฐานหลายชิ้นที่แสดงว่าปัญญาชนสองกลุ่มไม่เห็นด้วยกับการสร้างภาพปิศาจทางการเมืองเพื่อผลประโยชน์ทางการเมือง กลุ่มแรกเป็น*ศิษย์และพันธมิตรทางการเมือง*ของนายปรีดี ได้พยายามเขียนชีวประวัติของนายปรีดีโดยเสนอว่านายปรีดีเป็นนักคิด เป็นนักปฏิวัติ รัฐบุรุษ ผู้ที่สังกัดอยู่ในกลุ่มนี้มีจำนวนน้อยมาก กลุ่มที่สองเป็น*ปัญญาชน*ที่ประกอบอาชีพหนังสือพิมพ์เป็นส่วนใหญ่ บางคนเคยเป็นศิษย์และมีความชื่นชมนายปรีดีในฐานะเป็นนักการเมืองที่ดีแต่ไม่เคยผูกพันกับนายปรีดีบนถนนการเมือง กลุ่มนี้ไม่สร้างภาพนายปรีดีให้ออกไปทางใดทางหนึ่งอย่างโจ่งแจ้งแต่มองนายปรีดีอย่างเป็นกลางและแสดงความเห็นใจที่นายปรีดีตกเป็นเหยื่อทางการเมือง ส่วนนายปรีดีเองมีการเคลื่อนไหวหลายด้านที่ก่อให้เกิดการตีความจากฝ่ายคณะรัฐประหารและ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม* ในเชิงลบแต่อย่างไรก็ดีความพยายามดังกล่าวของนายปรีดีสะท้อนความพยายามที่จะแก้ภาพพจน์ของตนเองด้วย

ความเคลื่อนไหวของนายปรีดี พนมยงค์

นับแต่เกิดการรัฐประหารในปี 2490 นายปรีดีได้หลบหนีออกจากทำเนียบท่าช้างไปซ่อนตัวอยู่ที่ฐานทัพเรือสัตหีบ ณ บ้านพักของพล.ร.ต.ทหารขำหิรัญเป็นเวลาหนึ่งสัปดาห์ การที่คณะรัฐประหารเกรงว่านายปรีดีจะกลับเข้ามายึดอำนาจคืนนั้นเป็นสิ่งที่มีมูลความจริงเพราะช่วงเวลาที่นายปรีดีพำนักอยู่ที่สัตหีบมือดีตเสรีไทยหลายคนได้เข้าไปพบนายปรีดี คณะรัฐประหารรู้อยู่ตลอดเวลานายปรีดีซ่อนตัวอยู่ที่สัตหีบและได้ทำหนังสือขอตัวนายปรีดีจากกองกำลังทหารเรือสัตหีบ ด้วยความเป็นไปดังกล่าวนายปรีดีจึงตัดสินใจลี้ภัยทางการเมืองไปที่ประเทศสิงคโปร์ด้วยความช่วยเหลือของอัครราชทูตอังกฤษและอเมริกา ระหว่างที่พำนักอยู่ที่สิงคโปร์นายปรีดีเคลื่อนไหวตอบโต้การโจมตีของคณะรัฐประหารโดยส่งสาส์นมายังชาวไทยผ่านสถานีวิทยุสิงคโปร์ในวันที่ 27 พฤศจิกายน 2490 ว่า

การที่ข้าพเจ้าไปจากประเทศไทย และงดสั่งบรรดาเพื่อนฝูงของข้าพเจ้าซึ่งเคยเปนที่รู้จักกันว่า เป็นพวกเสรีไทยจากการใช้กำลังก็ด้วยเหตุผลโดยฉะเพาะที่จะไม่ให้เกิดการ

นองเลือดภายในประเทศ...ข้าพเจ้าใคร่จะขอให้ท่านระลึกว่าองค์การแห่งเสรีไทย ได้จัดตั้งขึ้นก็เพื่อต่อต้านญี่ปุ่นโดยฉะเพาะเท่านั้น...และหาเพื่อให้คนไทยใช้ประหัตประหารกันไม่...แล้วองค์การของเราได้ยุบเลิกไปแล้วหลังสงคราม

(*เอกราช*, 29 เมษายน 2490)

การออกกระจายเสียงเป็นภาษาอังกฤษทางสถานีวิทยุสิงคโปร์โดยอ้างว่าเป็นการส่งสาส์นมายังประเทศไทยน่าจะมีเหตุผลอื่นประกอบด้วยคือ การหวังผลในทางความสัมพันธ์กับมหาอำนาจอังกฤษและอเมริกา เพราะประเทศทั้งสองเป็นตัวแปรสำคัญประการหนึ่งที่จะชะลอการรุกทางการเมืองของคณะรัฐประหาร การปล่อยให้อังกฤษและอเมริกาได้รับข่าวสารจากทางคณะรัฐประหารแต่เพียงฝ่ายเดียว อาจก่อให้เกิดความเข้าใจผิดว่านายปรีดีตั้งขบวนการเสรีไทยเพื่อหาฐานสนับสนุนทางการเมืองเพื่อเปลี่ยนการปกครองเป็นระบอบสาธารณรัฐ

ในช่วงที่คณะรัฐประหารทำการเผยแพร่ว่านายปรีดีเป็นผู้บงการกรณีสวรรคตนายปรีดีได้ออกมาโต้ด้วยการให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์สิงคโปร์ว่า

...บรรดารายงานข่าว เรื่องจะสถาปนาการปกครองแบบมหาชนรัฐขึ้นแทนการปกครองโดยมีพระมหากษัตริย์นั้น เป็นสิ่งที่กองทัพไทยเพิ่งค้นพบขึ้นมาใหม่...ไม่

มีเหตุผลอันใดเลยที่จะเปลี่ยนระบอบการปกครอง...นายปรีดีได้กล่าวปฏิเสธข้อกล่าวหาที่ว่ามีส่วนในการเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

(*สุวันนภูมิ*, 21 ธันวาคม 2490)

อย่างไรก็ตามความพยายามของนายปรีดีในการแก้ข้อกล่าวหาให้ตนเองนั้นไม่มีพลังเพียงพอที่จะหยุดยั้งการเผยแพร่ความเชื่อว่าเขาเป็นผู้บงการกรณีสวรรคตได้

ดังได้กล่าวแล้วว่าการร่วมมือทางการเมืองของ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*กับคณะรัฐประหารทำให้มหาอำนาจให้การรับรองรัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ ผลกระทบต่อนายปรีดีคือ นายปรีดีต้องเดินทางออกจากสิงค์โปร์ซึ่งเป็นดินแดนในอารักขาของอังกฤษไปพำนักที่ฮ่องกงและเมืองเซี่ยงไฮ้ในประเทศจีนตามลำดับ ต่อมานายปรีดีทำการเคลื่อนไหวอีกครั้งด้วยการกลับเข้ามาทำรัฐประหารในเดือนกุมภาพันธ์ 2492 ด้วยการสนับสนุนของพลเรือนและทหารเรือแต่ความพยายามดังกล่าวล้มเหลว ถ้าการรัฐประหารประสบความสำเร็จนายปรีดีอาจมีโอกาสที่จะยุติการสร้างภาพด้านลบของเขาที่เกิดขึ้นในสังคมเวลานั้น ทว่าโอกาสได้หลุดลอยไปและนายปรีดีต้องหลบหนีอีกครั้งโดยหลบอยู่ในประเทศนาน 5 เดือนแล้วจึงเดินทางไปฮ่องกงและไปพำนักอยู่ในประเทศจีน การเลือกประเทศจีนเป็นสถานที่ลี้ภัยทางการเมืองมีผลอย่างมากที่ทำให้การสร้างความเชื่อของคณะรัฐประหารมีความสมจริง

หลังจากยุติการเคลื่อนไหวในทางสาธารณะ เป็นเวลาประมาณ 5 ปีนายปรีดีเขียนบทความตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์*เหยินเหมินเยอะเป้า*ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ของทางการจีนในช่วงเดือนกรกฎาคม 2497 และสถานีวิทยุปักกิ่งนำมากระจายเสียงในวันที่ 30 กรกฎาคม 2497 เนื้อหาของบทความเรียกร้องให้รัฐบาลไทยดำเนินนโยบายต่างประเทศอย่างเป็นกลาง และชี้ให้เห็นผลร้ายของอิทธิพลของสหรัฐอเมริกาที่แผ่เข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความเคลื่อนไหวดังกล่าวเป็นความตั้งใจของนายปรีดีที่จะปรากฏตัวในทางสาธารณะ เพราะนายปรีดีมีความคิดในการดำเนินนโยบายต่างประเทศอย่างเป็นกลาง และใช้ความสัมพันธ์กับมิตรประเทศเพื่อผลประโยชน์ของชาติโดยมีความระมัดระวังเรื่องอธิปไตยและการแทรกแซงจากต่างประเทศ การที่นายปรีดีมีความคิดดังกล่าวประกอบกับติดตามคราวข่าวความเป็นไปของประเทศอยู่ตลอดเวลาดังที่บุตรชายของนายปรีดีเขียนไว้ว่า

> *ท่านรับฟังวิทยุคลื่นสั้น เพื่อติดตามข่าวคราวของโลกเป็นประจำทุกวันเพราะขณะนั้นทางการจีนยังไม่มีวิทยุโทรทัศน์หรือการถ่ายทอดข่าวผ่านดาวเทียมเช่นในขณะนี้ สถานีที่ท่านรับฟังได้แก่ BBC เวลาห้าโมงเย็น และสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยที่ส่งคลื่นสั้นโดยเครื่องส่ง 50 กิโลวัตต์ตอน 2 ทุ่ม ทำให้ท่านสามารถติดคราวต่าง ๆ ได้อย่างทันกาล*
>
> (ศุขปรีดา พนมยงค์, 2534 : 48)

ได้ทำให้นายปรีดีต้องการแสดงความคิดถึงผลเสียของการดำเนินนโยบายต่างประเทศตามอเมริกาของรัฐบาลในขณะนั้น แม้การแสดงความคิดเห็นของนายปรีดีเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ เพราะเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ภายหลังได้ชี้ว่าการดำเนินนโยบายต่างประเทศตามอเมริกามีผลเสียต่อสังคมไทยในหลายด้านก็ตามแต่สังคมไทยในทศวรรษ 2490 ไม่ได้เล็งเห็นถึงประเด็นดังกล่าว นายปรีดีจึงถูกมองว่าเป็นคอมมิวนิสต์เพราะต่อต้านอเมริกา ผลเสียของการปรากฏตัวของนายปรีดีในทัศนะของเขาตามข้อเขียนของบุตรสาวคือ "คุณพ่อเข็ดต่อการประกาศตนต่อสาธารณะชนมาแล้ว คุณพ่อปรารภบ่อยครั้งว่า "ดูซิพ่อไปเปิดเผยตัวทางสถานีวิทยุปักกิ่งว่าลี้ภัยอยู่เมืองจีน คุณเฉลียว คุณชิต คุณบุศย์เลยถูกตัดสินประหารชีวิต พ่อยังเสียใจอยู่จนทุกวันนี้"..." (วาณี พนมยงค์, 2536 : 36) กล่าวโดยสรุปการเคลื่อนไหวของนายปรีดีไม่ได้มีส่วนในการแก้ไขภาพลักษณ์ด้านลบของเขาแต่กลับทำให้ความเป็นปีศาจทางการเมืองได้รับการเผยแพร่ออกไปมากขึ้น

จากซ้ายไปขวา
นายบุศย์ ปัทศริน
นายชิต สิงหเสนี
นายเฉลียว ปทุมรส
3 ผู้ต้องหาคดีสวรรคต

ศิษย์และมิตรบนถนนการเมือง

สานุศิษย์ และผู้ใกล้ชิดนายปรีดีต่างเคยมีตำแหน่งสำคัญๆในวงการเมืองแต่เมื่อเกิดการรัฐประหาร หลายคนในกลุ่มนี้ได้ถูกกำจัด โดยเฉพาะเมื่อการทำรัฐประหารของนายปรีดีในปี 2492 ประสบความล้มเหลว รัฐบาลทำการกวาดล้างจนมีผู้เสียชีวิตไปหลายคน ส่วนผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ก็ลี้ภัยการเมืองไปอยู่ต่างประเทศ ส่วนที่พำนักอยู่ในเมืองไทยก็เก็บตัวและจำกัดบทบาททางการเมืองของตน การแตกสานซ่านเซ็นของกลุ่มศิษย์และมิตรของนายปรีดีเกิดพร้อมกับความเชื่อว่านายปรีดีเป็นผู้บงการกรณีสวรรคตได้รับการผลิตซ้ำครั้งแล้วครั้งเล่า การสร้างความเชื่อดังกล่าวคงจะสร้างความรู้สึกเจ็บปวดให้แก่สานุศิษย์และพันธมิตรทางการเมืองของนายปรีดีอยู่ไม่น้อย เพราะการทำให้นายปรีดีเป็นปิศาจทางการเมืองเท่ากับทำให้เขาเหล่านี้กลายเป็นสมุนปิศาจไปโดยปริยาย ความดีที่เคยกระทำมา เช่น การร่วมงานในขบวนการเสรีไทยก็ได้รับการกล่าวหาว่าเป็นกองกองกำลังเพื่อสถาปนาระบอบมหาชนรัฐ สานุศิษย์และผู้ใกล้ชิดนายปรีดีได้พยายามตอบโต้ด้วยการเขียนประวัตินายปรีดีเชิดชูนายปรีดีในฐานะรัฐบุรุษทางการเมือง วิธีดังกล่าวดูจะเป็นวิธีการเดียวที่บรรยากาศทางการเมืองเปิดช่องให้

การสร้างภาพนายปรีดี ด้วยการเขียนชีวประวัติเกิดขึ้นเพียงสองชิ้นเท่านั้น คือ **ดร.ปรีดีพนมยงค์กับการปฏิวัติ**เขียนโดยไสว สุทธิพิทักษ์ และอีกเรื่องหนึ่งคือ**ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส ผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก**เขียนโดยเดือน บุนนาค

ไสว สุทธิพิทักษ์

ไสว สุทธิพิทักษ์ตีพิมพ์หนังสือ**ด.ร.ปรีดี พนมยงค์กับการปฏิวัติ**ในปี 2493 เพื่อโต้กระแสการสร้างภาพปิศาจทางการเมืองที่เกิดขึ้นเพราะเขามีความผูกพันกับนายปรีดีในฐานะศิษย์กับอาจารย์

ไสว สุทธิพิทักษ์ เกิดเมื่อวันที่ 10 มีนาคม 2446 จบการศึกษาชั้นมัธยม 6 ที่โรงเรียนเบญจมราชูทิศ จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อมาเข้าเรียนที่โรงเรียนอำนวยศิลป์จนจบชั้นมัธยม 8 จากนั้นยึดอาชีพครูสอนหนังสือที่โรงเรียนสมเด็จบูรพา เข้าศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง สำเร็จการศึกษาเป็นธรรมศาสตร์บัณฑิตในปี 2484 เข้าร่วมขบวนการเสรีไทย พอ"สงครามสงบลง... ตั้งใจจะเรียน แต่ผู้ใหญ่หลายคนเห็นผมขณะที่ทำประสานงานกับฝ่ายสัมพันธมิตรได้เรียบร้อยก็ชวนให้สมัครผู้แทน" (สวว., 2532 : 117) ได้รับเลือกเป็นผู้แทนจังหวัดนครศรีธรรมราชปี 2489 ต่อมาได้รับการแต่งตั้งเป็นเลขานุการนายกรัฐมนตรีหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์

เมื่อเกิดรัฐประหารปี 2490 ไสวต้องเก็บตัวโดยไม่ได้หลบหนีไปต่างประเทศ เมื่อนายปรีดีประสบความล้มเหลวในการทำรัฐประหารปี 2492 อันตรายจะมีถึงตัวจึงต้องลี้ภัยการเมืองไปพำนักที่ประเทศสิงคโปร์เมื่อวันที่

21 มีนาคม ที่นี่เองเมื่อนายปรีดี "...ได้เดินทางออกนอกประเทศ ประเทศแรกคือสิงคโปร์ ณ ที่นั้นได้พบกับคุณไสวและพักอยู่ด้วยกันจนเดินทางต่อไปยังฮ่องกงและประเทศจีน" (พูนศุข พนมยงค์, 2526 : 173) ไสวเป็นศิษย์ที่มีความผูกพันกับนายปรีดีมากพิธีสมรสของเขากับภรรยาจัดที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง "...โดยท่านผู้ประศาสน์การเป็นเจ้าภาพประกอบพิธีให้เมื่อปี 2486 ณ ห้องประชุมมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเป็นคู่สมรสคู่แรก ๆ ที่ประกอบพิธีอย่างกะทัดรัดและทันสมัยที่สุด" (พูนศุข พนมยงค์, 2526 : 173) อีกหลายสิบปีต่อมาไสวเขียนถึงการไปเยี่ยมนายปรีดีไว้ว่า "...โดยเฉพาะที่กรุงปารีส เราได้ไปเยี่ยมคำนับท่านปรีดีและท่านผู้หญิงพูนศุขผู้ที่เราเคารพอย่างสูง" (ไสว สุทธิพิทักษ์, 2526 : 287)

นายปรีดีในงานเขียนของไสวเป็นนักปฏิวัติที่มีอุดมการณ์ประชาธิปไตยเพื่อประชาชน ไสวเสนอว่านายปรีดีเป็นสามัญชนที่มีโอกาสได้รับการศึกษาในต่างประเทศ จึงทำให้มองเห็นความความแตกต่างของระบอบการปกครองสยามกับประเทศในยุโรปว่า การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยามไม่สามารถแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจและยกความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้นได้ นายปรีดีจึงคิดทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองเพราะ "...ประเทศใดที่ราษฎรเป็นเจ้าของอธิปไตยที่แท้จริงได้เข้ามีส่วนมีเสียงในการปกครองและดำเนินการเปลี่ยนแปลงนโยบายทางเศรษฐกิจให้เหมาะสมประเทศนั้นย่อมต้องมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นยิ่งกว่าประเทศที่มีพระมหากษัตริย์ปกครองทรงสิทธิ์และอำนาจแต่เพียงผู้เดียว" (ไสว สุทธิพิทักษ์, 2526

: 25) ไสวเสนอว่าภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองนายปรีดีได้ปฏิบัติงานตามอุดมคติซึ่งเป็นประโยชน์แก่ประเทศหลายประการ เช่น การเจรจาเลิกสนธิสัญญาไม่เป็นธรรม แก้ไขประมวลรัษฎากรเพื่อความเป็นธรรมแก่ราษฎร สร้างเสถียรภาพเงินตราไทย ก่อตั้งขบวนการกู้ชาติในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 แต่การปฏิบัติตามอุดมคติของนายปรีดีมักได้รับอุปสรรคเสมอ ส่งผลให้การพัฒนาประชาธิปไตยต้องสะดุดลงเป็นระยะ ๆ ตามความเห็นของไสว

> *ใครเล่าเป็นผู้ขัดขวางความเจริญก้าวหน้า และรุ่งเรืองของชาติไทยไว้ ใครเล่าที่คอยขัดขวางเพื่อกดราษฎรไทยคงอยู่ในระบอบเศรษฐกิจสังคมแบบพริมิติพ ใครเล่าที่สร้างอุปสรรคให้การปฏิวัติ 24 มิถุนายน 2475 เป็นแต่เพียงการเปลี่ยนรูปการปกครอง แม้ราษฎรจะมีส่วนในการปกครอง แต่ก็เป็นการเปลี่ยนแปลงตัวจากพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวมาเป็นหลายคน ใครเล่าที่ขัดขวางการสร้างความเป็นธรรมให้แก่สังคมและให้ความเสมอภาคแก่ราษฎรให้เป็นแต่เพียงความหมายในตัวหนังสือเท่านั้น คนเหล่านั้นมีอยู่สองประเภทคือ พวกที่นิยมฝักใฝ่ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และพวกที่ลืมอุดมคติแห่งการปฏิวัติ"*
>
> (ไสว สุทธิพิทักษ์, 2526 : 432)

ไสวได้เสนอภาพในด้านดีของนายปรีดี และแก้ข้อกล่าวหาจากการโจมตีทางการเมืองในประเด็นสำคัญ ๆ ให้นายปรีดี เช่นเรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจ กรณีสวรรคตและการเป็นคอมมิวนิสต์ ไสวอธิบายว่าการที่นายปรีดีเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจไม่ได้เกิดจากความคิดเห็นส่วนตัวแต่ได้รับมติเห็นชอบจากที่ประชุมคณะราษฎร

> *ครั้งหนึ่งในที่ประชุมคณะราษฎร ในการประชุมคณะราษฎรที่ทุ่งนาหลังวัดแค จังหวัดนนทบุรี...ดร.ปรีดี พนมยงค์ได้แจกโครงการณ์เศรษฐกิจให้เพื่อนร่วมคิด...พิจารณา...ทุก ๆ คนในที่ประชุมภายหลังที่ได้ไต่ถามและพิจารณาอย่างละเอียดแล้วก็เห็นพ้องด้วยความคิดของดร.ปรีดี พนมยงค์ ทุกคนก็ให้ดร.ปรีดี พนมยงค์เป็นผู้ดำเนินการเศรษฐกิจของชาติตามร่างโครงการนั้น*
>
> (ไสว สุทธิพิทักษ์, 2526 : 71-72)

ในความเห็นของไสวการร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจไม่ได้เกิดขึ้นเพราะนายปรีดีเป็นคอมมิวนิสต์หรือต้องการเสนอการจัดการเศรษฐกิจตามความเห็นของตนเอง แต่เกิดขึ้นเพราะได้รับความเห็นชอบจากคณะราษฎรและเป็นการทำตามอุดมคติเพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ

ส่วนกรณีสวรรคตไสวเสนอว่า นายปรีดีเป็นผู้จงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ดังนั้นนายปรีดีย่อมจะไม่ใช่ผู้บงการกรณีสวรรคต แต่กรณีสวรรคต "...นี้และที่ผลักดันวิถีชีวิตของดร.ปรีดี พนมยงค์นายกรัฐมนตรีและรัฐบุรุษ

อาวุโสของชาติไทยให้กลายเป็นเครื่องมือถูกย่ำยีทางการเมืองจนไร้แผ่นดินไทยจะอาศัย" (ไสว สุทธิพิทักษ์, 2526 : 655) เหตุผลที่นายปรีดีต้องกลายเป็นเหยื่อทางการเมืองก็เพราะ

> *ดร.ปรีดี พนมยงค์ ในฐานะที่เป็นนายกรัฐมนตรีผู้มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ต่อราชบัลลังก์อย่างท่วมท้นได้เดินเข้าสู่ความพ่ายแพ้อย่างง่ายดาย นายกรัฐมนตรีปรีดี พนมยงค์ได้สนองคำร้องของเจ้านายบางพระองค์และแถลงเหตุแห่งการสวรรคตตามที่เจ้านายเหล่านั้นมีพระประสงค์และด้วยความปรารถนาอันสำคัญยิ่งของดร.ปรีดี พนมยงค์ในอันที่จักได้เห็นพระอนุชาเจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดชเสวยราชย์สืบต่อจากพระเชษฐา*
>
> (ไสว สุทธิพิทักษ์, 2526 : 657-658)

ส่วนหนังสือของนายเดือน บุนนาคเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจของนายปรีดี ซึ่งเป็นเรื่องเล่าขานมานานแต่ปราศจากเอกสารลายลักษณ์ ในหนังสือเล่มนี้มีการตีพิมพ์เค้าโครงการเศรษฐกิจของนายปรีดี รายงานการประชุมกรรมานุการพิจารณาเค้าโครงเศรษฐกิจแห่งชาติและพระบรมราชวินิจฉัยของรัชกาลที่ 7 ผู้เขียนหวังให้ผู้อ่านได้พิจารณาเอกสารเหล่านี้ด้วยตัวเองพร้อมทั้งชี้ให้เห็นประโยชน์จากพระบรมราชวินิจฉัยและเค้าโครงเศรษฐกิจ พร้อมทั้งอธิบายความจำเป็นของการวางเค้าโครงเศรษฐกิจเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ

ปัญญาชนและนักหนังสือพิมพ์

ในบรรดาหนังสือพิมพ์ มีกลุ่มหนึ่งที่เชื่อว่านายปรีดีมีส่วนพัวพันกับกรณีสวรรคตที่สำคัญ เช่น หนังสือพิมพ์*ประชาธิปไตย, อธิธรรม*และ*เกียรติศักดิ์*แสดงท่าโจมตีความล่าช้าและความบกพร่องของรัฐบาลปรีดีอย่างชัดเจน เมื่อรัฐบาลมีท่าทีต่อการวิจารณ์ดังกล่าวด้วยความแข็งกร้าวคือทำการจับกุมนักหนังสือพิมพ์ทำให้สถานการณ์เลวลง นักหนังสือพิมพ์กลุ่มนี้ยิ่งแสดงท่าทีเป็นฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาลมากขึ้นและเผยแพร่ข่าวว่านายปรีดีเป็นผู้บงการกรณีสวรรคต ดังนั้นเมื่อไสว สุทธิพิทักษ์พิมพ์**ดร.ปรีดีพนมยงค์กับการปฏิวัติ**ออกเผยแพร่ก็มีปฏิกิริยาต่อต้านจากนักหนังสือพิมพ์กลุ่มนี้ทันทีที่สำคัญคือ ดำริห์ ปัทมะศิริผู้ใช้นามปากกาว่า*ศรเหล็ก* และ*รีไว้ทอ* เป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ประชาธิปไตยเขียนหนังสือ **ในหลวงอานันท์กับนายปรีดี**ตีพิมพ์ในปี 2493 หนังสือเล่มนี้พยายามจะบอกว่านายปรีดีเป็นผู้บงการปลงพระชนม์ในหลวงรัชกาลที่ 8 โดยยกประสบการณ์ที่ตนเขียนบทความวิจารณ์รัฐบาลนายปรีดีจนต้องเผชิญกับการข่มขู่จากอำนาจรัฐ การกระทำดังกล่าวของรัฐบาลนายปรีดีทำให้เขาคิดว่าการกระทำของรัฐบาลมีเงื่อนงำ และต้องการปกปิดความจริงที่ว่านายปรีดีพัวพันกับกรณีสวรรคต ที่น่าสนใจคือแต่เดิมประมาณ 2481 ทัศนะคติของดำริห์ที่มีต่อนายปรีดียังมีอยู่ในแง่ดีดังในข้อเขียนของเขาเองว่า

หลวงประดิษฐ์มนูธรรม รัฐบุรุษหนุ่มที่มีผู้รับรองทั้งในและนอกประเทศว่าแก่งานเกินกว่าอายุ ได้ทำงานเป็นผลงดงามมาแล้วตั้งแต่เริ่มปฏิวัติ เป็นหัวแรงในการร่างรัฐธรรมนูญ...แก้ไขสนธิสัญญากับนานาประเทศเพื่อเอกราชอันสมบูรณ์ของไทย...เรารู้กันว่าหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นนักเศรษฐกิจ และประเทศไทยยังหย่อนชั้นเชิงในทางเศรษฐกิจอยู่มากนัก...การจัดให้หลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ความเปลี่ยนแปลงในการคลังนี้ จึงไม่เพียงแต่ว่าจะหาเงินมาลงทุนได้เท่านั้น หากธุระกิจอันเกี่ยวกับการเงินของสถานรัฐบาลทั่วไปน่าจะรวดเร็วรัดกุมยิ่งขึ้น

(ดำริห์ ปัทมะศิริ, 2481 : 20-25)

ทัศนะดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไปเมื่อเกิดกรณีสวรรคตและดำริห์ถูกคุกคามจากรัฐบาลนายปรีดี แม้แต่ทัศนะต่อคณะราษฎรจากแต่เดิมที่ดำริห์เคยยกย่องก็เปลี่ยนมามองว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่ได้เกิดจากอุดมการณ์อันสูงส่ง แต่เกิดจากความไม่พอใจส่วนตัวของนายปรีดีที่มีต่อพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากรโดยอ้างคำให้สัมภาษณ์ของจอมพล ป. พิบูลสงครามในปี 2492 ว่าตนเองทำการปฏิวัติเพราะมุทะลุแบบคนหนุ่มและมีเรื่องความไม่พอใจเป็นส่วนตัวด้วย ในหนังสือ**ดร.ปรีดี พนมยงค์กับการปฏิวัติ** ไสว สุทธิพิทักษ์ได้พูดถึงว่าก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองนายปรีดีได้ทราบ

ข่าวว่ารัชกาลที่ 7 เตรียมจะพระราชทานรัฐธรรมนูญอยู่แล้ว ดำริห์ ปัทมะศิริกล่าวถึงประเด็นนี้ว่า "...ก็แปลว่าหลวงประดิษฐ์ฯเป็นผู้ช่วงชิงเพื่อแสวงหาอำนาจในทางการเมือง ซึ่งอำนาจทางการเมืองที่หลวงประดิษฐ์ฯได้มานั้นอาจเป็นประโยชน์ต่อคอมมิวนิสต์รัสเซียก็ได้ อาจจะเป็นประโยชน์แก่นายปรีดีและพรรคพวกของเขาก็ได้" (ดำริห์ ปัทมะศิริ, 2493 : 77-78)

นักหนังสือพิมพ์อีกกลุ่มหนึ่งเช่น อัศนี พลจันทร, กุหลาบ สายประดิษฐ์, สุภา ศิริมานนท์ซึ่งทำงานในสยามนิกร, สุภาพบุรุษและสุวันนภูมิไม่ได้แสดงท่าทีโจมตีรัฐบาลพลเรือน แต่ขณะเดียวกันก็ไม่ได้แสดงท่าทีเข้าข้างนายปรีดีอย่างเกินจริง เช่น *สยามนิกร* (6 กุมภาพันธ์ 2490)ได้พิมพ์บทบรรณาธิการซึ่งเขียนเกี่ยวกับกรณีสวรรคตว่า

> *รัฐบาลนายปรีดี พนมยงค์ได้รับการกล่าวหาที่ออกจะไม่เป็นการยุติธรรมสักหน่อยเกี่ยวกับกรณีสวรรคต เพราะไม่มีเหตุผลอะไรที่จะรู้เห็นในกรณีนี้ เอาเถิดถึงหากว่าจะมีการขัดแย้งทางการเมืองกับองค์พระมหากษัตริย์บ้าง ตัวเหตุไม่ใช่อยู่ที่องค์พระมหากษัตริย์ และในพระบรมโกศก็ไม่ทรงมีท่าทางว่าจะได้ทรงได้ผลเสียหายแก่รัฐบาล จนรัฐบาลต้องร้อนตัวประการใดเลย...จริงอยู่มีข่าวปรากฏว่านายปรีดี พนมยงค์เป็นผู้ฝักใฝ่ในการปกครองแบบสาธารณรัฐมาแต่ต้น แต่การไม่มีพระบรมโกศแต่เท่านั้นไม่ทำให้การปกครองแบบสาธารณรัฐเกิด*

ขึ้นได้เพราะผู้สืบราชสมบัติมีตัวตนอยู่และประชาชนย่อมจะไม่ยินยอม

ประมาณปลายเดือนกุมภาพันธ์ 2490 หลังจากที่นายปรีดีเดินทางกลับจากต่างประเทศ ได้จัดงานชุมนุมนักหนังสือพิมพ์ที่ทำเนียบท่าช้าง นายปรีดีกล่าวขออภัยต่อบรรดาหนังสือพิมพ์เรื่องความผิดพลาดและความรุนแรงที่เคยปฏิบัติในสมัยที่ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี หนังสือพิมพ์ที่โจมตีรัฐบาลในเวลานั้นลงข่าวและกล่าวในทำนองว่าเมื่ออยู่ในอำนาจไม่คิดที่จะให้เสรีภาพแก่หนังสือพิมพ์อย่างจริงจัง แต่เมื่อออกจากตำแหน่งแล้วกลับมาพูดอีกอย่างหนึ่ง แต่*สยามนิกร* (26 กุมภาพันธ์ 2490) กล่าวถึงกรณีนี้ว่า

> *...ขึ้นชื่อว่าปุถุชน ย่อมมีโอกาสที่จะทำอะไรผิดพลาดได้เสมอ...คุณความดีของท่านรัฐบุรุษอาวุโสที่มีต่อชาติบ้านเมืองนับว่ามากอยู่มิใช่น้อย เปนสิ่งที่ควรจะจารึกไว้ในความทรงจำโดยแท้ การที่ใครจะดูหมิ่นคุณความดีของท่านว่าเปนของเล็กน้อยนั้นย่อมไม่สมควรอย่างยิ่ง แต่การที่จะลงเอาว่าท่านจะเปนผู้บันดาลอะไรทุกสิ่งทุกอย่างให้แก่บ้านเมืองของเรานั้นก็ไม่ถูกต้อง ในฐานะที่เราปกครองอย่างประชาธิปไตย การสรรเสริญเยินยอกันอย่างนั้นดูจะไปกันใหญ่...*

อัศนี พลจันทร

นักหนังสือพิมพ์ผู้หนึ่งที่มีส่วนในการกล่าวถึงนายปรีดี พนมยงค์อย่างเป็นกลางและค่อนข้างให้กำลังใจและตั้งความหวังกับการทำงานของนายปรีดีคือ อัศนี พลจันทร ผู้ใช้นามปากกาว่า สายฟ้า นายผี หง เกลียวกาม กุลิศ อินทุศักดิ์ เป็นต้น

อัศนี พลจันทร เกิดเมื่อพ.ศ. 2461 จบการศึกษาชั้นมัธยมจากโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองรุ่นแรก ทำงานเป็นอัยการหลายจังหวัด เริ่มงานการเขียนหนังสือตั้งแต่พ.ศ.2482 และมีผลงานตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์และวารสารสำคัญ ๆ หลายฉบับ เช่น *เอกชน สยามนิกร สยามสมัย อักษรสาส์น* เป็นต้น อัศนีเป็นอัยการอยู่จนถึงปี 2495 เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงครามทำการจับกุมผู้รักสันติภาพในคดีกบฏสันติภาพเขาก็ลาออกจากราชการหายไป มาปรากฏเขียนหนังสืออีกครั้งในปี 2500 เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ทำการรัฐประหารในปี 2501 ได้ทำการจับกุมนักคิดนักเขียนเป็นจำนวนมาก อัศนีหายตัวไปอีกครั้งหนึ่ง

อัศนี ภายใต้นามปากกาว่าสายฟ้าเขียนบทความเรื่อง **หิริโอตัปปะ** ตีพิมพ์ใน*สยามนิกร*เมื่อวันที่ 5 เมษายน 25490 กล่าวว่าความล้มเหลวของรัฐบาลหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ไม่เกี่ยวข้องกับนายปรีดีพนมยงค์ ต่อมาอัศนีเขียนกวีวิจารณ์การทำงานของนายปรีดีในการเลือกผู้ร่วมงานว่า

โครงการเป็นก่องแก้ว เกินชม
แต่วิธีการเก สุดแก้
แสนสมุนเสื่อมพาชม เสียสุด เสียฮา
แสนศิษย์ซบหน้าแพ้ พ่ายเขา
ครองใจจำรัสแล้ว จักเรือง ใหม่รา
รู้เลือกสมุนมวลเอาไว้ เอกใช้
รู้เลือกวิธีประเทือง ทำชอบ
ไว้ชื่อชื่นไว้ให้ ศิษย์เห็น

(*สยามนิกร*, 26 กันยายน 2489)

หลังจากความล้มเหลวในการทำรัฐประหารของนายปรีดีในปี 2492 มีหลักฐานว่าปัญญาชนนักหนังสือพิมพ์นำเหตุการณ์ดังกล่าวมาเสนอในเรื่องสั้นเพื่อเป็นการแสดงความไม่เห็นด้วยต่อการที่รัฐบาลปราบปรามกลุ่มผู้ทำรัฐประหารอย่างรุนแรงและเป็นการแสดงความเห็นใจต่อความพ่ายแพ้ทางการเมืองของนายปรีดี เรื่องสั้นจำนวนสี่เรื่องนี้เขียนโดยนักเขียนคนสำคัญในยุคนั้นคือ อัศนี พลจันทร์ใช้นามปากกากุลิศ อินทุศักดิ์เขียนเรื่อง**สัมไปฮาตี** อิศรา อมันตกุลเขียน**ศตวรรษแห่งภราดรภาพ** ดาวหางเขียนเรื่อง **ถิ่นสยอง** อ. อุดากรเขียน**บนผืนดินไทย**

สัมไปฮาตีเป็นเรื่องสั้นที่ตีพิมพ์ใน*อักษรสาส์น*เดือนมิถุนายน 2492 เนื้อเรื่องมีอยู่ว่า หนุ่มนักหนังสือพิมพ์ไทยได้รู้จักและพบรักกับหญิงสาวชาวมลายูซึ่งเป็นตัวแทนของหนังสือพิมพ์ฉบับสำคัญของมลายู แต่ต่อมาฝ่าย

หญิงผู้ถืออุดมการณ์สำคัญกว่าความรักได้ปฏิบัติงานตามอุดมการณ์และถูกจับกุม ในบทสนทนาครั้งสุดท้ายของทั้งสองหญิงสาวพยายามบอกฝ่ายชายว่าเหตุการณ์ในเมืองไทยและคำโฆษณาของจักรพรรดินิยมอเมริกาทำให้ฝ่ายชายมองคอมมิวนิสต์และสถานการณ์ในประเทศจีนว่าเป็นการต่อสู้เพื่อผลประโยชน์ของคนบางกลุ่ม และมองว่าคอมมิวนิสต์เป็นสิ่งน่ากลัวทั้งที่ระบอบการปกครองดังกล่าวเป็นความต้องการของประชาชนจีนทั้งหมด การต่อสู้ในเมืองจีนเป็นการต่อสู้ระหว่างอุดมการณ์สองฝ่ายคือฝ่ายกวอมินตั๋ง และคอมมิวนิสต์อันเป็นผลมาจากการปฏิวัติที่ไม่เสร็จสิ้นของซุนยัดเซ็นเพราะซุนยัดเซ็นเสียชีวิตหลังจากทำการปฏิวัติได้ไม่นานนัก ทั้งฝ่ายกวอมินตั๋งและคอมมิวนิสต์ต่างก็เป็นสานุศิษย์ของซุนยัดเซ็นที่ต่างยึดมั่นในอุดมคติของตนในการทำให้การปฏิวัติในจีนเป็นการปฏิวัติที่สมบูรณ์แบบ เหตุที่ซุนยัดเซ็นทำการปฏิวัติไม่สำเร็จเพราะมีอุปสรรคหลายประการ หญิงสาวกล่าวว่า

> *...เช่นเดียวกับ การปฏิวัติของบ้านเมืองเธอนั่นแหละ หมอซุนยัดเซ็นได้ประสบอุปสรรคหลายอย่าง ๆ หลายประการ ต้องเที่ยวเร่ร่อนหลบลี้ไป แม้เมื่อล้มอำนาจของโอรสแห่งสวรรค์สำเร็จแล้ว เช่นเดียวกับหมอปรีดีของเธอในขณะนี้ คือแทบไม่มีพสุธาจะอาศัยเพราะความมักใหญ่ใฝ่สูงของยวนซีไข*
>
> (อัศนี พลจันทร, 2522 : 14)

อิศรา อมันตกุล

อิศรา อมันตกุลผู้เขียน**ศตวรรษแห่งภราดรภาพ** เป็นนักหนังสือพิมพ์ฝ่ายก้าวหน้าที่มีผลงานมากมาย โดยเฉพาะในช่วงพ.ศ. 2490–2494 ส่วนใหญ่เป็นเรื่องสั้นที่มีแนวคิดต่อต้านการรัฐประหาร สะท้อนภาพสังคมการเมือง ความเป็นอยู่ของประชาชน และการต่อสู้เพื่อเสรีภาพของประชาชน อิศราถูกจับกุมในคดีกบฏสันติภาพและต่อมาในปี 2501 ถูกจับกุมอีกครั้งหนึ่ง และเสียชีวิตเมื่อ 2512 ผลงานเด่น ๆ ของเขาเช่น **ยุคทมิฬ ข้าจะไม่แพ้ หัวเราะและน้ำตา เหตุเกิดบนแผ่นดิน เพลงแห่งอิสระภาพ** เป็นต้น

ศตวรรษแห่งภราดรภาพ ตีพิมพ์ใน*อักษรสาส์น*ฉบับเดือนกันยายน 2492 ข้าพเจ้าในท้องเรื่องตัดสินใจเขียนถึงเรื่องราวของเพื่อนคนหนึ่ง ทั้งที่เคยให้คำมั่นกับเจ้าของเรื่องว่าจะเขียนถึงเรื่องนี้ก็ต่อเมื่อศตวรรษแห่งภราดรภาพได้มาถึงแล้ว เนื่องจากเขามองไม่เห็นว่าวันดังกล่าวจะมาถึงเมืองไทย เรื่องราวของเพื่อนที่เขาเขียนถึงคือ เรื่องของแทน ธรณีนักเรียนนอกอดีตเสรีไทยซึ่งประสบกับมรสุมชีวิตเพราะถูกเพื่อนเสรีไทยด้วยกันแย่งเอาความดีความชอบไป จนทำให้เขาต้องติดยาและถูกไล่ออกจากงาน ต่อมาเขาได้ช่วยเหลือคนงานกรรมกรแต่ต้องถูกจับเข้าคุก เมื่อออกมาจากคุกเขียนหนังสือวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาลแต่ก็ถูกคุกคามทำให้เขาหลบหนีไปประเทศมาเลเซีย ดูเหมือนอิศราพยายามจะบอกว่าชะตากรรมของอดีตเสรีไทยส่วนหนึ่งนั้นเป็นเหมือนชีวิตของแทน ธรณีคือทำความดีแต่กลับไม่ได้รับความดีตอบแทนทั้งยังต้องหลบหนีออกนอกประเทศเพราะ “เมืองไทย

ไม่ต้องการนักปฏิวัติ ไม่ต้องการนักปฏิรูป...ถ้าใครขืนไปทำเข้า เขาก็ลากคอเข้าคุกฐานะกบฏบ้างจลาจลบ้างเมืองไทยเวลานี้ไม่มีปาก ไม่มีตา ไม่มีหู" (อิศรา อมันตกุล, 2518) เรื่องสั้นเรื่องนี้แสดงความเห็นใจในชะตากรรมของเสรีไทยและนายปรีดีด้วยการกล่าวถึงรู้ธซึ่งเป็นรหัสประจำตัวนายปรีดีในการปฏิบัติงานเสรีไทย

ดาวหางผู้เขียน**ถิ่นสยอง** เป็นนามปากกาของท่านผู้ใดไม่ทราบแน่ชัดนัก สันนิษฐานว่าอาจเป็นนามปากกาของพระสารสาสพลขันธ์อดีตรัฐมนตรีกระทรวงเศรษฐการ ผู้เป็นนักหนังสือพิมพ์ที่เคยเขียนบทความด้านเศรษฐกิจโดยใช้นามปากกาว่า 555 ผลงานของท่านผู้นี้มีหลายชิ้น เช่น **My Country Thailand** และนวนิยายเรื่อง **Whom the God Deny** ซึ่งตีพิมพ์ในประเทศอังกฤษในค.ศ. 1940 และงานเขียนชิ้นอื่น ๆ เช่น **ตามเรามาเถิด** ส่วนในนามปากกาดาวหางมีผลงานนวนิยายเรื่อง**พัธยา** ซึ่งเป็นการวิจารณ์และสะท้อนสังคมการเมืองไทยช่วงสมัยรัฐนิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

ถิ่นสยอง เป็นเรื่องของของนายเกรียงบรรณาธิการหนังสือพิมพ์หนุ่มผู้มีบทบาทในการคัดค้านรัฐบาลอย่างแข็งขัน ผลคือต้องคอยหลบหนีการคุกคามของตำรวจ ในวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2492 ขณะที่นายเกรียงกำลังออกมาซื้อนมให้ลูกเจ้าหน้าที่ตำรวจสองนายพบเข้า ตำรวจกล่าวหาว่ากระเป๋าเอกสารที่นายเกรียงถืออยู่นั้นเป็นแผนการจลาจลนองเลือด ในที่สุดเกิดความเข้าใจผิดว่านายเกรียงจะทำการต่อสู้ ส.ต.ต.ห้าวซึ่งเป็นนายตำรวจที่คุมเชิงอยู่ในระยะไกลได้ยิงนายเกรียงถึงแก่ความตาย แต่แล้วส.ต.ต.

ห้าวกลับพบว่าภายในกระเป๋าเอกสารใบนั้นบรรจุกระดาษแผ่นเดียวซึ่งเป็นเนื้อเพลงรักชาติยิ่งชีพ ความจริงดังกล่าวถึงกับทำให้ส.ต.ต.ห้าวถึงกับคลุ้มคลั่ง ดาวหางเขียนไว้ตอนหนึ่งว่า

> *คนอย่างผมหรือจะคิดก่อการจลาจล อนิจจังทุกขัง...ลำพังข้าวสารกรอกหม้อเลี้ยงลูกเลี้ยงเมียก็เต็มฟัดแล้ว นายปรีดีเป่นใหญ่ผมก็เป่นนักเขียนต๊อกต๋อยผู้หนึ่ง นายควงเป่นนายกผมก็ยังเป็นนักเขียนกุ๊ย ๆ แม้ว่าจอมพล ป.เป็นนายกก็ไม่ใช่ผมเป็นคนเลี้ยงไก่กินขี้ไก่*
>
> (*สยามสมัยรายสัปดาห์*, 26 ธันวาคม 2492)

เรื่องสั้นเรื่องนี้เสียดสีการที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามทำการปราบปรามการรัฐประหารของนายปรีดี เพราะถึงแม้ว่าดาวหางจะเห็นว่าผู้นำแต่ละคนไม่มีความแตกต่างกันในเรื่องการจัดการให้ความเป็นอยู่ของประชาชนดีขึ้น แต่ก็ไม่เห็นด้วยกับการปราบปรามการรัฐประหารของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามที่ใช้ความรุนแรงเกิดขอบเขต

อ. อุดากร

อ. อุดากรเจ้าของผลงาน**บนผืนแผ่นดินไทย**เป็นนามปากกาของอุดม อุดากร ชาวนครปฐม สอบได้เข้าเรียนเตรียมแพทย์ที่ศิริราชแต่ต้องเลิกเรียนกลางคันเพราะป่วยด้วยโรควัณโรคซึ่งเป็นโรคร้ายแรงในสมัยนั้น อ.อุดากรได้ออกมาอยู่บ้านพร้อมกับผลิตงานเขียน

เรื่องสั้นคุณภาพหลายเรื่องที่รู้จักกันดีคือ **สัญชาตญาณมืด** เรื่องสั้น**บนผืนดินไทย**ตีพิมพ์ใน*อักษรสาส์น*เดือนพฤษภาคม 2493 เนื้อเรื่องเกิดที่กระท่อมแห่งหนึ่งบนผืนดินไทย ธาราและหญิงสาวคนหนึ่งกำลังวิตกกับอาการของเด็กชายวัย 3 ขวบซึ่งกำลังมีชีวิตแขวนอยู่บนเส้นด้ายเพราะมีอาการหลอดลมติดขัด ธาราบอกกับมารดาของเด็กชายซึ่งอยู่ในที่นั้นด้วยว่าถ้าเขาเรียนแพทย์สำเร็จก็คงสามารถช่วยเหลือเด็กชายได้ ทันใดนั้นมีปืนดังขึ้นพร้อมกับมีเสียงฝีเท้าม้าควบตะบึงมา นายแพทย์เผชิญผู้ถูกสั่งจับจากเหตุการณ์ 26 กุมภาพันธ์ 2492 หนีการไล่ล่าของตำรวจผ่านมา เผชิญได้รับรู้ชะตากรรมของเด็กน้อยเขาตัดสินใจหยุดการหลบหนีเพื่อช่วยชีวิตเด็กชาย ธาราจึงตัดสินใจในวินาทีนั้นด้วยการควบม้าหลอกล่อตำรวจไปในทิศทางอื่นในที่สุดเขาถูกยิงตาย

การที่นักเขียนทั้งสี่นำความล้มเหลวในการทำรัฐประหารของนายปรีดีในวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2492 มาเป็นสาเหตุหรือปมในการพัฒนาเรื่องแสดงถึงการให้ความสำคัญกับเหตุการณ์ดังกล่าวอย่างมาก เนื้อหาของเรื่องสั้นทั้งหมดล้วนให้ภาพของการรัฐประหารวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2492 ว่าเป็นความพ่ายแพ้และโศกนาฏกรรมของคนดี นักเขียนทั้ง 4 ถือเป็นตัวแทนของยุคสมัยเพราะทั้งสี่คนมีผลงานออกมาอย่างสม่ำเสมอ และเวทีเผยแพร่งานเขียนเช่น*อักษรสาส์น สยามสมัย*เป็นวารสารที่มีเป้าหมายเพื่อภูมิปัญญาและสังคม เรื่องสั้นหรือนวนิยายที่ตีพิมพ์ในวารสารสองฉบับนี้ระหว่างพ.ศ. 2491–2498 มีลักษณะคล้ายคลึงกับเรื่องสั้นทั้งสี่เรื่องนี้ในแง่ที่สะท้อนภาพสังคมที่มีความเหลื่อมล้ำระหว่างสังคมเมืองและสังคมชนบท

การใช้อำนาจรัฐโดยมิชอบ การเคลื่อนไหวของปัญญาชนนักหนังสือพิมพ์ไม่มีพลังในการสร้างตำนานรูปแบบอื่นเกี่ยวกับนายปรีดี ดังนั้น ตำนานปิศาจทางการเมืองของนายปรีดีจึงเป็นวาทกรรมกระแสหลักที่ปรากฏขึ้นในทศวรรษ 2490

มีนักการเมืองกี่คน ที่มีอุดมการณ์และพร้อมจะเสียสละอย่างท่าน เท่าที่ปรากฏมีรัฐบาลใดบ้างที่ประณามท่านแล้วตนเองมีทรรศนะแบบท่านปรีดี

(ฝ่ายประชาสัมพันธ์ สโมสรนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2513)

นายปรีดี เคยเป็นผู้ต้องหาในคดีปลงพระชนม์พระมหากษัตริย์... การที่รัฐบาลเชิญอดีตผู้ต้องหาก็เท่ากับเป็นกบฏต่อราชบัลลังก์

(สำเนียง ขันธชวนะ, 2513)

บ ท ที่ 3

ความคลี่คลายและการเสื่อมพลัง ของตำนานปิศาจทางการเมือง

ระหว่างพ.ศ 2500–2519 ซึ่งนับว่าเป็นช่วงเวลาสำคัญของพัฒนาการการเมืองไทยสมัยใหม่ ภาพลักษณ์นายปรีดี พนมยงค์ยังคงเป็นประเด็นทางการเมือง กลุ่มผู้นำเผด็จการทหารที่ครองอำนาจนับสิบปีได้รักษาตำนานปิศาจทางการเมืองของนายปรีดีไว้เพื่อประโยชน์ในทางการเมือง โดยโครงเรื่องของการเป็นปิศาจทางการเมืองเป็นโครงเรื่องเดียวกับทศวรรษที่แล้ว การรักษาโครงเรื่องเดิมของตำนานการเมืองเรื่องนี้ ตอบสนองต่อความคิดทางการเมืองของกลุ่มผู้นำทหารและกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่มีแนวคิดในเชิงอนุรักษ์นิยมในการจัดรูปแบบทางเศรษฐกิจและการเมือง และเป็นส่วนหนึ่งของการต่อต้านแนวความคิดแบบก้าวหน้าที่ค่อย ๆ เติบโตขึ้นทั้งในสังคมการเมืองไทยและในระบบการเมืองโลก

ตำนานปิศาจทางการเมือง เริ่มคลายพลังลงเนื่องจากตำนานดังกล่าวไม่ได้มีประโยชน์ในทางการเมืองแก่กลุ่มผู้เผด็จการทหารมากเหมือนเช่นทศวรรษก่อน ประกอบกับเกิดกลุ่มการเมืองกลุ่มใหม่ในสังคมการเมืองไทย

คือ การเติบโตของขบวนการนักศึกษาปัญญาชนที่เรียกขานตัวเองว่า เป็นคนรุ่นใหม่ได้ถือเอาการปฏิเสธตำนานปิศาจทางการเมืองของนายปรีดีเป็นส่วนหนึ่งของการต่อต้านรัฐบาลเผด็จการทหาร กระบวนการแสวงหาภูมิปัญญาของขบวนการนักศึกษาปัญญาชนนำพาพวกเขากลับไปสู่เรื่องราวที่ถูกทำให้เลือนหายไปจากความทรงจำของสังคม เช่น กำเนิดประชาธิปไตยไทยและเรื่องราวของของคณะราษฎร เป็นต้น ในกระบวนการดังกล่าวนายปรีดีเป็นเสมือนสิ่งเชื่อมทางประวัติศาสตร์ระหว่างขบวนการนักศึกษากับการกำเนิดของประชาธิปไตยในสังคมไทย และที่สำคัญความคิดทางสังคมการเมืองแบบก้าวหน้าของนายปรีดี เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เขาได้รับความสนใจจากนักศึกษาปัญญาชนที่มีแนวโน้มในความสนใจในความคิดแบบก้าวหน้าเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

สังคมการเมืองไทยหลังกึ่งพุทธกาล

นับตั้งแต่ปี 2500 จอมพล ป. พิบูลสงครามตกอยู่ในฐานะลำบาก เพราะได้รับการโจมตีจากนักศึกษาปัญญาชนเรื่องการเลือกตั้งสกปรกในวันที่ 26 กุมภาพันธ์ที่ทำให้พรรคเสรีมนังคศิลาซึ่งเป็นฐานเสียงของตนได้รับคะแนนเสียงข้างมากในรัฐสภา เหตุการณ์ดังกล่าวนำไปสู่การรัฐประหารในวันที่ 16 กันยายน 2500 และ 20 ตุลาคม 2501 ด้วยฝีมือของกลุ่มนายทหารภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นับแต่ช่วงเวลานี้ไปจนถึง

เดือนตุลาคม 2516 การเมืองไทยตกอยู่ภายใต้ระบอบเผด็จการทหาร รัฐบาลทำการออกกฎหมายต่าง ๆ เช่น กฎอัยการศึกภายใต้การโฆษณาว่าเพื่อจัดการให้ประเทศมีความมั่นคงและสงบสุข รัฐบาลทหารเชื่อว่าการปกครองดังกล่าวเป็นระบอบประชาธิปไตยแบบไทย แต่สำหรับนักศึกษาปัญญาชนเห็นว่าการปกครองดังกล่าวเป็นเผด็จการเต็มรูปแบบ นักศึกษาประชาชนจึงทำการต่อต้านรัฐบาลด้วยการเรียกร้องรัฐธรรมนูญที่รัฐบาลผลัดผ่อนในการประกาศใช้มาเป็นเวลานาน เหตุการณ์สุกงอมในวันที่ 14 ตุลาคม 2516 คลื่นมหาชนนับแสนได้ออกมาเรียกร้องรัฐธรรมนูญส่งผลให้ผู้นำเผด็จการทหารต้องเดินทางออกนอกประเทศ เพื่อความเข้าใจบริบทการเมืองไทยในช่วงเวลา 19 ปีนี้ในฐานะเป็นเวทีที่ทำให้ตำนานปิศาจทางการเมืองคลี่คลายลงจะกล่าวถึงสองเรื่องใหญ่ ๆ คือ ระบอบเผด็จการทหารและการเติบโตของกระบวนการนักเรียนนักศึกษาปัญญาชน

ระบอบเผด็จการทหาร

จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ทำการรัฐประหารรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามพร้อมกับเรียกคณะของตนว่าคณะปฏิวัติ คณะปฏิวัติชุดนี้ประกอบขึ้นด้วยนายทหารคนสำคัญคือ จอมพลถนอม กิตติขจร จอมพลประภาส จารุเสถียร พลเอกกฤษณ์ สีวะรา นายทหารกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่เคยแข่งขันสร้างบารมีทางการเมืองและทางธุรกิจกับกลุ่มพล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์มาอย่างเข้มข้นในช่วงหลังของทศวรรษ 2490 สาเหตุที่การแข่งขันดังกล่าวเกิดขึ้น

เนื่องจากเป็นกลยุทธ์ในการรักษาอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงครามที่เปิดโอกาสให้จอมพลสฤษดิ์และพล.ต.อ.เผ่า สองสิงห์หนุ่มมีฐานะที่สูงเพื่อให้เกิดการคานอำนาจกันเอง จอมพลสฤษดิ์สามารถสร้างฐานอำนาจในกองทัพบกได้ทั้งที่จอมพลผิน ชุณหะวัณเป็นผู้บัญชาการทหารบกเพราะจอมพลผินและพล.ต.อ.เผ่าบุตรเขยมุ่งความสนใจไปที่การสร้างฐานะทางเศรษฐกิจมากกว่าที่จะเข้ามาดูแลการจัดการในกองทัพบกอย่างจริงจัง

การก้าวเข้าสู่อำนาจทางการเมือง ของจอมพลสฤษดิ์เกิดขึ้นได้ด้วยสาเหตุ 4 ประการคือ *ประการแรก* อาศัยการสั่งสมบารมีทางการเมือง เศรษฐกิจและใช้สถานการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นให้เป็นประโยชน์ เช่น อาศัยการที่จอมพลผินและพล.ต.อ.เผ่าละเลยการจัดการกองทัพเข้ามาสร้างกองทัพบกให้เป็นไปตามที่ตนเห็นเหมาะสม (ทักษ์ เฉลิมเตียรณ, 2526 :120-121) โดยเฉพาะการย้ายลูกน้องคนสนิทเข้ามาเป็นผู้บัญชาการกองทัพภาคที่ 1 ซึ่งมีฐานที่ตั้งในกรุงเทพฯ ขณะเดียวกันจอมพลสฤษดิ์ยังสร้างฐานทางเศรษฐกิจด้วยการเข้าควบคุมสำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาลและเป็นคณะกรรมการอำนวยการบริษัทต่าง ๆ อีกมาก *ประการที่สอง* จอมพลสฤษดิ์สร้างความนิยมในทางการเมืองจากกรณีเลือกตั้งสกปรกของรัฐบาล กล่าวคือ รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามได้รับการต่อต้านจากนักศึกษาประชาชนจนต้องประกาศภาวะฉุกเฉินโดยอ้างว่า "มีคณะบุคคลบางส่วนและด้วยการส่งเสริมสนับสนุนของชาวต่างชาติกำลังจะก่อกวน และดำเนินการร้ายขึ้นภายในประเทศเพื่อให้มีความไม่สงบเกิดขึ้นและจะฉวยโอกาสเข้าครองประเทศไทยในที่สุด" (ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 74 ตอนที่ 22, 20

มีนาคม 2500 : 1) จอมพลสฤษดิ์ได้รับมอบหมายให้จัดการรับผิดชอบตามประกาศฉบับนี้และได้ใช้โอกาสดังกล่าวสร้างความนิยมในหมู่ประชาชนและนักศึกษาที่ทำการต่อต้านรัฐบาลด้วยการพูดจาอย่างตรงไปตรงมาว่าการเลือกตั้งที่ผ่านมามีการทุจริตจริง ความนิยมในตัวจอมพลสฤษดิ์เพิ่มขึ้นพร้อมกับความตกต่ำของจอมพล ป. พิบูลสงครามและพล.ต.อ.เผ่าซึ่งถูกมองว่าเป็นหัวหน้ามาเฟียในคราบของตำรวจ *ประการที่สาม* จอมพลสฤษดิ์สร้างฐานอำนาจทางการเมืองด้วยการอิงกับสถาบันกษัตริย์ ในการทำรัฐประหารครั้งแรกในปี 2500 จอมพลสฤษดิ์เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกราบทูลรายงานการรัฐประหาร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงลงพระปรมาภิไธยแต่งตั้งจอมพลสฤษดิ์เป็นผู้รักษาพระนคร ส่วนในการรัฐประหารปี 2501 ก็ได้กราบบังคมทูลเช่นกัน พร้อมทั้งประกาศให้ประชาชนทั่วไปได้ทราบถึงข้อความที่กราบบังคมทูล และนำหนังสือพระราชปรารภและพระบรมราโชวาทถึงหัวหน้าคณะปฏิวัติมาประกาศในประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 10 ด้วย ซึ่งเท่ากับเป็นการแสดงว่าสถาบันกษัตริย์ยอมรับการกระทำของคณะปฏิวัติ *ประการที่สี่* จอมพลสฤษดิ์ได้รับการสนับสนุนจากอเมริกาเนื่องจากช่วงปลายทศวรรษ 2490 จอมพล ป. พิบูลสงครามมีความพยายามที่จะดำเนินนโยบายต่างประเทศอย่างเป็นกลาง ทำให้อเมริกาเริ่มหันมาให้การสนับสนุนจอมพลสฤษดิ์ผู้กำลังได้รับความนิยมทางการเมืองและมีท่าทีพร้อมรับดำเนินนโยบายต่างประเทศผูกพันกับอเมริกา

ลักษณะเด่นของเศรษฐกิจในยุคเผด็จการทหารคือ มีการเติบโตทางเศรษฐกิจสูง รัฐบาลส่งเสริมการลงทุนจากต่างชาติ เช่น อเมริกา และญี่ปุ่น

ด้วยการเสนอข้อจูงใจทุนต่างชาติทั้งด้านวัตถุดิบและแรงงานราคาถูก ภาคอุตสาหกรรมได้รับการส่งเสริมในขณะที่ภาคเกษตรกรรมถูกละเลย ดังจะพบว่าภาคการเกษตรซึ่งเคยมีอัตราการเจริญเติบโตร้อยละ 8.23 ในช่วงปี 2490 ถึง 2503 ลดลงเหลือเพียงร้อยละ 4.13 ในช่วงปี 2504 ถึง 2515 ผลลัพธ์คือเมืองกับชนบทมีความแตกต่างกันมากโดยเฉพาะเมืองใหญ่อย่างกรุงเทพฯกลายเป็นแหล่งความเจริญที่มีความแตกต่างกับเขตชนบทอย่างสิ้นเชิง ชาวนาประสบกับภาวะหนี้สิน สูญเสียที่ดินทำกินเพราะต้องผจญกับการกดราคาข้าว ปัญหาพรีเมี่ยมและภาษีส่งออก ในภาวะดังกล่าว ถนนสายต่าง ๆ ที่รัฐบาลตัดผ่านทุกภูมิภาคของประเทศด้วยความมุ่งหวังที่กระจายความเจริญไปสู่ชนบทกลับกลายเป็นเส้นทางหลั่งไหลของแรงงานจากภาคการเกษตรเข้ามาเป็นกรรมกรในกรุงเทพฯและเมืองใหญ่อื่น ๆ แต่ความเป็นอยู่ของกลุ่มคนเหล่านี้ไม่ดีขึ้นเพราะรัฐบาลควบคุมอัตราการจ้างแรงงานไว้ในอัตราต่ำเพื่อจูงใจทุนต่างชาติ การเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มแรงงานภาคการเกษตรและกรรมกรเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นไม่สามารถทำได้เนื่องจากถูกปิดกั้นเสรีภาพทางการเมือง

สภาพทางการเมืองในยุคเผด็จการทหารเป็นสิ่งที่สวนทางกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนได้รับการปิดกั้น รัฐบาลดำเนินการทุกวิถีทางที่จะรักษาการสืบทอดอำนาจทางการเมืองไว้ในกลุ่มของตัวเอง นับแต่จอมพลสฤษดิ์ทำการปฏิวัติ รัฐบาลได้ริดรอนการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนด้วยการประกาศยกเลิกพระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ. 2498 และห้ามมิให้มีการมั่วสุมประชุม

กันในทางการเมือง ณ ที่ใด ๆ มีจำนวนตั้งแต่ 5 คนขึ้นไป (ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 8 อ้างในเสถียร วิชัยลักษณ์, 2504 : 18) ในปี 2502 รัฐบาลประกาศใช้ธรรมนูญการปกครองแห่งราชอาณาจักรไทยซึ่งมีผลให้เกิดสภาร่างรัฐธรรมนูญทำหน้าที่แทนรัฐสภา สมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญมาจากการแต่งตั้ง เช่น การแต่งตั้งปี 2502 จากจำนวนสมาชิกทั้งหมด 240 คน มีนายทหารยศต่าง ๆ ได้รับการแต่งตั้งถึง 180 คน (ราชกิจจานุเบกษาฉบับพิเศษแผนกกฤษฎีกา เล่มที่ 76 ภาคที่ 1 ตอนที่ 21, 3 กุมภาพันธ์ 2502 : 1-14) สัดส่วนของนายทหารในการดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญคงอยู่ในอัตราเดิมเป็นเวลานาน กลุ่มผู้นำเผด็จการทหารได้ชะลอการประการใช้รัฐธรรมนูญเพื่อสงวนอำนาจไว้ในกลุ่มตน

ต่อมาในช่วงที่จอมพลถนอม กิตติขจรทายาททางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์เป็นนายกรัฐมนตรีมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพ.ศ.2511 เนื้อหาของรัฐธรรมนูญเปิดโอกาสให้มีการตราพระราชบัญญัติพรรคการเมือง แต่มีรายละเอียดอื่น ๆ ในรัฐธรรมนูญที่สะท้อนความต้องการรักษาอำนาจของผู้นำทางทหารคือ รัฐธรรมนูญกำหนดให้มีระบบสองสภา สภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภา แต่ตามมาตรา 139 สมาชิกสภาผู้แทนหรือสมาชิกวุฒิสภาจะดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีในขณะเดียวกันมิได้ และตามมาตรา 141 รัฐสภาไม่มีสิทธิในการลงคะแนนเสียงลงมติไว้วางใจหรือไม่ไว้วางใจรัฐบาลในการแถลงนโยบาย รัฐสภามีหน้าที่เพียงรับทราบนโยบายของรัฐบาลเท่านั้น นอกจากนี้ตามมาตรา 78 ยังให้วุฒิสมาชิกมีจำนวนสามในสี่ของจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร รัฐธรรมนูญเปิดโอกาสให้

ข้าราชการประจำเป็นสมาชิกวุฒิสภาและรัฐมนตรี ซึ่งเท่ากับเปิดโอกาสให้ผู้นำทางทหารดำรงตำแหน่งทางการเมืองได้โดยอาศัยฐานสนันสนุนจากข้าราชการประจำโดยเฉพาะข้าราชการประจำสายกองทัพ

รัฐบาลเผด็จการทหาร สมัยจอมพลถนอมพยายามผ่อนคลายการปิดกั้นทางการเมืองด้วยการตราพระราชบัญญัติพรรคการเมืองพ.ศ. 2511 และประกาศพระราชกำหนดเลือกตั้งทั่วไปในวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2512 กลุ่มการเมืองต่าง ๆ ทำการเคลื่อนไหวจัดตั้งพรรคการเมืองรวมทั้งหมด 17 พรรค ทางฝ่ายผู้นำทหารซึ่งได้จัดเตรียมการต่าง ๆ เพื่อรักษาอำนาจของตนอยู่แล้วก็ตั้งพรรคการเมืองชื่อ พรรคสหประชาไทยขึ้นมา สมาชิกพรรคสหประชาไทยได้รับการเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมากกว่าพรรคอื่น จอมพลถนอมในฐานะหัวหน้าพรรคจึงดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง แต่ต่อมาเกิดความแตกแยกในพรรคสหประชาไทยเพราะปัญหาผลประโยชน์ รัฐบาลจึงตัดสินใจทำรัฐประหารตนเองในวันที่ 17 พฤศจิกายน 2514 ทำให้เกิดการปิดกั้นการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับรัฐสภาอีกครั้งหนึ่ง

รัฐบาลเผด็จการทำการปิดกั้นเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นและการเขียนมากที่สุด โดยเฉพาะระยะเวลาหกปีที่จอมพลสฤษดิ์เป็นนายกรัฐมนตรี (พ.ศ.2501–2506) รัฐบาลทำการปราบปรามผู้ที่มีความคิดก้าวหน้าด้วยการจับกุมคุมขังในข้อหามีการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ ผู้ที่ถูกจับกุม เช่น จิตร ภูมิศักดิ์ อิศรา อมันตกุล สุวัฒน์ วรดิลก ทองใบ ทองเปาด์ และสุพจน์ ด่านตระกูล เป็นต้น การกระทำดังกล่าวทำให้บรรยากาศการ

พิมพ์และการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับแนวคิดทางการเมืองทั้งแนวคิดประชาธิปไตยและแนวคิดอื่น ๆ เช่น แนวความคิดสังคมนิยมที่พัฒนามาตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2490 ต้องหยุดชะงักลง ในสมัยที่จอมพลถนอมเป็นนายกรัฐมนตรีการปิดกั้นเสรีภาพทางการคิดและการเขียนผ่อนคลายลงบ้าง นักศึกษาปัญญาชนเริ่มมีโอกาสพิมพ์และแสวงหาความรู้เกี่ยวกับแนวความคิดทางการเมืองที่ให้สิทธิ ความเสมอภาค เสรีภาพแก่ประชาชนมากขึ้น

ลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งของระบอบเผด็จการทหารคือ การดำเนินนโยบายปราบปรามคอมมิวนิสต์อย่างแข็งขัน เนื่องจากเชื่อว่าคอมมิวนิสต์จะทำลายสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์อันเป็นสถาบันหลักของสังคม ระบอบเผด็จการทหารดำเนินนโยบายต่างประเทศผูกพันกับอเมริกาอย่างเต็มที่ เช่น การต่อต้านประเทศค่ายคอมมิวนิสต์ ให้การสนับสนุนอเมริกาในการแทรกแซงการเมืองของประเทศเพื่อนบ้านในอินโดจีน อนุญาตให้รัฐบาลอเมริกาเข้ามาตั้งฐานทัพในประเทศเพื่อความสะดวกในการลำเลียงกำลังพลและอาวุธไปทำการรบที่สมรภูมิเวียดนาม ภายในประเทศรัฐบาลใช้นโยบายรุนแรงในการปราบปรามคอมมิวนิสต์ รัฐบาลใช้มาตรา 17 ประหารชีวิตผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์เป็นจำนวนมาก มีการใช้กำลังทหาร ตำรวจเข้าทลายแหล่งผู้ก่อการร้ายตามภาคต่าง ๆ โดยเฉพาะทางภาคอีสานและภาคใต้

อย่างไรก็ดี ระบอบเผด็จการทหารเริ่มเสื่อมลงตั้งแต่จอมพลถนอมทำการรัฐประหารตนเองในปี 2514 และแสดงการกระทำหลายอย่างที่บ่งถึงความต้องการรักษาอำนาจ ทำให้เกิดกระแสการคัดค้านเป็นระลอก เช่น

จอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี และหัวหน้าคณะปฏิวัติ

กรณีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 3 คนคือ นายอุทัย พิมพ์ใจชน นายอนันต์ ภักดิ์ประไพ และนายบุญเกิด หิรัญคำทำการฟ้องรัฐบาลเรื่องการทำรัฐประหารตนเองแต่ทั้งสามถูกจับกุมใกล้ปี 2516 ระบอบเผด็จการทหารเสื่อมลงอย่างถึงที่สุดด้วยข่าวการคอรัปชั่นและการประพฤติมิชอบของบรรดานายทหารและนักการเมืองผู้มีอิทธิพล สื่อมวลชนมีส่วนเร่งให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลทหารด้วยการเล่นประเด็นเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมคือ กรณีการล่าสัตว์ในเขตป่าสงวน เช่น หนังสือพิมพ์*ประชาธิปไตย*นำเสนอข่าวดังกล่าวอย่างละเอียด กล่าวได้ว่าสิ่งแวดล้อมกลายเป็นประเด็นที่เปิดโอกาสให้หลายกลุ่มในการเมืองไทยทำการวิพากษ์วิจารณ์ระบอบเผด็จการทหารได้อย่างกว้างขวาง และเมื่อประกอบ*กับความต้องการทลายการปิดกั้นทางการเมืองถึงภาวะสุกงอมนิสิต นักศึกษา*ประชาชนจึงได้รวมพลังปลดปล่อยประเทศออกจากภาวะเผด็จการในวันที่ 14 ตุลาคม 2516

พลังใหม่ในสังคมการเมืองไทย : นิสิต นักศึกษาปัญญาชน

นับแต่ทศวรรษ 2490 ระบบการศึกษาชั้นต้นจนถึงมัธยมปลายขยายตัวมาก จำนวนนักเรียนและผู้จบประกาศนียบัตรมีเพิ่มมากขึ้น จนเกิดปัญหาความต้องการการศึกษาในระดับที่สูงกว่าที่เป็นอยู่ รัฐบาลจอมสฤษดิ์มี นโยบายขยายการศึกษาระดับอุดมศึกษาอันเป็นส่วนหนึ่งของแผนการพัฒนากำลังคนตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ทำให้มีการเปิดมหาวิทยาลัยใหม่ ๆ ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคเพิ่มขึ้นมหาวิทยาลัยใหม่ ๆ ที่ได้รับการก่อตั้งขึ้น คือ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่พ.ศ. 2506 มหาวิทยาลัยขอนแก่นพ.ศ. 2507 มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์พ.ศ. 2508 สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์พ.ศ. 2509 ส่วนวิทยาลัยการศึกษาซึ่งก่อตั้งเมื่อพ.ศ. 2497 ก็ได้ขยายตัวในช่วงพ.ศ. 2503 ถึง 2513 โดยวิทยาลัยได้จัดการเรียนการสอนหลักสูตรวิชาครูระดับปริญญาบัณฑิตสาขาประถม มัธยม อาชีวะ การบริหารการศึกษาและจิตวิทยาพัฒนาการ รวมทั้งขยายหลักสูตรวิชาชีพชั้นสูงด้วยการเปิดสอนระดับปริญญาโท นอกจากนี้ยังขยายวิทยาเขตออกไปยังภูมิภาคอีก 3 แห่งคือ พิษณุโลก มหาสารคามและสงขลา (วารุณี โอสถารมย์, 2533 : 198) ยังมีการตั้งสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเพื่อ

ผลิตนักศึกษาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีการตั้งมหาวิทยาลัยรามคำแหงให้เป็นมหาวิทยาลัยเปิดในปี 2514 ส่วนมหาวิทยาลัยที่มีอยู่เดิมก็ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลให้พัฒนาและปรับปรุงเพื่อรองรับนโยบายการขยายตัวทางการศึกษาของรัฐบาล จะพบว่านักศึกษาระดับอุดมศึกษาทุกแห่งทั่วประเทศในปี 2512 มีจำนวน 41,984 คนแต่ในปี 2516 เพิ่มขึ้นเป็น 72,030 คน (ทบวงมหาวิทยาลัย, 2518 : 2-3) ปริมาณการเพิ่มขึ้นของจำนวนนักศึกษาสอดคล้องกับปริมาณนักเรียนซึ่งสำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 5 คือ ในปี 2510 มีจำนวน 28,976 คนแต่เพิ่มขึ้นถึงสี่เท่าเศษในปี 2519 ซึ่งมีจำนวน 121,910คน

ปริมาณที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ของนักศึกษาปัญญาชนทำให้เกิดกระบวนการเติบโตของขบวนการนักศึกษาปัญญาชนอย่างค่อยเป็นค่อยไป ปี 2500 นิสิตนักศึกษาจากทั้งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แสดงความสนใจและทำการเคลื่อนไหวทางการเมืองครั้งสำคัญในเดือนกุมภาพันธ์เพื่อคัดค้านจากเลือกตั้งทุจริตของพรรคเสรีมนังคศิลา การคัดค้านของนิสิตนักศึกษามีส่วนสำคัญที่ทำให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม หมดอำนาจทางการเมือง ระยะเวลาที่จอมพลสฤษดิ์ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีขบวนการนิสิตนักศึกษาไม่สามารถพัฒนาให้เติบโตได้เพราะมีการปิดกั้นเสรีภาพทางการเมืองอย่างเข้มงวด นักศึกษาธรรมศาสตร์ซึ่งถูกเพ่งเล็งว่าเป็นพวกหัวก้าวหน้ากว่านิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยถึงกับถูกห้ามไม่ให้เข้ามาเล่นฟุตบอลในมหาวิทยาลัยในวันหยุด (Morell and Samudavanij, 1981 : 139) การที่มีกฎหมายห้ามกิจกรรมทางการเมือง

ทุกประเภททำให้บรรยากาศการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยเป็นการเรียนการสอนเฉพาะในตำรา นิสิตนักศึกษาจึงมีความสนใจเฉพาะเรื่องการเรียนและเรื่องราวของตนเอง กิจกรรมการอภิปราย การสัมมนาเกี่ยวกับเหตุการณ์ทางการเมืองไม่ปรากฏขึ้น มีเพียงงานรื่นเริงเช่น งานบอลล์ในวันสำเร็จการศึกษา การเต้นรำลีลาศและกิจกรรมกีฬา หนังสือพิมพ์ของมหาวิทยาลัยและวารสารต่าง ๆ เต็มไปด้วยเรื่องรัก ๆ ใคร่ ๆ และตลกขบขัน (Morell and Samudavanij, 1981 : 139) บรรยากาศ ดังกล่าวทำให้ได้รับการขนานนามว่าเป็น**ยุคสายลมแสงแดด**

งานบอลล์ฉลองรับปริญญา ณ สวนลุมพินี

เมื่อจอมพลถนอมเป็นนายกรัฐมนตรี สภาพของนักศึกษาส่วนใหญ่ยังคงเป็นอยู่เช่นเดิม แต่มีปัญญาชนและนักศึกษากลุ่มหนึ่งดำเนินกิจกรรมทางปัญญา เช่น มีการออกวารสาร*สังคมศาสตร์ปริทัศน์*ซึ่งตีพิมพ์ฉบับแรกเดือนมิถุนายน 2506 สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ปัญญาชนผู้จบการศึกษาจากอังกฤษเป็นบรรณาธิการคนแรก *สังคมศาสตร์ปริทัศน์*มีส่วนผลักดันให้ปัญญาชนตื่นตัวในเรื่องสังคมเศรษฐกิจการเมืองของประเทศ มีนักศึกษาจำนวนมากให้ความสนใจ[1] รวมไปถึงมีการจัดสภากาแฟเพื่อพูดคุยถึงปัญหาสังคมการเมืองที่มีอยู่ แม้*สังคมศาสตร์ปริทัศน์*อาจจะไม่ได้มีอิทธิพลต่อนักศึกษา

[1] นักศึกษาปัญญาชนกลุ่มนี้เช่น เสน่ห์ จามริก วรพุทธิ์ ชัยนาม เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ วิทยากร เชียงกูล กมล สมวิเชียร นิธิ เอียวศรีวงศ์ ณรงค์ เกตุทัต เสถียร จันทิมาธร รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ ปรีดี บุญซื่อ พิรุณ ฉัตรวนิชกุล ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และชัยอนันต์ สมุทวณิช เป็นต้น

ทั้งหมดในยุคนั้น แต่ก็เป็นปรากฏการณ์ทางปัญญารุ่นแรกในภาวะที่นักศึกษาทั่วไปตกอยู่ใน**ยุคสายลมแสงแดด** กำเนิดของ*สังคมศาสตร์ปริทัศน์* และกิจกรรมทางปัญญาที่เกิดขึ้นดูจะเป็นสัญญาณบอกว่าคนหนุ่มสาวมีศักยภาพเพียงพอที่จะสนใจเรื่องราวทางสังคมการเมืองเพียงแต่รอเวลาและอุณหภูมิทางการเมืองที่เหมาะสมในการออกมาเคลื่อนไหวและแสดงความคิดเห็น

การตื่นตัวของนักเรียนนิสิตนักศึกษา เริ่มจากการให้ความสนใจปัญหาของมหาวิทยาลัย ดังในช่วงปี 2512-2513 นักศึกษาต่อต้านระบบการให้เกรด และหน่วยกิตแบบใหม่ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยประท้วงการทุจริตของผู้บริหารมหาวิทยาลัยในประเด็นเรื่องการจัดการที่ดินบริเวณสยามสแควร์เพื่อทำศูนย์การค้า (Morell and Samudavanij, 1981 : 142) ในปี 2513 นิสิตนักศึกษาจำนวนหนึ่งเริ่มให้ความสนใจปัญหาบ้านเมือง เกิดกลุ่มอิสระในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เช่น สภาหน้าโดม กลุ่มเศรษฐธรรมที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กลุ่มโซตัสใหม่ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสภากาแฟที่มหาวิทยาลัยเกษตร-ศาสตร์ กลุ่มอิสระเหล่านี้ทำการพูดคุยถึงเรื่องสังคมการเมืองและศึกษาลัทธิมาร์กซิสม์ นอกจากนี้การที่นิสิตนักศึกษาได้รับอนุญาตให้มีกิจกรรม เช่น การออกค่ายต่างจังหวัด การร่วมมือกันทำงานระหว่างมหาวิทยาลัยและการจัดกลุ่มสัมมนาทำให้เกิดการร่วมมือกันของนักศึกษาต่างมหาวิทยาลัย ซึ่งเมื่อรวมกับอุดมคติแบบคนหนุ่มสาวที่ต้องการมองเห็นสังคมที่ดีขึ้น การมองโลกในด้านดีและความมีเอกภาพได้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้นิสิตนักศึกษา

รวมตัวกันจัดตั้งเป็นองค์กรและกลายเป็นพลังทางการเมืองที่สำคัญ รัฐบาลไม่ได้ให้ความสนใจ และระแวดระวังนักเพราะนักเรียนนักศึกษาไม่เคยแสดงการต่อต้านรัฐบาลมาเป็นเวลานาน ประกอบกับรัฐบาลทหารประเมินว่าพลังของนิสิตนักศึกษาปัญญาชนเป็นเพียงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นชั่วคราวและพร้อมที่จะหายไปเมื่อพวกเขาสำเร็จการศึกษา

องค์การนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยได้รับการก่อตั้งขึ้นเมื่อ 1 กุมภาพันธ์ 2513 ภายใต้ชื่อศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย คณะกรรมการบริหารประกอบด้วยนายกสโมสรและรองเลขาธิการ ส่วนกรรมการบริหารการเลือกตั้งจากผู้สมัครซึ่งได้รับความเห็นชอบจากองค์การนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในระยะแรกศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยเป็นการรวมตัวของนักศึกษาเพื่อประโยชน์ของนักศึกษาและยังไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลายนัก

จนกระทั่งธีรยุทธ บุญมีนิสิตคณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้รับเลือกเป็นเลขาธิการ ศูนย์กลางนิสิตฯ ทำการเคลื่อนไหวจนเป็นที่รู้จักแพร่หลายในหมู่สาธารณชนเป็นครั้งแรกด้วยการจัดสัปดาห์ไม่ซื้อสินค้าญี่ปุ่นขึ้นระหว่างวันที่ 20–23 พฤศจิกายน 2515 และทำจดหมายถึงจอมพลถนอมเสนอข้อเรียกร้อง 10 ข้อ[2] มีการเดินขบวนไปตามห้างสรรพสินค้าต่าง ๆ โดยประชาชนให้การสนับสนุนเป็นจำนวนมาก และมี

[2] ข้อเรียกร้อง 10 ข้อเป็นข้อเรียกร้องเกี่ยวกับทางเศรษฐกิจ เช่น ให้ออกกฎหมายควบคุมแรงงานเพื่อไม่ให้ชาวต่างชาติเข้ามาแย่งอาชีพ ให้ออกกฎหมายสงวนอาชีพ ขอให้รัฐบาลดำเนินการกีดกันไม่ให้ห้างสรรพสินค้าต่างประเทศมีบทบาทในระบบเศรษฐกิจ โปรดดูรายละเอียดในประชาธิปไตย 22 พฤศจิกายน 2515

การการเดินขบวนจากท้องสนามหลวงมายังลานพระบรมรูปทรงม้าเพื่อพบหัวหน้าคณะปฏิวัติในการขอทราบผลเกี่ยวกับข้อเสนอ 10 ข้อที่ได้ยื่นไว้ แต่ขบวนการเคลื่อนไหวไม่ได้พบตัวนายกรัฐมนตรี (*ชาวไทย*, 2 ธันวาคม 2515)

ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาฯ เคลื่อนไหวอีกครั้งเมื่อรัฐบาลประกาศใช้ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 299[3] เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม 2515 ซึ่งให้อำนาจฝ่ายบริหารแทรกแซงอำนาจตุลาการ นักเรียนนักศึกษาได้ร่วมกันนั่งประท้วงเงียบที่ท้องสนามหลวง (*ชาวไทย*, 10 ธันวาคม 2515) คณะปฏิวัติแก้ไขสถานการณ์ด้วยการผ่อนปรนคือ เมื่อจอมพลถนอมได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้เป็นนายกรัฐมนตรีในวันที่ 18 ธันวาคมแล้ว คณะรัฐมนตรีมีมติยกเลิกคำสั่งคณะปฏิวัติฉบับที่ 299 เมื่อมีการนำเสนอต่อสภานิติบัญญัติได้มีการลงมติตามมติคณะรัฐมนตรี ในวันที่ 26 ธันวาคมมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติยกเลิกประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 299

[3] ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 299 มีหลักการว่าอำนาจอธิปไตยซึ่งแบ่งออกเป็นสามฝ่ายคือ อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหารและอำนาจตุลาการจะแยกออกจากกันโดยเด็ดขาดไม่ได้จึงกำหนดให้ฝ่ายบริหารสามารถแทรกแซงฝ่ายตุลาการได้ในหลายๆเรื่องเช่น มาตรา 32 ในกรณีที่สงสัยว่า กรรมการตุลาการผู้ทรงคุณวุฒิผู้ใดพ้นจากตำแหน่งกรรมการตุลาการหรือไม่นั้น ให้ปลัดกระทรวงยุติธรรมเสนอต่อรัฐมนตรีเพื่อวินิจฉัยชี้ขาด คำวินิจฉัยชี้ขาดของรัฐมนตรีถือเป็นการชี้ขาด โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมในราชกิจจานุเบกษาฉบับพิเศษ เล่มที่ 89 ตอนที่ 189 หน้า 12-27

โดยให้เหตุผลว่า ประกาศคณะปฏิวัติดังกล่าว "มีหลักการที่ไม่สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลในอันที่จะปรับปรุงกิจการศาลยุติธรรมให้เจริญก้าวหน้า" (ราชกิจจานุเบกษา แผนกกฤษฎีกา ภาค 2 ต่อเล่ม 89 ตอนที่ 198 : 231–233)

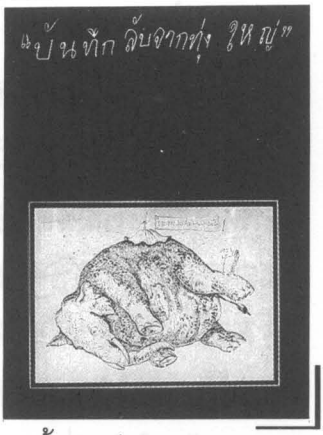

ต่อมาในเดือนเมษายน 2516 เหตุการณ์ทุ่งใหญ่นเรศวรเปิดโอกาสให้ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาฯทำการเคลื่อนไหวอีกครั้ง เพราะกระแสความไม่พึงพอใจในหมู่ปัญญาชนและประชาชนมีสูง เหตุการณ์ทุ่งใหญ่ได้แก่การที่นายทหารตำรวจชั้นผู้ใหญ่เข้าไปล่าสัตว์ในเขตทุ่งใหญ่ซึ่งเป็นเขตสงวนพันธุ์สัตว์ป่า เรื่องเปิดเผยขึ้นเนื่องจากเฮลิคอปเตอร์ทหารที่บรรทุกเนื้อสัตว์ป่าเกินขนาดตกบริเวณอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐมเมื่อวันที่ 29 เมษายน 2516 ท่าทีของรัฐบาลโดยเฉพาะการที่จอมพลถนอมแถลงว่าการไปทุ่งใหญ่เป็นราชการลับก่อให้เกิดความไม่พอใจมากขึ้น ผู้เสียชีวิตจากเฮลิคอปเตอร์ตกได้รับเกียรติจากรัฐบาล ในงานศพมีหรีดของนายกรัฐมนตรีและนายกรัฐมนตรียังไปร่วมงานด้วย ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาฯ ได้ประชุมเกี่ยวกับกรณีนี้และเรียกร้องให้รัฐบาลสอบสวนคดีนี้ภายใน 15 วัน (*ประชาธิปไตย*, 14 พฤษภาคม 2516) นอกจากนี้ยังจัดการอภิปรายเรื่องการล่าสัตว์ในเขตสงวนพันธุ์สัตว์ที่หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีนักศึกษาและประชาชนเข้าร่วมฟังนับหมื่นคน (*ประชาธิปไตย*, 17 พฤษภาคม 2516)

สถานการณ์ความไม่พอใจรัฐบาลเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะในประเด็นเรื่อง การร่วมมือกับสหรัฐอเมริกาด้วยการอนุญาตให้อเมริกาตั้งฐานทัพในประเทศได้ต่อไป ประเด็นการถ่วงเวลาในการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ การต่ออายุราชการของจอมพลถนอมและจอมพลประภาสตามมติคณะรัฐมนตรีที่ 22 พฤษภาคม 2516 รวมทั้งการสอบสวนในคดีทุ่งใหญ่ยังไม่คืบหน้า กลุ่มอิสระในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ โจมตีรัฐบาล ชมรมคนรุ่นใหม่ของมหาวิทยาลัยรามคำแหงออกหนังสือรับเพื่อนใหม่เดือนมิถุนายนในชื่อ **มหาวิทยาลัยยังไม่มีคำตอบ** มีเนื้อหาโจมตีรัฐบาลเกี่ยวกับกรณีทุ่งใหญ่และโจมตีการต่ออายุราชการของสองจอมพล อธิการบดีมหาวิทยาลัยรามคำแหง ดร. ศักดิ์ ผาสุกนิรันดร์มีคำสั่งให้ลบชื่อนักศึกษาผู้จัดทำทั้ง 9 คน เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นส่งผลให้ศูนย์กลางนิสิตฯ จัดการชุมนุมประท้วงที่อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยในวันที่ 21–22 มิถุนายน 2516 พร้อมทั้งเสนอให้รัฐบาลรับนักศึกษาทั้งเก้าคนกลับเข้าเรียนตามเดิม รวมทั้งได้มีการเรียกร้องให้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญภายใน 6 เดือน

ภายใต้เงื่อนไขของการเรียกร้องให้รัฐบาลประกาศใช้รัฐธรรมนูญภายใน 6 เดือนทำให้ศูนย์กลางนิสิตฯเคลื่อนไหวเรียกร้องรัฐธรรมนูญ

ธีรยุทธ บุญมี ขณะแถลงข่าวเรียกร้องรัฐธรรมนูญ

ในวันที่ 5 ตุลาคม 2516 ธีรยุทธ บุญมีและสมาชิกกลุ่มอีก 11 คน ได้ออกแถลงการณ์เรียกร้องรัฐธรรม-นูญ มีการรณรงค์แจกใบปลิวให้แก่ประชาชนแต่ทั้งหมดถูกจับ องค์การ

นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีมติให้ประท้วงรัฐบาลจนถึงที่สุด มีการชุมนุมกันที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในวันที่ 9 ตุลาคม มีผู้ให้การสนับสนุนจำนวนมากทั้งประชาชน นักเรียน นักศึกษาจากกรุงเทพฯและต่างจังหวัดเข้าร่วมการเรียกร้อง วันที่ 10 ตุลาคมศูนย์กลางนิสิตฯ ประการเข้าร่วมต่อสู้โดยมีแกนนำในการชุมนุมคือองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และพรรคพลังธรรมซึ่งเป็นพรรคนักศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมศาตร์ ผู้นำในการชุมนุมคือ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ในวันที่ 14 ตุลาคม 2516 ประชาชนจำนวนหลายแสนที่มาร่วมชุมนุมกันที่มหาวิทยาลัยธรรรมศาสตร์เคลื่อนขบวนไปสู่ถนนราชดำเนิน อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยและพระตำหนักจิตรลดา ความเคลื่อนไหวทางการเมืองดังกล่าวรู้จักกันดีในนามเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่ปลดปล่อยประเทศออกจากภาวะเผด็จการทหาร

เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 วันมหาปิติ

นายปรีดี พนมยงค์ : บุคคลต้องห้าม

บทบาทของรัฐบาลทหาร

รัฐบาลทหารตั้งแต่พ.ศ. 2500-2516 มีความแตกต่างจากรัฐบาลทหารในช่วงทศวรรษ 2490 ในแง่ที่ปราศจากการท้าทายอำนาจจากกลุ่มการเมืองหลายกลุ่มเพราะช่วงทศวรรษก่อนรัฐบาลทหารได้จัดการลดทอนพลังของกลุ่มการเมืองสำคัญๆเช่นกลุ่มนายปรีดีสายพลเรือน, กลุ่มทหารเรือ รวมทั้งบางกลุ่มในกองทัพบกที่มีความคิดตรงข้ามกับรัฐบาล ประกอบกับการที่รัฐบาลทหารปกครองประเทศมานานทำให้กลุ่มผู้นำทางทหารรุ่นใหม่ เช่น จอมพลสฤษดิ์ จอมพลถนอมและจอมพลประภาสมีฐานอำนาจที่มั่นคง ในช่วงเวลานี้รัฐบาลทหารไม่สนใจใช้ความเชื่อทางการเมืองเกี่ยวกับนายปรีดีมากนัก ดังจะพบว่าระหว่างพ.ศ. 2501-2507 รัฐบาลทหารผลิตซ้ำความเป็นปีศาจทางการเมืองของนายปรีดีออกมาน้อยมาก เนื่องมาจาก*ประการแรก* นายปรีดีและกลุ่มผู้สนับสนุนของเขาหมดอำนาจทางการเมืองลงไปแล้วอย่างสิ้นเชิง *ประการที่สอง* การสร้างตำนานปีศาจทางการเมืองในทศวรรษที่แล้ว ประสบความสำเร็จมากเพียงพอที่ทำให้นายปรีดีกลายเป็นหัวหน้าศัตรูของประเทศและเป็นตัวแทนจากประเทศจีนมาก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์ไทย *ประการที่สาม* ระยะเวลาดังกล่าวเป็นยุคการโฆษณาชวนเชื่อของสงครามเย็น คอมมิวนิสต์ได้กลายเป็นศัตรูที่น่ากลัวมากขึ้นแต่ก็ดู

เหมือนว่าคอมมิวนิสต์มีตัวตนมากขึ้นด้วยเช่นกันเพราะรัฐบาลได้จับกุมคุมขังรวมทั้งลงโทษประหารชีวิตผู้ต้องหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์เป็นจำนวนมาก เช่น กรณีนายครอง จันดาวงศ์ซึ่งถูกประหารชีวิตเมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม 2504 ได้รับการนำมาโฆษณาว่าบุตรชายและบุตรสาวของเขาเป็นบุคคลอันตรายดังข่าวว่า "ลูกชายลูกสาว (ของนายครอง จันดาวงศ์) คอมมิวนิสต์ใหญ่ภาคอีสานวางแผนชักชวนคนไทยที่งมงายให้ลอบข้ามฝั่งไทยไปทำการฝึกอาวุธและล้างสมองในเขตลาว...ฝึกการปฏิบัติงานแบบคอมมิวนิสต์แล้วจึงถูกขู่เข็ญ บังคับให้มาปฏิบัติการอยู่ในประเทศไทย" (*สยามนิกร*, 10 กุมภาพันธ์ 2507)

แต่ในปี 2508 อันเป็นช่วงที่จอมพลถนอมดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีท่าทีของรัฐบาลเปลี่ยนไป รัฐบาลได้หวนมามีบทบาทในการสร้างความเชื่อว่านายปรีดีมีกองบัญชาการที่พร้อมจะแทรกซึมและบ่อนทำลายเมืองไทยอีกครั้งดังคำแถลงของรัฐบาลต่อหนังสือพิมพ์ว่า

> *จีนคอมมิวนิสต์ได้ทุ่มกำลังเงิน และอาวุธให้นายปรีดี พนมยงค์เร่งงานแทรกซึม...ข้อตกลงระหว่างจีนคอมมิวนิสต์กับนายปรีดีเท่าที่สืบทราบได้ปรากฏว่าจีนคอมมิวนิสต์จะออกค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานของนายปรีดีทั้งหมดและจะชดใช้คืนเมื่อนายปรีดีได้เข้ามาเป็นใหญ่ในเมืองไทยแล้ว*
>
> (*สยามนิกร*, 12 มีนาคม 2508)

ในเดือนมิถุนายนปีเดียวกัน จอมพลถนอมได้กล่าวถึงนายปรีดีอีกครั้งว่า "...นายปรีดีส่งตัวแทนชุมนุมใกล้ชายแดนไทยภาคเหนือ...เท่าที่ทราบหลังสุดนายปรีดีได้ส่งคนมาดำเนินการที่ท่าขี้เหล็กฝั่งพม่า มีทั้งคนไทยและคนต่างประเทศหลายคน" (*สยามนิกร*, 11 มีนาคม 2508)

การเปลี่ยนแปลงท่าทีของรัฐบาล อาจมีสาเหตุมาจากการเมืองระหว่างประเทศ รัฐบาลไทยทราบข่าวมาว่าประเทศจีนแผ่นดินใหญ่มีความเคลื่อนไหวจะเริ่มสงครามกองโจรในประเทศไทย ความเคลื่อนไหวดังกล่าวเป็นข่าวใหญ่ในประเทศตะวันตก ตามที่หนังสือพิมพ์ในเมืองไทยรายงานข่าวว่าหนังสือพิมพ์ไทม์แอนด์ไทม์ของอังกฤษตีพิมพ์บทความไทยแลนด์อาฟเตอร์เวียดนามซึ่งมีเนื้อหาว่า ประเทศไทยจะเป็นประเทศต่อไปที่จะกลายเป็นคอมมิวนิสต์โดยอ้างคำให้สัมภาษณ์รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศจีนที่ว่าจะเริ่มสงครามกองโจรในเมืองไทยก่อนสิ้นปี 2508 ประกอบกับสถานการณ์ภายในของไทยก็แสดงให้เห็นว่าข่าวดังกล่าว มีมูลความจริงเมื่อพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยประกาศใช้กำลังเข้าต่อสู้กับรัฐบาลในวันที่ 7 สิงหาคม 2508 ซึ่งถือว่าเป็นวันเสียงปืนแตก

ในปี 2510 จอมพลประภาส จารุเสถียร รองนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยได้แถลงในเดือนเมษายนว่ามีแผนการของคอมมิวนิสต์ให้นายปรีดีออกทุนการศึกษาหลอกลวงเด็กหนุ่มไปอบรมลัทธิคอมมิวนิสต์ที่จีนแดงและเวียดนามเหนือ บริเวณที่มีการหลอกลวงเกิดขึ้นในแถบภาคอีสาน การแถลงข่าวครั้งนี้มีการใช้คำว่าแผนการของคอมมิวนิสต์อ้างชื่อนายปรีดีและนายเตียง ศิริขันธ์เพราะชื่อของทั้งสองเป็น

ที่นับถือของประชาชนในแถบนั้นมาตั้งแต่สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2

แต่ในเวลาต่อมา นายปรีดีย้ายจากประเทศจีนไปพำนักที่ปารีส ประเทศฝรั่งเศสในปี 2513 ทำให้ข้อกล่าวหาว่านายปรีดีได้รับการสนับสนุนจากจีนเพื่อทำการยึดประเทศไทยคลายลงโดยอัตโนมัติ ประกอบกับท่าทีของอเมริกาที่มีต่อจีนและเวียดนามเหนือเริ่มเปลี่ยนแปลงไปในลู่ทางที่ผ่อนคลายมากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อนายริชาร์ด เอ็ม นิกสันได้รับเลือกเป็นประธานาธิบดี อเมริกาเปลี่ยนท่าทีต่อปัญหาในอินโดจีน ในปี 2514 มีข่าวแน่นอนว่าอเมริกาจะเปิดความสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศจีนแผ่นดินใหญ่ ในสถานการณ์ดังกล่าวรัฐบาลจอมพลถนอมซึ่งเป็นทายาทของรัฐบาลทหารในยุคก่อนในการดำเนินนโยบายเป็นศัตรูเป็นจีนแผ่นดินใหญ่ตามสหรัฐอเมริกามาช้านาน ได้ผ่อนคลายการสร้างภาพนายปรีดีว่าเป็นคอมมิวนิสต์ลง แต่ก็ยังคงรักษาภาพนี้ไว้เช่นในปี 2513 หนังสือพิมพ์ประโคมข่าวว่านายป๋วย อึ๊งภากรณ์ ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยได้ชี้แจงแก่จอมพลถนอมว่า ในการเดินทางไปฝรั่งเศสจะเข้าเยี่ยมคารวะนายปรีดีในฐานะที่เคยเป็นศิษย์อาจารย์กัน หนังสือพิมพ์หลายฉบับพูดตรงกันว่า จอมพลถนอมได้กล่าวถึงกรณีนี้ว่า “ก็ได้ฝากไปบอกนายปรีดีด้วยว่าขออย่าให้มาก่อเรื่องวุ่นวายขึ้น

ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ขณะไปเยี่ยมนายปรีดี ที่ประเทศฝรั่งเศส พ.ศ.2513

ในประเทศไทยอีกเลย" (*ชาวไทย*, 6 สิงหาคม 2513)

การปรับนโยบายต่างประเทศของสหรัฐอเมริกา มีผลให้รัฐบาลไทยซึ่งดำเนินนโยบายต่างประเทศเป็นปฏิปักษ์กับประเทศจีนแผ่นดินใหญ่มานานปรับตัวไม่ทันรวมทั้งขาดความรู้เกี่ยวกับความเป็นไปต่าง ๆ ในประเทศจีนดังนั้นเดือนกรกฎาคม 2514 หนังสือพิมพ์ในเมืองไทยได้ข่าวจากหนังสือพิมพ์ต่างประเทศว่า รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของไทยขณะนั้นคือนายถนัด คอมันตร์และรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศได้เข้าพบนายปรีดีที่ปารีสเพื่อพบปะพูดคุยเกี่ยวกับเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีนแผ่นดินใหญ่ ข่าวดังกล่าวเป็นประเด็นใหญ่ขึ้นเมื่อรัฐมนตรีถนัดยอมรับว่าเป็นความจริง หนังสือพิมพ์ชาวไทยซึ่งเป็นกระบอกเสียงของรัฐบาลลงข่าวว่า

> *...รัฐมนตรีต่างประเทศได้ยอมรับในเวลาต่อมาว่าเป็นความจริง ส่วนเรื่องที่ว่ากระทรวงการต่างประเทศขอให้นายปรีดี พนมยงค์ติดต่อกับจีนคอมมิวนิสต์นั้นเป็นข่าวโคมลอย ความจริงในการสนทนากันเป็นเรื่องที่ กระทรวงการต่างประเทศจะต้องการทราบข้อเท็จจริง และท่าทีความคิดเห็นฝ่ายจีนคอมมิวนิสต์ว่าเป็นอย่างไร*
>
> (*ชาวไทย*, 21 กรกฎาคม 2514)

รัฐบาลและตัวรัฐมนตรีทั้งสองแถลงว่าการพบปะดังกล่าวเกิดขึ้นที่สถานทูตไทยประจำกรุงปารีส การนัดหมายที่มาพบกันนั้นพูดไปทำนองว่าต่างมาพบ

กันเอง รัฐบาลมีความระมัดระวังมากในเรื่องนี้ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศได้ออกแถลงการณ์ชี้แจงต่อวุฒิสภาและสภาผู้แทนราษฎรข้อหนึ่งว่า "...การที่รัฐมนตรีต่างประเทศได้พบปะกับนายปรีดี พนมยงค์ นั้นก็เพื่อประโยชน์ของทางราชการ ประเทศชาติและรัฐบาล" (*ชาวไทย*, 27 กรกฎาคม 2514) กรณีเรื่องสถานที่พบกับนายปรีดีมีความน่าสนใจมาก เพราะรัฐบาลแถลงว่าที่สถานทูตไทยประจำกรุงปารีสแต่จากการให้สัมภาษณ์ของสุพจน์ ด่านตระกูลกล่าวว่า "เป็นการขอไปพบของคนทั้งสองพบกันที่บ้านอองโตนี (บ้านพักของนายปรีดี พนมยงค์ชานกรุงปารีส) ไม่ใช่สถานทูตไทย" จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ถ้ารัฐบาลออกข่าวว่ารัฐมนตรีต่างประเทศไปพบปะกับนายปรีดีถึงบ้านพักอาจจะไปเพิ่มความสำคัญให้แก่นายปรีดีซึ่งไม่ก่อประโยชน์แก่รัฐบาล

แม้รัฐบาลพยายามปกป้องตัวเองอย่างเต็มที่ แต่ก็ได้รับการตรวจสอบจากนายประสงค์ เนื่องจำนงค์สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดชลบุรี ผู้ตั้งกระทู้ถามนายกรัฐมนตรีว่า "เรื่องเกี่ยวกับการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ ถามว่า รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศคนปัจจุบัน ดำเนินการอันก่อให้เห็นว่าฝักใฝ่หรือนิยมชมชอบลัทธิดังกล่าว...รัฐบาลจะดำเนินการอย่างไร" (*ชาวไทย*, 16 สิงหาคม 2514) นายถนัดซึ่งได้รับมอบหมายจากนายกรัฐมนตรีให้ตอบคำถามตอบว่า "กระทู้นี้มีลักษณะไม่ถูกต้องตามข้อบังคับการประชุมข้อ 89 (ความจริงข้อ 90 ซึ่งต่อมาได้มีการแก้ไขเมื่อสมาชิกสภาคนอื่นทำการทักท้วง) กระทู้นั้นต้องมีลักษณะไม่ประชดหรือเสียดสีใส่ร้าย แล้วระบุว่ากระทู้นี้ได้ปรักปรำตนโดยไม่มีความจริง" (*ชาวไทย*, 16 สิงหาคม

2518) เกิดการอภิปรายกว้างขวางในสภาโดยที่นายถนัดมีความไม่พอใจต่อข้อกล่าวหา นายเดช วิชสีหะเสมา สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรผู้หนึ่งประท้วงว่าถ้า "ปล่อยให้รัฐมนตรีพูดต่อถือเป็นการทำลายสถาบันนี้ ขอให้ถอนคำพูด" (*ชาวไทย*, 10 สิงหาคม 2510) แต่นายถนัดไม่ยอมถอนคำพูด ในที่สุดสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสี่คนแสดงความไม่พอใจด้วยการเดินออกจากที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร

ต่อมากระทรวงการต่างประเทศ ออกคำแถลงไปยังสมาชิกรัฐสภา มีใจความว่า "ยืนยันว่ากระทู้ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประสงค์ เนื่องจำนงค์ที่กล่าวหารัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศว่า มีส่วนในทางฝักใฝ่หรือนิยมคอมมิวนิสต์นั้นเป็นกระทู้ที่ไม่ถูกต้องตามข้อบังคับ...เจ้าของกระทู้ควรจะถอนข้อความที่ผิดนั้น" (*ชาวไทย*, 11 สิงหาคม 2514) นายประสงค์แถลงตอบโต้ว่าไม่ถือการกระทำของพ.อ.ถนัด คอมันตร์แต่ถือการกระทำของนายกรัฐมนตรีที่ไม่ยอมรับรู้และรับผิดชอบต่อการกระทำของรัฐมนตรีร่วมรัฐบาล

กรณีดังกล่าว ยืดเยื้อยิ่งขึ้นเมื่อหนังสือพิมพ์พากันลงข่าวอย่างละเอียด นายถนัดกล่าวว่า "หนังสือพิมพ์ที่เป็นฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาลได้กระทำการอันเป็นปฏิปักษ์ต่อประโยชน์ของชาติ และอาจได้รับสินบนจากต่างประเทศ" (*ชาวไทย*, 12 สิงหาคม 2514) ฝ่ายหนังสือพิมพ์ขอให้รัฐมนตรีเสนอหลักฐานหรือถอนข้อกล่าวหาแต่นายถนัดนิ่งเฉย หนังสือพิมพ์ทุกฉบับจึงประท้วงไม่ลงข่าวนายถนัด เจ้าหน้าที่สถานทูตไทยในสิงคโปร์เขียนบทความโจมตีหนังสือพิมพ์ไทยลงในหนังสือพิมพ์สิงคโปร์ รัฐบาลแก้ไขปัญหา

นี้ด้วยการขอร้องให้หนังสือพิมพ์ยุติการประท้วง และทำการจับกุมบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ที่ตีพิมพ์บทความของผู้อ่านที่โจมตีคำพูดของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ต่อมาวันที่ 9 สิงหาคมนายประสงค์และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอีก 14 คนได้ร่วมกันเสนอญัตติต่อประธานสภาผู้แทนราษฎรขอไม่ให้รัฐมนตรีต่างประเทศเข้าร่วมในการประชุมสภาทุกครั้ง ถ้าสภาผู้แทนราษฎรยังให้นายถนัดเข้าร่วมประชุมด้วยสมาชิกที่ยื่นญัตติจะไม่เข้าร่วมประชุมด้วย แต่ท่าทีของจอมพลถนอมและคณะรัฐมนตรีต่อเรื่องนี้คือ เห็นว่ายังไม่สมควรเปลี่ยนตัวรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ

หลังจากนี้ไปรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ซึ่งประสบปัญหาทางการเมืองไม่ได้ผลิตตำนานปิศาจทางการเมืองอีก แต่เรื่องนายปรีดียังเป็นเรื่องที่ไม่มีใครต้องการพูดถึง เมื่อรัฐบาลทหารหมดอำนาจลงในวันที่ 14 ตุลาคม 2516 รัฐบาลพลเรือนนับแต่นั้นจนถึงปี 2519 ไม่มีบทบาทในการผลิตซ้ำตำนานปิศาจทางการเมือง เพียงแต่ปฏิบัติต่อนายปรีดีอย่างไม่ให้ความสำคัญนัก เช่น การที่นายปรีดีมีจดหมายถึงนายสัญญา ธรรมศักดิ์นายกรัฐมนตรีในปี 2517 โดยอ้างฐานะของรัฐบุรุษอาวุโสซึ่งมีหน้าที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน นายปรีดีแสดงความเห็นเกี่ยวกับสาระของร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 2517 รัฐบาลแสดงความไม่ใส่ใจนักเพียงแต่ส่งจดหมายสั้น ๆ ถึงนายปรีดีว่าได้รับจดหมายพร้อมข้อคิดแล้ว

บทบาทของกลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม

ช่วงต้นทศวรรษ 2500 *กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กลุ่มกษัตริย์นิยม*มีปฏิกิริยาต่อข้อเสนอของนายปรีดีที่เสนอให้มีการขุดคอคอดกระด้วยนำเงินทุนส่วนหนึ่งมาจากทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ดังปรากฏในบทความเขาผู้ไม่เปลี่ยนแปลงว่า

> *เราไม่สนใจข้อความนั้นทั้งที่เราไม่รู้ว่าสำนักงานทรัพย์สินจะมีเงินและทองคำจำนวนนั้นอยู่จริงหรือเปล่า ข้อที่เราสนใจคือ นายปรีดี พนมยงค์ได้จำใจหนีออกประเทศไทยไปอาศัยในจีนแดงกว่า 10 ปีแล้วเหตุไฉนนายปรีดีจึงยังไม่หมดความรู้สึกในข้อที่จะจำหน่ายจ่ายแจกทรัพย์สินของพระมหากษัตริย์ซึ่งมีสิทธิตามกฎหมายมาใช้สอยจำแนกเพื่อการขุดคอคอดกระ ซึ่งนายปรีดีถือเป็นทรัพย์สินของประชาชน*
>
> (*พิมพ์ไทย*, 12 มิถุนายน 2501)

*ส่วนกลุ่มอนุรักษ์นิยม-กลุ่มกษัตริย์นิยม*ซึ่งเคยมีบทบาทในการสร้างตำนานปิศาจทางการเมืองในทศวรรษ 2490 ก็ลดบทบาทดังกล่าวลง เนื่องจากการผลิตซ้ำตำนานการเมืองดังกล่าวไม่มีประโยชน์ในทางการเมือง

ในยุคนี้ แต่ทว่าหนังสือพิมพ์สยามรัฐและสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ของม.ร.ว. คึกฤทธิ์ยังคงเป็นเวทีให้มีการพิมพ์เรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวนายปรีดี พนมยงค์ เช่น ในปี 2507 ทางฝ่ายรัฐบาลทหารมีความหวาดกลัวต่อการใช้กำลังอาวุธของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้ประโคมข่าวเกี่ยวนายปรีดีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลัง สยามรัฐตอบสนองความเป็นไปดังกล่าวด้วยตีพิมพ์สารคดีเรื่อง**เก้าปีในปักกิ่ง** ใน*สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์*ปีที่ 11 ฉบับที่ 21 วันที่ 15 พฤศจิกายน 2507 เป็นตอนแรก สารคดีเรื่องนี้มีขนาดยาวมากและได้รับการตีพิมพ์เป็นตอน ๆ จนถึงฉบับ 40 ประจำวันที่ 26 มีนาคม 2510 จึงได้หยุดพิมพ์ทั้งที่ความยังไม่จบ

นงเยาว์ ประภาสถิต

เก้าปีในปักกิ่ง เป็นงานเขียนอัตชีวประวัติของนงเยาว์ ประภาสถิตผู้ใช้นามปากกาว่า น.ประภาสถิต

นงเยาว์ เกิดเมื่อวันที่ 2 เมษายน 2452 ที่บ้านถนนเยาวราช เป็นบุตรของพระและนางภักดีภูวดล เรียนหนังสือที่โรงเรียนศรีจิตสง่า ประมาณปี 2479 เข้าทำงานในกองบรรณาธิการ*ประชาชาติ* ปี 2481 ย้ายไปประจำกองบรรณาธิการหนังสือพิมพ์*ประชามิตร* ช่วงต้นสงครามโลกครั้งที่ 2 ย้ายไปทำงานที่หนังสือพิมพ์*ประชามิตร-สุภาพบุรุษ* เมื่อสงครามสิ้นสุดร่วมกับเพื่อน ๆ ออกหนังสือพิมพ์*มติราษฎร์* จนกระทั่งหนังสือปิดกิจการ จึงได้ร่วมงานกับหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ชื่อ*พิมพ์วัณณ์* ปลายปี 2492 เดินทางไปปักกิ่งและไม่สามารถเดินทางกลับได้จึงต้องพำนักที่นั่นถึง 9 ปี แล้ว กลับมาเมืองไทยและเขียนสารคดีเรื่อง**เก้าปีในปักกิ่ง**

ก่อนถึงแก่กรรมในในปี 2512 เป็นผู้จัดทำหนังสือของการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคและรับเชิญไปบรรยายวิชาต่อต้านคอมมิวนิสต์ที่กรมยุทธการทหารเรือ โรงเรียนเสนาธิการทหารและวิทยาลัยกองทัพบก นามปากกาอื่นที่ใช้การประพันธ์คือ **รสสุคนธ์ บัวหลวง** มีผลงานด้านนวนิยาย เช่น **ทรามสวาท มาลินี ผู้ชนะ สองแผ่นดิน คนดีคนชั่ว**และ**หอเย็นสีเทา** เป็นต้น (สุชาติ สวัสดิ์ศรี, 2523-เล่มที่ 1 : 284-286)

เนื้อหาของ **เก้าปีในปักกิ่ง** บรรยายตั้งแต่ผู้เขียนไปประชุมสตรีอาเซี่ยนที่ปักกิ่งและต้องพำนักอยู่ในประเทศจีนถึง 9 ปี โดยรายละเอียดกล่าวพาดพิงถึงความเป็นอยู่ของนายปรีดีและคนไทยคนอื่นที่พำนักอยู่ในประเทศจีน นงเยาว์กล่าวว่าการที่เธอต้องพำนักที่ปักกิ่งหลายปีทำให้มายาภาพและความศรัทธาที่มีต่อตัวนายปรีดีและบุคคลกลุ่มนี้หมดไป เพราะ*ประการแรก* เธอคิดว่านายปรีดีและท่านผู้หญิงพูนศุขชักชวนให้เธอมาปักกิ่งเพื่อเป็นประโยชน์ส่วนตัวของนายปรีดี เพราะขณะนั้นนายปรีดีไม่สามารถติดต่อกับท่านผู้หญิงพูนศุขและครอบครัวที่ยังพำนักอยู่ที่เมืองไทย *ประการที่สอง* นงเยาว์เขียนว่า

> *เมื่อข้าพเจ้าได้รู้จักนายปรีดีดีแล้ว ข้าพเจ้าจึงได้รู้จักท่านดีขึ้น ท่านปรีดีดีแต่บุคคลิกลักษณะแต่ขาดคุณลักษณะของรัฐบุรุษ เป็นคนที่มองอะไรด้านเดียวและมักระแวงอยู่เสมอแบบมี preconceived idea คือคิดไว้ก่อนว่าจะต้องเป็นอย่างนั้น ทั้งเป็นคนที่เอาใจตนเอง*

และอิจฉาริษยาผู้น้อยกว่าท่านด้วยความระแวงว่าจะสำคัญเท่าท่านเสียอีกด้วย

(นงเยาว์ ประภาสถิต, ม.ป.ป. : 203)

นอกจากนี้นงเยาว์ยังเสนอว่าฐานะของนายปรีดีในประเทศจีนไม่ได้รับการยกย่องสักเท่าไหร่เพราะในเมืองไทยนายปรีดีถูกมองว่าเป็นซ้าย แต่ในเมืองจีนนายปรีดีถูกมองว่าเป็นขวา

การที่นงเยาว์เสนอให้ค่าย*สยามรัฐ*ตีพิมพ์สารคดีเรื่องนี้ อาจจะเป็นเพราะความเข้าใจว่าม.ร.ว.คึกฤทธิ์และ*สยามรัฐ*มีบทบาทขัดแย้งกับนายปรีดีมาตลอดก็เป็นได้ ส่วนการที่*สยามรัฐ*ตีพิมพ์**เก้าปีในปักกิ่ง**เพราะเป็นงานชิ้นเดียวที่ให้รายละเอียดชีวิตความเป็นอยู่ของนายปรีดีในประเทศจีน ภาพพจน์ของนายปรีดีในสารคดีเรื่องนี้ออกมาในแง่ลบทั้งความคิดและบุคลิกลักษณะส่วนตัว และยังมีการกล่าวว่านายปรีดีพัวพันกับกรณีสวรรคตด้วย นอกจากนี้นงเยาว์ยังย้ำว่าลัทธิคอมมิวนิสต์ไม่ได้มีคุณค่าวิเศษประการใดโดยกล่าวว่า เธอเข้าใจผิดเกี่ยวกับสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์จีนมากเคยชื่นชมแนวคิดดังกล่าวว่าเน้นหลักภราดรภาพสากลอันเป็นหลักพื้นฐานที่จะนำความก้าวหน้ามาสู่สังคมเช่นสังคมไทยได้ เธอจึงคิดว่าน่าจะมีความร่วมมือระหว่างไทยและจีน แต่สิ่งที่เธอค้นพบคือ ลัทธิดังกล่าวเป็นเพียงจักรวรรดินิยมแผนใหม่ของจีนที่หวังจะครอบครองไทยและคิดจะทำกับไทยดังที่จักรวรรดินิยมตะวันตกเคยทำกับประเทศอื่น ๆ ในอินโดจีนมาแล้ว นอกจาก*สยามรัฐ*จะตีพิมพ์สารคดีแล้ว เมื่อถูกนายปรีดีฟ้องในข้อหา

หมิ่นประมาทเกี่ยวกับการตีพิมพ์**เก้าปีในปักกิ่ง** ในปี 2510 ค่าย*สยามรัฐ* ยังนำคำให้การในศาลของจำเลย โจทก์และพยานในคดีนี้ออกแพร่ในช่วงเวลาที่คดียังดำเนินอยู่ในศาล

ประมาณปี 2513 นายปรีดีย้ายไปพำนักที่ปารีส ส่วนสถานการณ์ในเมืองไทยรัฐบาลกำลังประสบปัญหาเศรษฐกิจรุมล้อมหลายด้าน สมาชิกพรรคสหประชาไทยจำนวน 10 คนได้ยื่นญัตติด่วนถึงนายกรัฐมนตรีขอให้เชิญนายปรีดี พนมยงค์กลับมาเพื่อเป็นที่ปรึกษาเศรษฐกิจของรัฐบาลและเจรจาสันติภาพกับจีนแผ่นดินใหญ่ *กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กลุ่มกษัตริย์นิยม*มีปฏิกิริยาต่อเรื่องนี้ทันที ผู้เขียนบทความในสยามรัฐคือ สธน.นามปากกาของสำเนียง ขันธชวนะ

สำเนียง ขันธชวนะ จบการศึกษาชั้นมัธยม 4 แล้วไปเป็นครูประชาบาลที่จังหวัดราชบุรี 2 ปี ต่อมากลับเข้าศึกษาชั้นมัธยม 6 ที่โรงเรียนวังสมเด็จบูรพา หลังจากนั้นเข้ารับราชการกรมไปรษณีย์โทรเลขตำแหน่งบุรุษไปรษณีย์ต่อมาสอบผ่านเป็นบุรุษไปรษณีย์ ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ถูกส่งไปเป็นผู้ช่วยนายไปรษณีย์จังหวัดกาญจนบุรี แล้วลาออกไปทำงานที่อู่ต่อเรือแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ พอสงครามยุติกลับมาเป็นครูอีกครั้ง หลังจากนั้นไม่นานหันมาประกอบอาชีพนักหนังสือพิมพ์เมื่อปี 2490 (ราเชนทร์ วัฒนปรีชากุล, ม.ป.ป. : 26) โดยเข้าทำงานกับพี่น้องคือ ร.ท. สัมพันธ์ ขันธ-ชวนะ ซึ่งเป็นเจ้าของและบรรณาธิการหนังสือพิมพ์*เกียรติศักดิ์*ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ที่มีบทบาทในการตรวจสอบรัฐบาลเกี่ยวกับกรณีสวรรคตอย่างแข็งขัน จุดยืนของสำเนียงเกี่ยวกับกรณีสวรรคตคงจะเริ่มที่หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ ในปี

2500 ได้ย้ายมาประจำกองบรรณาธิการ*สยามรัฐ*จนถึงประมาณปี 2518 สำเนียงยึดถือว่านายปรีดีเป็นผู้บงการกรณีสวรรคตและหวาดเกรงว่าสถานการณ์ทางการเมืองอาจเปิดโอกาสให้นายปรีดีกลับเข้ามาเมืองไทย เขาได้แสดงความคิดคัดค้านการเชิญตัวนายปรีดีกลับมา เพราะความรู้ของนายปรีดีล้าสมัยไม่เข้ากับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น และการที่จะให้นายปรีดีช่วยเจรจากับจีนแผ่นดินใหญ่ก็ไม่น่าจะเกิดผลเนื่องจากนายปรีดีไม่มีความสำคัญขนาดที่จีนแดงต้องเชื่อฟังและที่สำคัญคือ

> *...รัฐบาลนี้ เป็นรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเป็นรัฐบาลตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งใช้ระบบการปกครองโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นองค์ประมุข ยกย่องเคารพนับถือสถาบันพระมหากษัตริย์และราชบัลลังก์ เป็นขวัญของประเทศและเป็นหลักของการปกครอง แต่นายปรีดีเคยเป็นผู้ต้องหาในคดีปลงพระชนม์พระมหากษัตริย์ แม้ว่าจะพ้นข้อหาไปแล้ว แต่มิได้พ้นด้วยการพิพากษาของศาล แต่พ้นเพราะผู้ต้องหาหลบหนีไปจนหมดอายุความ การที่รัฐบาลจะเชิญอดีตผู้ต้องหาในคดีที่เป็นศัตรูต่อราชบัลลังก์ มาแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ในคณะรัฐบาลของตน รัฐบาลนั้นก็เท่ากับเป็นกบฏต่อราชบัลลังก์และระบอบการปกครองตามรัฐธรรมนูญ*
>
> (*สยามรัฐ*, 1 สิงหาคม 2531)

ในระยะที่มีข่าวว่าระหว่างที่นายป๋วย อึ้งภากรณ์เดินทางไปฝรั่งเศสและได้เข้าเยี่ยมคารวะนายปรีดีที่บ้านพักชานกรุงปารีส สำเนียงเขียนบทความ **ป๋วย-ปรีดี???** ว่า

> *...ดร.ป๋วย อึ้งภากรณ์มีทั้งพื้นฐาน และแววที่จะเป็นนักการเมืองและจะมีบทบาทต่อทางการเมือง และบ้านเมืองอย่างสำคัญและโด่งดังแห่งยุค...อย่างไรก็ตาม ดร.ป๋วยบังเอิญมีพฤติกรรมส่วนตัวบางอย่างเมื่อเร็ว ๆ นี้เป็นการใส่เครื่องหมายคำถามให้กับตัวเอง ซึ่งถ้าหาก ดร.ป๋วยไม่สามารถแก้ไข...ก็อาจทำให้เราต้องเสียคนดี ๆ อย่างดร.ป๋วยไปอย่างน่าเสียดายที่สุด นั่นคือ การเดินทางจากประเทศไทยของดร.ป๋วยไปเยี่ยมคำนับนายปรีดี พนมยงค์อดีตผู้ต้องหาลอบปลงพระชนม์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลในกรุงปารีส*
>
> (*สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์*, ปีที่ 10 อาทิตย์ 30 สิงหาคม2513)

ส่วนม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชไม่ได้เขียนถึงนายปรีดีเลยเพียงแต่ใช้หนังสือพิมพ์ของตนเป็นเวทีย้ำตำนานปีศาจทางการเมืองของนายปรีดีเท่านั้น แต่มิได้หมายความว่า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์จะวางมือ เช่น ในกรณีนายถนัด คอมันตร์พบนายปรีดีที่ปารีส ม.ร.ว.คึกฤทธิ์เลือกที่จะนิ่งเฉยต่อกรณีดังกล่าว เพราะความเงียบย่อมจะทำให้ไม่เกิดกระแสการให้ความสำคัญกับนายปรีดีเพิ่มขึ้น ดังนั้นเมื่อเจ้าหน้าที่สถานทูตไทยในสิงคโปร์เขียนบทความโจมตี

หนังสือพิมพ์ในประเทศที่โจมตีรัฐมนตรีถนัด คอมันตร์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์เขียนปรามลงใน*สยามรัฐ*ถึง 2 วันโดยเน้นว่าเรื่องทั้งหมดนี้ "พอเรื่องจะเงียบทางสถานทูตไทยที่สิงคโปร์ก็มาเตะปี๊ปให้ดังต่อไป...บอกแล้วว่าเรื่องกำลังจะเงียบ เรื่องกำลังจะเงียบ" (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2516 : 58–59) กรณีเดียวกันนี้ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมชก็มีปฏิกิริยาพูดถึงเรื่องดังกล่าวในการอภิปรายเรื่องไทยจะก้าวไปทางไหนจัดโดยแผนกอิสระสื่อสารมวลชนและการประชาสัมพันธ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในวันที่ 19 กรกฎาคม 2514 ด้วยการประชดรัฐบาลว่า "นิกสันยังไม่ทันไปจีนแดงก็รีบวิ่งโร่ไปหานายปรีดี" (*ประชาธิปไตย*, 21 กรกฎาคม 2514)

ปฏิกิริยาของ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม–กลุ่มกษัตริย์นิยม*เกิดขึ้นอีกในปี 2514 เมื่อสุพจน์ ด่านตระกูลตีพิมพ์หนังสือสองเล่มคือ **ชีวิตและงานของดร.ปรีดี พนมยงค์**และ**บางเรื่องเกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2** ออกจำหน่าย ผู้ใช้นามปากกาว่ารัตนะ ดวงแก้วเขียนบทความตอบโต้ในชื่อ **อันเนื่องมาจากเรื่องเล่าเมื่อ 2489** ตีพิมพ์ใน*สังคมศาสตร์ปริทัศน์*โดยกล่าวว่าหนังสือสองเล่มของสุพจน์แสดงถึง "ความพยายามอีกครั้งของสานุศิษย์นายปรีดี พนมยงค์ที่จะเทิดทูนและขจัดมลทินของอาจารย์" (*สังคมศาสตร์ปริทัศน์*, ปีที่ 10 ฉบับที่ 8 สิงหาคม 2515 : 106) รัตนะ ดวงแก้ววิจารณ์หนังสือของสุพจน์ใน 6 ประเด็นคือ *ประการที่หนึ่ง*เรื่องนายปรีดีแอนตี้เจ้า ว่าการที่ประชาชนเชื่อว่านายปรีดีแอนตี้เจ้าเพราะ "ถูกใส่ร้ายโดยพวกอัลทราอยัลลิสต์ หรือว่าเป็นเพราะพฤติกรรมบางประการของนายปรีดีเอง...น่าจะตระหนักได้ว่าลำพังแต่การใส่ร้ายแต่ประการเดียว

ชาวไทยคงไม่เชื่อกันแน่นแฟ้นว่านายปรีดีแอนตี้เจ้า" (*สังคมศาสตร์ปริทัศน์*, ปีที่ 10 ฉบับที่ 8 สิงหาคม 2515 : 106-107) *ประการที่สอง* เรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจของนายปรีดีจะดีจริงหรือยังไม่แน่ชัด และบางเรื่องที่กล่าวถึงแผนนี้ "เป็นเรื่องที่อวดเกินความจริง" (*สังคมศาสตร์ปริทัศน์*, ปีที่ 10 ฉบับที่ 8 สิงหาคม 2515 : 107) *ประการที่สาม* ขบวนการเสรีไทย "ไม่มีใครจะแย่งเกียรติยศของนายปรีดีในฐานะหัวหน้าขบวนการเสรีไทย แต่ควรจะแบ่งเกียรติให้ผู้อื่นด้วย" (*สังคมศาสตร์ปริทัศน์*, ปีที่ 10 ฉบับที่ 8 สิงหาคม 2515 : 108) *ประการที่สี่* กรณีสวรรคต "นับแต่วันที่ 9 มิถุนายน 2489 มาจนบัดนี้ยังไม่มีผู้ใดสามารถชี้บ่งว่านายปรีดีเป็นผู้ผิด และนายปรีดีก็มิได้เป็นจำเลยในกรณีสวรรคต...ความพยายามของสานุศิษย์จึงเป็นการแก้ข้อกล่าวหาที่มิได้ถูกกล่าวหา เป็นแต่ข่าวลือ" (*สังคมศาสตร์ปริทัศน์*, ปีที่ 10 ฉบับที่ 8 สิงหาคม 2515 : 108) *ประการที่ห้า* เรื่องกบฏวังหลวง "กบฏรายนี้สานุศิษย์ของนายปรีดีบอกกล่าวออกมาเองว่าหัวหน้าคือนายปรีดี ฉะนั้นช่วยวิจัยกันว่า นายปรีดีส่งสมุนเข้ายึดวังหลวงทำไม" (*สังคมศาสตร์ปริทัศน์*, ปีที่ 10 ฉบับที่ 8 สิงหาคม 2515 : 110) *ประการสุดท้าย* รัตนะ ดวงแก้วแสดงความสงสัยต่อความคิดทางประชาธิปไตยของนายปรีดี โดยกล่าวว่า "สมัยที่นายปรีดีเป็นนายกรัฐมนตรีมีอาณาจักรแห่งความกลัวอีกแบบหนึ่งและมีการตรวจข่าวอย่างมาก ในปัจจุบันใครพูดกระทบนายปรีดี นายปรีดีจะฟ้อง แต่นายปรีดีเขียนข้อความกระทบคนอื่นอยู่ตลอดเวลา" (*สังคมศาสตร์ปริทัศน์*, ปีที่ 10 ฉบับที่ 8 สิงหาคม 2515 : 110)

ภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เกิดเสรีภาพทางความคิด

และการพิมพ์ หนังสือที่เคยต้องห้ามได้ทยอยออกมาสู่ผู้อ่านเป็นจำนวนมาก เรื่องราวและบทความเกี่ยวกับนายปรีดีได้รับการเผยแพร่ออกมาเช่นกัน ความเป็นไปดังกล่าวทำให้เกิดการพิมพ์หนังสือเรื่องกรณีสวรรคต 9 มิถุนายน 2489 ในปี 2517 โดยผู้เขียนสองคน คนแรกคือ สรรใจ แสงวิเชียรผู้เป็นบุตรชายของนายแพทย์สุด แสงวิเชียรหนึ่งในกลุ่มนายแพทย์ที่ทำการชันสูตรพระบรมศพรัชกาลที่ 8 คนที่สองคือวิมลพรรณ ปิตธวัชชัย ซึ่งทราบแต่เพียงว่าเคยทำงานในกองบรรณาธิการสยามรัฐประมาณพ.ศ. 2516–2520 มีผลงานหลายชิ้นส่วนใหญ่แสดงทัศนะความเป็นกษัตริย์นิยม ผู้เขียนทั้งสองให้เหตุผลในการเขียนหนังสือเล่มนี้ว่า

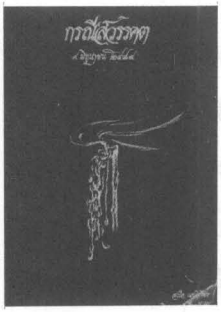

หนังสือกรณีสวรรคต ของสรรใจและวิมลพรรณ ที่ได้เปิดวิวาทะ เรื่องกรณีสวรรคต ภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลา 2516

ปัจจุบันทราบว่า มีวิธีการล้างชำระล้างผู้มีมลทินด้วยการใส่ร้ายป้ายสีบุคคลอื่นทั้งผู้ใกล้ชิดและผู้ที่อยู่ห่างไกล เพื่อให้เกิดความเข้าใจผิดบิดเบือนข้อเท็จจริงด้วยวิธีการเขียนและวิธีการพูดให้คิดกันได้หลายแง่ ให้ร้ายบุคคลต่าง ๆ โดยปราศจากหลักฐาน เพื่อให้ผู้มีมลทินบริสุทธิ์ผุดผ่องขึ้น เป็นที่น่าแปลกว่าปัญญาชนรุ่นใหม่ที่สูงด้วยคุณวุฒิแต่เยาว์วัยด้วยวัยวุฒิเพราะเกิดช้าไป บัณฑิตและนิสิตนักศึกษาบางเหล่าหลงเชื่อข้อความเหล่านี้อย่างงมงาย

(สรรใจ แสงวิเชียรและวิมลพรรณ ปิตธวัชชัย, 2517 : คำนำ)

หนังสือเล่มนี้มุ่งแสดงหลักฐานว่า กรณีสวรรคตเป็นการลอบปลงพระชนม์ และชี้ว่ารัฐบาลปรีดี พนมยงค์ "...แทนที่จะพยายามทำให้เรื่องนี้กระจ่างขึ้น กลับกระทำการต่าง ๆ ที่เป็นการกลบเกลื่อนกรณีสวรรคต ปกปิดความจริงหลอกประชาชนให้เชื่อว่าเป็นอุบัติเหตุนับเป็นการขัดขวางกระบวนการยุติธรรมโดยแท้" (สรรใจ แสงวิเชียรและวิมลพรรณ ปิตธวัชชัย, 2517 : 192)

นอกจากนี้แล้วภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม มีการปล่อยข่าวความเกี่ยวพันของขบวนการนักศึกษากับนายปรีดีในเดือนกุมภาพันธ์ 2518 ว่าผู้นำนักศึกษาคือ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ธีรยุทธ บุญมีและประสิทธิ์ ไชยโยเดินทางไปพบนายปรีดีที่ปารีสเพื่อรับนายปรีดีกลับมาตุภูมิ กระบวนการปล่อยข่าวลือดังกล่าวน่าจะหวังผลสองประการคือ *ประการแรก* มุ่งทำลายภาพพจน์ของขบวนการนักศึกษาโดยโยงให้เกี่ยวพันกับนายปรีดีเพื่อแสดงว่าการเรียกร้องและการเคลื่อนไหวทางการเมืองของขบวนการนักศึกษาที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางนั้นเป็นเหมือนการสร้างความวุ่นวายในสังคมโดยได้รับอิทธิพลจากคอมมิวนิสต์ *ประการที่สอง* การปล่อยข่าวลือนี้เป็นการป้องกันมิให้ขบวนการนักศึกษาติดต่อกับนายปรีดีมากขึ้นรวมทั้งเป็นการปรามการเรียกร้องให้นายปรีดีกลับประเทศ

นายปรีดี พนมยงค์ กับความพยายามสร้างภาพตนเอง

ช่วงปี 2500-2519 นายปรีดีเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องในการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองและแก้ไขตำนานในเชิงลบที่มีต่อตัวเขา ประมาณปี 2500 เป็นช่วงที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามมีความคิดที่จะเปิดความสัมพันธ์กับประเทศจีนแผ่นดินใหญ่ คณะศิลปินไทยภายใต้การนำของนายสุวัฒน์ วรดิลก[4] รวมทั้งสิ้น 42 คนได้เดินทางไปเปิดการแสดงที่ฮ่องกงและเดินทางต่อไปที่ประเทศจีนเปิดการแสดงที่เมืองกวางตุ้ง สุวัฒน์ได้เขียนชีวิตในความทรงจำกล่าวถึงเหตุการณ์นี้ว่า "สมาน ล่ามประจำตัวผมซึ่งเป็นคนไทย (ผสมจีน) รู้จักชอบพอกับผมมาก่อนตั้งแต่เขายังอยู่ในเมืองไทย บอกผมว่าคนไทยลี้ภัยทางการเมืองคนหนึ่งอยากพบปะผมและคณะเพื่อเลี้ยงน้ำชาต้อนรับ เมื่อถามว่าเป็นใคร สมานตอบว่าท่านปรีดี พนมยงค์ "(สุวัฒน์ วรดิลก, ม.ป.ป. : 56-57) คณะศิลปินไทยเดินทางไปพบนายปรีดีที่หอวัฒนธรรมประจำมณฑลในวันที่ 27 เมษายน 2500 การพบปะที่เกิดขึ้นคณะศิลปินไทยร่วมคณะไม่เห็นด้วย แต่ตัวสุวัฒน์ต้องการไปเพราะ

[4] สุวัฒน์ วรดิลกเป็นอดีตนักศึกษาธรรมศาสตร์ เป็นนักเขียนบทละครและนวนิยายในหลายรูปแบบทั้งนวนิยายพาฝัน นวนิยายบู๊ นวนิยายเชิงอุดมการณ์ เคยถูกจับในการปราบปรามทางการเมืองครั้งใหญ่ในปี 2501 ในคดีทางการเมือง

สุวัฒน์ วรดิลก

ผมต้องการพบอาจารย์ปรีดี ด้วยเหตุผลสองประการ ประการแรกท่านเป็นอาจารย์ผม และศิลปินบางคนในคณะ อีกประการที่ท่านเป็นคนไทยมีบุญคุณใหญ่หลวงต่อประเทศชาติและประชาชนไทย คณะศิลปินไทยควรมีมารยาทพอที่จะไปเยี่ยมคำนับท่านเป็นการส่วนตัวไม่เกี่ยวกับการเมือง

(สุวัฒน์ วรดิลก, ม.ป.ป. : 57)

การพบปะที่เกิดขึ้นรวมทั้งการแสดงในประเทศจีนสุวัฒน์เล่าว่า

ผมมาทราบภายหลัง เมื่อกลับมาถึงเมืองไทยแล้ว การที่รัฐบาลจีนติดต่อเชิญผมให้นำคณะศิลปินไทยไปเปิดการแสดงบนผืนแผ่นดินใหญ่นั้นเป็นความคิดของอาจารย์ปรีดีฯ ทั้งหมด ให้นายกรัฐมนตรีโจวเอินไหลซึ่งชอบพอกับท่านเป็นผู้เชิญในนามกรมวิเทศสัมพันธ์จีน พวกเราจึงได้รับความสะดวกสบายโดยตลอดเพราะเป็นแขกของนายกรัฐมนตรีโจวเอินไหล

(สุวัฒน์ วรดิลก, ม.ป.ป. : 71)

การเคลื่อนไหวครั้งนี้ของนายปรีดี แสดงให้เห็นว่ามีความพยายามติดต่อกับประเทศไทยโดยอาศัยจังหวะเวลาที่เหมาะสมในสังคมไทยเพื่อให้ไทยค่อย ๆ มีความสัมพันธ์ด้านการต่างประเทศกับจีนโดยเริ่มจากด้านวัฒนธรรมก่อน แต่ความพยายามนี้ไม่ประสบผลนัก เพราะรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม

ยังไม่ทันดำเนินการอะไรก็เกิดการรัฐประหารดังที่สุวัฒน์กล่าวว่า "ก่อนหน้าที่จอมพล ป. พิบูลสงครามหมดอำนาจไม่กี่วันท่านอยากพบผม คนสนิทมาเล่าให้ฟังตอนหลังว่า ท่านให้มานัดหมายผมไปนอนคุยเรื่องเมืองจีนสักคืนหนึ่งที่บางแสน" (สุวัฒน์ วรดิลก, ม.ป.ป. : 71) เป็นอันว่าโครงการความสัมพันธ์กับจีนต้องพับไปเพราะรัฐบาลนายพจน์ สารสินและจอมพลถนอม กิตติขจรดำเนินนโยบายต่างประเทศตามอเมริกาอย่างเต็มตัว เมื่อจอมพลสฤษดิ์ทำการรัฐประหาร ตุลาคม 2501 การเดินทางไปประเทศจีนของคณะศิลปินและการพบปะกับนายปรีดีกลายเป็นการกระทำที่เข้าข่ายเป็นคอม-มิวนิสต์ สุวัฒน์ถูกจับกุมในข้อดังกล่าวพร้อมกับปัญญาชนหลายคน ความเคลื่อนไหวของนายปรีดีในการสถาปนาความสัมพันธ์ไทยจีนอันอาจจะส่งผลให้นายปรีดีมีโอกาสกลับประเทศเพื่อแก้ข้อกล่าวหาตามที่จอมพล ป. เสนอว่าจะรื้อฟื้นกรณีสวรรคตมีอันต้องยุติลง

ปี 2500 นายปรีดีเขียนหนังสือ**ความเป็นอนิจจังของสังคม**เพื่อแจกในงานศพมารดาท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เนื้อหาภายในนายปรีดีได้แสดงความคิดถึงความเป็นมาของสังคมตามแนวคิดลัทธิมาร์กซิสม์พร้อมกับนำแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเข้ามาประยุกต์วิเคราะห์ด้วย หนังสือได้รับการความสนใจจากปัญญาชนที่มีความคิดก้าวหน้าในเวลานั้นอย่างมาก ทว่าเมื่อจอมพลสฤษดิ์ทำการรัฐประหารในปี 2501 หนังสือเล่มนี้ไม่ได้รับการนำมาเผยแพร่อีก

นอกจากนี้ นายปรีดีได้ส่งความเห็นเรื่องการขุดคอคอดกระมายังนายกสมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยในเดือนกุมภาพันธ์ 2501 หนังสือพิมพ์หลายฉบับลงข้อเสนอนี้ นายปรีดีสนับสนุนให้รัฐบาลขุดคอคอดกระให้สำเร็จโดย "หวังว่ารัฐบาลจะรักษาและป้องกันเอกราชชาติตามพฤตินัยได้และใช้ทุนของชาติเราเอง" (ปรีดี พนมยงค์, 2532 : 60) นายปรีดีได้อ้างถึงการทำงานของพระยาพหลพลพยุหเสนาว่าปฏิบัติหน้าที่ได้ดี "ข้าพเจ้าจึงหวังว่า ท่านที่เคยอยู่ใต้บังคับบัญชาโดยตรงของท่านเจ้าคุณพหลฯ คงสามารถเจริญรอยตามได้ นโยบายของเจ้าคุณพหลดังว่านั้น เป็นเกราะที่แข็งแกร่งในการป้องกันอิทธิพลของต่างชาติ ที่จะเข้ามาแทรกในปัญหาอธิปไตยของชาติไทย" (ปรีดี พนมยงค์, 2532 : 61) ส่วนเรื่องทุนที่จะใช้ขุดนั้นนายปรีดีเสนอให้เอาทุนที่มีอยู่มาใช้ "ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วยถ้ารัฐบาลจะเพิ่มภาษีอากรหรือลดเงินเดือนข้าราชการเพื่อการนี้ข้าพเจ้าเห็นว่า รัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าและบางรัฐบาลต่อ ๆ มาจนถึงมีการรัฐประหาร พ.ศ. 2490 นั้นได้สะสมทุนบางประการไว้ให้ชนรุ่นหลังซึ่งยังคงมีเหลืออยู่บ้าง พอที่รัฐบาลนี้อาจนำเอามาลงทุนในการสร้างคลองกระได้ และยังมีขุมทรัพย์อีกบางประเภทที่ข้าพเจ้าจะบอกให้ท่านไปสำรวจเอามาใช้ในการนี้" (ปรีดี พนมยงค์, 2532 : 61) นายปรีดีเสนอให้รัฐบาลสำรวจแหล่งเงินตราหลายแห่ง เช่น ทองคำซึ่งญี่ปุ่นจะนำมาแลกเงินบาทเพื่อซื้อข้าวสารในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเสนอว่า "ยังมีทองคำแท่งและเงินอยู่ที่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ซึ่งไม่เกี่ยวกับเงินสำรองเงินตราเลย...ถ้าหากรัฐบาลจะได้นำความกราบบังคมทูล ขอพระราชทานตามพระราชบัญญัติ

ว่าด้วยการจัดการทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์และเงินเหล่านี้เปลี่ยนสภาพให้เป็นทุนส่วนหนึ่งของคลองที่ขุดใหม่ ก็จะเป็นคุณประโยชน์แก่ชาติไทยโดยส่วนรวม" (ปรีดี พนมยงค์, 2532 : 61)

รัฐบาลไม่ได้ให้ความสนใจต่อข้อเสนอของนายปรีดีมากนักและโครงการขุดคอคอดกระยังไม่ได้รับปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบันเพราะรัฐบาลมีความเกรงกลัวต่อปัญหาความมั่นคงของชาติ สำหรับคนทั่วไปแทนที่จะเห็นประโยชน์ของการขุดคอคอดกระในทางเศรษฐกิจที่พึงมี กลับมีปฏิกิริยาในทางลบต่อข้อเสนอที่ให้นำเงินทรัพย์ส่วนพระมหากษัตริย์มาเป็นทุนในการขุด

นายปรีดีไม่ได้ทำการเคลื่อนไหวหรือปรากฏตัวในช่วงที่จอมพลสฤษดิ์ใช้ระบอบเผด็จการและดำเนินนโยบายปราบปรามคอมมิวนิสต์อย่างรุนแรง ในกระทั่งจอมพลถนอมดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแทนสถานการณ์ทางการเมืองผ่อนคลายลง นายปรีดีซึ่งใส่ใจกับการการแก้ไขภาพพจน์ของตนเองได้โอกาสเคลื่อนไหวอีกครั้งเมื่อสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ตีพิมพ์**เก้าปีในปักกิ่ง** นายปรีดีได้มอบอำนาจให้ท่านผู้หญิงพูนศุขเป็นผู้ดำเนินการฟ้องร้อง โดยให้นายวิชัย กันตามระเป็นทนายผู้รับอำนาจโจทก์ยื่นฟ้องศาลเมื่อวันที่ 4 เมษายน 2510 ตามคดีดำหมายเลขที่ 1596/2510 คดีแดงหมายเลขที่ 5651/2510 ฟ้องบริษัทสยามรัฐจำกัดจำเลยที่ 1 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชจำเลยที่ 2 นายประจวบ ทองอุไรจำเลยที่ 3 นายประหยัด ศ. นาคะนาทจำเลยที่ 4 และนางนงเยาว์ ประภาสถิตจำเลยที่ 5 ในข้อหาหรือฐานความผิดหมิ่นประมาททำให้เสียหายเกี่ยวกับกรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ผลการฟ้องร้องศาลฎีกา

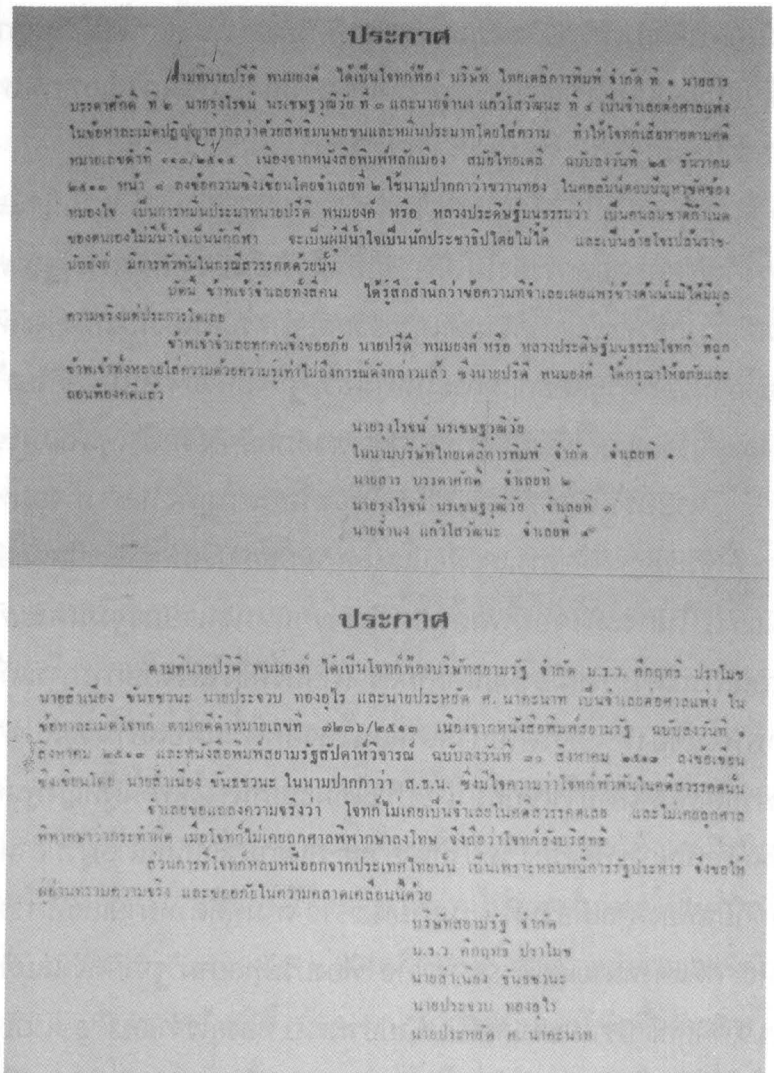

ประกาศ

ตามที่นายปรีดี พนมยงค์ ได้เป็นโจทก์ฟ้องบริษัท ไทยเลขาการพิมพ์ จำกัด ที่ ๑ นายสาย บรรดาศักดิ์ ที่ ๒ นายวงไรชน์ นระเขนรฐวงศ์ ที่ ๓ และนายจำนง แก้วไสวพันธ์ ที่ ๔ เป็นจำเลยต่อศาลแพ่ง ในข้อหาละเมิดปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและหมิ่นประมาทโดยโฆษณา ทำให้โจทก์เสียหายตามคดีหมายเลขดำที่ ๑๑๐/๒๕๑๑ เนื่องจากหนังสือพิมพ์หลักเมือง สมัยไทยเสรี ฉบับลงวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๑๐ หน้า ๑ ของข้อความซึ่งเขียนโดยจำเลยที่ ๒ ใช้นามปากกาว่าขวานทอง ในคอลัมน์คอบบินทุหาญพ้องหมองใจ เป็นการหมิ่นประมาทนายปรีดี พนมยงค์ หรือ หลวงประดิษฐ์มนูธรรมว่า เป็นคนสิ้นชาติสิ้นเกิดของตนเองไม่มีน้ำใจเป็นนักศึกษา จะเป็นผู้มีน้ำใจเป็นนักประชาธิปไตยไม่ได้ และเป็นอาชญากรปัญญาชนอีกด้วย มีการพิมพ์หนังสือพิมพ์ดังกล่าวนั้นออกจำหน่ายทั่วพระราชอาณาจักรด้วยนั้น

บัดนี้ ข้าพเจ้าจำเลยทั้งสี่คน ได้รู้สึกสำนึกว่าข้อความที่จำเลยเขียนพาดพิงข้าพเจ้านั้นไม่มีมูลความจริงแต่ประการใดเลย

ข้าพเจ้าจำเลยทุกคนจึงขออภัย นายปรีดี พนมยงค์ หรือ หลวงประดิษฐ์มนูธรรมโจทก์ ที่ได้ข้าพเจ้าทั้งหลายได้กระทำด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ดังกล่าวแล้ว ซึ่งนายปรีดี พนมยงค์ ได้กรุณาให้อภัยและถอนฟ้องคดีแล้ว

นายวงไรชน์ นระเขนรฐวงศ์
ในนามบริษัทไทยเลขาการพิมพ์ จำกัด จำเลยที่ ๑
นายสาย บรรดาศักดิ์ จำเลยที่ ๒
นายวงไรชน์ นระเขนรฐวงศ์ จำเลยที่ ๓
นายจำนง แก้วไสวพันธ์ จำเลยที่ ๔

ประกาศ

ตามที่นายปรีดี พนมยงค์ ได้เป็นโจทก์ฟ้องบริษัทสยามรัฐ จำกัด ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช นายสำเนียง จันธชวนะ นายประจวบ ทองอุไร และนายประหยัด ศ. นาคะนาท เป็นจำเลยต่อศาลแพ่ง ในข้อหาละเมิดโจทก์ ตามคดีดำหมายเลขที่ ๗๒๓๖/๒๕๑๐ เนื่องจากหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ฉบับลงวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๑๐ และหนังสือพิมพ์สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ฉบับลงวันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๑๐ ลงข้อเขียนซึ่งเขียนโดย นายสำเนียง จันธชวนะ ในนามปากกาว่า ส.ธ.น. ซึ่งมีใจความว่าโจทก์ทำผิดในคดีสวรรคตนั้น

จำเลยขอแถลงความจริงว่า โจทก์ไม่เคยเป็นจำเลยในคดีสวรรคตเลย และไม่เคยถูกศาลพิพากษาว่ากระทำผิด เมื่อโจทก์ไม่เคยถูกศาลพิพากษาลงโทษ จึงถือว่าโจทก์บริสุทธิ์

ส่วนการที่โจทก์หลบหนีออกจากประเทศไทยนั้น เป็นเพราะหลบหนีการรัฐประหาร จึงขอให้ผู้อ่านตรวจความจริง และขออภัยในความคลาดเคลื่อนนี้ด้วย

บริษัทสยามรัฐ จำกัด
ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช
นายสำเนียง จันธชวนะ
นายประจวบ ทองอุไร
นายประหยัด ศ. นาคะนาท

พิพากษายืนคำพิพากษาศาลชั้นต้นให้จำเลยที่ 1 ถึง 5 แพ้คดีต้องรับผิดชอบตามฟ้องของโจทก์

เมื่อนายปรีดีย้ายไปพำนักที่ฝรั่งเศส ได้ยื่นเรื่องต่อสถานทูตไทยในฝรั่งเศสยอมรับการมีชีวิตอยู่เพื่อประโยชน์การรับบำนาญในฐานะรัฐบุรุษอาวุโสแต่ทางสถานทูตไทยรีรอเพราะไม่แน่ใจกับท่าทีของรัฐบาล ดังนั้นในวันที่ 24 กรกฎาคม 2513 นายวิชัย กันตามาระผู้รับมอบอำนาจจากนายปรีดีได้ยื่นคำร้องต่อศาลฟ้องนายไพโรจน์ ชัยนามและนายถนัด คอมมันตร์ในข้อหาละเมิดปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและการกระทำโดยมิชอบให้โจทก์เสียหาย ผลการฟ้องร้องทางสถานทูตไทยที่ปารีสต้องออกหนังสือรับรองการมีชีวิตอยู่ให้นายปรีดี ต่อมาเพื่อตอบโต้บทความของสำเนียง ขันธชวนะเรื่อง**แง่คิดจากข่าว**และ**ป๋วย– ปรีดี???**นายปรีดีนายมอบอำนาจให้นายวิชัยฟ้องบริษัทสยามรัฐจำกัดเป็นจำเลยที่ 1 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จำเลยที่ 2 นายสำเนียง ขันธชวนะ จำเลยที่ 3 นายประจวบ ทองอุไร จำเลยที่ 4 นายประหยัด ศ.นาคะนาท จำเลยที่ 5 ข้อหาความผิดละเมิดปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและหมิ่นประมาทใส่ความทำให้โจทก์ได้รับความเสียหาย ผลการพิพากษาของศาลจำเลยยอมประกาศในหนังสือพิมพ์รายวันและรายสัปดาห์ว่า "จำเลยของขอแถลงความจริงว่า โจทก์ไม่เคยเป็นจำเลยในคดีสวรรคตและไม่เคยถูกศาลพิพากษาว่ากระทำผิด เมื่อโจทก์ยังไม่เคยถูกศาลพิพากษาลงโทษจึงถือว่าโจทก์ยังบริสุทธิ์ ส่วนการที่โจทก์หนีออกนอกประเทศนั้นเพราะโจทก์หลบหนีการรัฐประหาร" (เปรื่อง ศิริภัทร์, 2514 : 3)

ทุกครั้งที่มีการฟ้องร้องนายปรีดีเป็นฝ่ายชนะความ การประกาศของจำเลยตามหน้าหนังสือพิมพ์ด้วยข้อความข้างต้น เป็นการแสดงให้เห็นว่า

กระบวนการยุติธรรมแสดงการรับรองว่านายปรีดีมิได้มีส่วนเกี่ยวข้องในกรณีสวรรคต นับว่าเป็นการรุกและการตอบโต้การสร้างตำนานปิศาจทางการเมืองด้วยวิธีการเดียวกับที่ฝ่ายทหารและ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*เคยใช้คือใช้กระบวนการยุติธรรมมาสร้างความเป็นเหตุเป็นผล

ภายหลังการฟ้องร้องสยามรัฐในปี 2510 นายปรีดีในจดหมายถึงบุตรชายแสดงให้เห็นว่าความเคลื่อนไหวของตนก่อนหน้านั้นไม่ประสบความสำเร็จนัก

> *...แม้พ่อจะเข้าสู่วัยชรา แต่จิตใจของพ่อที่มีต่อชาติและราษฎรไทยดังกล่าวแล้วมิได้เสื่อมคลายไป คือ ความเข้มแข็งอยู่เสมอ คือจะต้องต่อสู้ทุก ๆ อย่างทุก ๆ กรณีที่มีผู้ทำลายชาติและราษฎรไทย ไม่ว่าผู้ทำลายนั้นจะโดยตั้งใจหรือโดยรู้เท่าไม่ถึงการ แต่ยอมตนอยู่ภายใต้อิทธิพลใด ๆ อันเป็นการจูงจิตใจให้ทำการเสื่อมเสียต่อชาติและราษฎรไทย พ่อพยายามเปนอย่างยิ่งที่จะทำให้คนหลงผิดได้สละความหลงผิดแต่เมื่อไม่สามารถทำได้พ่อก็ได้แต่ระทมทุกข์ใจอยู่คนเดียว...*
>
> (ปรีดี พนมยงค์, 2529 : 106)

และในจดหมายฉบับเดียวกันนี้ได้แสดงความมุ่งหมายให้บุตรชายสานต่อในการแก้ไขและตอบโต้การกระทำของฝ่ายตรงข้าม

ขอให้ลูกพยายามฟื้นความบริสุทธิ์ของพ่อ ซึ่งถูกพวกไร้ความเป็นธรรมได้ทำแก่พ่อ และถ้าสิ้นพ่อแล้วยังมีใครทำลายความบริสุทธิ์ที่พ่อมีต่อชาติและราษฎรไทยแล้ว ก็ขอให้ลูกช่วยต่อสู้ให้พ่อด้วย โดยไม่ต้องไว้หน้าใครทั้งสิ้น

(ปรีดี พนมยงค์, 2529 : 106)

แม้ว่าการชนะคดีความของนายปรีดีไม่อาจลบตำนานปิศาจทางการเมืองที่กลายเป็นความเชื่อเล่าขานในสังคมได้ แต่นายปรีดีคงมีความมุ่งหวังให้ผลการชนะคดีความเป็นเอกสารทางราชการที่ยืนยันความบริสุทธิ์ของเขาสำหรับประวัติศาสตร์ในวันข้างหน้า เพราะเอกสารดังกล่าวจะได้รับการเก็บรักษาไว้ในรูปของคำพิพากษาของศาลที่จะอยู่ในสถานที่เผยแพร่ความรู้ให้แก่ชนรุ่นหลังได้

ความเคลื่อนไหวของนายปรีดี ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับรัฐบาลเริ่มกลับเข้ามาอีกในปี 2514 เมื่อได้อนุญาตให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศเข้าพบที่บ้านพักชานกรุงปารีส เรื่องราวดังกล่าวกลายเป็นประเด็นใหญ่ในสังคมการเมืองไทยดังที่ได้กล่าวมาแล้ว นายปรีดีไม่ได้มีปฏิกิริยาออกมาแถลงเกี่ยวกับเรื่องนี้แต่อย่างไร ทว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้มีส่วนให้กลุ่มผู้มีความต้องการให้ไทยเปิดความสัมพันธ์กับประเทศจีนแผ่นดินใหญ่ รวมทั้งนักศึกษาในยุคนั้นให้ความสนใจในตัวนายปรีดีเพิ่มขึ้น ต่อมานายปรีดีได้ยอมรับการติดต่อจากรัฐบาลอีกครั้งในปี 2516 ขณะนั้นการเจรจา

เรื่องการอพยพชาวเวียดนามกลับสู่ภูมิลำเนาระหว่างกระทรวงการต่างประเทศไทยและผู้แทนสภากาชาดไทยกับฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนามได้หยุดชะงักลง รัฐบาลได้ให้ศาสตราจารย์วิจิตร ลุลิตานนท์ผู้คุ้นเคยกับนายปรีดีติดต่อกับนายปรีดี ดังความในข้อเขียนของนายปรีดีว่า "...ศาสตราจารย์วิจิตรฯกับคณะจึงได้รับความเห็นชอบจากจอมพลประภาส จารุเสถียร รองนายกรัฐมนตรี ขอให้ข้าพเจ้าช่วยทาบทามเอกอัครราชทูตสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนามประจำกรุงปารีส เกี่ยวกับการอพยพชาวเวียดนามในประเทศไทยกลับสู่ถิ่นฐานเดิมโดยมีข้อเสนอใหม่กว่าเดิม" (ปรีดี พนมยงค์ *อ้างในสุพจน์* ด่านตระกูล, ม.ป.ป. : 9-10)

ต่อมานายปรีดีได้ขอถอนตัวออกจากการทาบทามนี้โดยทำแถลงการณ์เรื่องการถอนตัวออกจากการทาบทาม ระหว่างผู้แทนไทยกับเอกอัครราชทูตสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนามประจำกรุงปารีสเกี่ยวกับการอพยพชาวเวียดนามที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยกลับสู่ถิ่นฐานเดิมลงวันที่ 8 ตุลาคม 2516 แล้วส่งให้นายกสมาคมหนังสือพิมพ์ให้แจ้งแก่หนังสือพิมพ์ต่าง ๆ แต่หนังสือพิมพ์รีรอไม่ได้ลงข่าวให้ นายปรีดีถอนตัวโดยให้เหตุผลว่า

> *ต่อมาระหว่างวันที่ 31 สิงหาคมกับวันที่ 21 กันยายนปีนี้ นายสำเภา ศิริสัมพันธ์[5] ได้ทำไปโดยพลการให้สัมภาษณ์และให้ข่าวแก่หนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษ และ*

[5] นายสำเภา ศิริสัมพันธ์เป็นนักธุรกิจที่ไปกับคณะผู้แทนรัฐบาลไทยในการทาบทามนายปรีดี พนมยงค์ที่บ้านพักชานกรุงปารีส

ภาษาไทยหลายฉบับติดต่อกัน ซึ่งเป็นการผิดมารยาททางการทูตและผิดความจริงหลายประการ...ดังนั้นสถานเอกอัครราชทูตสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนามประจำกรุงปารีสจึงออกแถลงการณ์ปฏิเสธข่าวที่ว่า ได้มีการเจรจาตกลงกับฝ่ายไทยดังที่นายสำเภาได้อ้างแพร่หลายในหนังสือพิมพ์

(อ้างในสุพจน์ ด่านตระกูล, ม.ป.ป. : 13-15)

การออกแถลงการณ์ขอถอนตัวนายปรีดี ได้แสดงให้เห็นว่านายปรีดีมีความระมัดระวังในเรื่องชื่อเสียงเกียรติคุณของตนมาก รวมทั้งให้ความใส่ใจต่อ ความสัมพันธ์ของตนกับเวียดนามในบันทึกข้อสังเกตของนายพูน พุกกะรัตน์[6] กล่าวว่า "ฯพณฯ ปรีดีก็ได้บอกให้คุณสำเภากับคณะทราบหลายหนว่าฯพณฯปรีดีได้รับช่วยทาบทามเพื่อผลประโยชน์ของชาติ มิได้ประสงค์หากำไรหรือแบ่งกำไรจากการค้าแต่อย่างใดเลย...ซึ่งประวัติของ ฯพณฯ ท่านใน อดีตและในปัจจุบันก็เป็นสักขีพยานอยู่ว่ายอมสละเพื่อผลประโยชน์ของชาติแม้ตนจะได้รับความลำบากแสนสาหัส" (พูน พุกกะรัตน์ อ้างใน สุพจน์ ด่านตระกูล, ม.ป.ป. : 4)

เรื่องที่น่าสังเกตประการหนึ่งคือ การขอความช่วยเหลือจากนายปรีดีเกิดใกล้กับเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 จากแถลงการณ์ของนายปรีดีเอง

[6] นายพูน พุกกะรัตน์สำเร็จการศึกษาธรรมศาสตร์บัณฑิต ประกอบอาชีพทนายความ ได้รับการขอร้องจากนายปรีดีให้มาช่วยทำบันทึกระหว่างที่ตัวแทนของรัฐบาลไทยเดินทางไปทาบทามนายปรีดีให้ช่วยเจรจากับเวียดนามที่บ้านพักชานกรุงปารีส

แสดงให้เห็นว่ามีความระมัดระวังมากในการที่จะแสดงตนเกี่ยวข้องกับรัฐบาล "ข้าพเจ้าได้แจ้งแก่คณะที่มาพบว่า ข้าพเจ้ามิใช่พรรคพวกของรัฐบาลไทยปัจจุบัน" (ปรีดี พนมยงค์ *อ้างในสุพจน์ ด่านตระกูล*, ม.ป.ป. : 18) และในข้อสังเกตของนายพูน พุกกะรัตน์ได้ย้ำประเด็นนี้ว่า

> *...ศาสตราจารย์วิจิตร ลุลิตานนท์ได้ทำจดหมายลงวันที่ 17 มิถุนายน 2516 ถึงจอมพลประภาสว่านำส่งเอกสาร 4 ฉบับโดยถูกต้องตรงกับความจริงโดยเฉพาะมีข้อความปรากฏชัดแจ้งว่ามิใช่ ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์เป็นพรรคพวกของรัฐบาลไทยปัจจุบันหากได้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ของปิตุภูมิไทยและผลประโยชน์ร่วมกันระหว่างราษฎรไทยและราษฎรชาวเวียดนาม*
>
> (พูน พุกกะรัตน์ *อ้างในสุพจน์ ด่านตระกูล*, ม.ป.ป. : 18)

ความระมัดระวังนี้ ยังปรากฏชัดขึ้นเมื่อสถานการณ์ในเมืองไทยใกล้สุกงอมคือ ใกล้วันที่ 14 ตุลาคม 2516 ทางเมืองไทยยังไม่มีการลงข่าวการถอนตัวของนายปรีดี นายปรีดีได้เสนอแถลงการณ์ฉบับนี้ให้กับเอกอัครราชทูตรักษาการสถานทูตไทยประจำกรุงปารีสเพื่อเสนอต่อรัฐบาลวันนั้นเป็นวันที่ 13 ตุลาคม 2516 เหตุการณ์ดังกล่าวน่าจะเกิดขึ้นเนื่องจากนายปรีดีระมัดระวังในเรื่องการเป็นพวกเดียวกับรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ซึ่งกำลังได้รับการต่อต้านจากคลื่นนักเรียน นิสิต นักศึกษา ประชาชนที่ทำการเรียกร้องรัฐธรรมนูญ ในคำนำของนายพูน พุกกะรัตน์ได้แสดงให้เห็น

ว่านายปรีดีให้ความสำคัญกับพลังนักศึกษาจากการกล่าวกับนายพูนว่า

> *ท่านปรีดี พนมยงค์... ให้ช่วยตรวจรายละเอียดจดหมายและโทรเลขที่สำนักงานของนายสำเภา ศิริสัมพันธ์ที่บางทีเรียกว่าสำนักงานถนนสีลมจัดส่งมายังท่านปรีดีและที่สำนักงานนั้นรายงานไปยังรัฐบาลไทย ทั้งนี้เพื่อนักศึกษาและผู้รักชาติไทยจะได้ศึกษาวิธีการของนักธุรกิจว่าควรเชื่อได้และไม่ได้เพียงใด*
>
> (พูน พุกกะรัตน์ อ้างในสุพจน์ ด่านตระกูล, ม.ป.ป. : 4)

การให้ความสำคัญกับนักศึกษาปัญญาชน ยังจะเห็นได้จากกิจกรรมที่สัมพันธ์กับนักศึกษาปัญญาชนคือ นายปรีดีรับเชิญไปงานแสดงปาฐกถาของสมาคมนักเรียนไทยในต่างประเทศในปี 2513 เมื่อนายปรีดีเดินทางไปอังกฤษ นักเรียนไทยในอังกฤษได้เชิญให้แสดงปาฐกถาเมื่อวันที่ 18 ตุลาคม และต่อมาได้รับเชิญไปแสดงปาฐกถาแก่นักเรียนไทยในฝรั่งเศสและอังกฤษอีกหลายครั้ง

นอกจากนี้ กิจกรรมหลักของนายปรีดีที่ปารีสคือการแสดงปาฐกถาและพบปะพูดคุยกับผู้มาเยี่ยมคารวะที่บ้านพัก ความเคลื่อนไหวดังกล่าวน่าจะเป็นความพยายามติดต่อและเข้าถึงคนหนุ่มสาวซึ่งเป็นพลังทางการเมืองใหม่ในสังคมการเมืองไทย ซึ่งการติดต่อดังกล่าวเปิดโอกาสให้นายปรีดีได้แก้ข้อกล่าวหาที่มีนานถึงสองทศวรรษดังในปาฐกถาของนายปรีดีที่ลอนดอน มีผู้ฟังบันทึกไว้ว่า

*...จากสาระในคำปราศรัย นายปรีดี พนมยงค์อยากให้ประชาชนได้ประจักษ์เรื่องราวทางด้านของท่านบ้าง และขจัดความคลุมเครือในความบริสุทธิ์ในคดีการลอบปลงพระชนม์ เพื่อที่คนจะได้เห็นว่าท่านเป็นผู้รักชาติอย่างแท้จริง การที่หนังสือพิมพ์**สยามรัฐ**กล่าวหาว่าท่านจะก่อตั้งสาธารณรัฐขึ้นนั้น ถ้าอยากจะทำ ก็กระทำได้โดยรัฐสภาเพราะขณะนั้นสองสภาเข้ากับท่านอยู่แล้ว นอกจากนั้นท่านยังเป็นคนแรกที่เสนออัญเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันขึ้นสู่ราชบัลลังก์ การออกนอกประเทศของท่านไม่ใช่เป็นการหลีกเลี่ยงคดีนี้ เพราะไม่มีการฟ้องร้องกล่าวหาในครั้งนั้น*

(Saisawang *อ้างในสุพจน์* ด่านตระกูล, 2518 : 59)

นายปรีดีมีส่วนในการสานสัมพันธ์กับนักศึกษาปัญญาชน ที่มีหลักฐานอยู่บ้างคือ การเสนอให้เหล่านักศึกษาพิมพ์ผลงานของตนเอง ดังข้อเขียนของปาล พนมยงค์ว่า "ต่อมาเมื่อเร็ว ๆ นี้ท่านผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ได้ส่งสำเนาปาฐกถานี้มาทางข้าพเจ้า ให้แจ้งแก่องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ว่าถ้าองค์การประสงค์จะจัดพิมพ์เป็นเล่มขึ้นท่านยินดีให้พิมพ์โดยไม่เสียค่าลิขสิทธิ์" (ปาล พนมยงค์ ในปรีดี พนมยงค์, 2518 : คำนำ) หนังสือที่อนุญาตให้พิมพ์นั้นชื่อ **เราจะต่อต้านเผด็จการได้อย่างไร** การเสนอให้พิมพ์โดยไม่สงวนลิขสิทธิ์นอกจากจะแสดงไมตรี

ของนายปรีดีแล้วยังเป็นการแสดงให้นักศึกษาและผู้อ่านได้ทราบว่านายปรีดีมีทัศนะต่อต้านเผด็จการอย่างไร และในมุมกลับเท่ากับนายปรีดีได้แสดงตัวยืนอยู่ข้างกระแสประชาธิปไตยและการเคลื่อนไหวของนักศึกษา

ภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 นายปรีดียังเสนอ**ความคิดเรื่องวิธีการส่งเสริมให้ราษฎรสนใจประชาธิปไตย**ลงวันที่ 8 ธันวาคม 2517 ถึงนายสัญญา ธรรมศักดิ์นายกรัฐมนตรี และมีหนังสือถึงรองนายกรัฐมนตรีลงวันที่ 15 ธันวาคม 2517 เสนอเพิ่มเติมเรื่องสาระของร่างรัฐธรรมนูญที่กำลังจัดร่างขึ้น ผลที่ได้รับจากรัฐบาลคือความเงียบ นายปรีดีคงจะคาดเดาได้ว่าปฏิกิริยาของรัฐบาลคงจะออกมาในรูปนี้ดังนั้นนายปรีดีจึงเขียนอนุญาตให้ผู้สนใจนำข้อเขียนดังกล่าวไปเผยแพร่ได้ว่า "...อนึ่งข้าพเจ้าเห็นว่าเรื่องที่ข้าพเจ้าเสนอมายังท่านนี้เป็นปัญหาส่วนรวมของประเทศชาติ ฉะนั้นจึงขอเขียนไว้ให้ทราบล่วงหน้าว่าข้าพเจ้าไม่เห็นเป็นการขัดข้องที่ผู้สนใจจะได้จัดพิมพ์ขึ้น เพื่อเสนอมวลราษฎร" (ปรีดี พนมยงค์, 2535 : 88)

กล่าวได้ว่าการแสดงความคิดภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เป็นไปอย่างเสรีมากขึ้น การที่นายปรีดีมีความสัมพันธ์ที่ดีกับหนังสือพิมพ์ทำให้เรื่องราวและความคิดของเขาได้เผยแพร่แก่กลุ่มคนรุ่นใหม่ หนังสือพิมพ์ดังกล่าวคือ หนังสือพิมพ์ประชาธิปไตยซึ่งทำการตีพิมพ์บทความของนายปรีดีหลายครั้งหลายคราวด้วยกัน อาจเป็นเพราะบรรณาธิการคือ ณรงค์

เกตุทัตเป็นหลานชายของสนม เกตุทัตภรรยาของไสว สุทธิพิทักษ์ หนึ่งในบทความของนายปรีดีที่ประชาธิปไตยตีพิมพ์เช่น **จงพิทักษ์เจตนารมณ์ประชาธิปไตยสมบูรณ์ของวีรชน 14 ตุลาคม** ตีพิมพ์ตั้งแต่วันที่ 23-30 พฤศจิกายน 2516 บทความนี้คณะกรรมการจัดงานสังสรรค์ชาวธรรมศาสตร์ในอังกฤษประจำปี 2516 ได้ขอให้นายปรีดีเขียนขึ้นเพื่อตีพิมพ์ในหนังสือที่ระลึกประจำปี การที่ประชาธิปไตยซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์แนวเสรีนิยมทำการเผยแพร่งานเขียนของนายปรีดีน่าจะมีส่วนให้นักศึกษาปัญญาชนรับรู้เรื่องราวของนายปรีดีมากขึ้น นอกจากนี้*ประชาธิปไตย*มักเสนอข่าวความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของนายปรีดีอีกด้วย เช่น ปลายปี 2516 ประชาธิปไตยลงข่าวว่า "อดีตนายกรัฐมนตรีปรีดี พนมยงค์ส่งจดหมายจากปารีสถึงนายกรัฐมนตรีสัญญา ธรรมศักดิ์ในฐานะราษฎรคนหนึ่งและในฐานะรัฐบุรุษอาวุโส ซึ่งได้รับการแต่งตั้งโดยพระบรมราชโองการ แสดงการคัดค้านและเสนอแนะรัฐธรรมนูญฉบับที่กำลังดำเนินอยู่" (*ประชาธิปไตย*, 17 ธันวาคม 2516) การลงข่าวของประชาธิปไตยทำให้คนทั่วไปได้รับรู้การเสนอความคิดของนายปรีดีเพราะรัฐบาลไม่ได้แถลงข่าวเรื่องนี้ ต่อมาในปี 2517 ประชาธิปไตยลงรายละเอียดการให้สัมภาษณ์ของนายปรีดีแก่ฟาร์อีสเทอร์น อีโคโนมิครีวิว มีข้อความตอนหนึ่งว่า "(นายปรีดี) ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งกับร่างรัฐธรรมนูญที่ผ่านวาระ 2 ของสภานิติบัญญัติแห่งชาติข้าพเจ้าเกรงเหลือเกินว่าโอกาสที่จะก่อตั้งระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริงขึ้นในประเทศไทยแทบจะไม่เกิดขึ้น และความตึงเครียดขัดแย้งก็อาจจะเกิดขึ้นจนระเบิดเป็นการใช้กำลังรุนแรงในที่สุด..." (*ประชาธิปไตย*, 28 สิงหาคม 2517)

ต่อมาปี 2519 *ประชาธิปไตย*ลงบทบรรณาธิการชี้ว่าการกล่าวหาว่านายปรีดีเป็นคอมมิวนิสต์เป็นกลทางการเมือง

> *คดีกบฏ ข้อหาคอมมิวนิสต์หลัง 2475 ...ข้อหาคอมมิวนิสต์นั้นค่อนข้างแปลกมีตั้งแต่ยังไม่ได้ตั้งพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยผู้ที่ตกเป็นผู้ต้องหาที่มีชื่อครั้งแรกคือ นายปรีดี พนมยงค์ซึ่งต่อมาก็ได้พิสูจน์ตนเองพ้นข้อหาทั้งปวง แต่มันก็สำแดงความศักดิ์สิทธิ์ในการทำลายคู่ต่อสู้ทางการเมืองที่มีความคิดก้าวหน้าต้องการจะเปลี่ยนแปลงสังคมให้เป็นธรรมขึ้น*
>
> (*ประชาธิปไตย*, 14 พฤษภาคม 2517)

สายสัมพันธ์ที่ดีระหว่างนายปรีดี กับหนังสือพิมพ์*ประชาธิปไตย* ประกอบกับจุดยืนของหนังสือพิมพ์ฉบับนี้เอง ที่ทำให้หนังสือพิมพ์*ประชาธิปไตย*เป็นสื่อความคิดและความเคลื่อนไหวของนายปรีดีได้อย่างทันเหตุการณ์ เช่น ในปี 2518 มีข่าวลือว่าผู้นำนักศึกษาเดินทางไปเข้าพบนายปรีดี *ประชาธิปไตย*ส่งผู้สื่อข่าวไปสัมภาษณ์นายปรีดีถึงทัศนะความสัมพันธ์และข้อตกลงระหว่างไทยจีน นายปรีดีได้พูดผ่านประชาธิปไตยว่า

> *กรณีมีหนังสือพิมพ์ เสนอข่าวว่าผู้นำการต่อสู้เรียกร้องในเมืองไทยหลายคนเช่น นายเสกสรรค์ ประเสริฐกุล, นายเทิดภูมิ ใจดี, นายเหวง โตจิราการ และ นางสาว*

จิระนันท์ พิตรปรีชาเดินทางไปฝรั่งเศสเพื่อรับแผนจากตนมาดำเนินการในไทยนั้นไม่เป็นความจริง และว่าตนเองไม่เคยรู้จักบุคคลดังกล่าวและไม่เคยติดต่อไม่ว่าวิธีการใด ๆ ดังนั้นบุคคลดังกล่าวจะมีแผนอะไรหรือไม่จึงไม่เกี่ยวกับตน

(*ประชาธิปไตย*, 22 กันยายน 2518)

การปฏิเสธข่าวลือดังกล่าวน่าจะมีความหมายสองประการ *ประการแรก* เป็นการช่วยป้องกันไม่ขบวนการนักศึกษาถูกโจมตีเพิ่มขึ้นเพราะในระยะเวลาดังกล่าวขบวนการนักศึกษากำลังประสบปัญหากับความแตกแยกและการวิพากษ์วิจารณ์จากภายนอก *ประการที่สอง* การปฏิเสธดังกล่าวเป็นการป้องกันไม่ให้พวกปฏิกิริยาฉวยโอกาสกล่าวหาว่าตนเองชักจูงขบวนการนักศึกษาไปในทิศทางสังคมนิยม

นอกจากนายปรีดีทำการเคลื่อนไหวติดต่อกับหนังสือพิมพ์*ประชาธิปไตย*แล้ว ยังเปิดโอกาสให้หนังสือพิมพ์ฉบับอื่นทำการสัมภาษณ์อีก เช่น เท่ห์ จงคดีกิจและคณะจาก*บางกอกโพสต์*และผู้แทนวารสารต่างประเทศอีกหลายฉบับ นายปรีดีมักจะให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับทัศนะของตนต่อปัญหาอินโดจีน ท่าทีของจีนและปัญหาในประเทศไทย น่าจะเป็นเพราะต้องการสื่อความคิดของตนผ่านสื่อมวลชนเพื่อให้ประชาคมโลกและสังคมไทยได้รับรู้ว่าตนมีทัศนะต่อเรื่องราวต่าง ๆ อย่างไรแน่ เนื่องจากในระหว่างที่พำนักอยู่ในประเทศจีนนายปรีดีไม่มีโอกาสแสดงความคิดโดยตรง

นายปรีดีเคยถูกพวกหนังสือพิมพ์ของค่ายตะวันตกหลายฉบับโจมตี ดังนั้น การย้ายมาพำนักที่ปารีสจึงเป็นโอกาสอันดีที่เขาจะได้แสดงทัศนะต่อการเมืองโลกและการเมืองไทยผ่านสื่อได้อย่างเปิดเผย

ความเคลื่อนไหวที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ นายปรีดีเขียนอัตชีวประวัติของตนเองขึ้น ในจดหมายถึงสุพจน์ ด่านตระกูลลงวันที่ 15 มกราคม 2516 นายปรีดีพูดถึงหนังสือเล่มนี้ว่า "หนังสือที่ผมแต่งเกี่ยวกับชีวิตและการไปเมืองจีนเป็นภาษาฝรั่งหลายภาษาจะพิมพ์ออกในไม่ช้านี้" หนังสือดังกล่าวพิมพ์ครั้งแรกเป็นภาษาฝรั่งเศสชื่อ **Ma vie mouvementée** ในปี 2515 ต่อมาหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์นำมาแปลเป็นภาษาอังกฤษและตีพิมพ์ในปีเดียวกัน ต่อมาในปี 2529 มีการแปลเป็นภาษาไทยชื่อ **ชีวิตผันผวนของข้าพเจ้าและ 21 ปีลี้ภัยในสาธารณรัฐราษฎรจีน** หนังสือเล่มนี้แสดงให้เห็นว่านายปรีดีมีความต้องการสะท้อนเรื่องราวของตนออกมาว่า ความผันผวนในชีวิตของเขาเองได้ทำให้มีการกล่าวขวัญถึงเขาในทางลบ นายปรีดีได้กล่าวถึงหนังสือพิมพ์ต่างประเทศหลายบางฉบับรวมทั้งปฏิบัติการของซีไอเอที่ใส่ร้ายว่าเขาเป็นคอมมิวนิสต์ ผลงานที่ตนเองทำและคิดว่าเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติคือ การเจรจากับต่างประเทศในเรื่องสนธิสัญญาไม่เสมอภาคทางการค้าทำให้เกิดการจัดระบบภาษีศุลกากรที่เป็นอิสระ การช่วยให้ประเทศไทยพ้นจากภาวะผู้แพ้สงครามโลกครั้งที่ 2 ด้วยการก่อ

ตั้งขบวนการเสรีไทยและทำการเจรจากับประเทศต่าง ๆ ให้ยอมรับว่าการประกาศสงครามของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามมิได้เป็นไปอย่างถูกต้องเพื่อให้ต่างประเทศยอมรับไทยในฐานะผู้ชนะสงครามและยอมรับไทยเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ ผลงานสำคัญอีกประการหนึ่งที่นายปรีดีกล่าวถึงคือ การก่อตั้งสมาคมสหชาติแห่งเอเชียอาคเนย์ขึ้นอันเป็นการรวมตัวของผู้นำรักชาติในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นายปรีดีกล่าวว่า "...นักล่าอาณานิคมรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ได้กล่าวหาข้าพเจ้าว่าเป็นผู้นำเหล่าขบถในการต่อต้านรัฐบาลอาณานิคมและเป็นศูนย์กลางของลัทธิคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคนี้" (ปรีดี พนมยงค์, 2529 : 90)

วิธีการเขียนของนายปรีดีคือ จะทำการโต้แย้งอย่างชัดเจนในกรณีที่มีผู้พูดหรือเขียนถึงตัวเขาในทางที่เขาเห็นว่าบิดเบือนไปจากความเป็นจริง โดยจะยกคำกล่าวขอขมาเป็นหลักฐานประกอบ ส่วนกรณีที่มีผู้อ้างว่าได้เข้าพบหรือสนทนากับนายปรีดีถ้าไม่เป็นความจริงและไม่มีหลักฐานอื่นมารองรับนายปรีดีจะเอาตัวเขาเป็นหลักฐานด้วยการใช้คำว่า "ขอยืนยันว่า" หรือ "สาบานว่า" เป็นต้น นอกจากนี้นายปรีดียังให้ความสำคัญกับการใช้หลักฐานราชการในการเขียนประวัติตัวเองอย่างมาก สิ่งที่สะท้อนว่าเขาให้ความสำคัญกับหลักฐานราชการ เช่น การกล่าวถึงชาวอเมริกันผู้หนึ่งที่มาสอนหนังสือในเมืองไทยและเขียนประวัติจิม ทอมสันโดยกล่าวพาดพิงถึงนายปรีดีสับสนกับจอมพล ป.พิบูลสงคราม นายปรีดีกล่าวว่า "เป็นที่น่าเสียดายสำหรับนักศึกษาไทยที่อาจารย์ผู้นี้ไม่เหมาะสมในการปฏิบัติหน้าที่อาจารย์เพราะว่าเขาเป็นผู้ให้คำแนะนำนักศึกษาในการเตรียมทำวิทยานิพนธ์ ซึ่งต้อง

ใช้การค้นคว้าวิจัยข้อเท็จจริงและข้อมูลที่ถูกต้อง รวมทั้งเอกสารทางกฎหมายที่เปิดเผยต่อสาธารณชนแต่อาจารย์ผู้นี้กลับพอใจแต่เพียงข่าวที่ได้ยินมา" (ปรีดี พนมยงค์, 2529 : 90)

ในงานเขียนชิ้นอื่น ๆ รวมทั้งในการแสดงปาฐกถานายปรีดีได้แสดงให้เห็นว่ามีความต้องการให้เรื่องของตนปรากฏในประวัติศาสตร์บางเรื่องเท่านั้นและเรื่องที่นายปรีดีให้ความสำคัญมีอย่างน้อยสามเรื่องคือ *เรื่องแรก* เกี่ยวกับคณะราษฎรซึ่งทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองจนทำให้สยามมีรัฐธรรมนูญฉบับแรก แต่ในระยะหลังเป็นที่ถกเถียงกันว่ารัชกาลที่ 7 ทรงมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้พระราชทานรัฐธรรมนูญเพราะทรงเตรียมการอยู่แล้วหรือรัชกาลที่ 7 ต้องทรงพระราชทานเพราะคณะราษฎรทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง นายปรีดีเขียนว่า

> *...คณะราษฎรก็ได้เปลี่ยนแปลงการปกครองไปสู่ระบอบประชาธิปไตยเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 โดยไม่มีการเสียเลือดเนื้อแต่อย่างใด คณะราษฎรได้ขอพระราชทานรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยและเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองในระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯทรงเห็นชอบตามคำร้องขอของคณะราษฎร*
>
> (ปรีดี พนมยงค์, 2529 : 123)

การเขียนของนายปรีดีสะท้อนถึงการประนีประนอมระหว่างรัชกาลที่ 7 กับคณะราษฎร แต่ก็ชี้ว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองและการมีรัฐธรรมนูญเกิดขึ้นได้เพราะคณะราษฎรทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

เรื่องที่สอง นายปรีดีเห็นว่าการที่คณะราษฎรทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นการปฏิวัติเพื่อนำสังคมไปสู่ความก้าวหน้า แต่ในระยะหลังโดยเฉพาะเมื่อจอมพลสฤษดิ์ทำการรัฐประหารและเรียกการกระทำของตนว่าการปฏิวัติพร้อมทั้งขนานนามคณะของตนว่าคณะปฏิวัติ แต่เนื้อแท้ของการปกครองในยุคดังกล่าวเป็นแบบเผด็จการ ทำให้นายปรีดีต้องอธิบายนิยามของคำว่าปฏิวัติและรัฐประหาร เพื่อปกป้องการกระทำของคณะราษฎร นายปรีดีหลีกเลี่ยงการใช้คำว่าปฏิวัติแต่ได้ใช้คำศัพท์ว่าอภิวัฒน์เพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงการปกครองของคณะราษฎร ดังในบทความ**ความเป็นมาของศัพท์ไทยปฏิวัติ รัฐประหาร วิวัฒน์** อภิวัฒน์ที่เขียนขึ้นเพื่อตีพิมพ์ในหนังสือที่ระลึกของชาวธรรมศาสตร์ในอังกฤษปี 2518 นายปรีดีได้อธิบายว่าเขาแปลคำว่า revolution อภิวัฒน์แทนที่จะใช้คำว่าปฏิวัติ และอธิบายว่าวิถีอภิวัฒน์นั้นหมายถึง

> *การเปลี่ยนแปลงที่สภาวะใหม่ของสังคม ได้ประสานกันเข้าเปลี่ยนระบบเก่าที่ล้าหลังกว่าความพัฒนาในสภาพความเป็นอยู่ทางชีวปัจจัยของสังคมอันเป็นการเปลี่ยนทางคุณภาพโดยการกระทำฉับพลัน หรือการกระทำชุดเดียว... เช่น การเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 ต้อง*

เป็นไปเช่นนั้นเพราะกายาพยพของสังคมเปลี่ยนแปลงล่าช้าเกินสมควร

(ปรีดี พนมยงค์, 2526 : 39)

เรื่องที่สาม เกี่ยวกับกรณีสวรรคต ปาฐกถาในการชุมนุมนักเรียนไทยที่อังกฤษนายปรีดีพูดถึงเรื่องหนึ่งซึ่งน่าจะหมายถึงกรณีสวรรคตที่ทำให้เขาถูกตราว่าเป็นผู้ลอบปลงพระชนม์ นายปรีดีกล่าวว่า

...และอาจมีบางเรื่องที่ผมรู้ แต่เผอิญเข้าลักษณะของคำพังเพยโบราณว่า เป็นเรื่องพูดไม่ออกบอกไม่ได้ ผมก็ต้องขอผลัดไปในโอกาสที่สถานการณ์อำนวยให้พูดออกมาได้ ถ้าโอกาสนั้นยังไม่เกิดขึ้นในอายุขัยของผม แต่ประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติมิได้หยุดชะงักลงภายในอายุขัยของคนใดหรือเหล่าชนใด คือประวัติศาสตร์จะต้องดำเนินต่อไปในอนาคตโดยไม่มีสิ้นสุด ดังนั้นผมขอฝากไว้แก่ท่านและชนรุ่นหลังที่ต้องการสัจจะช่วยตอบให้ด้วย

(ปราโมทย์ พึ่งสุนทร, 2516 : 1-2)

ความเคลื่อนไหว ของกลุ่มผู้สร้างภาพลักษณ์ด้านบวก

นับตั้งแต่ปี 2513 ชีวประวัติและแนวคิดของนายปรีดี พนมยงค์ ได้รับการเผยแพร่แก่สาธารณชน ผู้ที่มีบทบาทสำคัญคือ ปราโมทย์ พึ่งสุนทรและสุพจน์ ด่านตระกูล ทั้งสองมีกิจกรรมทางการเขียนและการพิมพ์ที่ทำให้เรื่องราวของนายปรีดีที่ปรากฏออกมาสู่สาธารณะมีแง่มุมแตกต่างไปจากการเผยแพร่ของรัฐบาลเผด็จการและ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม* ปราโมทย์ พึ่งสุนทรเป็นผู้รวบรวมจัดพิมพ์ปาฐกถาของนายปรีดีที่แสดงแก่นักเรียนไทยในต่างประเทศตามวาระต่าง ๆ ส่วนสุพจน์เขียนประวัติของนายปรีดีออกเผยแพร่และยังพิมพ์ปาฐกถาและข้อเขียนของนายปรีดี รวมทั้งพิมพ์หลักฐานต่าง ๆ เพื่อโต้แย้งคำกล่าวหาที่นายปรีดีได้รับ การที่บุคคลทั้งสองมีโอกาสกระทำการดังกล่าวเนื่องจาก *ประการแรก* นายปรีดีย้ายไปพำนักที่ปารีสซึ่งเป็นการยุติการโจมตีว่านายปรีดีร่วมมือกับประเทศจีนแผ่นดินใหญ่ *ประการที่สอง* เนื่องจากสถานการณ์ทางการเมืองในปลายยุครัฐบาลจอมพลถนอม รัฐบาลรักษาอำนาจทางการเมืองด้วยการผ่อนคลายและให้เสรีภาพในด้านทางการเมืองมากขึ้นกว่าในช่วงก่อน ๆ *ประการที่สาม* เกิดกลุ่มผู้อ่านกลุ่มใหม่ที่มีศักยภาพในทางการเมืองคือ กลุ่มนักเรียน นิสิต นักศึกษา ปัญญาชน

ปราโมทย์ พึ่งสุนทร

ปราโมทย์ พึ่งสุนทรเกิดเมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม 2448 เป็นบุตรของนายคร้ามและนางสั้น พึ่งสุนทร สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย แล้วเข้าศึกษาต่อที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม ในช่วงที่นักเรียนกฎหมายได้สมัครเป็นสมาชิกคณะราษฎร ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่สองและสมาชิกพฤฒิสภา เมื่อนายปรีดีดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังได้รับการแต่งตั้งเป็นเลขานุการรัฐมนตรี ต่อมาได้เข้าร่วมขบวนการเสรีไทยและย้ายไปทำงานที่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างนายปรีดีและปราโมทย์เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เขาเป็นผู้จัดพิมพ์ปาฐกถาและงานเขียนของนายปรีดี เช่น ตีพิมพ์ **ปาฐกถาของนายปรีดี พนมยงค์ในการชุมนุมสนทนาที่สามัคคีสมาคม ปัญหายุคสงครามปรมาณูนิวเคลียร์** แม้ว่าบทบาทของปราโมทย์ในด้านนี้จะไม่มากนักแต่ความเคลื่อนไหวดังกล่าวเป็นทำให้ความคิดเห็นของนายปรีดีปรากฏแก่สาธารณชนอีกครั้งหลังจากที่หายไปเป็นเวลานาน

สุพจน์ ด่านตระกูล

ส่วนสุพจน์ ด่านตระกูลตามประวัติที่เขียนเองมีอยู่ว่า "...เกือกเถาเหล่าพันธุ์มาจากตระกูลชาวนาและพ่อค้าย่อยในชนบทแห่งอำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช การศึกษาอ่านออกเขียนได้ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เข้าร่วมขบวนการเสรี

ไทยสายจังหวัดชุมพร หลังสงครามเข้าทำงานหนังสือพิมพ์...ถูกจับกุมและถูกฟ้องร้องในคดีขบวนการกู้ชาติเมื่อ10 พฤศจิกายน 2495 ศาลพิพาษาจำคุก 13 ปี 4 เดือน ได้รับนิรโทษกรรมในคราวฉลองกึ่งพุทธศตวรรษ 2500 ถูกจับและฟ้องร้องครั้งที่ 2 ในคดีกบฏภายในราชอาณาจักรและมีการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์เมื่อปี 2501 ศาลพิพากษาลงโทษจำคุก 3 ปี..." (สุพจน์ ด่านตระกูล, คำตอบสัมภาษณ์ : 22 ธันวาคม 2536 ,1)

สาเหตุที่สุพจน์ให้ความสนใจเขียนประวัติ และเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับนายปรีดี และทำการเขียนแก้ต่างให้กับนายปรีดีเพราะเคยเข้าร่วมขบวนการเสรีไทยและมีความศรัทธาในตัวนายปรีดี

> *จนเมื่อผมโตพอสมควร ได้ศึกษาเรียนรู้อะไร ๆ มากขึ้น ได้ซาบซึ้งในคุณูปการของอาจารย์ปรีดีฯ นับแต่เป็นมันสมองของคณะราษฎรในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 และอื่น ๆ อีกมากมาย จนกระทั่งท่านมาถูกใส่ร้ายป้ายสีถูกรังแกต่าง ๆ นานา มโนธรรมเรียกร้องให้ผมลุกขึ้นมาปกป้องคนดี เท่าที่ศักยภาพน้อย ๆ ของผมจะกระทำได้*
>
> (สุพจน์ ด่านตระกูล, คำตอบสัมภาษณ์ : 1)

นอกจากนี้การที่สุพจน์เคยถูกจับกุมในข้อหากบฏกู้ชาติเมื่อปี 2495 พร้อมกับปาล พนมยงค์ บุตรชายนายปรีดีน่าจะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เขาได้ติดต่อกับนายปรีดีผ่านปาลซึ่งทำให้เขาได้รับแรงบันดาลใจเพิ่มขึ้น กล่าวคือ

เมื่อสุพจน์เขียนหนังสือเรื่อง**ขบวนการกู้ชาติ**พร้อมกับส่งไปให้นายปรีดีอ่าน ปาล พนมยงค์เป็นผู้นำความจากนายปรีดีมาถึงสุพจน์ว่านายปรีดีได้อ่าน **ขบวนการกู้ชาติ**แล้ว "และขอชมเชย...และท่านถือว่าผมใกล้ชิดกับท่านในทางความคิด ถึงแม้จะไม่เคยพบกันก็ตาม..." (สุพจน์ ด่านตระกูล, 2526 : 17)

ในหนังสือ**ชีวิตและงานของดร.ปรีดี พนมยงค์** สุพจน์เสนอประเด็นสำคัญ ๆ หลายประการเกี่ยวกับนายปรีดีและประวัติศาสตร์ประชาธิปไตยไทย *ประการที่หนึ่ง* ประเด็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงการปกครองและความเป็นประชาธิปไตยสมบูรณ์ สุพจน์กล่าวว่า "...ไม่ใช่ด้วยเหตุผลของการขัดแย้งส่วนตัวระหว่างท่านปรีดี พนมยงค์กับพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ กฤดากร..." (สุพจน์ ด่านตระกูล, 2514 : 43) เหตุผลที่สุพจน์แก้ต่างในเรื่องนี้เพราะในปี 2512 มีบทความของสด กูรมะโรหิตกล่าวว่ามูลเหตุของการเปลี่ยนแปลงการปกครองเกิดจากความบาดหมางส่วนตัว สุพจน์โต้ประเด็นที่ว่ารัฐธรรมนูญฉบับแรกที่นายปรีดีร่างขึ้นไม่ได้ทำให้การเปลี่ยนแปลงการปกครองนำประชาธิปไตยมาสู่เมืองไทยอย่างแท้จริงว่า "...รัฐธรรมนูญฉบับนี้ถึงแม้จะไม่เป็นประชาธิปไตยร้อยเปอร์เซ็นต์ก็จริงอยู่ แต่ก็เป็นรัฐธรรมนูญที่สร้างเงื่อนไขและเงื่อนเวลาไว้ เพื่อการคลายไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยสมบูณณ์ภายใต้เงื่อนไขและเงื่อนเวลาที่กำหนดไว้อย่างแน่ชัด..." (สุพจน์ ด่านตระกูล, 2514 : 43) สาเหตุที่การปกครองไทยไม่สามารถคลี่คลายไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยสมบูรณ์คือ

แต่ทว่า เหตุการณ์ทางด้านภาววิสัยได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมาย โดยเฉพาะการขัดขวางเค้าโครงการเศรษฐกิจของท่านปรีดีที่เป็นเค้าโครงการที่เป็นพื้นฐานสำคัญของระบอบประชาธิปไตยไม่ให้นำมาปฏิบัติ และสงครามโลกครั้งที่สองซึ่งทำให้ภาวะทางการเมืองของไทยต้องเปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้รัฐธรรมนูญฉบับนี้ต้องมีอันเปลี่ยนแปลงไปด้วย...

(สุพจน์ ด่านตระกูล, 2514 : 43)

ประการที่สอง เรื่องขบวนการเสรีไทยซึ่งภายหลังการรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน 2490 ถูกกล่าวหาว่าเป็นองค์กรติดอาวุธนั้น สุพจน์เขียนว่าการก่อตั้งขบวนการเสรีไทยของนายปรีดีมีจุดมุ่งหมายเพื่อกอบกู้เอกราช และเมื่อเสร็จสิ้นภารกิจขบวนการเสรีไทยก็สลายตัวลง *ประการที่สาม* เกี่ยวกับกรณีสวรรคต สุพจน์เสนอว่า

...ฝ่ายขวาซึ่งเข้าร่วมมือกับญี่ปุ่นนั้น พอใจที่จะกระทำการอย่างเต็มที่ทุกสถานให้นายปรีดีต้องเสียหาย การสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เปิดช่องแก่พวกเขา เขาเหล่านั้นถึงแก่จ้างคนแพร่ข่าวลือว่านายปรีดีเป็นผู้ปลงพระชนม์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีเรื่องแปลก ๆ ที่ปล่อยออกมาด้วยว่า นายปรีดีเป็นนักนิยมมหาชนรัฐ ซึ่งมีเจตนากำจัดพระราชวงศ์และประกาศตนเป็นผู้เผด็จการ

ครั้งหนึ่งตำรวจถึงแก่เคยอ้างว่า ได้พบร่างคำประกาศสถาปนามหาชนรัฐอยู่ในตู้นิรภัยของภรรยานายปรีดี แต่เอกสารฉบับนั้นไม่เคยได้เปิดเผยให้ปรากฏ ทั้งไม่มีใครเชื่อว่ามีอยู่จริง

(สุพจน์ ด่านตระกูล, 2514: 43)

ประการที่สี่ สุพจน์เสนอว่านายปรีดีเป็นผู้จงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ เช่น เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯสละราชสมบัติได้มีการประชุมสภาฯ เพื่อพิจารณาว่าจะอัญเชิญเชื้อพระองค์องค์ใดขึ้นครองราชย์ ความเห็นในที่ประชุมแบ่งเป็นสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งซึ่งประกอบด้วยทหารเป็นส่วนใหญ่ให้การสนับสนุนเชื้อสายของกรมพระนครสวรรค์ฯ และกรมหลวงลพบุรีราเมศร์ ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งมีนายปรีดีและพระยาพหลพลพยุหเสนาให้การสนับสนุนเชื้อสายกรมหลวงสงขลานครินทร์ด้วยการเสนอให้อัญเชิญพระองค์เจ้าอานันทมหิดลขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์องค์ใหม่

สุพจน์เขียนเรื่องราวของนายปรีดีโดยใช้เอกสารกฎหมาย ราชกิจานุเบกษา เอกสารราชการอื่น ๆ รวมทั้งมีการนำเอกสารส่วนตัวที่มีผู้เขียนถึงนายปรีดีมาอ้างอิงด้วย และมีการนำคำฟ้องและคำพิพากษาศาลในคดีระหว่างนายปรีดีกับบุคคลต่างๆมาอ้างอิงความบริสุทธิ์ของนายปรีดี หนังสือเรื่อง**ชีวิตและงานของดร.ปรีดี พนมยงค์**ได้รับความนิยมจากผู้อ่านมากเพราะพิมพ์ถึงสองครั้งในปีเดียวกันโดยครั้งแรกพิมพ์ 3,000 เล่มส่วนจำนวนพิมพ์ครั้งที่สองเพิ่มขึ้นเป็น 10,000 เล่ม ผู้ซื้อส่วนใหญ่เป็นข้าราชการ

สุพจน์กล่าวว่าเหตุที่ทราบประเภทผู้ซื้อเพราะ"ผมใช้คนเดินตลาดขายถึงตัวที่วางตลาดนั้นเฉพาะในกรุงเทพฯและเป็นส่วนน้อย" (สุพจน์ ด่านตระกูล,คำตอบสัมภาษณ์, 4) การเน้นตลาดต่างจังหวัดเพราะกลัวว่าหนังสือจะถูกสั่งเก็บ ซึ่งเป็นเหตุผลเดียวกับที่ไม่ได้จัดพิมพ์ในปี 2511 เพราะ "...รัฐบาลถนอมประภาสขณะนั้นอยู่ในระบอบเผด็จการเบ็ดเสร็จ...ผมจึงไม่กล้าเสี่ยงพิมพ์ออกไประยะนั้นเพราะกลัวจะถูกสั่งเก็บหนังสือและห้ามจำหน่ายจ่ายแจก" (สุพจน์ ด่านตระกูล, คำตอบสัมภาษณ์, 22 ธันวาคม 2536 : 4) สุพจน์เข้าใจว่าข้าราชการที่ซื้อส่วนใหญ่เป็นอดีตนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ความพยายามของสุพจน์ ในการเผยแพร่เรื่องราวของนายปรีดีเพื่อให้นิสิตนักศึกษาและประชาชนได้รับรู้เริ่มประสบความสำเร็จตั้งแต่ปี 2515 สุพจน์ได้ตีพิมพ์หนังสือเล่มบาง ๆ ออกมาหลายเล่ม เช่น **ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับรัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ เมื่อรัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ลี้ภัยรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน 2490 จากกรุงเทพถึงปักกิ่ง ท่านปรีดีกับราชบัลลังก์ การต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมของรัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ ประวัติรัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ตอนเผชิญวิกฤติทางการเมือง ประวัติรัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ตอนจากปารีสถึงกรุงเทพฯ ท่านปรีดีกับข้อหาคอมมิวนิสต์ คุยกับท่านปรีดี**

หนังสือทั้งหมดนี้จำหน่ายในราคาละเล่มละ 3 บาท หนังสือแต่ละเล่มมีสถิติจำหน่ายสูงถึง 20,000 เล่ม (สุพจน์ ด่านตระกูล, *คำตอบสัมภาษณ์*, 4) จากยอดจำหน่ายแสดงให้เห็นว่า เรื่องราวแง่มุมด้านบวก

ของนายปรีดีได้รับการเผยแพร่ไปสู่นักศึกษา ปัญญาชนซึ่งสาเหตุหนึ่งมาจากสุพจน์มีกลยุทธที่ดีในการเผยแพร่คือ พิมพ์หนังสือเป็นเล่มบางๆ สามารถจำหน่ายได้ในราคาถูกทำให้นักศึกษาทั่วไปทั้งที่มีความสนใจและไม่สนใจเรื่องของนายปรีดีสามารถซื้อได้

งานเขียนของสุพจน์ทำให้เกิดปฏิกิริยาจากผู้อ่านคือ รัตนะ ดวงแก้ววิจารณ์**ชีวิตและงานของดร.ปรีดี พนมยงค์**ใน*สังคมศาสตร์ปริทัศน์* คำตอบโต้ของสุพจน์ได้รับการตีพิมพ์คู่กับบทความของรัตนะ ดวงแก้วในวารสารดังกล่าวภายใต้ชื่อบทความว่า **โต้วิจารณ์ชีวิตและงานของปรีดี พนมยงค์** ซึ่งสุพจน์ได้ชี้แจงประเด็นสำคัญ 3 ประเด็นคือ ประเด็นแรกเรื่องการยกย่องเชิดชูนายปรีดี สุพจน์กล่าวว่า "...ผมยอมรับว่าข้อเขียนของผมเป็นการเชิดชูยกย่องท่านปรีดีจริง ๆ ...แต่หากผมเขียนเชิดชูยกย่องจากความเป็นจริงที่ปรากฏและมีหลักฐานแน่ชัด" (*สังคมศาสตร์ปริทัศน์*, ปีที่ 10 ฉบับที่ 8 สิงหาคม 2515 : 10) ประเด็นที่สองสุพจน์ย้ำว่า " ณ ที่นี้ผมขอยืนยันอย่างแข็งขันว่าเรื่องระหว่างในหลวงรัชกาลที่ 7 กับท่านปรีดีและคณะราษฎร...เป็นความจริงทุกประการ และความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่ายในการร่างรัฐธรรมนูญครั้งนั้นเป็นไปด้วยความราบรื่นจริง ๆ" (*สังคมศาสตร์ปริทัศน์*, ปีที่ 10 ฉบับที่ 8 สิงหาคม 2515 : 104) *ประเด็นที่สาม* ตามที่ผู้วิจารณ์กล่าวว่าสุพจน์เขียนคลุมเครือในบางเรื่อง สุพจน์กล่าวว่า "กรณีต่างๆ ดังกล่าวนี้เป็นการชี้ชัดและชัดแจ้งอยู่ในตัวของมันเองแล้วว่าอะไรเป็นอะไร ผมยังไม่เห็นก็คือ การไม่อ้างที่มาของกรณีนั้น ๆ ให้ปรากฏ ต่อมาก็ได้อ้างที่มาไว้มากแห่งเหมือนกันก็ผมไม่ได้ทำวิทยานิพนธ์หรือปริญญานิพนธ์

นี่จึงไม่มีฟุตโน๊ตเอาไว้" (*สังคมศาสตร์ปริทัศน์*, ปีที่ 10 ฉบับที่ 8 สิงหาคม 2515 : 105)

แม้ว่าสุพจน์มีโอกาสเผยแพร่เรื่องราวของนายปรีดี แต่เขาได้รับการเพ่งเล็งจากตำรวจในช่วงต้นปี 2516 คือ เมื่อเขาตีพิมพ์หนังสือ**จากกรุงเทพฯ ถึงปักกิ่ง**พร้อมกับโฆษณาว่าหนังสือเล่มต่อไปที่จะจัดพิมพ์คือ **ท่านปรีดีกับราชบัลลังก์**ได้มีจดหมายจากสันติบาลเชิญตัวไปพบ (เอกสารกองตำรวจสันติบาลที่มท.0501/8 วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2516 "เรียนคุณสุพจน์ ด่านตระกูล เรื่องขอเชิญตัวไปพบ") แต่ต่อมาสุพจน์ได้จัดพิมพ์หนังสือดังกล่าวขึ้น จนเมื่อเกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 สุพจน์ซึ่งในเวลานั้นเป็นที่รู้จักในฐานะผู้มีบทบาทเผยแพร่เรื่องราวของนายปรีดีได้ถูกฝ่ายทหารและฝ่ายอนุรักษ์นิยมเพ่งเล็ง สำนักพิมพ์สันติธรรมของเขาซึ่งตั้งอยู่ในละแวกท่าพระจันทร์ถูกรื้อค้น จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตัวเขาเองต้องหลบซ่อนอยู่ประมาณ 1 ปีเพราะในเวลานั้นมีคนสะกดรอยตามอยู่ตลอดเวลา (สัมภาษณ์สุพจน์ ด่านตระกูล, 22 ธันวาคม 2536)

ปัญญาชนไทยกับภาพลักษณ์ปรีดี พนมยงค์

นิสิตนักศึกษาปัญญาชน ซึ่งเป็นกลุ่มพลังการเมืองกลุ่มใหม่เป็นตัวแปรสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดความคลี่คลายของตำนานปิศาจทางการเมือง เส้นทางการเติบโตทางภูมิปัญญาของขบวนการนิสิตนักศึกษาปัญญาชนทำให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับนายปรีดีที่แตกต่างไป การโฆษณาของรัฐบาลทหารและ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม* ทว่าการรับรู้เรื่องราวของนายปรีดี พนมยงค์ที่เกิดขึ้นในขบวนการนักศึกษาปัญญาชนเป็นสิ่งที่ไม่ใช่การพัฒนาในรูปแบบที่เป็นเส้นตรง

ปัญญาชนไทยกับภาพลักษณ์ปรีดี พนมยงค์พ.ศ. 2500-2515

สมัยรัฐบาลเผด็จการทหาร สภาพการเมืองเป็นลักษณะปิดมีการลิดรอนเสรีภาพทางความคิดและการเขียน สภาพการเมืองดังกล่าวทำให้นายปรีดีกลายเป็นบุคคลต้องห้ามไม่มีใครอยากเกี่ยวข้องหรือกล่าวถึงเพราะอาจถูกเพ่งเล็งจากรัฐบาลว่าเป็นคอมมิวนิสต์ แม้แต่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็ละเลยที่จะกล่าวถึงนายปรีดีในฐานะผู้ประศาสน์การ ในหนังสือพิมพ์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ในงานทรงมนตรี ณ หอประชุมใหญ่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ.2506

มหาวิทยาลัยแทบจะไม่ปรากฏเรื่องราวของนายปรีดีเลย ความสนใจของนักศึกษาที่ปรากฏในหนังสือมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่เป็นเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ในมหาวิทยาลัย ความปลื้มปิติที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระราชินี รวมทั้งพระโอรสธิดาเสด็จเยือนมหาวิทยาลัยทั้งเป็นทางการและเป็นการส่วนพระองค์เพื่อทรงดนตรีหรือประกอบพระราชกรณียกิจอื่น ๆ นอกจากนี้เรื่องของคนเรียนเก่งและคนสวยเป็นเรื่องที่ได้รับความสนใจมาก มีการลงสัมภาษณ์ทรรศนะของผู้สอบได้คะแนนยอดเยี่ยม ลงประวัติและภาพของผู้อัญเชิญธรรมจักรและดรัมเมเยอร์ ในงานฟุตบอลประเพณีระหว่างมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยไม่มีการนำเสนอหรือวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาระบบการศึกษาและความเป็นไปทางสังคมการเมือง

การแข่งขันกีฬาภายใน
กิจกรรมหลักในยุคสายลมแสงแดด

ปรางทิพย์ ทองเจือ ดรัมเมเยอร์ในงานกรีฑามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปี 2503

การแข่งขันกีฬาภายในมหาวิทยาลัย ปี 2507

จากข้อเขียนของนักศึกษาธรรมศาสตร์ระหว่างปี 2507 ถึง 2512 แสดงว่านักศึกษาส่วนใหญ่แทบจะไม่รู้จักนายปรีดี พนมยงค์ เช่น ในหนังสือ**มหาวิทยาลัยฉบับครบรอบวันสถาปนามหาวิทยาลัยปี 2509** มีบทความชื่อ **เรื่องราวของม.ธ.**โดยไม่มีการกล่าวถึงนายปรีดีเลย สิ่งที่น่าสนใจคือ การเขียนประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในยุคนี้ไม่ได้มองธรรมศาสตร์ในฐานะมหาวิทยาลัยที่กำเนิดมาจากระบอบประชาธิปไตย และไม่มองว่าการเปลี่ยนแปลงของธรรมศาสตร์คือภาพสะท้อนอันหนึ่งของความเปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมือง

ปี 2512 หนังสือ**มหาวิทยาลัยฉบับพิเศษวันสถาปนามหาวิทยาลัย**ตีพิมพ์บทความ**เรื่องของธรรมศาสตร์** มีการเอ่ยถึงนายปรีดีว่าเป็นผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยแต่เป็นลักษณะบอกกล่าวให้ทราบมากกว่าจะให้ความสำคัญเป็นพิเศษคือ ไม่ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับบทบาทของนายปรีดีในการก่อตั้งมหาวิทยาลัย ภาพประกอบในบทความมีรูปของอธิการบดีและคณะผู้บริหารแต่ปราศจากการตีพิมพ์รูปนายปรีดี ในฐานะผู้ประศาสน์การ การเอ่ยถึงนายปรีดีในลักษณะดังกล่าวอาจเป็นเพราะคณะผู้จัดทำมีความหวาดกลัวอำนาจรัฐหรืออย่างน้อยก็ไม่อยากให้ความสำคัญกับบุคคลต้องห้ามว่ามีความหมายต่อมหาวิทยาลัย สรุปได้ว่านักศึกษาปัญญาชนยังไม่ได้รับรู้หรืออาจจะยังไม่ได้ให้ความสนใจแก่นายปรีดีในระยะเวลาดังกล่าว

ในระยะต่อมา มีปัจจัยที่ผลักดันในเรื่องราวของนายปรีดีเข้ามาอยู่ในการรับรู้ของนักศึกษาปัญญาชนมากขึ้นคือ *ประการแรก* ปัญญาชนที่มี

สุลักษณ์ ศิวรักษ์

แนวคิดเสรีนิยมกษัตริย์นิยมแสดงทัศนะต่อนายปรีดีในเชิงลบ ที่สำคัญคือกรณีของสุลักษณ์ ศิวรักษ์ ปัญญาชนผู้มาจากครอบครัวคนชั้นกลาง ได้รับการศึกษาชั้นประถมและมัธยมจากโรงเรียนอัสสัมชัญแล้วไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษจนจบการศึกษาชั้นปริญญาตรีสาขาประวัติศาสตร์และปรัชญาจากมหาวิทยาลัยเซนต์เดวิดคอลเลจ ที่เวลส์ในปี 2500 แล้วไปศึกษาต่อทางด้านกฎหมายที่มหาวิทยาลัยมิดเดิลเทมเปิล ได้เป็นเนติบัณฑิตในปี 2503

สุลักษณ์เริ่มงานเป็นนักแปลและโฆษกประจำสถานีวิทยุบีบีซี ภาคภาษาไทยที่อังกฤษ เดินทางกลับประเทศไทยปี 2505 และต่อมาเป็นบรรณาธิการ*สังคมศาสตร์ปริทัศน์* สุลักษณ์ได้รับหนังสือเรื่อง**The Devil's Discus** (An Inquiry to the Death of King Ananda of Siam) เขียนโดยนาย Rayne Kruger จากสำนักพิมพ์ Cassel แห่งลอนดอน เพื่อขอให้ทำการวิจารณ์ การเขียนบทความวิจารณ์หนังสือเล่มนี้สุลักษณ์แสดงปฏิกิริยาปฏิเสธนายปรีดีว่า

> *ข้าพเจ้าถือตัวว่าเป็นบุคคลในกลุ่มนี้ (ปัญญาชน) และก็ยอมรับว่าต้องการเสรีภาพและความยุติธรรมทางสังคม แต่หาต้องการนายปรีดีไม่ ในกรณีข้าพเจ้ากล่าวได้ว่า ข้าพเจ้าพูดแทนคนรุ่นข้าพเจ้าเกือบทั้งหมด*
>
> (สุลักษณ์ ศิวรักษ์, 2540 : 66)

บทวิจารณ์ของสุลักษณ์ สะท้อนถึงพลังตำนานปิศาจทางการเมืองที่มีพลังต่อการรับรู้ของบุคคลที่มีพื้นฐานครอบครัวแบบกษัตริย์นิยม แต่อย่างไรก็ตามบทความดังกล่าวมีส่วนทำให้เรื่องราวนายปรีดีกลับเข้ามาอยู่ในความสนใจของปัญญาชนทั่วไปดังที่สุลักษณ์เองกล่าวถึงบทความชิ้นนี้ว่ามีส่วนทำให้*สังคมศาสตร์ปริทัศน์*เป็นที่รู้จักในหมู่ปัญญาชนว่า "บทวิจารณ์ชิ้นนี้ ข้าพเจ้าทำให้สังคมศาสตร์ปริทัศน์โด่งดังไปกว่าเดิมดุจเป็นพลุแตกใคร ๆ ก็ต้องอ่านนิตยสารฉบับนี้กันทั้งนั้น (สุลักษณ์ ศิวรักษ์, 2540 : 66) เหตุที่เป็นดังนี้เพราะเรื่องราวของนายปรีดีมีลักษณะที่ไม่มีใครอยากพูดโดยตรงแต่ยิ่งเพิ่มให้เกิดความอยากรู้อยากเห็นเกิดขึ้น และการแสดงทัศนะของสุลักษณ์ถือเป็นครั้งแรกที่ปัญญาชนรุ่นใหม่ได้แสดงความคิดต่อนายปรีดีอย่างเปิดเผย

ประการที่สอง การที่นายปรีดี พนมยงค์ย้ายไปพำนักที่ปารีสได้ทำให้ข้อกล่าวหาว่าเขาเป็นคอมมิวนิสต์ผ่อนคลายลง ประกอบกับนโยบายผ่อนคลายทางการเมืองของรัฐบาลทำให้ปัญญาชนแสดงความคิดใหม่ ๆ เกี่ยวกับนายปรีดีที่สำคัญคือ งานเขียนของปรีชา อารยะในปี 2513 **เรื่องเค้าโครงเศรษฐกิจของนายปรีดี พนมยงค์**ตีพิมพ์ใน*สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 มิถุนายน 2513

วรพุทธิ์ ชัยนาม

ปรีชา อารยะเป็นนามปากกาของวรพุทธิ์ ชัยนาม จบการศึกษานิติศาสตร์ เป็นเนติบัณฑิตอังกฤษปี 2507 และได้รับปริญญา M.A และ M.A.L.D.จาก Fletecher School of Law Diplomacy

มหาวิทยาลัย Tuffs เริ่มรับราชการในกระทรวงการต่างประเทศเมื่อปี 2510 มีความสนใจในการเขียนและพิมพ์หนังสือโดยเป็นหนึ่งในผู้ร่วมก่อตั้งนิตยสารจตุรัสซึ่งถูกสั่งปิดก่อน 14 ตุลาคม 2516

วรพุทธิ์กล่าวถึงปัญหาสังคมการเมืองในขณะนั้นว่าเกิดจากระบบเศรษฐกิจ พร้อมกับแนะนำว่าหนังสือของเดือน บุนนาคที่กล่าวถึงนายปรีดีและเค้าโครงเศรษฐกิจเป็นหนังสือที่น่าอ่านเพราะ "ในนั้นจะปรากฏหลักฐานสำคัญบางประการที่ได้แสดงให้เห็นว่าเคยมีคนพยายามที่จะเสนอความคิดเห็นใหม่ ๆ มาปรับปรุงบ้านเมืองเพื่อที่จะให้ระบอบประชาธิปไตยงอกงามโดยอาศัยความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นสำคัญ" (วรพุทธิ์ ชัยนาม, 2524 : 207) ความเห็นของวรพุทธิ์ต่อเค้าโครงเศรษฐกิจของนายปรีดีมีว่า

> *นายปรีดีได้เสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจมาก็ด้วยประสงค์จะให้มีการพิจารณากันในหลักวิชา อะไรดีก็รับไว้อะไรที่มีเหตุผลควรปฏิเสธก็เลิกไปได้ แต่ก็ปรากฏว่าแทนที่จะได้รับการต้อนรับในฐานะเป็นข้อเสนอหลักการกลับถูกโต้แย้งคัดค้านอย่างรุนแรงที่สุดจากเหล่าอภิสิทธิ์ชน*
>
> (วรพุทธิ์ ชัยนาม, 2524 : 207)

ส่วนข้อกล่าวหาว่า นายปรีดีต้องการให้ประเทศมีการปกครองระบอบสาธารณรัฐนั้น วรพุทธิ์กล่าวว่า "ข้อโต้แย้งที่นายปรีดีประสงค์ที่จะ

ให้ประเทศไทยเป็นดังรุสเซียยุคบอลเช็ควิคนั้นเป็นความคิดที่น่าประหลาด...ในเมืองไทยเราไม่เห็นปรากฏว่ามีการโค่นราชบัลลังก์ องค์พระมหากษัตริย์และพระบรมราชวงศ์ก็ยังคงอยู่เป็นหลักคู่บ้านคู่เมืองตราบจนทุกวันนี้" (วรพุทธิ์ ชัยนาม, 2524 : 207)

การที่วรพุทธิ์ให้ความสนใจ และเขียนบทความถึงเค้าโครงเศรษฐกิจของนายปรีดีในเชิงบวก เพราะ*ประการแรก* วรพุทธิ์มีความสนใจแนวคิดสังคมนิยมดังที่ปัญญาชนร่วมสมัยกล่าวถึงเขาว่า "...ต้องถือว่าคุณวรพุทธิ์เป็นนักคิดสำคัญคนหนึ่ง เขานำความคิดสังคมนิยมมาเผยแพร่ในประเทศไทยยุคหลังเผด็จการของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์...เขาเขียนแนะนำให้ปัญญาชนไทยรู้จักความคิดสังคมนิยมต่าง ๆ หลังจากที่ซบเซาไปในยุคจอมพลสฤษดิ์" (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2523 : 127) ดังนั้นเขาจึงให้ความสนใจนายปรีดีเนื่องจากเป็นบุคคลเดียวที่มีทั้งความเป็นผู้นำทางการเมืองและเป็นปัญญาชนที่ให้ความสนใจแนวความคิดก้าวหน้า *ประการที่สอง* ปัญหาการวางแผนเศรษฐกิจในสมัยรัฐบาลทหารได้ก่อให้เกิดปัญหาการพัฒนาเศรษฐกิจที่ไม่สมดุลย์ ทำให้ปัญญาชนผู้สนใจปัญหาเศรษฐกิจสังคมให้ความสนใจกับการประเด็นแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจ

ประการที่สาม ที่มีส่วนกระตุ้นให้นักศึกษาปัญญาชนสนใจหันมาสนใจเรื่องราวของนายปรีดีคือ การที่ป๋วย อึ๊งภากรณ์เข้าไปเยี่ยมคารวะนายปรีดีที่บ้านพักชานกรุงปารีสเป็นคนแรกหลังจากที่นายปรีดีย้ายไปพำนักที่นั่น

ป๋วย อึ๊งภากรณ์

ป๋วย อึ๊งภากรณ์เกิดเมื่อปี 2459 จบการศึกษาชั้นมัธยมจากโรงเรียนอัสสัมชัญแล้วเป็นครูที่โรงเรียนเดิม ต่อมาได้สมัครเรียนในมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง จบการศึกษาเป็นธรรมศาสตร์บัณฑิตปี 2480 แล้วมาเป็นล่ามให้อาจารย์ฝรั่งเศสที่สอนที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองระยะหนึ่ง ต่อมาสอบได้ทุนรัฐบาลไปศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์และการคลังที่ London School of Economics and Political Sciences ลอนดอน จบปริญญาตรีในปี 2484 และได้รับทุนจากมหาวิทยาลัยให้ศึกษาต่อชั้นปริญญาเอก ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เข้าร่วมขบวนการเสรีไทย เริ่มชีวิตการทำงานในปี 2492 ต่อมาได้รับการแต่งตั้งเป็นรองผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยและเป็นกรรมการบริหารของสภาเศรษฐกิจแห่งชาติในปี 2496 ต่อมาดำรงตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยพร้อมกับเป็นผู้บรรยายวิชาเศรษฐศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในระหว่างที่รับราชการป๋วยมีเรื่องขัดแย้งนักการเมืองในเรื่องการเงินและการคลังของประเทศเพราะ "ป๋วยไม่ใช่คนที่มองโลกในแง่ดีหรือเป็นคนประนีประนอมกับระบบจนไม่มีหลักการของตนเอง เขาได้พิสูจน์ให้เห็นว่า แม้เขาจะเป็นข้าราชการที่ดีและไม่มีความคิดรุนแรงทางการเมือง แต่เขาก็ไม่ลังเลเลยที่จะคัดค้านการใช้อำนาจของนักการเมืองในทางที่ผิด" (วิทยากร เชียงกูล, 2531 : 45)

ความตรงไปตรงมาของป๋วยทำให้เขาเป็นผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยที่ได้รับความยกย่องจากบุคคลต่าง ๆ รวมทั้งในหมู่นักศึกษาที่มีโอกาสศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์กับเขาว่าเป็นผู้มีหลักการ นอกจากนี้จุดยืนของป๋วยในทางการเมืองได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง เช่น การเขียนบทความในรูปจดหมายเรื่อง **จดหมายของนายเข้ม เย็นยิ่ง** แสดงการคัดค้านการรัฐประหารตนเองของจอมพลถนอม บทความดังกล่าวได้รับการตีพิมพ์ในชาวบ้าน วารสารที่แพร่หลายในหมู่นักศึกษาปัญญาชน และต่อมา "นักศึกษาไทยในต่างประเทศก็ได้นำจดหมายฉบับนี้ของป๋วยไปตีพิมพ์รวมทั้งยังมีการอัดสำเนาแจกมีคนเขียนถึงพูดถึง" (วิทยากร เชียงกูล, 2531 : 78) ความนิยมในตัวป๋วยที่มีในหมู่นักศึกษาคงจะมีอยู่มากเห็นได้จากในปี 2514 นักศึกษาและอาจารย์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ลงประชามติให้ป๋วยดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ชื่อเสียงเกียรติคุณของป๋วยประกอบกับความนับถือที่เหล่านักศึกษาปัญญาชนมีให้กับเขาเป็นเสมือนทางเชื่อมระหว่างนายปรีดีกับคนรุ่นใหม่ ความนับถือของป๋วยที่มีต่อนายปรีดีเป็นเสมือนคำรับรองความบริสุทธิ์ของนายปรีดี

ภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ป๋วยได้แสดงปาฐกถาแก่ศิษย์เก่าคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างนายเข้มและนายทำนุซึ่งเป็นการกล่าวถึงสังคมการเมืองไทยในช่วงรัฐบาลถนอม ในการนี้ป๋วยได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของตนกับนายปรีดีว่า

...ตนมีความสัมพันธ์กับนายปรีดีมาก่อน แต่ครั้งร่วมขบวนการเสรีไทย นายปรีดีมีโค้ดลับว่ารูธ ส่วนตนเองมีโค้ดลับว่านายเข้ม ตนเป็นศิษย์นายปรีดี ก่อนหน้าจะแวะไปเยี่ยมนายปรีดีที่กรุงปารีสได้ทบทวนตัวเองว่านายปรีดีมิได้เป็นคอมมิวนิสต์และมิได้เป็นผู้วางแผนลอบปลงพระชนม์รัชกาลที่ 8 จึงตัดสินใจแวะไปหา

(*ประชาธิปไตย*, 24 พฤศจิกายน 2517)

นักศึกษาปัญญาชน แสดงความคิดเห็นต่อนายปรีดีครั้งแรกในเดือนกันยายน 2513 เมื่อฝ่ายประชาสัมพันธ์สโมสรนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จัดพิมพ์หนังสือของสโมสรและมีข้อความกล่าวถึงนายปรีดีว่า

...มีนักการเมืองสักกี่คน ที่มีอุดมการณ์และพร้อมจะเสียสละเพื่อชาติอย่างท่านปรีดี...เท่าที่ปรากฏมีรัฐบาลใดบ้างที่ประณามกล่าวร้ายท่านปรีดีแล้ว ตนเองมีทรรศนะแบบท่านปรีดี สิ่งที่รัฐบาลปฏิบัตินั้นคือ ล้มล้างกฎหมายรัฐธรรมนูญ แล้วสร้างกฎหมายขึ้นใช้เอง บิดเบือนความเป็นประชาธิปไตยและปิดปากไม่ให้แสดงความคิดเห็นขัดแย้งต่อตน

(ชาวไทย, 26 กันยายน 2513)

การพิมพ์หนังสือสโมสรก่อให้เกิดการโต้เถียงระหว่างกลุ่มผู้จัดทำกับกรรมการสโมสรและอาจารย์ที่ปรึกษาคือ ดร.อดุล วิเชียรเจริญที่ต้องการยับยั้งไม่ให้เผยแพร่หนังสือดังกล่าวและเสนอให้สันติบาลพิจารณาและรับซื้อไปทั้งหมด เรื่องดังกล่าวกลายเป็นประเด็นใหญ่ขึ้นมีการนำเข้าที่ประชุมอธิการบดี นักศึกษาหลายฝ่ายเช่น นักศึกษาปี 1 ได้ติดประกาศแสดงความคิดเห็นว่า

> *ธรรมศาสตร์ เป็นสถาบันที่ตั้งอยู่บนฐานของเสรีภาพ ซึ่งเป็นจุดมุ่งหวังของผู้ประศาสน์การได้ตั้งไว้ แต่ขณะนี้นักศึกษากำลังถูกปล้นเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น พวกเราเรียกร้องให้กรรมการสโมสรพิจารณาหนังสือเล่มนั้นใหม่ ว่าควรเผยแพร่หรือไม่ และยังให้คณะกรรมการสโมสรพิจารณาตัวเองด้วย*
>
> (*ชาวไทย*, 26 กันยายน 2513)

ต่อมามีการประชุมลับระหว่างฝ่ายต่าง ๆ โดยมีอธิการบดีเป็นประธาน ผลการประชุมคือห้ามเผยแพร่หนังสือดังกล่าวโดย "ผลการประชุมเข้าใจกันดีทุกประเด็นและมีประกาศมหาวิทยาลัยให้นักศึกษาที่อยากทราบรายละเอียดในการอภิปรายซักถามให้ไปดูที่กองกลาง สำนักเลขาธิการ" (*ชาวไทย*, 7 ตุลาคม 2513) กล่าวได้ว่าช่วงระหว่าง 2500 ถึงก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ได้มีปัญญาชนไทยเคลื่อนไหวแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับนายปรีดีทั้งในด้านลบและด้านบวกในปรากฏให้ทางสาธารณะ นิสิตนักศึกษาตอบสนองต่อความเคลื่อนไหวดังกล่าวแต่ยังเป็นกระแสที่บางเบา

ปัญญาชนไทยกับภาพลักษณ์ ปรีดี พนมยงค์ 2516-2519

เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ไม่เพียงแต่นำความเปลี่ยนแปลงมาสู่สังคมไทยโดยเท่านั้น หากได้ทำให้ตำนานปิศาจทางการเมืองของนายปรีดี พนมยงค์ที่ได้รับการสร้างขึ้นมานานกว่าสองทศวรรษหมดพลังในทางการเมืองลง นักศึกษาปัญญาชนมีความเห็นว่ารัฐบาลเผด็จการทหารนับตั้งแต่ทศวรรษ 2490 สร้างนายปรีดีเป็นบุคคลอันตรายเพื่อเป็นข้ออ้างในการกำจัดศัตรูทางการเมืองและกำจัดผู้ที่มีความคิดก้าวหน้า เหล่านักศึกษาปัญญาชนจึงปฏิเสธความเป็นไปดังกล่าวในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของการต่อต้านรัฐบาลเผด็จการทหาร แต่กระแสความสนใจแนวคิดสังคมนิยมในหมู่นิสิตนักศึกษาปัญญาชนมีมากขึ้น ประกอบกับขบวนการนักศึกษาต้องเผชิญกับกลุ่มพลังอำนาจเก่าในสังคมการเมืองไทยที่พอไม่ใจต่อการเคลื่อนไหวของพวกเขาและได้ใช้ความรุนแรงเข้าจัดการเข้าขบวนการนักศึกษาปัญญาชน ความเป็นไปดังกล่าวทำให้ขบวนการนักศึกษาคลายความตื่นเต้นและความสนใจในตัวนายปรีดีลงเนื่องจากสถานการณ์ความรุนแรงทางการเมืองผลักดันให้ขบวนการนักศึกษามีแนวคิดว่าการร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยน่าจะเป็นทางออก ทว่าในสถานการณ์ดังกล่าวนายปรีดีผู้เป็นเสมือนนักคิดสังคมนิยมคนแรกในการเมืองไทยสมัยใหม่กลับพยายามเสนอให้ขบวนการนักศึกษามีแนวทางที่เป็นกลาง

สุชาติ สวัสดิ์ศรี

หลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคมผ่านไปได้ไม่ถึงเดือน *สังคมศาสตร์ปริทัศน์*ซึ่งมีบรรณาธิการคนใหม่คือสุชาติ สวัสดิ์ศรีได้สร้างประวัติศาสตร์หน้าใหม่ให้กับ*สังคมศาสตร์ปริทัศน์*และการรับรู้เรื่องนายปรีดี พนมยงค์

สุชาติเกิดเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2488 สำเร็จการศึกษาปริญญาตรีจากสาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นนักคิดนักเขียนฝ่ายก้าวหน้ามีผลงานเขียนหลายชิ้น เช่น **คำประกาศของความรู้สึกใหม่** รวมเรื่องสั้นชุด**ความเงียบ** เป็นต้น สุชาติเป็นผู้มีบทบาทสำคัญคนหนึ่งในการสร้างกระแสภูมิปัญญาและวัฒนธรรมในสังคมการเมืองไทยกล่าวคือ บทบาทของเขาในฐานะบรรณาธิการวารสารสำคัญสองฉบับ *สังคมศาสตร์ปริทัศน์*และ*โลกหนังสือ*ได้เสนอรูปแบบใหม่ทางการอ่านแก่ปัญญาชนผู้รักวรรณกรรมและมีความสนใจในเรื่องสังคมการเมือง นอกจากนี้ในฐานะบรรณาธิการ สุชาติยังมีส่วนสำคัญในการก่อให้เกิดนักเขียนหน้าใหม่ในวงการวรรณกรรมไทยที่ก่อให้กระแสธารทางวรรณกรรมที่มีการทดลองนำเสนอรูปแบบและกลวิธีใหม่ ๆ

เดือนพฤศจิกายน*สังคมศาสตร์ปริทัศน์*ขึ้นปกว่า **สังคมนิยม สังคมไทย อ่านปรีดี พนมยงค์ ทวี หมื่นนิกร เสกสรรค์ ประเสริฐกุล** ภายในเล่มตีพิมพ์แถลงการณ์ของนายปรีดี พนมยงค์ซึ่งเขียนขึ้นในวันที่ 8 ตุลาคม 2516 เรื่องขอถอนตัวออกจากการทาบทามในการเจรจาระหว่างรัฐบาลไทยและรัฐบาลเวียดนาม ความกล้าหาญของ*สังคมศาสตร์ปริทัศน์* เป็นการ

พฤศจิกายน ๒๕๑๖

สังคมศาสตร์ปริทัศน์

ปีที่ ๕

สังคมนิยม กับ สังคมไทย?

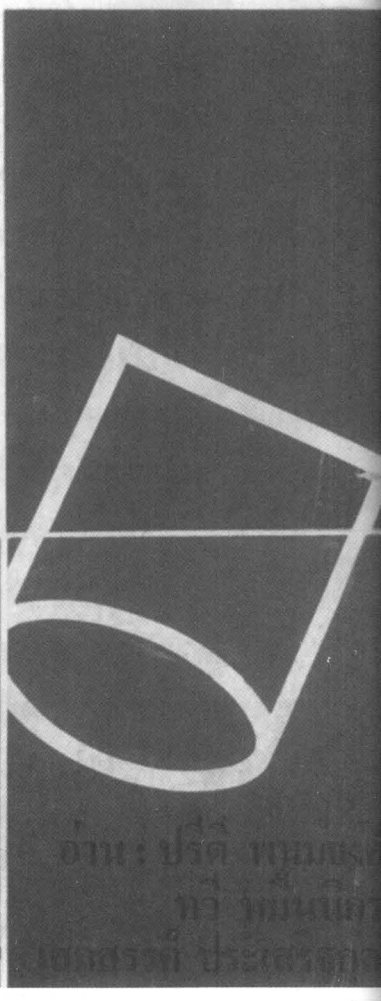

ขานรับการทำลายระบอบเผด็จการทหาร และเป็นการสะท้อนว่ากองบรรณาธิการเชื่อในความบริสุทธิ์ใจของนายปรีดีตามแถลงการณ์ ซึ่งเป็นนัยยะว่าเห็นความไม่ชอบมาพากลในการที่รัฐบาลใช้กรณีผู้อพยพเวียดนามเป็นเครื่องมือต่อรองทางการเมืองระหว่างประเทศเพื่อผลประโยชน์บางอย่าง

ความหมายที่สำคัญยิ่งของ*สังคมศาสตร์ปริทัศน์*ฉบับนี้คือ การประกาศว่าผู้ที่มีความคิดหรือมีความสนใจในแนวทางสังคมนิยมไม่ใช่เรื่องประหลาดหรือควรกีดกันแต่แนวความคิดดังกล่าวสมควรได้รับความสนใจมากขึ้น กล่าวได้ว่าความคิดทางสังคมการเมืองแบบก้าวหน้าของนายปรีดี พนมยงค์ที่ได้รับการต่อต้านมานับแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองเพิ่งได้รับความสำคัญเป็นครั้งแรก

ส่วนขบวนการนักศึกษาโดยเฉพาะที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้แสดงความสนใจต่อนายปรีดีและความคิดของเขาอย่างเปิดเผยในเวลาไล่เลี่ยกัน องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ส่งจดหมายไปถึงนายปรีดีเพื่อขอรวบรวมตีพิมพ์บทความของนายปรีดี หนังสือดังกล่าวได้ตีพิมพ์ในชื่อ**วารสารอ.ม.ธ. ฉบับ 10 ธันวาคม รวมปาฐกถาบทความและข้อสังเกตของนายปรีดี พนมยงค์** ในหนังสือเล่มนี้มีจดหมายของนายปรีดีที่แสดงถึงความเคลื่อนไหวของนักศึกษาที่ต้องการติดต่อกับตัวเขาและแสดงความปรารถนาดีหลายประการกับตัวเขาว่า

*ด้วยคุณเสาวนีย์ ลิมมานนท์ได้มาพบผมแจ้งให้ทราบถึงความเสียสละสุขสำราญส่วนตัวของท่านทั้งหลายในการร่วมกับวีรชนและมวลราษฎรไทยเรียกร้องรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์ และยังคงร่วมมือกับนิสิตนักศึกษาแห่งสถานศึกษาต่าง ๆ กับมวลราษฎรที่มิใช่พวกของอภิสิทธิ์ชน ในการพิทักษ์ชัยชนะก้าวแรกให้มั่นคงและพัฒนายิ่งขึ้น...**ขอขอบคุณท่านทั้งหลายที่แสดงความระลึกถึงผมผ่านคุณเสาวนีย์และความปรารถนาดีที่เป็นธรรมต่อผมหลายประการ** ซึ่งผมได้รับทราบด้วยความปิติเป็นอย่างยิ่ง*

(วารสารอ.ม.ธ., ฉบับ 10 ธันวาคม 2516 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ในข้อเขียนข้างต้นของนายปรีดีบ่งเป็นนัยว่าขบวนการนักศึกษาคงจะได้เสนอความคิดบางอย่างที่จะช่วยในการแก้ไขคำกล่าวหาทางการเมืองที่นายปรีดีเคยได้รับ ซึ่งหมายความว่าขบวนการนักศึกษาปฏิเสธความเป็นปิศาจทางการเมืองที่ถูกสร้างขึ้นมา

การรวมบทความของนายปรีดีเพื่อตีพิมพ์เป็นหนังสือดังกล่าวมีความหมายในเชิงสัญลักษณ์สองประการ *ประการแรก*คือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ให้การยอมรับนายปรีดีในฐานะผู้มีความสำคัญต่อมหาวิทยาลัยอย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรก *ประการที่สอง* เป็นจุดเริ่มต้นของการให้ความสำคัญกับนายปรีดีในฐานะผู้มีบทบาทในการวางรากฐานประชาธิปไตยและ

รัฐธรรมนูญไทยเพราะวันธรรมศาสตร์ซึ่งตรงกับวันที่ 10 ธันวาคมเป็นวันที่ประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญเป็นฉบับแรก และที่สำคัญเป็นจุดเริ่มต้นของการนำขบวนการเคลื่อนไหวประชาธิปไตยไทยสมัยใหม่ผูกเข้ากับเรื่องราวของมหาวิทยาลัย การรับรู้เรื่องราวของนายปรีดีซึ่งสะท้อนจากหนังสือดังกล่าวคือ นอกจากนายปรีดีจะเป็นผู้ที่ส่วนวางรากฐานประชาธิปไตยแล้ว ในฐานะนักคิดและปัญญาชนความรู้ของเขาสามารถให้ความรู้แก่สังคมได้ซึ่งเท่ากับว่าบทบาทการเป็นครูของนายปรีดีได้เปิดฉากขึ้นอีกครั้ง การให้ความสนใจต่อความคิดของนายปรีดีที่เกิดขึ้นในขบวนการนักศึกษาโดยเฉพาะที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ยังปรากฏอีกเมื่อหนังสือ*ยูงทอง* ซึ่งเป็นหนังสือที่เปลี่ยนแปลงความคิดช้าที่สุด และรักษาระบบจารีตเกี่ยวกับนักศึกษามากที่สุดได้เปลี่ยนแปลงท่าทีด้วยการขอข้อเขียนจากนายปรีดีเพื่อเป็นคำแนะนำแก่บัณฑิตใหม่ดังปรากฏตามที่นายปรีดีกล่าวถึงว่า "ด้วยคุณสุวิทย์ มณีนพรัตน์บรรณาธิการยูงทองได้โทรศัพท์ทางไกลจากกรุงเทพฯขอให้ผมเขียนข้อแนะนำแก่ท่านที่สำเร็จการศึกษาพ.ศ. 2517 เพื่อตีพิมพ์ในนิตยสารฉบับนั้นผมจึงสนองศรัทธา" (*ยูงทอง ฉบับพระราชทานปริญญาบัตรภาคแรก ปีการศึกษา*, 2518 : 7)

ในช่วงระยะเวลาที่ประชาธิปไตยเบ่งบาน การตีพิมพ์เรื่องนายปรีดีและข้อเขียนของเขาปรากฏออกมาอย่างกว้างขวาง รวมทั้งมีการแปลหนังสือของนาย Rayne Kruger โดย เรือเอกชลิต ชัยสิทธิเวชในชื่อ**กงจักรปีศาจ**ออกจำหน่ายในปี 2517 หนังสือดังกล่าวได้ให้แง่มุมมองเกี่ยวกับกรณี

สวรรคตแตกต่างไปจากการประโคมข่าวของรัฐบาลทหาร แม้ว่าหนังสือจะถูกสั่งเก็บจากรัฐบาลในเวลานั้นแต่ปรากฏว่าหนังสือ**กงจักรปีศาจ**จำนวนไม่น้อยได้ตกอยู่ในมือของนักศึกษาปัญญาชนแล้ว นอกจากนี้เกิดประเพณีปฏิบัติใหม่คือ มีผู้ไปเยี่ยมเยียนนายปรีดีที่บ้านพักชานกรุงปารีสอย่างสม่ำเสมอ การมีความคิดก้าวหน้าของนายปรีดีได้ยอมรับจากขบวนการนักศึกษาปัญญาชนสะท้อนให้เห็นในบทความเรื่อง**สังคมนิยมในเมืองไทย**ว่า

> *ทางเดินของประวัติศาสตร์นั้นเป็นสิ่งยาวนาน และไม่มีวันสิ้นสุด อะไรที่เป็นความจริงย่อมต้องได้รับการพิสูจน์ ในที่สุดการเมืองหลายยุคของไทยที่ผ่านมา ซึ่งเต็มไปด้วยความสกปรกในหลายบทตอนกำลังจะถูกเปิดเผยออกมาในทุกขณะ แต่กว่าจะถูกเปิดเผยมันก็ได้สังเวยชีวิตของหลายคน และบางคนก็ต้องใช้เวลานานถึง 20 กว่าปีจะได้มีโอกาสพิสูจน์ตัวเอง*
>
> *(และ)*
>
> *เค้าโครงการเศรษฐกิจของนายปรีดีนี้ มีลักษณะที่เป็นสังคมนิยม...มีผู้วิจารณ์ว่าเป็นแนวความคิดแบบคอมมิวนิสต์ จึงถูกปฏิเสธไปและผลจากการที่มีความคิดก้าวหน้าแบบสังคมนิยมของนายปรีดีนี่เองที่ทำให้นายปรีดีถูกเนรเทศให้เดินทางไปเยี่ยมประเทศต่าง ๆ ในฐานะผู้แทนประเทศไทย...เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้ที่มีแนวคิดแบบ*

สังคมนิยมในประเทศไทยนั้น มักจะถูกกล่าวหาไปในทำนองว่าเป็นคอมมิวนิสต์ไปเสียทั้งหมด และบางคนก็ถูกกล่าวหาว่าเป็นสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ด้วยซ้ำ

(*ประชาชาติรายสัปดาห์*, 28 พฤศจิกายน 2517)

กล่าวได้ว่าภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ตำนานปิศาจทางการเมืองเสื่อมพลังลงอย่างสิ้นเชิงนายปรีดีพ้นจากสภาพการเป็นบุคคลต้องห้าม แต่อย่างไรก็ดีความตื่นเต้นในการค้นพบและการติดต่อกับนายปรีดี พนมยงค์ของขบวนการนักศึกษาปัญญาชนได้ถึงจุดสูงสุดอย่างรวดเร็วและคลายตัวลงในช่วงระยะเวลาอันสั้นเช่นกัน เพราะเมื่อปราศจากระบอบเผด็จการทหารทำให้การปฏิเสธตำนานปิศาจทางการเมืองในฐานะเป็นการต่อต้านเผด็จการค่อย ๆ หมดความหมายลงเช่นกัน ประกอบกับมีปัจจัยอื่น ๆ อีกที่ไม่ได้ผลักดันให้ขบวนการนักศึกษาปัญญาชนยึดถือนายปรีดี พนมยงค์เป็นวีรบุรุษของพวกเขา

ปัจจัยแรก คือ ความเป็นตัวตนของนายปรีดีเองที่ทำให้เหล่าคนรุ่นใหม่ยากที่หลอมตัวเองเข้าเป็นส่วนหนึ่งเข้ากับภาพลักษณ์ของเขา นักศึกษาปัญญาชนให้ความนับถือนายปรีดีและยกย่องเขาในฐานะปัญญาชนรุ่นเก่าผู้มีหลักการทางความคิดและการปฏิบัติรวมทั้งเป็นบุคคลที่มีค่าทางประวัติศาสตร์ แต่ในช่วงเวลาดังกล่าววิถีทางของนายปรีดีและเหล่านักศึกษาปัญญาชนค่อนข้างแตกต่างกันในแง่ที่นายปรีดีมีความสุขุมในการ

มองโลกและความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ส่วนนักศึกษาปัญญาชนกำลังมีพลังที่จะต่อสู้อย่างฮึกเหิม ความหวังทางสังคมการเมืองของผู้สูงวัยแม้จะมากด้วยประสบการณ์แต่เป็นอุปสรรคที่สำคัญที่ทำให้คนหนุ่มสาวไม่สามารถหลอมตัวเองเข้ากับความฝันดังกล่าวได้ เพราะความฝันดังกล่าวเป็นไฟเย็นซึ่งไม่เข้ากับบริบททางสังคมการเมืองในขณะนั้นที่เต็มไปด้วยความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ประกอบกับวิถีชีวิตของนายปรีดีเป็นวิถีชีวิตของผู้นำทางการเมืองที่เข้ามามีบทบาททางการเมืองด้วยการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ดูเผิน ๆ อาจคล้ายกับวิถีของนักศึกษาปัญญาชนที่รวมพลังทำการขับไล่เผด็จการทหาร แต่นายปรีดีมีบทบาทเป็นผู้นำทางการในศูนย์กลางอำนาจรัฐ ในขณะที่นักศึกษาปัญญาชนถือตนว่าเป็นผู้ท้าทายอำนาจรัฐด้วยการคอยตรวจสอบและต่อรองกับรัฐบาลในประเด็นปัญหาสังคมการเมืองทั้งในเรื่องความเป็นอยู่ของประชาชน รัฐธรรมนูญและประเด็นเรื่องสิทธิเสรีภาพทางการเมือง ความแตกต่างดังกล่าวทำให้ภาพลักษณ์ของนายปรีดีไม่ได้รับการพัฒนาเป็นวีรบุรุษของขบวนการคนหนุ่มสาว

ประการที่สอง เกิดจากปัญหาที่คณะราษฎรไม่ได้รับการสร้างให้เป็นสัญลักษณ์ของระบอบประชาธิปไตยไทย กล่าวได้ว่าประเด็นเรื่องใครคือผู้สถาปนาระบอบประชาธิปไตย และทำให้เกิดรัฐธรรมนูญฉบับแรกระหว่างสถาบันกษัตริย์ และคณะราษฎรที่มีมาตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองทำให้เกิดการประนีประนอมทางสัญลักษณ์ของระบอบประชาธิปไตยไทย เช่น ขบวนการนักศึกษาทำการเรียกร้องรัฐธรรมนูญจากรัฐบาลเผด็จการทหารด้วยการใช้พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระ

ปกเกล้าฯเป็นสัญลักษณ์ในการเรียกร้อง รายละเอียดคือ ก่อนเกิดเหตุการณ์14 ตุลาคม 2516 กลุ่มผู้เรียกร้องรัฐธรรมนูญ นำโดยธีรยุทธ บุญมีแจกเอกสารเรียกร้องรัฐธรรมนูญโดยหน้าปกเอกสารดังกล่าวเป็นพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯว่า

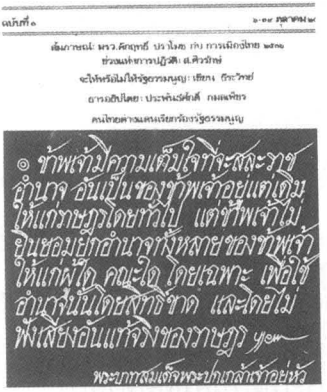

ข้าพเจ้ามีความเต็มใจที่จะสละอำนาจอันเป็นของข้าพเจ้าอยู่เดิมให้แก่ราษฎรทั่วไป แต่ข้าพเจ้าไม่ยินยอมยกอำนาจ ทั้งหลายของข้าพเจ้าให้แก่ผู้ใด คณะใดโดยเฉพาะเพื่อใช้อำนาจสิทธิขาดและโดยไม่ฟังเสียงราษฎร

ชัยอนันต์ สมุทวณิชและ
ขัตติยา กรรณสูตร, 2532 : 324)

ข้อความในพระราชหัตเลขาดังกล่าวได้รับการเผยแพร่โดยชัยอนันต์ สมุทวณิช อาจารย์คณะรัฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยผู้มีความสนใจเรื่องราวความเป็นมาทางการเมืองไทยสมัยใหม่ด้วยการไปค้นคว้าหาเอกสารเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตยมาแผยแพร่ พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯเป็นเอกสารชิ้นหนึ่งที่ได้รับการตีพิมพ์ในหนังสือชื่อ **เอกสารการเมืองการปกครองไทยพ.ศ. 2417–2477** โดยมีการตีพิมพ์ครั้งแรกปี 2518

ความสำคัญของคณะราษฎร ในฐานะผู้นำระบอบประชาธิปไตยมาสู่ประเทศรวมทั้งเป็นผู้ก่อให้เกิดรัฐธรรมนูญฉบับแรกไม่ค่อยมีความเด่นชัด

เนื่องจากความสำคัญดังกล่าว ได้ถูกทำให้สูญหายไปในช่วงที่ประเทศถูกปกครองด้วยรัฐบาลเผด็จการ ประกอบกับรัฐบาลเผด็จการทหารได้อิงสถาบันพระมหากษัตริย์ในการรักษาของตนทำให้ความสำคัญของสถาบันกษัตริย์ในทางสังคมการเมืองเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ นายปรีดี พนมยงค์พยายามสร้างการรับรู้เรื่องราวของคณะราษฎรออกมาสู่สาธารณะ เช่นการเขียน**บางเรื่องเกี่ยวกับคณะราษฎรและระบอบประชาธิปไตย** เป็นต้น ทว่าในช่วงเวลาดังกล่าวมีปัญญาชนหลายคนให้ความสนใจศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองไทยสมัยจึงการออกมาโต้แย้งกับนายปรีดีเช่น กรณีชัยอนันต์ สมุทวณิช ที่กล่าวว่า

> *ข้าพเจ้าเคารพนับถือท่านอาจารย์ปรีดี ในความซื่อสัตย์ ความเอาใจใส่ในกิจการบ้านเมืองของท่านและมองเห็นคุณความดีของท่านที่มีต่อประเทศในสมัยที่ท่านยังมีอำนาจอยู่หลายประการ แต่ท่านอาจารย์ปรีดีควรยอมรับว่าคณะราษฎรนั้นล้มเหลว นักปฏิวัติที่ประนามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แต่เมื่อได้อำนาจแล้วทำตัวยิ่งกว่าเจ้า...ท่านและคณะราษฎรไม่อาจอ้างนามนักปฏิวัติหรือนักอภิวัฒน์ได้เลย*
>
> (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2518 : 12)

ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับคณะราษฎรที่ว่าคณะราษฎรทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองให้เป็นระบอบประชาธิปไตยแต่การปกครองของ

คณะราษฎรในหลายครั้ง ๆ ได้ทำการริดรอนเสรีภาพทางการเมืองของผู้มีความคิดเห็นตรงข้าม เช่น หนังสือพิมพ์ ทำให้การยอมรับและยกย่องคณะราษฎรมีความลักลั่น กระแสความเป็นไปดังกล่าวเกิดขึ้นท่ามกลางการแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหาสังคมการเมืองไทยของนักศึกษาปัญญาชน ส่งผลให้นักศึกษาปัญญาชนไม่ได้มีแนวคิดในการพัฒนาภาพลักษณ์นายปรีดีให้เป็นวีรบุรุษของพวกเขา

ประการที่สาม นักศึกษาปัญญาชนมีความสนใจแนวคิดสังคมนิยมเพิ่มมากขึ้น และมีความต้องการเป็นนักปฏิวัติตามแนวคิดของลัทธิมาร์กซิสต์ โดยไม่ใช่เป็นเพียงนักปรัชญาหรือผู้ศึกษาแนวคิดสังคมนิยมเท่านั้น ในความเป็นไปดังกล่าวนักศึกษาพบแบบอย่างของวีรบุรุษที่เขาสามารถตีความและหลอมตัวตนเข้ากับภาพลักษณ์ของบุคคลหนึ่งคือ จิตร ภูมิศักดิ์ เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ได้ทลายประตูที่ปิดตายในการเขียนและการพิมพ์จากการสำรวจของยูเนสโกหนังสือที่ได้รับการตีพิมพ์ในประเทศไทยมีสถิติสูงขึ้นมาก หนังสือที่มีการผลิตออกมามากที่สุดคือ หนังสือเกี่ยวกับแนวคิดสังคมนิยม ระยะแรกหนังสือเกี่ยวกับประเทศจีนได้รับความสนใจมากต่อมาหนังสือเกี่ยวกับปรัชญาลัทธิสังคมนิยมได้รับความสนใจมากขึ้นเช่น **ปรัชญาลัทธิมาร์กซ์ ปรัชญานิพนธ์ของเหมาเจ๋อตุง**และ**ปรัชญาชาวบ้าน** เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีหนังสือวิจารณ์สังคมปัจจุบัน และหนังสือเกี่ยวกับการปฏิวัติและพัฒนา เช่น **เลือดในเกาหลี การปฏิวัติของชิลี** และ**ปัญหาและทางออกของประเทศด้อยพัฒนา** (*ประชาชาติรายสัปดาห์*, 1 พฤศจิกายน 2517)

จากความสนใจดังกล่าว ทำให้ขบวนการนักศึกษาปัญญาชนต้องการแสวงหาและสร้างสรรค์ศิลปะภูมิปัญญาที่มีลักษณะของตัวเอง สิ่งที่พวกเขาค้นพบคือ การนำความคิดและศิลปะของปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าในทศวรรษ 2490 มาจัดพิมพ์และให้คุณค่า เช่น ผลงานของ ศรีบูรพา จิตร ภูมิศักดิ์ นายผี เป็นต้น นอกจากนี้พวกเขายังได้สร้างสรรค์ศิลปะแบบใหม่ขึ้นมาทั้งในรูปแบบเรื่องสั้น นวนิยายและบทเพลง ศิลปะแบบใหม่นี้ได้รับการขนานนามว่าศิลปะเพื่อชีวิต กระบวนการสร้างและเสพศิลปะเพื่อชีวิตทำให้กลุ่มนักศึกษาปัญญาชนพัฒนาความเป็นตัวตนของตัวเองขึ้นมา คงไม่เป็นการเกินเลยไปถ้าจะกล่าวว่าศิลปะและวรรณกรรมเพื่อชีวิตได้กลายเป็นส่วนสำคัญในการหล่อหลอมให้คนหนุ่มสาวยุค 14 ตุลาคม 2516 มีจุดยืนคล้ายกันตามบทกวีของจิตร ภูมิศักดิ์ที่ว่า

เพื่อลบรอยคราบน้ำตาประชาราษฎร์
สักพันชาติจักสู้ม้วยด้วยหฤหรรษ์
แม้นชีพใหม่มีเหมือนหวังอีกครั้งครัน
จักน้อมพลีชีพนั้นเพื่อมวลชน

สิ่งที่ขบวนการนักศึกษาทำเพื่อมวลชนเป็นดังข้อเขียนชิ้นหนึ่งว่า "หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม...ผู้เขียนและเพื่อนมิตรวัยหนุ่มสาวจากมหาวิทยาลัยในเวลานั้นพากันหันหลังให้สังคมเมืองมุ่งหน้าสู่ชนบท เข้าหามวลชนชั้นล่างสุดของสังคม นอกจากเพื่อไปเผยแพร่ประชาธิปไตยอันเป็นการขยายผลที่ได้มาด้วยเลือดเนื้อและชีวิตแล้ว ส่วนหนึ่งถึงกับตัดสินใจเดินออกจากรั้วสถาบันมหาวิทยาลัยลงสู่มหาวิทยาลัยชีวิตในอุดมคติ ยึดมั่นถือมั่นอุดมการณ์

ที่จะรับใช้ชนชั้นผู้เสียเปรียบในสังคม" (สมคิด สิงสง, 2536 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

การเดินทางตามอุดมคติของนักศึกษาในการช่วยเหลือมวลชน ให้มีความเป็นอยู่ที่ดีและได้รับความยุติธรรมจากสังคมเป็นสิ่งใหม่สำหรับพวกเขาและสำหรับสังคมไทย ทำให้พวกเขาต้องการแสวงหารากเหง้าทางภูมิปัญญาของตนเอง รวมทั้งแสวงหาวีรบุรุษเพื่อชนชั้นของตนเอง ในเวลาดังกล่าวประวัติของนักปฏิวัติเช่นเหมาเจ๋อตุง, เลนิน, เช กูเวรา ได้รับการเผยแพร่อย่างขวางแต่ด้วยบริบทที่ต่างกัน ทำให้นักศึกษาปัญญาชนได้เพียงแต่ศึกษาประวัติของบุคคลเหล่านี้โดยไม่สามารถสวมตัวตนเข้ากับแบบชีวิตดังกล่าวได้สนิท ชีวิตของปัญญาชนไทยคนหนึ่งที่นักศึกษาให้ความสนใจมากที่สุดคือ จิตร ภูมิศักดิ์จึงกลายเป็นแบบในหลอมตัวตนของเหล่านักศึกษาปัญญาชน

เรื่องราวของจิตร ภูมิศักดิ์คือ เป็นปัญญาชนที่ฝักใฝ่ในการแสวงหาความรู้ มีอุดมการณ์เพื่อมวลชน ต่อต้านอำนาจรัฐด้วยการเขียนจนถูกจับ

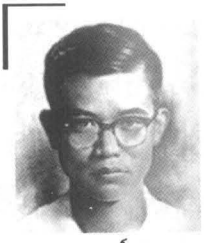
จิตร ภูมิศักดิ์

แม้จะยากลำบากแสนสาหัสเพียงใดเขามิได้ทิ้งอุดมการณ์ ในที่สุดเขาต่อต้านอำนาจรัฐด้วยการใช้ชีวิตนักปฏิวัติเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยและจบชีวิตลงด้วยฝีมือของเจ้าหน้าที่ทางการ

เรื่องราวของจิตร ภูมิศักดิ์เป็นเสมือนตำนานที่นักศึกษาปัญญาชนค้นพบเป็นแสงสว่างจากมุมมืดอันชวนกังขา เหมือนกับบทเพลงแห่งชีวิต

ที่ขับขานเปรียบเขาว่าเป็น "ดั่งเทียนผู้ถ่องแท้แก่คน" เรื่องราวของจิตร ภูมิศักดิ์ได้รับการถ่ายทอดในนิทรรศการสัมมนาหลายครั้งด้วยกันเช่น การจัดสัมมนาของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทยในวันที่ 11 กันยายน 2517 เรื่องแนวความคิดของจิตร ภูมิศักดิ์ ต่อมามีการพิมพ์หนังสือรวมบทความเกี่ยวกับจิตรในชื่อ**จิตร ภูมิศักดิ์นักรบของคนรุ่นใหม่** และบทความอื่นๆ อีกที่สำคัญ เช่น บทความของมิตร ร่วมรบเรื่อง**ชีวประวัติบางตอนของจิตร ภูมิศักดิ์** นอกจากนี้เรื่องราวของจิตรที่ได้รับความนิยมในหมู่นักศึกษาปัญญาชนส่วนหนึ่งมาจากการชี้นำของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยด้วย ประวัติจิตร ภูมิศักดิ์ที่เขียนขึ้นในช่วงเวลานี้มีลักษณะไปในแนวทางเดียวกันคือ การทำให้เรื่องราวเป็นโศกนาฏกรรมที่เร้าใจทำให้ผู้อ่านเศร้าโศกกับชีวิตเพื่อมวลชนของเขา โครงเรื่องโศกนาฏกรรมทำให้เรื่องของจิตรเป็นแรงใจและเป็นแบบอย่างที่ทำให้ผู้อ่านมีความหวังและอดทนต่อการรับใช้มวลชน เพราะอย่างน้อยบนเส้นทางที่ทอดยาวที่ต้องฝ่าฟันไม่รู้จบก็มีนักต่อสู้หรือนักรบของพวกเขาเคยเดินทางล่วงไปก่อนแล้ว เส้นทางนี้จึงไม่โดดเดี่ยวแต่ยังคงเต็มไปด้วยพลังแห่งความหวัง รูปธรรมที่แสดงว่าจิตรเป็นแบบของคนหนุ่มสาวคือ การที่นักศึกษา ปัญญาชนตัดสินใจเข้าป่าเพื่อร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย แม้ว่าความเป็นไปดังกล่าวจะเกิดจากสถานการณ์ความรุนแรงทางการเมืองที่บีบบังคับและพวกเขามีแนวคิดโน้มเอียงไปในทางสังคมนิยมก็ตาม แต่ก็ยากจะปฏิเสธได้ว่าเรื่องราวดังกล่าวเป็นเสมือนการเดินตามรอยจิตร ภูมิศักดิ์

สาเหตุที่ผลักดันให้นักศึกษาปัญญาชน กลายเป็นแนวร่วมของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย เกิดจากการผลักดันของรัฐบาลและฝ่ายขวาที่ต้องการสลายพลังของขบวนการนักศึกษาปัญญาชนด้วยการทำให้ขบวนการนักศึกษาแตกแยก ทำให้ประชาชนเสื่อมศรัทธากับขบวนการนักศึกษาและใช้ความรุนแรงเข้ากำจัดนักศึกษา ปัญญาชนในวันที่ 6 ตุลาคม 2519 เมื่อขบวนการนักศึกษาปัญญาชนรวมตัวกันขับไล่จอมพลถนอม กิตติขจร ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ฝ่ายทหารตำรวจและฝ่ายขวาทำการล้อมปราบกลุ่มนักศึกษาปัญญาชนอย่างโหดเหี้ยมมีผู้เสียชีวิตเป็นจำนวนมาก รวมทั้งผู้ถูกจับกุมมีจำนวนมากเช่นกัน การสังหารโหดที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ทำลายขวัญและความอดกลั้นของเหล่านักศึกษาปัญญาชนลง พวกเขามุ่งหน้าไปหาพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยซึ่ง "ก่อนหน้าเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 คณะกรรมการระดับสูงของพรรคได้ประชุมหารือกันแล้วและวิเคราะห์อย่างถี่ถ้วนแล้วว่า จะเกิดเหตุการณ์รุนแรงขึ้นในระยะเวลาดังกล่าว...กรรรมการระดับสูงของพรรคคอมมิวนิสต์ประมาณการณ์ไม่ผิด พวกเขาได้ตระเตรียมการต้อนรับนิสิตนักศึกษาไว้อย่างพรักพร้อม" (*กองบรรณาธิการสยามนิกร*, ม.ป.ป. : 7-9) นอกจากนี้ "กล่าวกันว่านักศึกษาในช่วงนั้นเร่าร้อนถึงขั้นที่จะผลักดันให้พคท.กรีฑาทัพเข้าสนามหลวงเร็ว ๆ เสียที" (*กองบรรณาธิการสยามนิกร*, ม.ป.ป. : 9-10)

ความเป็นไปดังกล่าวเป็นไปทางตรงกันข้ามกับความคิดของนายปรีดี พนมยงค์ผู้ซึ่งเคยให้สัมภาษณ์ก่อนเหตุการณ์นองเลือดว่า

ปรีดี พนมยงค์ กับประธานาธิบดี เหมาเจ๋อตุง ในงานฉลองวันชาติ สาธารณรัฐประชาชนจีน วันที่ 1 ตุลาคม 2508

ประธานเหมาเสียอีกยังฝากมาบอกว่า ถ้าพบคนหนุ่มของไทยให้ช่วยเตือนเขาด้วยว่าอย่าเห็นอะไรของจีนดีไปเสียหมด บางอย่างของเขาก็ผิดพลาด (และนายปรีดีได้กล่าวว่า) แนวทางของตนนั้นจะต้องไม่เอียงซ้ายจัดหรือเอียงขวาจัดจนเกินไป เพราะจะเกิดผลเสียทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ดังนั้นถ้าการต่อสู้ที่ผิดไปจากแนวทางนี้จึงเป็นสิ่งไม่เห็นด้วย

(ประชาธิปไตย, 2 กันยายน 2522)

จุดยืนทางการเมืองดังกล่าวของนายปรีดีเป็นสิ่งที่เป็นคนละแนวทางกับขบวนการนักศึกษาปัญญาชน และทิศทางทางการเมืองผลักดันให้นักศึกษาปัญญาชนหันไปเป็นแนวร่วมของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ความสนใจในตัวนายปรีดี พนมยงค์จึงลดลงช่วงเวลาหนึ่ง ในระยะเวลาดังกล่าวนายปรีดียังมีความเคลื่อนไหวแสดงแนวความคิดทางการเมืองแบบเสรีนิยมอยู่ เมื่อนักศึกษาปัญญาชนหันหลังให้กับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยและเดินทางกลับเข้าสู่เมือง ประสบการณ์ทางการเมืองที่ผ่านมาทำให้พวกเขาหันมาให้ความสำคัญกับนายปรีดีอีกครั้งหนึ่ง

...พ่อของข้านามระบือ
ชื่อปรีดี
แต่คนดี
เมืองไทยไม่ต้องการ
(มิตรกำสรวล, 2526)

คืนนั้น เรือจ้างข้ามฟาก
ไปจอด...ชุมนุมกันที่ท่า
ช้างวังหน้า...ตะโกนซ้ำ ๆ
ซาก ๆ ในประโยคที่ว่า
"เอาในหลวงของกูคืนมา"
(ไข่มุกด์ ชูโต, ม.ป.ป.)

บ ท ที่ 4

ปัญญาชนไทยกับการสร้างนายปรีดี พนมยงค์ให้เป็นสัญลักษณ์

เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 เป็นโศกนาฏกรรมที่มีผลต่อความรู้สึกนึกคิดของผู้คนในสังคมไทย โดยเฉพาะกลุ่มนักศึกษาปัญญาชนที่ต้องสูญเสียมิตรร่วมอุดมการณ์ทางการเมืองไปเพราะการใช้ความรุนแรงของกลุ่มฝ่ายขวาซึ่งประกอบด้วยทหารตำรวจ และกลุ่มอนุรักษ์นิยม นักศึกษาปัญญาชนจำนวนมากตัดสินใจเข้าป่าเพื่อเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยซึ่งในเวลานั้นดูเหมือนเป็นทางออกทางเดียวสำหรับพวกเขา แต่เมื่อเวลาผ่านไปได้ระยะหนึ่งพวกเขาต้องประสบปัญหาอีกครั้งเมื่อค้นพบว่าพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยไม่ใช่คำตอบที่ต้องการ ตั้งแต่ปี 2523 เป็นต้นมาเหล่านักศึกษาปัญญาชนจึงละทิ้งพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเดินทางออกจากป่ากลับสู่เมืองด้วยการอ้าแขนรับของรัฐบาลที่ดำเนินนโยบายการเมืองนำการทหาร ความผิดหวังดังกล่าวก่อให้เกิดวิกฤติทางปัญญาครั้งใหญ่ ส่วนกลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วมกับพรรค

คอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยความผันผวนทางสังคมการเมืองที่มีมาตั้งแต่ 6 ตุลาคม 2519 มีผลทำให้พวกเขาประสบกับวิกฤติไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ความสัมพันธ์ระหว่างนักศึกษาปัญญาชนกับนายปรีดี พนมยงค์ฟื้นตัวขึ้นอีกครั้งเนื่องจาก *ประการแรก* นายปรีดีได้ร่วมกับนักศึกษาปัญญาชนแสดงจุดยืนทางการเมืองให้รัฐบาลมีขันติธรรมทางการเมืองต่อกลุ่มนักศึกษาปัญญาชนในกรณี 6 ตุลาคม 2519 *ประการที่สอง* การที่นายปรีดียังคงยึดถือหลักการทางการเมืองแบบประชาธิปไตยสมบูรณ์ทำให้นักศึกษาปัญญาชนซึ่งผ่านประสบการณ์ความผิดหวังจากพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยมองเห็นความสำคัญของจุดยืนทางการเมืองของนายปรีดี *ประการที่สาม* การถึงแก่กรรมของนายปรีดี พนมยงค์ในปี 2526 เปิดโอกาสให้เรื่องราวของเขาได้รับการตีความในฐานะเป็นสัญลักษณ์ของเสรีนิยมและเรื่องราวของคนดีที่ได้รับความอยุติธรรมจากอำนาจรัฐ นอกจากนี้การเคลื่อนไหวในการจัดงานอันเนื่องจากการถึงแก่กรรมของนายปรีดีและการเชิดชูนายปรีดีถือเป็นการแสดงออกทางการเมืองของนักศึกษา ปัญญาชนที่เบี่ยงเบนจากการเมืองในความหมายที่จำกัดอยู่เฉพาะเรื่องการเรียกร้องและต่อสู้กับรัฐบาลในประเด็นเรื่องสถาบันอำนาจโดยตรงไปสู่ประเด็นที่ลุ่มลึกขึ้น ในบทนี้จะเสนอความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวภายใต้หัวข้อ **ปัญญาชนไทยในสถานการณ์ที่ผันผวน**และ**นายปรีดี พนมยงค์ : กระบวนการกลายเป็นสัญลักษณ์**

ปัญญาชนไทย ในสถานการณ์การเมืองที่ผันผวน

เหตุการณ์การใช้ความรุนแรงของกลุ่มอนุรักษ์นิยม ทหารและตำรวจในวันที่ 6 ตุลาคม 2519 เกิดขึ้นเนื่องจากความขัดแย้งของความคิดทางการเมืองที่เพิ่มขึ้นในสังคมไทยภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 กล่าวได้ว่าเกิดกลุ่มแนวความคิดก้าวหน้าซึ่งประกอบด้วยกลุ่มนักเรียนนิสิตนักศึกษาปัญญาชน โดยมีกลุ่มพลังการเมืองอื่น ๆ เช่น กรรมกร และชาวนาซึ่งแทบจะไม่ค่อยปรากฏบทบาทในสังคมการเมืองไทยเป็นพันธมิตร ความเคลื่อนไหวของพลังทางการเมืองใหม่ซึ่งผสมกันระหว่างแนวคิดเสรีนิยมและสังคมนิยมก่อให้เกิดการเรียกร้องทางการเมืองเพื่อความยุติธรรมทางสังคมอย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน ท่ามกลางความเป็นไปดังกล่าวกลุ่มทหาร ตำรวจและกลุ่มอนุรักษ์นิยมรวมตัวกันเป็นกลุ่มพลังทางการเมืองที่เรียกว่าเป็นฝ่ายขวาด้วยการประกาศการอุดมการณ์ปกป้องชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ฝ่ายขวาเห็นว่าการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มพลังก้าวหน้าก่อให้เกิดความวุ่นวายทางการเมืองที่ไม่พึงปรารถนา และมองว่าการเคลื่อนไหวดังกล่าวเป็นการกระทำที่โน้มเอียงไปในทางเป็นคอมมิวนิสต์ มีการจัดตั้งแนวร่วมทางการเมืองเช่นกลุ่มนวพล กระทิงแดง ลูกเสือชาวบ้าน กลุ่มแนวร่วมนักศึกษาประชาชน ศูนย์อาชีวะเสรีและกลุ่มประชาชน

พิทักษ์ชาติไทยเป็นต้นเพื่อทำการตอบโต้ทางการเมืองด้วยการเน้นอุดมการณ์ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และต่อต้านคอมมิวนิสต์ การก่อตัวทางการเมืองของฝ่ายขวาและการเร้าความคิดทางการเมืองดังกล่าวถึงจุดสูงสุดเมื่อมีการใช้ความรุนแรงเข้าปราบปรามนักศึกษาประชาชน ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในวันที่ 6 ตุลาคม 2519

เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 คือการที่นักศึกษาปัญญาชนมารวมตัวกันที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลทำการสอบสวนจอมพลถนอม กิตติขจรซึ่งเดินทางกลับเข้ามาในประเทศ แต่การเรียกร้องด้วยสันติวิธีของนักศึกษาปัญญาชนได้รับการโฆษณาชวนเชื่อจากฝ่ายขวาทั้งทางวิทยุยานเกราะ หนังสือพิมพ์และสื่ออื่น ๆ ว่าเป็นการกระทำของคอมมิวนิสต์ กลุ่มฝ่ายขวาซึ่งประกอบด้วยตำรวจ ทหาร นวพล กระทิงแดง ลูกเสือชาวบ้านเป็นต้นได้ทำการปิดล้อมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และทำการสลายการชุมนุมด้วยความรุนแรง เช่น สังหารนักศึกษาปัญญาชนเป็นจำนวนมากด้วย

อาวุธและจับกุมนักศึกษาที่เหลือ ผู้ที่รอดชีวิตหลายคนได้รับการขึ้นบัญชีดำและถูกตามล่า ผลกระทบจากเหตุการณ์ดังกล่าวต่อนักศึกษาปัญญาชน คือ ทำให้พวกเขาต้องยุติแนวทางการต่อสู้แบบสันติวิธีดังข้อเขียนของป๋วย อึ๊งภากรณ์กล่าวว่า "เหตุการณ์ในวันที่ 6 ตุลาคม 2519 และหลังจากนั้น ทำให้ผู้ที่ยึดถือในสันติวิธีมาแต่ก่อนเลิกใช้สันติวิธีไปเป็นจำนวนมาก "เขาอ้างว่าการใช้สันติวิธีเป็นการฆ่าตัวตาย" พวกเราถูกฆ่าตายเพราะเราใช้สันติวิธี" (ป๋วย อึ๊งภากรณ์, 2523 : 116) ดังจะพบว่านักศึกษาปัญญาชนจำนวนมากได้เข้าเป็นแนวร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย จนพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยมีแนวร่วมมากที่สุดในประวัติศาสตร์ของพรรค

นับแต่ 6 ตุลาคม 2519 คณะรัฐประหารซึ่งนำโดยพล.ร.อ.สงัด ชลออยู่ ได้ประกาศกฎอัยการศึกส่งผลให้เสรีภาพที่มีมาตั้งแต่ 14 ตุลาคม 2516 ได้หยุดชะงักลงทันที ต่อมาคณะรัฐประหารเชิญนายธานินทร์ กรัยวิเชียร มาเป็นนายกรัฐมนตรี รัฐบาลชุดนี้มีคณะปฏิรูปซึ่งประกอบด้วยนายทหารเป็นที่ปรึกษาได้ทำการปิดกั้นเสรีภาพทางการเมืองอีกครั้ง มีการประกาศให้หนังสือที่ตีพิมพ์เป็นจำนวนมากนับตั้งแต่เดือนตุลาคม 2516 เป็นหนังสือต้องห้าม หนังสือพิมพ์ได้รับการตรวจสอบอย่างเข้มงวด รัฐบาลออกหนังสือพิมพ์เจ้าพระยาเพื่อให้เป็นหนังสือพิมพ์ตัวอย่าง พร้อมกันนี้รัฐบาลดำเนินนโยบายปราบปรามคอมมิวนิสต์อย่างแข็งขันด้วยการอนุมัติเงิน 2 หมื่นล้านบาทให้กองทัพซื้ออาวุธเพื่อป้องกันประเทศจากคอมมิวนิสต์ รัฐบาลจับกุมและดำเนินคดีกับผู้นำนักศึกษา 18 คนด้วยข้อหาที่ไม่เป็นธรรม มีการประกาศห้ามการสอนลัทธิการเมืองในมหาวิทยาลัย รัฐบาลชุดดังกล่าว

ทำการบริหารประเทศอยู่ไม่นานนักมีกลุ่มนายทหารกลุ่มหนึ่งเห็นว่าบ้านเมืองอยู่ในภาวะคับขันจึงหนุนพล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันท์ทำการรัฐประหารในวันที่ 20 ตุลาคม 2520

รัฐบาลพล.อ.เกรียงศักดิ์ ได้ผ่อนคลายภาวะตึงเครียดทางการเมืองด้วยการปล่อยนักโทษการเมืองคดี 6 ตุลาคม 2519 สาเหตุที่รัฐบาลต้องทำการผ่อนคลายทางการเมืองคือ *ประการแรก* การที่นักศึกษาปัญญาชนได้เข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยทำให้พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยมีความได้เปรียบทางการเมือง

ดังนั้นการผ่อนคลายทางการเมืองจึงเป็นวิถีทางหนึ่งในการทำให้พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยไม่ได้รับแนวร่วมเพิ่มขึ้น *ประการที่สอง* เกิดจากแรงบีบของสหรัฐอเมริกาที่ต้องการให้รัฐบาลให้ความสำคัญกับประเด็นสิทธิมนุษยชนเพิ่มขึ้น ทางอเมริกาทำการสอบสวนการละเมิดสิทธิมนุษยชนในประเทศไทยในเดือนมิถุนายน 2520 โดยคณะอนุกรรมการว่าด้วยองค์การระหว่างประเทศของคณะกรรมการวิเทศสัมพันธ์ในสภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้ดำเนินการ การสอบสวนนี้ได้นำเสนอต่อรัฐบาลอเมริกันและขอให้มีการทบทวนความช่วยเหลือที่มีต่อประเทศไทย รัฐบาลพล.อ.เกรียงศักดิ์จึงต้องดำเนินนโยบายผ่อนปรนทางการเมืองโดยหวังการสนับสนุนจากอเมริกาในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านความมั่นคงระหว่างประเทศและด้านงบประมาณ

การผ่อนคลายทางการเมืองเพิ่มมากขึ้นเมื่อกลุ่มนายทหารที่สนับสนุนพล.อ.เกรียงศักดิ์ได้ผลักดันให้รัฐบาลปรับท่าทีไปในทางเสรีนิยมเพื่อ

ดึงประชาชนไม่ให้เป็นแนวร่วมของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย เมื่อนักศึกษาปัญญาชนเริ่มมีปัญหากับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย รัฐบาลจึงรับสถานการณ์ได้ทันท่วงทีด้วยการประกาศใช้นโยบาย66/23 เรื่องนโยบายการต่อสู้เพื่อเอาชนะคอมมิวนิสต์ด้วยการรุกเร็วทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง เน้นหนักในการปฏิบัติที่ทำลายขบวนการแนวร่วมและกองกำลังติดอาวุธเพื่อยุติสภาพการปฏิวัติ เปลี่ยนแนวทางการต่อสู้ด้วยอาวุธมาเป็นการต่อสู้ตามแนวทางสันติวิธี การใช้นโยบายดังกล่าวทำให้รัฐบาลรับนักศึกษาปัญญาชนกลับเข้าสู่เมืองจนทำให้พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยต้องประสบปัญหาแนวร่วมอย่างหนัก

ท่ามกลางสถานการณ์การเมืองดังกล่าว ความคิดนักศึกษาปัญญาชนดูจะแบ่งเป็น 3 ฝ่าย *ฝ่ายแรก*ละทิ้งการต่อสู้ตามแนวทางสันติวิธีด้วยการเข้าร่วมกับพรรคคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย *ฝ่ายที่สอง*คือปัญญาชนที่ไม่เห็นด้วยกับการกระทำของรัฐบาลและฝ่ายขวาแต่ก็ยังคงเก็บตัวอยู่ในเมือง *ฝ่ายที่สาม*คือปัญญาชนที่ประสบกับวิกฤติทางความคิดและความรู้สึกจนต้องหาทางออกให้กับตัวเองด้วยการไปพำนักอยู่ต่างประเทศ ดังในงานเขียนของชาญวิทย์ เกษตรศิริกล่าวว่า "ภายหลังวันมหาวิปโยค 6 ตุลาคม 2519 หลาย ๆ คนที่เข้าร่วมกับขบวนการของวันมหาปิติ 14 ตุลาคม 2516 ต้องตกอยู่ในความว้าวุ่นและถามตนเองว่าจะไปทางไหน บางคนออกจากนาครหายเข้าวนาไป บางคนกบดานอยู่เฉย ๆ บางคนโชคดีได้ออกจากสยามประเทศในยุคหอยครองเมือง ผมเป็นคนหนึ่งที่ค่อนข้างโชคดีที่อยู่ในประเภทหลังนี้" (*ศิลปวัฒนธรรม*, ปีที่ 5 ฉบับที่ 10 ธันวาคม 2527 : 70)

ดึงประชาชนไม่ให้เป็นแนวร่วมของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย เมื่อนักศึกษาปัญญาชนเริ่มมีปัญหากับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย รัฐบาลจึงรับสถานการณ์ได้ทันท่วงทีด้วยการประกาศใช้นโยบาย66/23 เรื่องนโยบายการต่อสู้เพื่อเอาชนะคอมมิวนิสต์ด้วยการรุกเร็วทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง เน้นหนักในการปฏิบัติที่ทำลายขบวนการแนวร่วมและกองกำลังติดอาวุธเพื่อยุติสภาพการปฏิวัติ เปลี่ยนแนวทางการต่อสู้ด้วยอาวุธมาเป็นการต่อสู้ตามแนวทางสันติวิธี การใช้นโยบายดังกล่าวทำให้รัฐบาลรับนักศึกษาปัญญาชนกลับเข้าสู่เมืองจนทำให้พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยต้องประสบปัญหาแนวร่วมอย่างหนัก

ท่ามกลางสถานการณ์การเมืองดังกล่าว ความคิดนักศึกษาปัญญาชนดูจะแบ่งเป็น 3 ฝ่าย *ฝ่ายแรก*ละทิ้งการต่อสู้ตามแนวทางสันติวิธีด้วยการเข้าร่วมกับพรรคคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย *ฝ่ายที่สอง*คือปัญญาชนที่ไม่เห็นด้วยกับการกระทำของรัฐบาลและฝ่ายขวาแต่ก็ยังคงเก็บตัวอยู่ในเมือง *ฝ่ายที่สาม*คือปัญญาชนที่ประสบกับวิกฤติทางความคิดและความรู้สึกจนต้องหาทางออกให้กับตัวเองด้วยการไปพำนักอยู่ต่างประเทศ ดังในงานเขียนของชาญวิทย์ เกษตรศิริกล่าวว่า "ภายหลังวันมหาวิปโยค 6 ตุลาคม 2519 หลาย ๆ คนที่เข้าร่วมกับขบวนการของวันมหาปิติ 14 ตุลาคม 2516 ต้องตกอยู่ในความว้าวุ่นและถามตนเองว่าจะไปทางไหน บางคนออกจากนาครหายเข้าวนาไป บางคนกบดานอยู่เฉย ๆ บางคนโชคดีได้ออกจากสยามประเทศในยุคหอยครองเมือง ผมเป็นคนหนึ่งที่ค่อนข้างโชคดีที่อยู่ในประเภทหลังนี้" (*ศิลปวัฒนธรรม*, ปีที่ 5 ฉบับที่ 10 ธันวาคม 2527 : 70)

ส่วนนักศึกษารุ่นใหม่เริ่มมีบทบาททางสังคมการเมืองอีกครั้ง ในปี 2522 แต่การเคลื่อนไหวของนักศึกษาเป็นไปอย่างระมัดระวังไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับประเด็นทางการเมืองโดยตรงและไม่เข้าไปสนับสนุนหรือออกหน้าทำการการเคลื่อนไหวให้กับกลุ่มพลังอื่น ๆ ดังที่เคย เป็นการเคลื่อนไหวของนักศึกษาเกี่ยวข้องกับปัญหาชีวิตประจำวันและเรื่องมนุษยธรรม เช่น ต้นเดือนมิถุนายน 2522 เคลื่อนไหวต่อต้านสงครามเวียดนามเน้นหนักไปในด้านปัญหาผู้อพยพลี้ภัยอินโดจีนในรูปของการศึกษาหาข้อมูลเพื่อเผยแพร่ให้นักศึกษาและประชาชน ปลายเดือนมิถุนายน องค์การนักศึกษายื่นจดหมายประท้วงถึงนายฟามวันดง นายกรัฐมนตรีเวียดนามที่สถานทูตเวียดนามในประเทศไทย เดือนกรกฎาคมทำการสำรวจประชามติของประชาชนในกรุงเทพฯเพื่อหยั่งท่าทีในการคัดค้านนโยบายของรัฐบาลเวียดนาม นอกจากนี้เหล่านักศึกษาทำการเคลื่อนไหวในประเด็นเกี่ยวกับปากท้อง เช่น เดือนสิงหาคม 2522 นักศึกษา 18 สถาบันแถลงคัดค้านการขึ้นราคาน้ำมันของพลเอกเกรียงศักดิ์ แต่รูปแบบการเคลื่อนไหวยังคงเต็มไปด้วยความระมัดระวังอย่างมากคือ เคลื่อนไหวด้วยการจัดนิทรรศการสำรวจความเห็นและทำการชุมนุมย่อยที่หน้าทำเนียบรัฐบาล รวมทั้งยื่นจดหมายแสดงความเห็นคัดค้านต่อหน่วยราชการที่รับผิดชอบด้านน้ำมัน (*กองบรรณาธิการสยามนิกร*, 2523 : 132–133)

ฝ่ายนักศึกษาปัญญาชน ที่เข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ในระยะแรกยังไม่ประสบปัญหากับพรรคเพราะนักศึกษาปัญญาชนที่มีบทบาทสำคัญในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เช่น เสกสรรค์

ประเสริฐกุล ธีรยุทธ บุญมี จิระนันท์ พิตรปรีชา เป็นต้น ได้เข้าร่วมกับพรรคด้วย ประกอบกับในระยะนี้นักศึกษาปัญญาชนมีความต้องการจับอาวุธเข้าต่อสู้กับอำนาจรัฐและยังเห็นว่าพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเป็นทางออกเดียว แต่ระยะต่อมาปัญหาเริ่มเกิดขึ้น มีผู้วิเคราะห์ว่า "ปัญหาของสถานการณ์ในอินโดจีนและปัญหาภายในพรรค ประกอบกับความคิดเห็นของนักศึกษาปัญญาชนที่เริ่มมองคนละแนวทางกับพรรคส่งผลให้มีการทิ้งป่าคืนเมืองเป็นจำนวนมาก" (*กองบรรณาธิการสยามนิกร*, ม.ป.ป. : 10) เสกสรรค์ ประเสริฐกุลหนึ่งในผู้นำนักศึกษากล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

> *ถ้าจะให้พูดถึงรายละเอียดไปแล้ว ก็มีปัญหาร้อยแปดพันประการ แต่ถ้าจะให้พูดถึงปัญหามูลฐานอันเป็นต้นตอบ่อเกิดของความขัดแย้งทั้งปวงระหว่างผมกับพคท.มีอยู่ 3 ข้อใหญ่ ๆ*
>
> *หนึ่งคือ ความเป็นอิสระเป็นตัวของตัวเอง ของประชาชาติไทย*
>
> *สองคือ การเคารพคุณค่าความเป็นมนุษย์ของมวลชนทั้งโดยส่วนรวมและรายบุคคล*
>
> *สามคือ ปัญหาระบบประชาธิปไตย*
>
> (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2531 : 56)

ข้อสรุปของเสกสรรค์คือ "จากประสบการณ์ของผม พคท.ไม่สามารถให้คำตอบผมได้ในปัญหานี้ทั้งในทางทฤษฎีและการปฏิบัติ" (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2531 : 56)

การที่พคท. ไม่สามารถให้คำตอบแก่กลุ่มนักศึกษาปัญญาชนได้ ประกอบกับกับการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐบาลที่ใช้นโยบายการเมืองนำการทหาร ทำให้นักศึกษาที่ผละออกจากพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้รับการต้อนรับในฐานะผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย ทว่านักศึกษาปัญญาชนยังประสบกับวิกฤติทางความคิดและความรู้สึก หลายคนรู้สึกว่าชีวิตหล่นหายไป หลายคนลี้ภัยการเมืองไปทางต่างประเทศ หลายคนเดินทางไปศึกษาต่างประเทศ และอีกจำนวนมากพยายามปรับตัวเข้ากับสังคมไทยอีกครั้งด้วยการกลับมาเรียนหนังสือต่อ หลายคนเปลี่ยนชื่อเสียงเรียงนาม และพวกเขาพบว่าวิกฤติทางความคิดและความรู้สึกไม่ใช่สิ่งที่จะเลือนหายไปได้โดยง่าย

ความเคลื่อนไหวของนายปรีดี พนมยงค์

ภายหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 นายปรีดีมีความเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องซึ่งมีผลให้ความสัมพันธ์ของเขากับกลุ่มนักศึกษาปัญญาชนกลับมาอีกครั้ง *เรื่องแรกคือ* การเรียกร้องให้ปล่อยนักโทษการเมืองคดี 6 ตุลา รัฐบาลพลเอกเกรียงศักดิ์แถลงต่อสื่อมวลชนในปี 2520 ว่าจะมีการนิรโทษกรรมนักโทษการเมืองเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่จะมีพระชนมายุครบ 50 พรรษา นายปรีดีลงชื่อร่วมกับกลุ่มชาวไทยในฝรั่งเศสทำจดหมายเปิดผนึกถึงนายกรัฐมนตรีเรื่องการนิรโทษกรรมนักศึกษาประชาชนผู้ถูกจับกุมกรณี 6 ตุลาคม 2519 ว่า

> *เราชาวไทยในประเทศฝรั่งเศส มีความเห็นว่าการนิรโทษกรรมครั้งนี้ควรจะครอบคลุมไปถึงนักศึกษาและผู้ที่ถูกจับกุมเนื่องจากเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ด้วย ทั้งนี้ตามคำแถลงของฯพณฯนายกรัฐมนตรีที่รักษาความสามัคคีภายในชาติ เพื่อที่จะทำให้ประเทศชาติของเราผ่านพ้นวิกฤติการณ์ที่มีมาได้ และสามารถที่จะพัฒนาประเทศด้วยความรักสามัคคีกันเป็นปึกแผ่นต่อไป*
>
> (*ข่าวไทยนิกร*, 30 กันยายน 2520)

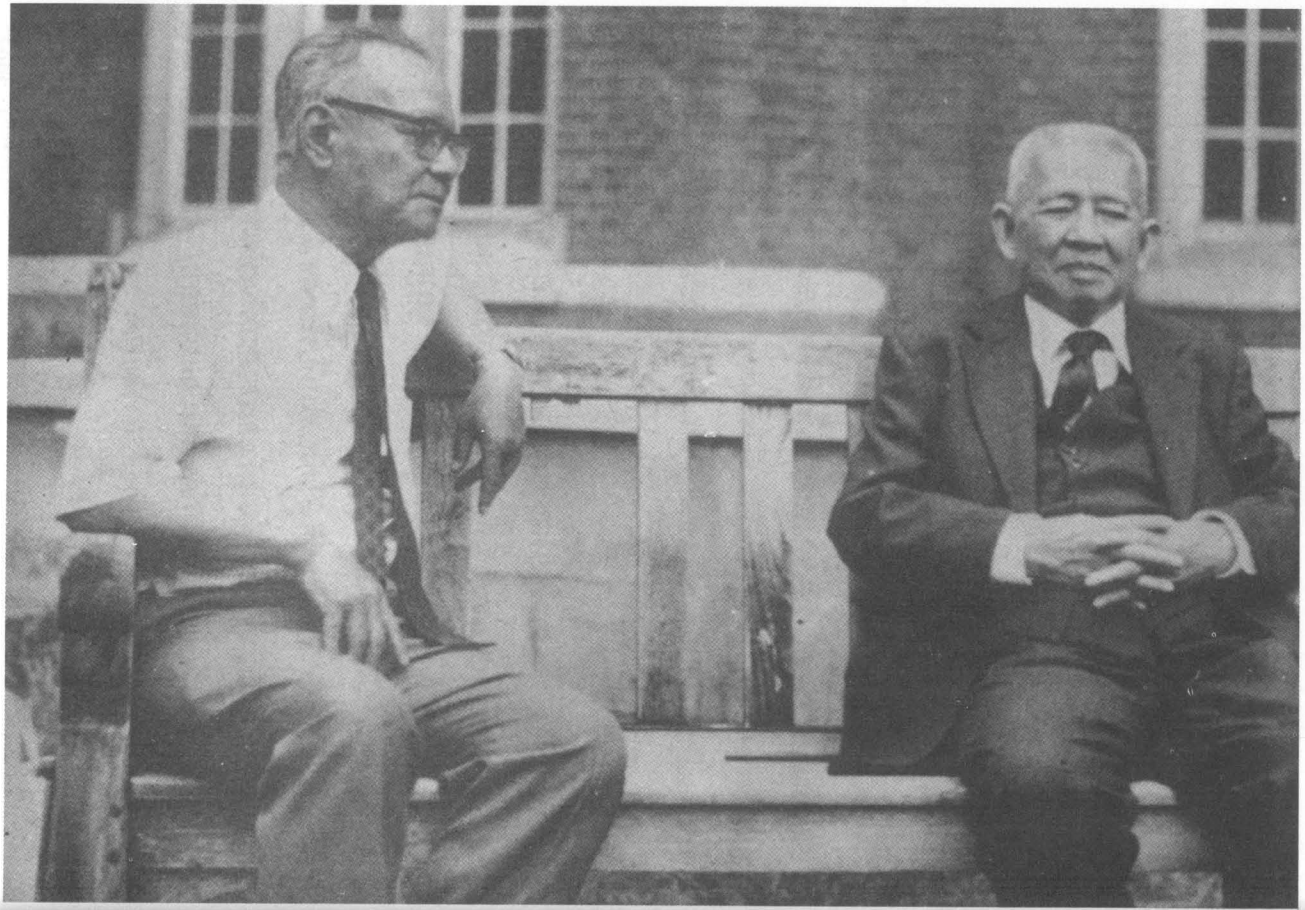

ในปีเดียวกัน นายปรีดีเดินทางไปแสดงปาฐกถาที่อังกฤษและได้พบป๋วย อึ๊งภากรณ์ซึ่งลี้ภัยทางการเมืองจากเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ไปพำนักที่นั่น การพบกันของคนทั้งสองที่มหาวิทยาลัยลอนดอนทำให้เกิดภาพถ่ายคู่กันภาพหนึ่งซึ่งเป็นภาพถ่ายคู่กันเป็นครั้งแรกของบุคคลทั้งสอง ไม่แน่ใจว่าเวลานั้นภาพดังกล่าวมีความหมายอย่างไรต่อนักศึกษาปัญญาชนในต่างประเทศ แต่การพบกันของบุคคลทั้งสองคงมีความหมายต่อนักศึกษาปัญญาชนในต่างแดนอยู่มิใช่น้อย เพราะขณะนั้นสังคมการเมืองไทยกำลังประสบกับวิกฤติศรัทธาอย่างหนัก จากสายตาของผู้ที่อยู่ต่างแดนซึ่งได้รับข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับเมืองไทยอย่างละเอียดคงจะมีความกังวลกับทิศทางของประเทศ เมื่อคนดีสองคนคือนายปรีดี พนมยงค์และป๋วย อึ๊งภากรณ์มาพบกันในลักษณะที่ต้องเผชิญกับมรสุมทางการเมืองจนไม่สามารถพำนักอยู่ในประเทศได้ แต่ทั้งสองคนไม่มีความท้อถอยกลับเต็มไปด้วยความหวังและได้ทำการเคลื่อนไหวหลายประการเพื่อให้สังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นอยู่ตลอดเวลา ทั้งสองจึงเป็นหลักของปัญญาชนไทยในต่างแดน ระยะเวลาต่อมาปัญญาชนหลายคนเดินทางกลับประเทศและมีส่วนสำคัญในการเชิดชูนายปรีดี

ความเคลื่อนไหวของนายปรีดีอีกประการหนึ่งคือ การฟ้องร้องผู้ที่เขียนพาดพิงถึงตนในทางลบ วันที่ 11 เมษายน 2521 นายปรีดีโดยนายปาล พนมยงค์ผู้รับมอบอำนาจได้เป็นโจทก์ยื่นฟ้องต่อศาลแพ่งคดีหมายเลขดำที่ 4226/2521 คดีหมายเลขแดงที่ 14212/2522 โดยโจทก์ได้ยื่นฟ้องนายรอง ศยามานนท์จำเลยที่ 1 บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชจำกัด

จำเลยที่ 2 บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชจำกัดจำเลยที่ 3 ข้อหาหรือฐานความผิดละเมิด หมิ่นประมาท ไขข่าวแพร่หลายซึ่งข้อความอันฝ่าฝืนต่อความจริงเป็นที่เสียหายแก่ชื่อเสียงและเกียรติคุณของโจทก์อันเกี่ยวเนื่องกับกรณีสวรรคตด้วย (สัจจา วาที, 2536 : 6) นายปรีดีฟ้องนายรอง ศยามานนท์เนื่องจากหนังสือที่นายรองเขียนเรื่อง**ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญนั้น** "ใช้วิธีเรียบเรียงหนังสือเล่มนั้นให้ดูประหนึ่งว่าเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ แต่จำเลยที่ 1 ได้สอดแทรกข้อความไว้มากมายหลายประโยคและหลายตอนที่ฝ่าฝืนต่อความจริงอันทำให้เกิดความเสียหายแก่ชื่อเสียงเกียรติคุณของโจทก์" (สัจจา วาที, 2536 : 4) การที่นายปรีดีทำการฟ้องร้องเพราะนายรองเป็นศาตราจารย์ทางประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียง หนังสือที่เขียนขึ้นย่อมได้ความสนใจและเชื่อถือจากผู้อ่านและยังใช้เป็นตำราประกอบการเรียนของนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยอันจะมีผลต่อความเข้าใจของชนรุ่นหลังต่อตัวนายปรีดี

ต่อมาเมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม 2521 นายปรีดีโดยนายปาล พนมยงค์ผู้รับมอบอำนาจได้เป็นโจทก์ยื่นฟ้องต่อศาลแพ่ง คดีหมายเลขดำที่ 8612/2521 คดีหมายเลขแดงที่ 5810/2522 ข้อหาหรือฐานความผิดละเมิดหมิ่นประมาทโดยยื่นฟ้องนายชาลี เอี่ยมกระสินธุ์จำเลยที่ 1 นายบัญชา คูหาสวัสดิ์จำเลยที่ 2 ห้างหุ้นส่วนจำกัดศึกษาสัมพันธ์จำเลยที่ 3 ห้างหุ้นส่วนจำกัดประพันธ์สาส์นจำเลยที่ 4 ในฐานะเขียนและเผยแพร่หนังสือเรื่อง**ในหลวงอานันท์กับคดีลอบปลงพระชนม์** หนังสือเล่มนี้มีข้อความที่กล่าวว่านายปรีดีพัวพันกับกรณีสวรรคต ผลการฟ้องร้องคือนายปรีดีชนะ

คดีความ ผู้แพ้ความได้ประกาศลงหนังสือพิมพ์ว่า

> *ข้าพเจ้านายชาลี เอี่ยมกระสินธุ์จำเลยที่ 1 และห้างหุ้นส่วนจำกัดประพันธ์สาส์นจำเลยที่ 4 ขอแสดงความจริงว่าโจทก์ (นายปรีดี พนมยงค์) เป็นผู้บริสุทธิ์ในกรณีสวรรคตของในหลวงอานันทมหิดลรัชกาลที่ 8 โจทก์ไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง...การที่โจทก์หลบหนีออกนอกประเทศนั้นเพราะหลบหนีรัฐประหารเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2490 จึงขอประกาศให้ทราบทั่วกัน*
>
> (สัจจา วาที, 2536 : 7)

วันที่ 8 เมษายน 2526 นายปรีดีโดยนางสาวนวลจันทร์ ณ ป้อมเพชรผู้รับมอบอำนาจได้เป็นโจทก์ยื่นฟ้องต่อศาลแพ่งฟ้องนายอาภา ภมรบุตรเป็นจำเลยที่ 1 นายปัญญา ธรรมวิทย์จำเลยที่ 2 ข้อหา หรือฐานความผิดละเมิดผิดปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนหมิ่นประมาทใส่ความแพร่หลายข้อความอันฝ่าฝืนต่อความจริงทำให้เสียหายแก่ชื่อเสียงเกียรติคุณความเจริญและทางทำมาหาได้ของโจทก์ (สัจจา วาที, 2536 : 7-8) ผลการฟ้องร้องนายปรีดีชนะความ ผู้แพ้คดีประกาศในหน้าหนังสือพิมพ์ว่านายปรีดีไม่ได้ลี้ภัยทางการเมืองเพราะกรณีสวรรคต

ในโอกาสที่นายปรีดีมีอายุครบรอบ 80 ปีมีการจัดพิมพ์หนังสือคำตัดสินใหม่กรณีสวรรคต ร.8 โดยคำพิพากษาศาลแพ่งหมายเลขแดงที่ 5810/ 2522 หนังสือได้ให้รายละเอียดว่านายปรีดีไม่มีความเกี่ยวข้องกับกรณีสวรรคต การที่ศาลยุติธรรมให้การรับรองความบริสุทธิ์ของนายปรีดีทำให้ปัญญาชนหลายคนเปลี่ยนท่าทีต่อนายปรีดีที่สำคัญคือ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ที่เริ่มมองนายปรีดีในแง่ดีเพราะ

> *ความจริงแล้วจำเดิมแต่ต้นพ.ศ.2521 มาแล้วที่ข้าพเจ้าเริ่มอ่านเอกสารต่าง ๆ ของนายปรีดีและที่เกี่ยวกับท่านผู้นี้มากขึ้นโดยเฉพาะคำฟ้องที่เนื่องด้วยกรณีสวรรคต ข้าพเจ้าต้องยอมรับว่าข้อเขียนของท่านบางชิ้นอ่านเข้าใจยากมาก แต่บางชิ้นที่อ่านก็ได้เนื้อหาสาระควบคู่กับความเพลิดเพลิน แม้หลายต่อหลายชิ้นข้าพเจ้าไม่เห็นพ้องต้องด้วย...หากมาถึงช่วงนี้อคติที่มีเกี่ยวกับนายปรีดีได้ปลาสนาการไปยิ่งขึ้นทุกที เมื่อทิฐุและข้อเท็จจริงเปลี่ยนไปถึงเพียงนี้แล้ว จึงไม่ยากที่เมื่อข้าพเจ้าได้รับหนังสือเรื่อง คำตัดสินใหม่เกี่ยวกับคดีสวรรคต...คำตัดสินใหม่นี้ชี้ทางสว่างให้ข้าพเจ้า*
>
> (สุลักษณ์ ศิวรักษ์, 2526 : 112)

ไม่แต่สุลักษณ์เท่านั้นที่เปลี่ยนท่าทีต่อนายปรีดี นายปรีดีเองก็ได้เปลี่ยนท่าทีต่อสุลักษณ์เช่นกัน กล่าวคือ หลังจากที่นายปรีดีเขียนตอบโต้สุลักษณ์ไว้ใน**บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบอบประชาธิปไตย** นายปรีดีเปลี่ยนท่าทีต่อสุลักษณ์เพราะ

> *ลูกของท่านบางคน ได้ต่อว่าท่านว่าการที่ท่านเขียนโจมตีข้าพเจ้านั้น ท่านเป็นฝ่ายผิดเพราะแม้ข้าพเจ้าจะเห็นต่างจากท่านและปรักปรำท่านข้าพเจ้าก็มีสิทธิ์ อย่างน้อยข้าพเจ้าเป็นคนรักความยุติธรรม การตั้งตนเป็นศัตรูผู้รักความยุติธรรมนั้นไม่ถูกต้อง แม้จะเห็นต่างกันก็น่าจะเป็นแนวร่วมกันได้ หาไม่ ท่านจะไม่มีแนวร่วมเลย นอกจากบริษัทบริวารที่เห็นพ้องต้องด้วย เพราะฝ่ายราชาธิปไตยก็เกลียดท่าน ฝ่ายเผด็จการทหารก็ไม่ต้องการท่าน ฝ่ายพคท.ก็หาทางลบล้างเกียรติคุณท่าน*
>
> (สุลักษณ์ ศิวรักษ์, 2526 : 109)

การที่สุลักษณ์เปลี่ยนท่าทีต่อนายปรีดี เพราะมีบุคคลสองคนคอยเชื่อมการติดต่อของคนทั้งสองคือ "แม้นายปรีดีจะไม่เคยติดต่อกับข้าพเจ้า ท่านผู้หญิงพูนศุขมักจะส่งข้อเขียนของท่านและเอกสารหลักฐานต่าง ๆ มาให้ได้อ่านอยู่เนือง ๆ บางครั้งท่านส่งมาให้ถึงข้าพเจ้าเป็นคนแรกเสียด้วยซ้ำ" (สุลักษณ์ ศิวรักษ์, 2526 : 110) นอกจากนี้บุคคลที่เป็นตัวเชื่อมที่สำคัญคือ นายสุภา ศิริมานนท์อดีตบรรณาธิการอักษรสาส์นผู้เคยใช้วารสาร

เล่มนี้เผยแพร่แนวความคิดสังคมนิยมในทศวรรษ 2490 สุภาเป็นบุคคลที่สุลักษณ์ให้ความเคารพนับถือเขาเป็นตัวเชื่อมที่ระหว่างสุลักษณ์และนายปรีดีโดยสุภาไม่ได้ยัดเยียดให้สุลักษณ์เชื่อตามเขา แต่เชื่อมคนทั้งสองด้วยการอาศัยสถานการณ์จังหวะเวลาและเอกสารต่าง ๆ มาให้ทั้งสองฝ่าย

เดือนพฤษภาคม 2526 นายปรีดีถึงแก่อสัญกรรมที่บ้านพักชานกรุงปารีสเป็นการยุติความเคลื่อนไหวของตัวเขาเองในการแสดงความคิดเห็นทางสังคมการเมืองและแก้ไขภาพพจน์ด้านลบ

ปรีดี พนมยงค์ : กระบวนการกลายเป็นสัญลักษณ์ของเสรีนิยม

การเผชิญกับวิกฤติทางความคิด และความรู้สึกทำให้ปัญญาชนที่เคยละเลยจุดยืนทางการเมืองแบบประชาธิปไตยสมบูรณ์ของนายปรีดีหันกลับมามองเห็นความสำคัญของจุดยืนทางการเมืองดังกล่าว นายปรีดีได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของเสรีนิยมอย่างชัดเจน เมื่อนักศึกษาปัญญาชนทั้งที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และปัญญาชนอิสระเคลื่อนไหวให้เขากลับมามีความสำคัญต่อมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และขบวนการเสรีนิยมไทย

ภาพลักษณ์นายปรีดีกับท่าทีของปัญญาชน ภายหลังวิกฤติทางปัญญา

การที่นักศึกษาปัญญาชนผละออกจากพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยสะท้อนให้เห็นว่าแนวทางการเป็นนักปฏิวัติตามที่เคยยึดถือนั้นคลายความสำคัญลงส่งผลต่อการยึดถือจิตร ภูมิศักดิ์เป็นแบบของวีรบุรุษคลายพลังลง นักศึกษาปัญญาชนเริ่มมองการเปลี่ยนแปลงสังคมที่ไม่ใช่แนวทางซ้ายจัดอีกต่อไป นักศึกษาปัญญาชนหลายคนที่ออกมาจากป่าไม่เพียงแต่ทำการปรับตัวให้เข้ากับสังคมเมืองที่พวกเขาทิ้งไปเป็นเวลานานเท่านั้น แต่ยังได้ทำการวิพากษ์วิจารณ์พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยจนพรรคต้องประสบปัญหาแนวร่วมและปัญหาต่าง ๆ อีกมากมาย ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้ท่าทีของนักศึกษาปัญญาชนต่อนายปรีดีเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือได้หันมาสนใจนายปรีดีอีกครั้งเพราะนายปรีดีมีวิธีคิดทางการเมืองที่ไม่เน้นแนวทางซ้ายหรือขวาจัด

การยอมรับนายปรีดีของนักศึกษาปัญญาชน สะท้อนได้ดีที่สุดในบทละครเรื่อง**คือผู้อภิวัฒน์**เขียนโดยคำรณ คุณะดิลก คำรณเป็นอดีตสมาชิกชมรมพระจันทร์เสี้ยวซึ่งเป็นกลุ่มก้าวหน้าในยุคประชาธิปไตยเบ่งบาน มีผลงานละครเวทีสะท้อนสังคมการเมืองหลาย เช่น ชนบทหมายเลข 1, 2, 3 คำรณเขียนบทละคร**คือผู้อภิวัฒน์**ภายหลังจากการวิกฤติทางปัญญาได้ระยะหนึ่งคือ ในปี 2530 บทละครเรื่องนี้จึงเป็นเสมือนการตกผลึกของ

ภาพลักษณ์นายปรีดีในมโนทัศน์ของนักศึกษาปัญญาชน ในบทละคร**คือผู้อภิวัฒน์** นายปรีดีได้รับการนำเสนอว่าเป็นผู้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่ได้นำประเทศไปสู่ทางที่ก้าวหน้า กล่าวได้ว่าจากประสบการณ์ของขบวนการนักศึกษาปัญญาชนทำให้พวกเขาเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองไทยมิใช่จะทำให้เกิดขึ้นง่าย ๆ แต่การที่บุคคลคนหนึ่งเช่นนายปรีดีสามารถทำการเปลี่ยนแปลงหลักการใหญ่ในการปกครองได้แม้จะไม่ประสบความสำเร็จไปเสียทุกเรื่องก็นับว่าเป็นเรื่องที่เข้าใจได้ นอกจากนี้ในการอุทิศตนเพื่อประโยชน์ทางสังคมการเมืองนายปรีดีต้องประสบอุปสรรคหลายครั้ง แต่นายปรีดีจนแม้ย่างวัยชราก็ยังมีความห่วงใยสังคมไทย ด้วยการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสังคมการเมืองไทยอยู่เสมออย่างไม่ท้อถอยนับว่าเป็นบุคคลที่น่ายกย่อง

ในบทละครผู้อภิวัฒน์ กล่าวยืนยันความบริสุทธิ์ของนายปรีดีในกรณีสวรรคตว่า

> ***บรรยาย*** *: เช้าวันที่ 9 มิถุนายน 2489 ...สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จสวรรคต ปรีดีฆ่าในหลวง*
>
> ***ปรีดี*** *: โกหก ข้าพเจ้าไม่เคยแม้แต่จะคิด*
>
> ***คึกฤทธิ์*** *: บริษัทสยามรัฐจำกัด ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ...จำเลยขอแถลงความจริงว่านายปรีดี พนมยงค์โจทก์ไม่เคยเป็นจำเลยในคดีสวรรคตและไม่เคยถูกศาลพิพากษาว่ากระทำผิด*
>
> (คำรณ คุณะดิลก, 2530 : 81)

จุดยืนทางการเมืองของนายปรีดีซึ่งยึดแนวทางประชาธิปไตยสมบูรณ์ได้รับการนำมากล่าวถึงว่า

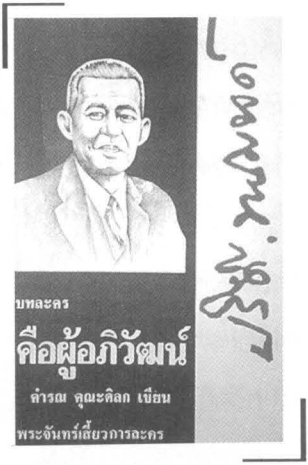

***ปรีดี** : กลับไปอ่านหนังสือคอมมิวนิสต์ปีกซ้าย ความคิดระส่ำระสายแบบเด็กไร้เดียงสา แล้วหยุดโกหกหลอกลวงประชาชนชาวไทยว่า พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเป็นผู้นำปวงชนต่อสู้กับญี่ปุ่น ข้าพเจ้าถูกโจมตีทั้งจากเผด็จการฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวา เพราะข้าพเจ้ายึดมั่นในประชาธิปไตยสมบูรณ์แบบ*

(คำรณ คุณะดิลก, 2530 : 91)

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กับการสร้างนายปรีดี พนมยงค์ให้เป็นสัญลักษณ์

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ได้รับการก่อตั้งเมื่อพ.ศ. 2477 โดยความริเริ่มของนายปรีดีซึ่งดำรงตำแหน่งผู้ประศาสน์การของมหาวิทยาลัยนับตั้งแต่ก่อตั้งจนถึงพ.ศ. 2495 เมื่อนายปรีดีหมดสิ้นอำนาจทางการเมืองอย่างสิ้นเชิงในปี 2492 มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองก็ประสบมรสุมทางการเมือง เพราะรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีความเห็นว่ามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เป็นขุมกำลังทาง

การเมืองของนายปรีดีเนื่องจากมีการใช้สถานที่ของมหาวิทยาลัยโดยเฉพาะที่ตึกโดมเป็นกองบัญชาการการเคลื่อนไหวครั้งสำคัญ ๆ เช่น การต่อต้านญี่ปุ่น ในสงครามโลกครั้งที่ 2 และการทำรัฐประหารในวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2592 รัฐบาลจึงทำการเปลี่ยนแปลงระบบภายในมหาวิทยาลัยหลายอย่างรวมทั้งมีการแต่งตั้งบุคคลสำคัญของรัฐบาลมาดำรงตำแหน่งอธิการบดี เช่น จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นอธิการบดีระหว่างปี 2495-2500, จอมพลถนอม กิตติขจร เป็นอธิการบดีระหว่างปี 2503-2506

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประสบกับวิกฤตการณ์อีกครั้งจากเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ทิศทางของมหาวิทยาลัยกลายเป็นคำถามที่เปิดและหาคำตอบที่ลงได้ยาก รัฐบาลนายธานินทร์ กรัยวิเชียร ได้เข้ามาจัดการความเป็นไปต่าง ๆ ภายในมหาวิทยาลัย เช่น การสนับสนุนให้นายปรีดี เกษมทรัพย์อธิการบดีคนใหม่ได้ "ดำเนินตามนโยบายของรัฐบาลธานินทร์อย่างเคร่งครัดในด้านความเข้มงวดและการสอดส่องอาจารย์ที่เคยมีบทบาททางการเมืองก่อน 6 ตุลา วิชาหลายวิชาถูกห้ามสอนทั้งที่เป็นวิชาพื้นฐานเช่นวิชาสังคมกับเศรษฐกิจ" (*ข่าวไทยนิกร*, 18 พฤศจิกายน 2520 : 15) นอกจากนี้ยังมีการเข้มงวดกับนักศึกษามากขึ้น เช่น มหาวิทยาลัยออกกฎว่าด้วยเครื่องแต่งกายของนักศึกษาที่กำหนดให้นักศึกษาหญิงต้องแต่งเครื่องแบบ นักศึกษาชายต้องสวมเสื้อสีขาว คาดเข็มขัดมหาวิทยาลัย ห้ามสวมรองเท้าแตะเด็ดขาด ห้ามพับแขนเสื้อ โดยระยะแรกยามที่เฝ้าประตูมหาวิทยาลัยจะเป็นผู้ตรวจบัตรประจำตัวนักศึกษา" (*ข่าวไทยนิกร*, 16 พฤศจิกายน 2520 : 11) การกระทำของอธิการบดีคนใหม่ได้สร้าง

ความไม่พอใจให้แก่บรรดาอาจารย์และนักศึกษา เมื่อพล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันท์ ทำการรัฐประหารอาจารย์กว่า 500 คนร่วมลงชื่อเสนอให้นายกสภามหาวิทยาลัยนายประกอบ หุตะสิงห์พิจารณาการกระทำของอธิการบดี ต่อมาสภามหาวิทยาลัยเสนอต่อปลัดทบวงมหาวิทยาลัยให้ปลดอธิการบดีออกจากตำแหน่ง ผลลัพธ์คือ มีการเสนอนายประภาศน์ อวยชัยเป็นอธิการบดีคนใหม่ซึ่งดำรงตำแหน่งตั้งแต่ 17 มกราคม 2521 – 9 มกราคม 2525

แม้ว่าปัญหาเรื่องผู้บริหารมหาวิทยาลัย จะคลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้น แต่วิกฤติศรัทธาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ยังคงมีอยู่ อาจารย์คนหนึ่งให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ถึงปัญหาภายในมหาวิทยาลัยว่า "ช่วงที่ผ่านมาอาจารย์หลายคนแยกบทบาทในการสอนหนังสือกับบทบาทในทางการเมืองไม่ออก มองนักศึกษาหลงผิด นักศึกษาก็มองอาจารย์บางคนเหมือนเป็นศัตรู มีแต่ความสับสนและความหวาดระแวง แล้วมันจะไปเรียนหนังสือกันได้อย่างไร" (*ข่าวไทยนิกร*, 16 พฤศจิกายน 2520) ปัญหาดังกล่าวน่าจะเกิดขึ้นตั้งแต่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่สถานการณ์ทางสังคมการเมืองมีส่วนทำให้มีการแบ่งแยกอุดมการณ์กันอย่างชัดเจน ยิ่งเมื่อเกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ความแตกต่างดังกล่าวยิ่งชัดเจนมากขึ้นเช่นมีการมองว่า "อาจารย์ที่ไม่ใช่อนุรักษ์นิยม...เป็นฝ่ายซ้าย" (*ข่าวไทยนิกร*, 16 พฤศจิกายน 2520) นอกจากนี้มหาวิทยาลัยยังได้รับการโจมตีจากหนังสือพิมพ์บางฉบับเช่น *ตะวันสยาม*กล่าวหาว่า "อาจารย์ฝ่ายซ้ายประชุมลับวางแผนกำจัดอธิการบดีมธ. เปิดทางให้ซ้ายครองแทน" (*ข่าวไทยนิกร*, 16 พฤศจิกายน 2520)

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เหมือนมีบาดแผลส่งผลให้บรรดานักศึกษาและอาจารย์มีความต้องการฟื้นฟูมหาวิทยาลัยทั้งด้านชื่อเสียงและวิญญาณของมหาวิทยาลัย วิกฤตการณ์ทางการเมืองที่ยืดเยื้ออันเนื่องมาจากเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ส่งผลให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตกอยู่ในวิกฤตการณ์ทางอัตลักษณ์ครั้งใหญ่ ธรรมศาสตร์จึงตกอยู่ในภาวะการมองหาอัตลักษณ์แบบใหม่ กระแสดังกล่าวเริ่มก่อตัวเป็นรูปร่างเมื่อมหาวิทยาลัยจะมีอายุครบรอบกึ่งศตวรรษในปี 2527 มีการจัดงานฉลองมากมายทั้งด้านพิธีการต่าง ๆ การพิมพ์หนังสือที่ระลึกและที่สำคัญมี**โครงการเขียนประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์**ขึ้น ประกอบกับการถึงแก่กรรมของนายปรีดีทำให้มีการให้ความสำคัญกับนายปรีดีในฐานะเป็นสัญลักษณ์ของธรรมศาสตร์ กลุ่มคนที่มีบทบาทในการเขียนประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์ คือ ชาญวิทย์ เกษตรศิริและคณะอีก 6 คน[1] **โครงการการเขียนประวัติศาสตร์ ธรรมศาสตร์** เริ่มขึ้นในปี 2525 เนื้อความเริ่มตั้งแต่การสถาปนามหาวิทยาลัยจนถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 นายปรีดีได้รับการกล่าวถึงว่า

> *โดยที่นายปรีดี พนมยงค์ซึ่งเป็นผู้นำคนหนึ่งของคณะราษฎร และเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการจัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองได้เล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาว่าเป็นกุญแจดอกสำคัญดอกหนึ่ง ซึ่งจะนำ*

[1] ประกอบด้วย สุนทรีย์ อาสะไวย์ สุภาภรณ์ จรัลพัฒน์ ทรงยศ แววหงษ์ สุวิมล รุ่งเจริญ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์และดำรง ใคร่ครวญ

ประเทศสยามไปสู่ประชาธิปไตย การจัดตั้งมหาวิทยาลัยแห่งนี้จึงได้เน้นจุดสำคัญอยู่ที่การเปิดเสรีภาพทางการศึกษาให้กว้างขวางที่สุด

(ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2535 : 65)

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

กล่าวได้ว่ากระบวนการสืบหาและสร้างประวัติศาสตร์ให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งที่ผลักดันให้นายปรีดีกลายเป็นสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัย ชาญวิทย์ เกษตรศิริเป็นผู้มีบทบาทสำคัญคนหนึ่ง เขาเป็นอาจารย์สอนวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ จบการศึกษาปริญญาตรีจากคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จบปริญญาเอกสาขาวิชาประวัติศาสตร์จากมหาวิทยาลัยคอร์แนล สหรัฐอเมริกา กลับมาสอนหนังสือที่คณะศิลปศาสตร์ปี 2516 เป็นคนหนึ่งที่ร่วมลงชื่อเรียกร้องรัฐธรรมนูญในปีนั้น เหตุการณ์ 6 ตุลา มีผลต่อความคิดและความรู้สึกของเขาจนต้องขอทุนไปทำวิจัยที่ประเทศญี่ปุ่น เขาเขียนความรู้สึกในเวลานั้นไว้ว่า "บางครั้งก็ไปไหว้พระและทำบุญด้วยการจุดธูปและเทียน แล้วก็โยนเหรียญเงินเยนทำบุญ ตบมือสามแปะตามแบบญี่ปุ่น ทั้งนี้เพื่อให้ใจสบายและสงบสติอารมณ์จากความทารุณโหดร้ายของ 6 ตุลาคม" (*ศิลปวัฒนธรรม*, 10 สิงหาคม 2527 : 5) ชาญวิทย์มีผลงานเขียนหลายเล่มซึ่งสะท้อนแนวคิดทางสังคมการเมืองแบบเสรีนิยมของเขาได้ดี เช่น การให้การความใจเกี่ยวกับสถานการณ์อินโดจีน และหนังสือเล่มหนึ่งที่เขาแปล

ชื่อ **โจนาธาน ลิฟวิงสตัน : นางนวล** ตีพิมพ์ในปี 2517 เป็นหนังสือที่นักศึกษาปัญญาชนนิยมอ่านอย่างกว้างขวางเพราะเรื่องราวของโจนาธานเหมือนกับหนุ่มสาวในยุคนั้นที่ต้องการแสวงหาและใฝ่ฝันถึงเสรีภาพ จากอาชีพนักประวัติศาสตร์และครูสอนประวัติศาสตร์โดยเฉพาะการเมืองไทยสมัยใหม่ทำให้เขาต้องหันกลับไปดูความเป็นมาทางการเมืองไทย และจากแนวคิดเสรีนิยมของเขาทำให้เขามีความสนใจเรื่องราวของนายปรีดี พนมยงค์ เห็นได้จากปี 2513 เขาไปสัมภาษณ์นายปรีดีเกี่ยวกับคณะราษฎรและความเป็นมาทางการเมืองไทยอื่น ๆ ซึ่งต่อมาเขาได้เขียนเรื่องนี้ลงพิมพ์ในจุลสาร*โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*ปี 2519 เมื่อเขาเตรียมเขียนประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์ได้เตรียมเข้าสัมภาษณ์นายปรีดีอีกครั้งแต่นายปรีดีถึงแก่อสัญกรรมเสียก่อน ชาญวิทย์พูดถึงเรื่องนี้ว่า

> *...ท่านจะให้สัมภาษณ์ในวันที่ 7 และ 9 ท่านจัดให้ผมสองวัน แต่ปรากฏอย่างท่านทั้งหลายทราบนะครับ ผมบุญน้อย บุญไม่มากเหมือนคุณสุภา ศิริมานนท์ซึ่งได้ไปอยู่ได้เรียนไต่ถามเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเมืองไทยอยู่เป็นเวลานาน...ดังนั้น หลายประเด็นที่เกี่ยวกับความเป็นมาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก็คงต้องค้นคว้ากันต่อไป ผมเข้าใจว่าหลายอย่างคงสูญสลายไปกับท่านผู้ประศาสน์การ นี่เป็นสิ่งที่ผมเสียใจมากในชีวิตการทำงานในมหาวิทยาลัยนี้*
>
> (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2526 : 75)

ทัศนะของชาญวิทย์ต่อประวัติศาสตร์การเมืองไทยหลัง 2475 คือ การเมืองไทยยุคต้นระบอบใหม่เป็นการต่อสู้ระหว่างสองกลุ่มการเมืองหลัก *กลุ่มแรก* กลุ่มทหารซึ่งมีจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นผู้นำ *กลุ่มที่สอง*กลุ่มพลเรือนมีนายปรีดีเป็นผู้นำ การแบ่งสองฝ่ายเช่นนี้ทำให้การมองภาพของนายปรีดีในประวัติศาสตร์ออกมาในเชิงบวก เนื่องจากผลเสียของระบอบเผด็จการทหารที่มีต่อสังคมการเมืองไทยได้ส่งผลให้มองอดีตโดยเฉพาะกลุ่มทหารเป็นปัจจัยหนึ่งของความเลวร้ายในทางการเมือง ประวัติศาสตร์พลเรือนและผู้นำพลเรือนอย่างนายปรีดีจึงได้รับความสำคัญเพิ่มขึ้นโดยอัตโนมัติ การที่ชาญวิทย์ยกย่องนายปรีดีในฐานะผู้นำคนหนึ่งของคณะราษฎรที่ยังยึดมั่นในอุดมการณ์อย่างไม่เปลี่ยนแปลง จึงถือเสมือนนายปรีดีเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้า

งานเขียนของนายปรีดีเกี่ยวกับคณะราษฎรและการเมืองหลัง 2475 กลายเป็นหลักฐานชิ้นสำคัญที่ชาญวิทย์และนักศึกษาปัญญาชนในยุคนี้ให้ความสำคัญในการนำมาตีความประวัติศาสตร์ ข้อเขียนของนายปรีดีซึ่งมองดูผู้มีความคิดต่างจากตนว่าเป็นเรื่องของการละทิ้งอุดมการณ์ได้กลายเป็นกรอบสำคัญที่สอดรับกับวิธีคิดของชาญวิทย์และคนอื่น ๆ จนทำให้ชาญวิทย์มองว่าเผด็จการทหารอย่างจอมพล ป. พิบูลสงครามฝักใฝ่ญี่ปุ่นเป็นพวกอำนาจนิยม ซึ่งต่อมาประมาณปี 2536 ท่าทีของชาญวิทย์ที่มีต่อจอมพล ป. พิบูลสงครามเริ่มเปลี่ยนแปลงไป การมองนายปรีดีและกลุ่มพลเรือนในฐานะกลุ่มการเมืองที่ขับเคี่ยวกับรัฐบาลทหารส่งผลให้ชาญวิทย์พร้อมที่จะโยงนายปรีดีมาเป็นสัญลักษณ์ของธรรมศาสตร์ ซึ่งแน่นอนว่า

ความคิดดังกล่าวเกิดขึ้นพ้องกับความต้องการของนักศึกษาปัญญาชนอื่น ๆ ที่มีความคิดต่อต้านรัฐบาลเผด็จการทหาร การให้ความสำคัญของกระแสประวัติศาสตร์ประชาธิปไตยไทย ที่เน้นความสำคัญของนายปรีดีและกลุ่มพลเรือนกลายเป็นตัวแทนของการปฏิเสธอำนาจเผด็จการภายหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 นอกจากนี้ความเป็นไปดังกล่าวได้รับการสนองอย่างดีจากกลุ่มนักศึกษาปัญญาชนที่ผละออกมาจากพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย เพราะประสบการณ์ของเขาที่ถูกกระทำจากอำนาจรัฐทำให้เขาเข้าใจชะตากรรมของนายปรีดีได้อย่างลึกซึ้งมากกว่าการรับรู้ผ่านหนังสือ หรือคำบอกเล่าเหมือนช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา

แต่ความคิดในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เกี่ยวกับนายปรีดีมิใช่ว่าจะเป็นเอกภาพ กรณีการอสัญกรรมของนายปรีดีได้สะท้อนความเป็นไปดังกล่าวได้ดี ผู้บริหารมหาวิทยาลัยคือ ศาสตราจารย์นงเยาว์ ชัยเสรี อธิการบดีกล่าวถึงนายปรีดีว่า

> *ต้องคุยกับสมาคมธรรมศาสตร์ว่า จะมีการดำเนินการอย่างไรในเรื่องนี้ เพราะท่านปรีดีเป็นผู้ให้กำเนิดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์... ในแง่อื่น ๆ ดิฉันไม่ทราบ ก่อนหน้าที่ท่านเสียชีวิต ท่านก็ไม่สู้มีบทบาทอะไรแล้ว เพราะชราและมีฐานะเป็นเพียงผู้ลี้ภัยทางการเมืองคนหนึ่ง แต่ในฐานะที่ท่านเป็นต้นคิดสำคัญในการก่อตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ชาวธรรมศาสตร์ทุกคนรู้สึกว่าเป็นการสูญเสีย*
>
> (*มิตรกำสรวล*, 2526 : 214-215)

การกล่าวถึงนายปรีดีของอธิการบดีสะท้อนถึงทัศนะที่มีต่อนายปรีดีอย่างกึ่งรับกึ่งปฏิเสธคือ ยอมรับว่านายปรีดีมีความสำคัญต่อมหาวิทยาลัยในฐานะผู้ประศาสน์การแต่ขณะเดียวกันก็ยังไม่ให้ความสำคัญอย่างเต็มที่ บุคคลที่มีทัศนะดังกล่าวคงมีอยู่จำนวนไม่น้อย ทว่าเมื่อนักศึกษาและปัญญาชนจำนวนมากได้เรียกร้องและให้ความสำคัญกับนายปรีดีมากได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กลุ่มบุคคลที่มีทัศนะดังกล่าวต้องเปลี่ยนแปลงท่าที

ระหว่างที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เตรียมการเฉลิมฉลองวันสถาปนามหาวิทยาลัยครบรอบกึ่งศตวรรษ นักศึกษารุ่นใหม่ของมหาวิทยาลัย ได้แสดงการยอมรับนายปรีดีเป็นสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัยอย่างชัดเจนเป็นครั้งแรก ในงานฟุตบอลประเพณีระหว่างจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในเดือนมกราคม 2526 กองเชียร์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้นำรูปของนายปรีดีเผยแพร่ออกสู่สาธารณชนเป็นครั้งแรกพร้อมกับบทกวีว่า

พ่อนำชาติด้วยสมองและสองแขน
พ่อสร้างแคว้นธรรมศาสตร์ประกาศศรี
พ่อของข้านามระบือชื่อปรีดี
แต่คนดีเมืองไทยไม่ต้องการ

(*มิตรกำสรวล*, 2526 : หน้าไม่ปรากฏ)

ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ยอมรับนายปรีดีเป็นสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัยก่อนที่ผู้บริหารของมหาวิทยาลัย

ผมจึงขอขอบคุณท่านทั้งหลาย และนักศึกษาธรรมศาสตร์ ที่มีความปรารถนาดีแสดงรูปภาพ ประกอบด้วยคำขวัญเพื่อระลึกถึงผม

ปรีดี พยมยงค์
จดหมายถึงประธานและกรรมการเชียร์
ฟุตบอลประเพณีธรรมศาสตร์ พ.ศ.2526
21 กุมภาพันธ์ 2526

จะแสดงการยอมรับ เหตุการณ์ดังกล่าวดูเหมือนจะเป็นเหตุการณ์เล็ก ๆ แต่ความจริงกลับเป็นไปในทางตรงกันข้าม งานฟุตบอลประเพณีระหว่างจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มิได้มีความหมายเพียงการแข่งขันฟุตบอลประจำปีระหว่างมหาวิทยาลัย แต่ยังทำหน้าที่เป็นเวทีในการประชันทางสัญลักษณ์ระหว่างมหาวิทยาลัยอันเป็นจารีตที่ค่อนข้างอนุรักษ์นิยม แต่เนื่องจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ได้ทำให้จารีตอนุรักษ์นิยมเปิดรับการแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์สังคมการเมืองให้ปรากฏในงานฟุตบอลประเพณีได้ และความเป็นไปดังกล่าวได้รับการยอมรับจากบุคคลทั่วไป สื่อมวลชนมักจะถือเอาการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองในงานฟุตบอลประเพณีเป็นมาตรวัดอุณหภูมิการเมืองไทย ดังนั้นการประกาศว่านายปรีดีเป็นสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัยอย่างเปิดเผยจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ประสบกับวิกฤติทางอัตลักษณ์และสัญลักษณ์มาเป็นเวลานาน ในขณะที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมีความชัดเจนในความเป็นตัวตนของตนเองในแง่ที่มหาวิทยาลัยมีกำเนิดมาจากสถาบันกษัตริย์ มีตราพระเกี้ยวซึ่งเป็นสัญลักษณ์ประจำพระองค์ รวมทั้งสามารถเชิดชูสถาบันกษัตริย์ในฐานะพระผู้ให้ได้อย่างเต็มภาคภูมิ ส่วนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ผู้ริเริ่ม และมีส่วนสำคัญในการก่อตั้งมหาวิทยาลัยเป็นบุคคลต้องห้ามของสังคมมาเป็นเวลานาน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีสัญลักษณ์ที่เป็นนามธรรม เช่น โดมซึ่งหมายถึงแท่งดินสอซึ่งเป็นตัวแทนภูมิปัญญาและเสรีภาพที่วาดจรดแผ่นฟ้าแทนกระดาษและผืนแผ่นดิน แต่ในแง่ของ

การสื่อกับบุคคลภายนอก สัญลักษณ์ดังกล่าวดูเหมือนจะมีพลังน้อยสำหรับบุคคลอื่นที่ไม่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในยุคที่มีผู้นำทางทหารเป็นอธิการบดีได้นำมหาวิทยาลัยไปผูกพันกับสถาบันกษัตริย์ โดยมีการขอพระราชทานเพลงประจำมหาวิทยาลัยและต้นไม้ประจำมหาวิทยาลัย

ความสับสนทางตัวตนของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เริ่มเปลี่ยนแปลงไปเมื่อขบวนการนักศึกษาเติบโตขึ้นมหาวิทยาลัยเป็นจุดศูนย์กลางของการเคลื่อนไหวครั้งสำคัญของขบวนการเสรีนิยม นักศึกษาปัญญาชนเริ่มมีความภาคภูมิใจในมหาวิทยาลัยในรูปแบบใหม่ดังที่เสกสรรค์ ประเสริฐกุลเขียนถึงความทรงจำในการเคลื่อนไหวเดือนตุลาคม 2516 ว่า

> *เข็มนาฬิกากระดิกบอกเวลาเที่ยงตรง ผมไม่มีทางเลือกแล้ว "...เคลื่อนขบวน"*
>
> *ผมออกคำสั่งอย่างหนักแน่น ภาพที่เกิดขึ้นตอนนั้นเหมือนสิ่งมีชีวิตขนาดมหึมาที่ขยับเรือนร่างของมันเพื่อคืบคลานจากแหล่งที่อยู่...แววตาแต่ละคู่บ่งบอกความรู้สึกหลากหลาย หลายคนจูงมือกันแน่น บางคนน้ำตาคลอเพราะความรู้สึกอันบอบบางถูกกระทบอย่างแรงจากความยิ่งใหญ่ที่ก่อรูปอยู่เบื้องหน้า...คงไม่มีใครรู้ว่าอีก 48 ชั่วโมงข้างหน้าเส้นทางสายนี้จะกลายเป็นเส้นทางที่พลิกโฉมหน้าประวัติศาสตร์ยุคใหม่ของประชาชาติไทย ไอแดดยามเที่ยงระอุผ่าวไปทั้งหน้า ผมปาดเหงื่อที่ย้อยลงมาตามแก้มและคาง ส่งประกายตายิ้มรับมิตรภาพของผู้*

ที่โบกมือให้ หลังจากรอมาเกือบเจ็ดปีเต็ม วันนี้เป็นวันแรกที่ผมภูมิใจในความเป็นนักศึกษาธรรมศาสตร์

(เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2527 : 487)

นอกจากนี้มีการกล่าวว่าประวัติศาสตร์ของธรรมศาสตร์ คือประวัติศาสตร์ของประชาชนได้กลายเป็นประโยคที่แพร่หลายเนื่องจากเหตุการณ์ทางการเมืองในทศวรรษ 2510 ได้เป็นเครื่องยืนยันข้อความดังกล่าว นอกจากนั้นการมองประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์ได้รับการนำไปผูกกับการเมืองมากขึ้น เหมือนกับที่ชาญวิทย์ เกษตรศิริกล่าวว่าดูการเมืองไทยสามารถดูได้จากประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์ เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 แม้จะเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการหยุดชะงักของการหลอมตัวตนของธรรมศาสตร์และนักศึกษาทว่าเมื่อเวลาผ่านไปกระแสการสร้างตัวตนของธรรมศาสตร์ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์การเมืองไทยสมัยใหม่ฟื้นกลับมาอีกครั้ง การที่นักศึกษาปัญญาชนมองมหาวิทยาลัยในฐานะเป็นสถานที่สำคัญของขบวนการประชาธิปไตยและเสรีนิยมไทย ทำให้สัญลักษณ์บุคคลที่พึงปรารถนาคือบุคคลที่เป็นทั้งสามัญชนปัญญาชนมีความคิดก้าวหน้าและต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยอย่างไม่ย่อท้อ เรื่องราวของนายปรีดีจึงได้รับการนำมาผูกและกลายเป็นสัญลักษณ์ของธรรมศาสตร์ในที่สุด

ความเคลื่อนไหวของนักศึกษาปัญญาชนอื่น ๆ

ก่อนนายปรีดีถึงแก่กรรมประมาณ 2 ปีปัญญาชนกลุ่มก้าวหน้าประกอบด้วยสุลักษณ์ ศิวรักษ์ สุภา ศิริมานนท์ ทวี หมื่นนิกร ฉัตรทิพย์นาถสุภาและคนอื่น ๆ ได้ร่วมการจัดตั้ง**โครงการปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย** สุลักษณ์กล่าวถึงเป้าหมายในการจัดโครงการดังกล่าวว่า

เพื่อจะท้าทายนักวิชาการ และปัญญาชนรุ่นใหม่ว่าเมื่อ 50 ปี 60 ปีที่แล้วคนอย่างอาจารย์ปรีดีและทุกคนที่ร่วมเปลี่ยนแปลงการปกครองสามารถคิดแก้ไขปัญหาสังคมได้ คิดวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้เราเป็นตัวของเราเอง...หลังจากนั้นประมาณครึ่งศตวรรษเราหมดปัญญากันแล้วหรือ

(สุลักษณ์ ศิวรักษ์, 2529 : 52-53)

และอีกประการหนึ่ง

ทำไมต้องโครงการปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย เพราะนายปรีดี พนมยงค์นั้นเป็นผู้สนใจในปัญหาของสังคมไทย เป็นผู้ที่ต้องการแก้ปัญหาพื้นฐานให้ราษฎรไทย ปี 2475 เป็นการนำประชาธิปไตยมาเพื่อประชาชนได้มีสิทธิ์มีเสียงในการชี้ชะตากรรมของตัวเอง...อาจารย์ปรีดีนั้นท่านมีความสำคัญทั้งต่ออดีต ท่านมีความสำคัญทั้งต่อปัจจุบันและอนาคต...เวลานี้เราแทบทั้งหมดหาทางแก้ไขเพื่ออนาคตแต่มองไปที่ฝรั่งมองไปที่ญี่ปุ่น มองไปที่ระบบทุนนิยม...อาจารย์ปรีดีท่านไม่ได้คิดอย่างนั้น ท่านกลับมาหาธรรมะ กลับมาหารากฐานของเราเอง

(สุลักษณ์ ศิวรักษ์, 2529 : 46-54)

การที่สุภา ศิริมานนท์และสุลักษณ์ ศิวรักษ์เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญของโครงการทำให้โครงการดำเนินไปด้วยดีเนื่องจากสุภาเป็นนักคิดฝ่ายก้าวหน้าที่ปัญญาชนรุ่นใหม่ให้ความนับถือ ส่วนสุลักษณ์เป็นผู้ที่มีกิจกรรมทางปัญญาอย่างต่อเนื่องทั้งการพูดการเขียน นอกจากนี้ภายหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 เขาเป็นบุคคลคนหนึ่งที่เห็นว่าสังคมไทยควรมีมิติความคิดเรื่องสันติวิธีและกลับไปพิจารณาแนวคิดทางพุทธศาสนาเพื่อหาความคิดที่เป็นอิสระอย่างสันติ กล่าวได้ว่าภายหลังวิกฤติทางปัญญาแนวความคิดเรื่องสันติวิธีเป็นแนวทางที่แพร่หลายในหมู่ปัญญาชน นอกจากนี้อุดมการณ์รับใช้สังคมซึ่งเกิดขึ้นหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ได้กลายเป็นวิธีคิดที่

แพร่หลายในหมู่คนหนุ่มสาว พวกเขาได้เลือกใช้ชีวิตอยู่กับกรรมกร ชาวนา และผู้ด้อยโอกาสทางสังคมด้วยการทำงานกับองค์การพัฒนาเอกชนที่เกิดขึ้นมากมายภายหลังปี 2523 มีการเน้นเรื่องการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทยรวมไปถึงการยกย่องบุคคลที่มีความคิดอ่านเกี่ยวกับที่มาของสังคมไทยที่ทวนกระแสทุนนิยม กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนหลายกลุ่มมีความสัมพันธ์อันดีกับสุลักษณ์เนื่องจากเขาเป็นผู้มีความกว้างขวาง และมีความสามารถในการติดต่อขอความช่วยเหลือจากองค์กรพัฒนาเอกชนต่างประเทศเข้ามาช่วยเหลือองค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศ ดังนั้นเมื่อนายปรีดีถึงแก่กรรม แนวร่วมดังกล่าวจึงมีพลังในการดำเนินงานเชิดชูนายปรีดี

ทันทีที่นายปรีดีถึงแก่กรรม มีการแสดงความคิดเห็นมากมายเกิดขึ้นในสังคมไทยเริ่มด้วยสุลักษณ์เรียกร้องให้รัฐบาลจัดการอย่างใดอย่างหนึ่งว่า

> *...มรณกรรมของนายปรีดีครั้งนี้เป็นการสูญเสียที่สำคัญ...เป็นที่น่าเสียดาย กลับมีคนบางกลุ่มบางพวกไม่เห็นคุณความดีของผู้ทำประโยชน์ให้กับประเทศชาติ ที่เขากลัว ๆ กันนั้น เขากลัวสัจจะกลัวความจริง กลัวอิสระ กลัวประชาธิปไตย และกลัวการรับใช้ประชาชนจึงมีแต่การบิดผันมุ่งประโยชน์จากราษฎร...ผมอยากดูว่ารัฐบุรุษของประเทศมรณกรรมเช่นนี้จะได้รับเกียรติยศอย่างไรหรือไม่*
>
> (มติชนรายวัน, 3 พฤษภาคม 2526)

ส่วนสุภากล่าวถึงการเตรียมอนุสรณ์นายปรีดีว่า "...เข้าใจว่าคงมีการเผาศพท่านเร็วนี้ ๆ ตอนนี้พวกลูกศิษย์ลูกหาในเมืองไทยกำลังหารือกันว่า จะสร้างอะไรเป็นอนุสรณ์รำลึกถึงท่านรัฐบุรุษอาวุโสท่านนี้" (*ไทยรัฐ*, 3 พฤษภาคม 2526)

ในวันที่ 4 พฤษภาคมนายแคล้ว นรปติสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดขอนแก่น เลขาธิการพรรคสังคมประชาธิปไตยทำหนังสือถึงพล.อ. เปรม ติณสูลานนท์นายกรัฐมนตรีขอให้รัฐบาลรับเป็นเจ้าภาพงานศพนายปรีดีมีใจความว่า

> *นายปรีดีได้เสียชีวิตในต่างประเทศ เนื่องจากความเข้าใจผิดของบุคคลบางฝ่ายด้วยเหตุดังกราบเรียนมาแล้วข้างต้น ข้าพเจ้าจึงเห็นว่ารัฐบาลพล.อ.เปรมสมควรที่จะรับจัดงานให้สมเกียรติเช่นเดียวกับวีรบุรุษ และขอพระราชทานบรรจุอัฐิในโกศหรืออนุญาตให้ญาติเบิกค่าใช้จ่ายในการฌาปนกิจได้ หรือมีบัญชาให้เอกอัคราชทูตไทยในฝรั่งเศสรับเป็นเจ้าภาพงานรัฐพิธีให้สมเกียรติ*
>
> (*เศรษฐกิจการเมือง*, 5 พฤษภาคม 2526)

ในวันเดียวกันนักศึกษา 6 สถาบันได้ออกแถลงการณ์ถึงนายปรีดีว่า

> *เป็นนักสู้ของผู้รักประชาธิปไตย สร้างคุณูปการอันใหญ่หลวงต่อประเทศชาติและประชาชนไทย ด้วยการ*

เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบอำนาจสิทธิขาด เพียงคนเดียวมาเป็นระบอบที่ประชาชนสามารถใช้อำนาจอธิปไตยได้เอง หากไม่มีอาจารย์ปรีดีแล้ว คนไทยคงไม่มีโอกาสสัมผัสชื่นชมกับประชาธิปไตย...ขอเรียกร้องให้รัฐบาลกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อเป็นการเชิดชูเกียรติแก่บุคคลที่มีคุณูปการยิ่งใหญ่ต่อชาติด้วย...

(*มาตุภูมิรายวัน*, 5 พฤษภาคม 2526)

นอกจากนี้ บรรดาปัญญาชนอิสระในวงการหนังสือพิมพ์ยังแสดงท่าทีเสียใจต่อการอสัญกรรมของนายปรีดีและเห็นว่าควรมีการเคลื่อนไหวยกย่องนายปรีดีดังหนังสือพิมพ์ไทยรัฐลงบทความว่า

แนวคิด และอุดมการณ์ของดร.ปรีดี พนมยงค์อาจจะไม่เป็นที่ยอมรับของหลายคนและหลายฝ่าย ก็เป็นสิ่งธรรมดาสามัญของวงการเมืองทั้งในอดีตและปัจจุบัน แต่นั่นไม่สำคัญไปกว่าที่ท่านไม่เคยละทิ้งอุดมการณ์เพื่อแสวงหาความอยู่รอดของตนเอง...การสูญเสียดร.ปรีดี พนมยงค์รัฐบุรุษอาวุโสครั้งนี้เท่ากับว่าไทยเราได้สูญเสียนักประชาธิปไตยและรัฐบุรุษไปคนหนึ่ง ซึ่งควรจะเป็นอนุสรณ์แห่งความทรงจำของคนรุ่นหลังว่าผู้ประกอบคุณความดีของบ้านเมืองนั้นควรจะได้รับการสดุดีอย่างไรบ้าง

(*ไทยรัฐ*, 6 พฤษภาคม 2526)

นอกจากนี้วันที่ 9 พฤษภาคมตัวแทนนักศึกษา 7 สถาบันนำโดยอุปนายกองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหงได้ยื่นจดหมายเปิดผนึกถึงนายกรัฐมนตรีที่ทำเนียบรัฐบาลเพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลจัดพิธีศพนายปรีดี พนมยงค์อย่างสมเกียรติในฐานะเป็นรัฐบุรุษอาวุโสและอดีตนายกรัฐมนตรี "และเพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลสร้างอนุสาวรีย์ปรีดี พนมยงค์เพื่อให้คนรุ่นหลังได้รำลึกถึงคุณความดีของท่าน" (*สยามใหม่*, 20 พฤษภาคม 2526)

ขณะที่กระแสเรียกร้อง ให้มีการยกย่องนายปรีดีเกิดขึ้นมาทางฝ่ายผู้บริหารของมหาวิทยาลัยเพียงแต่จัดงานไว้อาลัยนายปรีดีที่ตึกโดมโดยไม่แสดงท่าทีอะไร การให้สัมภาษณ์ของอธิการบดีนงเยาว์ ชัยเสรีดังที่ได้กล่าวแล้วได้รับการกล่าวถึงจากสื่อมวลชนในด้านลบว่า

> *...ศาสตราจารย์นงเยาว์ ชัยเสรีอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ในทำนองว่าอาจารย์ปรีดีเป็นเพียงแค่ผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยขึ้นเท่านั้น แต่ต่อมาในระยะหลังก็มิได้มีความผูกพันใด ๆ กับทางมหาวิทยาลัย คำให้สัมภาษณ์...ดูจะสร้างความคลางแคลงใจให้กับนักศึกษาต่อท่าทีของฝ่ายบริหารมหาวิทยาลัยเป็นอย่างมาก และการโยนเรื่องต่าง ๆ ให้รัฐบาล เช่น การขอกลับมาจัดการพิธีศพในเมืองไทย หรือการจัดสร้าง*

อนุสาวรีย์ว่าแล้วแต่คำสั่งรัฐบาลทำให้นักศึกษาไม่อาจมองเป็นอื่นไปได้นอกจากเห็นว่านี่เป็นการปัดความรับผิดชอบไปให้พ้น ๆ ตัว

(*มติชนรายวัน*, 9 พฤษภาคม 2526)

พร้อมกับมีเสียงเรียกร้องจากนักวิชาการว่ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ควรจะมีบทบาทสำคัญในการเชิดชูนายปรีดี พนมยงค์

คุณูปการของอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ที่มีต่อประเทศไทย และราษฎรทั่วไปนั้นใหญ่หลวงนักและคุณูปการของอาจารย์ปรีดีที่มีต่อมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ในวาระที่อาจารย์ถึงแก่มรณกรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งดูเหมือนว่าเป็นสถาบันเพียงแห่งเดียวที่จะสามารถมีบทบาทอย่างสำคัญที่สุดในการเชิดชูคุณความดีและผลงานต่าง ๆ ของท่านได้ ควรที่จะได้สร้างอนุสาวรีย์ เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งความดีของท่านให้ปรากฏได้

(สังศิต พิริยะรังสรรค์, *มติชนรายวัน*, 13 พฤษภาคม 2526)

ในที่สุดแรงบีบจากนักศึกษาปัญญาชน และศิษย์เก่าของมหาวิทยาลัยได้ส่งผลให้ผู้บริหารมีมติยอมรับเป็นศูนย์กลางในการประสานงานเชิดชูนายปรีดี

กลุ่มปัญญาชนที่เป็นแกนกลางในการเคลื่อนไหวเชิดชูนายปรีดี

ประชุมอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2526 ที่ห้องประชุมสภานักศึกษา องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นการประชุมร่วมกันของกลุ่มต่าง ๆ ประมาณ 30 คนที่ประชุมมีมติตั้งคณะกรรมการเตรียมงานโครงการรำลึกรัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ มีเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์เป็นประธาน สุภา ศิริมานนท์ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ และวรพจน์ โอสถาภิรัตน์ นายกองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นรองประธาน แคล้ว นรปติ สืบแสง พรหมบุญและคนอื่น ๆ ร่วมเป็นกรรมการ คณะกรรมการที่ตั้งขึ้นจะเป็นผู้จัดงานที่ระลึกครบรอบการเสียชีวิต 50 วัน และ 100 วัน รวมทั้งเตรียมการประชุมใหญ่เรื่องสร้างอนุสาวรีย์และการตั้งมูลนิธิ คำตอบของรัฐบาลต่อการเรียกร้องให้สร้างอนุสาวรีย์นายปรีดีพนมยงค์คือ

> *กรณีนักศึกษา ประชาชนเรียกร้องให้รัฐบาลสร้างอนุสาวรีย์และจัดงานเป็นที่ระลึกแก่นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส อดีตนายกรัฐมนตรี ขณะนี้รัฐบาลได้รับทราบความประสงค์แล้ว รู้สึกยินดีในเรื่องที่จะมีการก่อสร้างอนุสรณ์สถานแต่ขอให้เป็นไปตามประเพณีปฏิบัติในอดีต ซึ่งประเทศไทยมีการก่อสร้างอนุสาวรีย์แก่ผู้นำทางการเมืองหลายคนล้วนแต่ก่อสร้างด้วยเงินบริจาคของผู้มีจิตศรัทธาทั้งสิ้น ไม่เคยใช้งบประมาณแผ่นดินแต่อย่างใด*
>
> (*มติชนรายวัน*, 17 พฤษภาคม 2526)

องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีปฏิกิริยาต่อท่าทีของรัฐบาลว่า "เราจะจัดทำหนังสือใหม่อีกฉบับหนึ่งไปยื่นให้ทางรัฐบาลชี้แจงเจตนาที่ต้องการให้รัฐบาลดำเนินการอย่างถูกต้องคือ ควรเป็นเจ้าภาพจัดรัฐพิธีและเป็นผู้ริเริ่มเรื่องเงินบริจาค...ทางส่วนของฝ่ายต่าง ๆ ที่ร่วมกันดำเนินงานเพื่อเชิดชูเกียรติท่านปรีดีจะยังคงมีการดำเนินการเพื่อเผยแพร่ผลงานของท่านและรณรงค์หาเงินทุนมาสร้างอนุสาวรีย์ต่อไป" (*มาตุภูมิรายวัน*, 18 พฤษภาคม 2526) คำตอบรัฐบาลยังคงเหมือนเดิมและไม่สนใจที่จะดำเนินการเกี่ยวกับงานศพให้เป็นรัฐพิธีแต่อย่างใด มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ต้องรับเป็นศูนย์กลางจัดสร้างอนุสาวรีย์

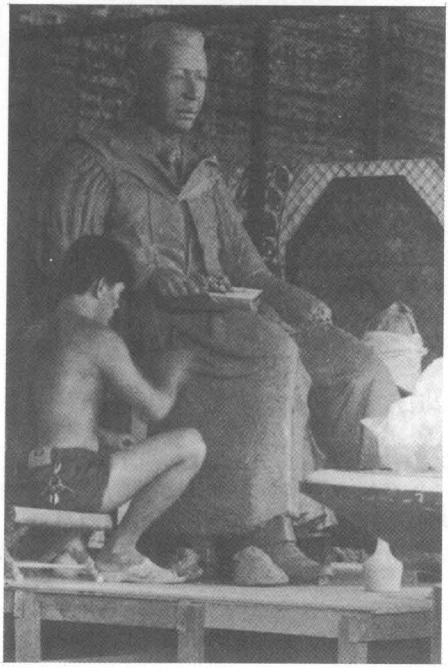

รูปปั้นปรีดี พนมยงค์ ในฐานะผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ได้รับการจัดสร้างขึ้น ภายหลังอสัญกรรม 2 พฤษภาคม 2526

อนุสาวรีย์ปรีดี พนมยงค์ การเมืองของสัญลักษณ์

การที่นักศึกษาปัญญาชนพยายามผลักดัน ให้รัฐบาลจัดรัฐพิธีสำหรับการอสัญกรรมของนายปรีดีและเป็นผู้ดำเนินการก่อสร้างอนุสาวรีย์นั้นสามารถวิเคราะห์ได้ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการแสดงออกทางการเมืองที่เบี่ยงเบนจากการเมืองในความหมายที่แคบไปสู่ความหมายที่กว้างขึ้นคือเกี่ยวข้องกับการสร้างความทรงจำร่วมของสังคม เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 และความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้นทำให้สังคมไทยก้าวสู่การทบทวนและสร้างความทรงจำร่วมของสังคม เนื้อที่ทางประวัติศาสตร์ได้กลายเป็นเวทีที่หลายฝ่ายเข้าไปตีความเพื่อสร้างความทรงจำร่วมที่ตอบสนองต่อแนวคิดทางสังคมการเมืองของตน เช่น ฝ่ายทหารและฝ่ายอนุรักษ์ย่อมมองการเมืองไทยในทศวรรษ 2510 ด้วยการไม่ให้ความสำคัญของความเคลื่อนไหวของนักศึกษาปัญญาชนว่ามีความสำคัญกับระบอบประชาธิปไตย

ในขณะที่นักศึกษาปัญญาชนสร้างเนื้อเรื่องความทรงจำทางประวัติศาสตร์และความทรงจำร่วมในกลุ่มของตัวเองขึ้นมาผ่านพิธีกรรมรำลึกเหตุการณ์เดือนตุลาคมและมีการเรียกร้องให้สร้างอนุสาวรีย์วีรชน 14 ตุลาคม 2516 โดยที่รัฐไทยไม่เคยมีส่วนร่วมหรือประกาศให้วันดังกล่าวเป็นวันสำคัญของชาติหรือให้ความสนใจในการดำเนินการแต่ประการใด ถือได้ว่า

การต่อสู้เพื่อสร้างความทรงจำร่วมทางสังคม ระหว่างนักศึกษาปัญญาชนและกลุ่มเสรีนิยมกับรัฐไทยเป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งของการเมืองภายหลังวิกฤตการณ์ทางปัญญา

เนื่องจากแม้ว่าการปกครองไทยในระยะดังกล่าว โดยเฉพาะในช่วงที่พลเอกเปรมดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี การเมืองไทยแม้จะไม่เป็นประชาธิปไตยเสียทีเดียว เพราะนายกรัฐมนตรีไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง แต่ในด้านอื่น ๆ นับว่าได้มีความคลี่คลายและมีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้นเนื่องจากมีการเลือกตั้ง มีรัฐธรรมนูญและมีเสรีภาพทางการเมืองมากกว่าในช่วงก่อน ๆ ความเชื่อมั่นในศักยภาพของผู้นำทหารที่มีแนวคิดเสรีนิยมทำให้บรรยากาศทางการเมืองเต็มไปด้วยคุณค่าของทหารและอุดมการณ์ของชาติ เสถียรภาพทางการเมืองของผู้นำทางทหารที่ได้รับการรองรับด้วยพรรคการเมืองที่มาจากการเลือกตั้งและกองทัพได้กลายเป็นทางออกหนึ่งของสังคมการเมืองไทยชั่วระยะเวลาหนึ่ง ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ขบวนการนิสิตนักศึกษาปัญญาชนและกลุ่มเสรีนิยมทำการปรับตัวเช่นกัน ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวที่เกี่ยวข้องกับอำนาจรัฐโดยตรงปรากฏในรูปของการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาลและกองทัพ นอกจากนี้ได้มีการเพิ่มความสนใจในปัญหาที่เกี่ยวกับรากฐานของประชาธิปไตยในแง่มุมที่ลึกขึ้น เช่น ความสนใจในปัญหาต่าง ๆ ของสังคม การสร้างหน่วยประชาธิปไตยในระดับรากหญ้า และการต่อสู้เพื่อสร้างความทรงจำร่วมของสังคม

ในบริบทดังกล่าว ทั้งสองฝ่ายมีโอกาสแสดงการยึดเนื้อที่ความทรงจำร่วมของสังคมโดยเฉพาะในช่วงปี 2525 เป็นต้นมา การฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ในปีนั้น การอสัญกรรมของนายปรีดีในปี 2526 และการครบรอบกึ่งศตวรรษธรรมศาสตร์ในปีถัดมาทำให้การเมืองของการสร้างความทรงจำร่วมของสังคมมีความเด่นชัดขึ้น เนื่องจากวาระดังกล่าวได้เปิดโอกาสให้กลุ่มความคิดต่าง ๆ ในสังคมการเมืองได้แสดงการเคลื่อนไหวที่สะท้อนว่าความทรงจำร่วมทางสังคมแบบใดที่พวกเขาต้องการ ในฝ่ายรัฐไทยการฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ 200 ปี สะท้อนถึงความคิดของรัฐไทยเกี่ยวกับความทรงจำร่วมของสังคมได้อย่างดี เช่น ในหนังสือ**ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์**ที่จัดพิมพ์ขึ้นล้วนแต่ให้ความสำคัญกับสถาบันพระมหากษัตริย์ การเปลี่ยนแปลงของสถาบันหลักต่าง ๆ เช่น การศาล การศาสนา การศึกษา และการป้องกันประเทศ ในหนังสือสมุดภาพเหตุการณ์สำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์คำปรารภของนายกรัฐมนตรีมีว่า

> *รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้จัดให้มีงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปีพุทธศักราช 2525 ขึ้น โดยถือนโยบายสำคัญในอันที่จะเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริยาธิราชเจ้าแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ที่ได้ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ทรงทะนุบำรุงประเทศชาติให้มีเอกราช และเจริญรุ่งเรืองสืบมาจนถึงปัจจุบันนี้*
>
> (คณะกรรมการจัดงานสมโภชน์กรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ 200 ปี, 2526 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

เนื้อหาของภาพเหตุการณ์สำคัญในช่วงเวลา 200 ปีจึงไม่ปรากฏเรื่องราวอื่นๆที่มีความหมายต่อกรุงรัตนโกสินทร์ เช่น เรื่องราวของกลุ่มคนอื่น ๆ ในสังคม ประชาชน ชาวนา กรรมกรหรือแม้แต่เหตุการณ์สำคัญที่มีความหมายต่อสังคม เช่น การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 และเหตุการณ์เดือนตุลาคมมิได้มีการอธิบายจากแง่มุมของประชาชน กรณีการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้รับการอธิบายว่า

> *พระบาทสมเด็จพระปกเกล้า ทรงจัดเตรียมระเบียบการปกครองของประเทศให้เป็นพื้นฐานอันมั่นคงสำหรับนักประชาธิปไตย และทรงเตรียมร่างรัฐธรรมนูญเพื่อที่จะพระราชทานแก่ประชาชนชาวไทยแต่ในวันที่ 24 มิถุนายน 2475 ขณะที่เสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปประทับแรม ณ พระราชวังไกลกังวล หัวหิน คณะราษฎรซึ่งประกอบด้วยข้าราชการ ทหารและพลเรือนได้เข้ายึดอำนาจการปกครองแผ่นดิน...คณะราษฎรได้ขอพระราชทานรัฐธรรมนูญสำหรับเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศโดยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว แก่ประชาชนเมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2475*
>
> (คณะกรรมการจัดงานสมโภชน์กรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ 200 ปี, 2526 : 111)

สำหรับเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ได้รับการอธิบายว่า "ต่อมาเหตุการณ์ได้ทวีความรุนแรงขึ้นถึงขั้นจลาจลเกือบทั่วทั้งพระนคร เป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชดำรัสทางสถานีวิทยุกระจายเสียงและสถานีวิทยุโทรทัศน์ ทรงขอให้ทุกคนช่วยกันระงับเหตุแห่งความรุนแรงนั้นเสียด้วยการยับยั้งสติเพื่อให้ชาติบ้านเมืองคืนสู่สภาพปกติโดยเร็วที่สุด" (คณะกรรมการจัดงานสมโภชน์กรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ 200 ปี, 2526 : 145) แต่ในเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ซึ่งเป็นวันมหาวิปโยคอย่างแท้จริงได้รับการละเลยไป มีการกล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญอื่น ๆ ในปี 2519 แทนเช่น การที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมารทรงเข้ารับราชการเป็นนายทหารประจำกรมข่าวทหารบกเมื่อวันที่ 16 มกราคม 2519 และมีการกล่าวถึงพระราชพิธีอภิเษกสมรสของสมเด็จพระบรมฯเมื่อวันที่ 3 มกราคม 2520

ความทรงจำร่วมของสังคมที่ได้รับการสร้างขึ้น โดยรัฐไทยมีแนวโน้มละเลยความสำคัญของประชาชนในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของผู้สร้างประวัติศาสตร์สังคมการเมือง นอกจากนี้ในการสร้างความทรงจำร่วมอื่น ๆ รัฐไทยยังยินดีสร้างสัญลักษณ์ต่าง ๆ เช่น เดือนกุมภาพันธ์ 2525 รัฐบาลพลเอกเปรมได้อนุมัติหลักการให้สร้างอนุสรณ์สถานวีรชนแห่งชาติเพื่อเป็นพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ทหารของกองทัพบก รวมทั้งเพื่อบรรจุอัฐิบรรดาวีรชนผู้พลีชีวิตเพื่อชาติ โดยให้กองบัญชาการทหารสูงสุดรับผิดชอบร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ใช้พื้นที่ของกองทัพอากาศบริเวณสามเหลี่ยมดอนเมืองช่วงถนนวิภาวดีรังสิต เนื้อที่ประมาณ 38 ไร่ 1 งาน 97 ตารางวาเป็นพื้น

ที่ก่อสร้าง (*ปฏิทินข่าวและเหตุการณ์ในประเทศรอบ 10 ปี พ.ศ. 2519* พ.ศ. 2529, ม.ป.ป. : 1269) ทว่าการสร้างอนุสาวรีย์วีรชน 14 ตุลาคม 2516 ซึ่งได้รับการเมินเฉยมาตั้งแต่รัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์ก็ยังได้รับการละเลยจากรัฐบาลพลเอกเปรมอีกเช่นกัน

เมื่อนายปรีดีถึงอสัญกรรมเปิดโอกาสให้นักศึกษาปัญญาชน และกลุ่มเสรีนิยม แสดงความเคลื่อนไหวเพื่อให้รัฐไทยแบ่งเนื้อที่ความทรงจำร่วมทางสังคมให้กับสามัญชนในฐานะเป็นผู้สร้างประวัติศาสตร์ อนุสาวรีย์ปรีดี พนมยงค์ได้รับการก่อสร้างขึ้นที่บริเวณหน้าตึกโดม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และมีการทำพิธีเปิดอย่างเป็นทางการในปี 2527 อนุสาวรีย์นี้ไม่ได้สะท้อนชัยชนะของนักศึกษาในการสร้างความทรงจำร่วมของสังคมที่มีเหนือรัฐไทย ทว่าสะท้อนถึงความพยายามต่อสู้เพื่อสร้างกระแสความทรงจำร่วมที่มีเนื้อเรื่องอีกรูปแบบหนึ่ง พิธีกรรมเป็นส่วนสำคัญของการสร้างความทรงจำร่วมทางสังคมที่นักศึกษาปัญญาชนได้ใช้เพื่อสร้างความทรงจำร่วมของสังคม

ดังนั้นจึงปรากฏการเคลื่อนไหวเชิดชูนายปรีดีอย่างต่อเนื่อง คือ กลุ่มนักศึกษาปัญญาชนเคลื่อนไหวอัญเชิญอัฐิธาตุของนายปรีดีซึ่งเก็บไว้ที่ชานกรุงปารีสกลับมาประเทศไทย ทางครอบครัวนายปรีดีเคยให้สัมภาษณ์ว่าจะเชิญอัฐิธาตุนายปรีดีกลับเมืองไทยเมื่อสัจจะปรากฏ การเคลื่อนไหวของนักศึกษาปัญญาชนทำให้มีการอัญเชิญอัฐิธาตุนายปรีดีกลับเมืองไทยในวันที่ 7 พฤษภาคม 2529 นอกจากนี้มีการจัดงานอื่น ๆ เพิ่มขึ้น ทางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ขอเครื่องยศของนายปรีดีจากสำนักพระราชวังมาตั้งประกอบ

ที่ตึกโดม ความเคลื่อนไหวของนักศึกษาปัญญาชนประสบความสำเร็จระดับหนึ่งเมื่อทางสำนักพระราชวังได้มีหมายรับสั่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯพระราชทานผ้าไตร 10 ไตร ในการบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทานอัฐิในวันที่ 8 พฤษภาคม 2529 ทว่าการพระราชทานผ้าไตรยังคงมีความหมายที่คลุมเครือต่อภาพลักษณ์นายปรีดี เนื่องจากอาจจะหมายถึงการให้ความสำคัญกับนายปรีดี หรือหมายถึงการพระราชทานอภัยโทษก็ย่อมมีความเป็นไปได้ทั้งสองทาง อนุสาวรีย์นายปรีดีและการจัดพิธีกรรมเกี่ยวกับการอสัญกรรมของนักศึกษาปัญญาชน เป็นรูปแบบหนึ่งของการสร้างความทรงจำร่วมทางสังคมที่ให้เนื้อที่กับประวัติศาสตร์สามัญชนกับที่มีแนวคิดเสรีนิยม แนวทางดังกล่าวยังเห็นปรากฏให้เห็นในปัจจุบันเช่นการมีพิธีเนื่องในวันปรีดีในเดือนพฤษภาคมของทุกปี

ท่านผู้หญิงพูนศุข และครอบครัวพนมยงค์ ในงานวันเปิดอนุสาวรีย์ปรีดี พนมยงค์ 11 พฤษภาคม 2527

ความคลี่คลายของตำนานปิศาจทางการเมือง และการที่นายปรีดีกลายเป็นสัญลักษณ์ของเสรีนิยมในหมู่นักศึกษาและปัญญาชนมีพลังทางการเมืองอยู่มิใช่น้อย *ประการแรก* ทำให้เกิดปฏิกิริยาจากกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่ยังคงมีความเชื่อว่านายปรีดีเกี่ยวพันกับกรณีสวรรคต *ประการที่สอง* แสดงถึงความสำเร็จของขบวนการนักศึกษาปัญญาชนในการสร้างนายปรีดีเป็นสัญลักษณ์ของเสรีนิยมเมื่อพรรคประชาธิปัตย์ซึ่งเคยมีบทบาทในการสร้างตำนานปิศาจทางการเมืองหันมาใช้ภาพลักษณ์เสรีนิยมของนายปรีดีเพื่อประโยชน์ในทางการเมือง ปฏิกิริยาจากกลุ่มอนุรักษ์นิยมเกิดขึ้นเมื่อคุณไข่มุกด์ ชูโตเขียนหนังสือ**พระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลของปวงชนชาวไทย**เพื่อเป็นที่ระลึกแก่ผู้ร่วมงานเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม 2529 คุณไข่มุกด์ ชูโตเป็นช่างปั้นหลวงกำเนิดในตระกูลขุนนาง โดยมีน้าชายคือ นายฉันท์หุ้มแพร (ทัศน์ สุจริตกุล) เป็นผู้เคยรับใช้ใกล้ชิดพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลในหน้าที่เทียบคือ ตรวจและชิมอาหารก่อนที่พระเจ้าแผ่นดินจะเสวยเพื่อป้องกันยาพิษ ต่อมานายฉันท์หุ้มแพรถึงแก่กรรมโดยทางญาติพี่น้องเชื่อว่าเป็นการถึงแก่กรรมที่มีเงื่อนงำเกี่ยวข้องกับกรณีสวรรคตของในหลวงรัชกาลที่ 8 ดังที่คุณไข่มุกด์กล่าวถึงการถึงแก่กรรมของนายฉันท์หุ้มแพรและท่าทีของนายกรัฐมนตรีขณะนั้นคือนายปรีดี พนมยงค์ว่า "แพทย์สันนิษฐานว่าเขาอาจจะถูกวางยาพิษในอาหาร ถึงกระนั้นก็ตามสำนักพระราชวังในบังคับบัญชาของนายกรัฐมนตรีก็ให้จัดการพิธีศพในวันนั้นโดยไม่ให้คณะแพทย์ทำการชันสูตรแต่อย่างใด" (ไข่มุกด์

ชูโต, ม.ป.ป. : 67) ในหนังสือเล่มนี้คุณไข่มุกด์ ชูโตกล่าวพาดพิงถึงนายปรีดีและกรณีสวรรคตว่า

> *ตกดึกของคืนนั้น เรือจ้างข้ามฟากแม่น้ำเจ้าพระยาได้พากันยกขบวนไปจอดเป็นแพชุมนุมกันที่ท่าช้างวังหน้าอันเป็นบริเวณติดกับทำเนียบนายกรัฐมนตรี ประสานเสียงตะโกนซ้ำ ๆ ซาก ๆ ในประโยคที่ว่า "เอาในหลวงของกูคืนมา"*
>
> (ไข่มุกด์ ชูโต, ม.ป.ป. : 51)

ความสำเร็จของขบวนการนักศึกษาปัญญาชน ที่ทำให้นายปรีดีเป็นสัญลักษณ์ของเสรีนิยมไม่ได้จำกัดอยู่ในหมู่นักศึกษาธรรมศาสตร์หรือในกลุ่มปัญญาชนเสรีนิยมเท่านั้น การหาเสียงเลือกตั้งของพรรคประชาธิปัตย์ในปี 2535 ด้วยการใช้ภาพลักษณ์เสรีนิยมของนายปรีดี พนมยงค์เพื่อเพิ่มคะแนนเสียงให้พรรคตนเองนั้นเป็นการสะท้อนอย่างชัดเจนว่าสังคมทั่วไปให้การยอมรับภาพลักษณ์ดังกล่าวด้วยเช่นกัน เหตุการณ์ดังกล่าวเกิดมาจากการรัฐประหารในปี 2534 ของนายทหารกลุ่มหนึ่งที่ใช้ชื่อว่า คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติซึ่งประกอบด้วยนายทหารเช่น พลเอกสุนทร คงสมพงษ์ พลเอกสุจินดา คราประยูร พลอากาศเอกเกษตร โรจนนิล พลเอกอิสระพงศ์ หนุนภักดีทำการรัฐประหารรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณเมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2534 โดยอ้างว่ารัฐบาลพลเอกชาติชายเป็นเผด็จการทางรัฐสภา ทำการฉ้อราษฎร์บังหลวงเปิดโอกาสให้ข้าราชการการ

เมืองข่มเหงข้าราชการประจำทำลายสถาบันทหารและพยายามบิดเบือนคดีล้มล้างพระมหากษัตริย์

คณะรักษาความสงบเรียบร้อยได้เชิญนายอานันท์ ปันยารชุนมาเป็นนายกรัฐมนตรี ต่อมามีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2535 แต่คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติต้องการรักษาอำนาจไว้ในกลุ่มของตนเองด้วยการที่พลเอกสุจินดา คราประยูรเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในวันที่ 7 เมษายน 2535 และได้ทำการหลายประการที่แสดงให้เห็นว่าเป็นเผด็จการ ประเด็นความต้องการนายกรัฐมนตรีมาจากการเลือกตั้ง ซึ่งเป็นประเด็นใหญ่ในสังคมการเมืองไทยมาตั้งแต่ปลายสมัยรัฐบาลพลเอกเปรมได้กลายเป็นชนวนสำคัญที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวเรียกร้องให้มีนายกรัฐมนตรีมาจากการเลือกตั้ง เกิดคลื่นการคัดค้านในประเด็น

การชุมนุมต่อต้านพลเอกสุจินดา คราประยูร นายกรัฐมนตรีที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง จนนำไปสู่เหตุการณ์พฤษภา 2536

ดังกล่าวตั้งแต่ต้นเดือนพฤษภาคม ปัญญาชนและคนชั้นกลางในเขตเมืองหลวงได้ออกมารวมตัวกันที่บริเวณถนนราชดำเนินเพื่อทำการเรียกร้องอย่างสันติวิธี แต่รัฐบาลได้ใช้ความรุนแรงเข้าปราบปรามมีผู้บาดเจ็บและเสียชีวิตเป็นจำนวนมากเหตุการณ์ดังกล่าวรู้จักกันในนามเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ

ผลของเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ทำให้พลเอกสุจินดาต้องลาออกจากตำแหน่ง นายอาทิตย์ อุไรรัตน์ประธานรัฐสภาได้ทูลเกล้าฯ เสนอนายอานันท์ ปันยารชุนเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง ต่อมามีการกำหนดวันเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั่วประเทศในวันที่ 13 กันยายน 2535 ในช่วงเวลาที่มีการหาเสียงเลือกตั้งนี้เองพรรคประชาธิปัตย์ได้หาเสียงด้วยการทำป้ายรูปนายชวน หลีกภัยกำลังอภิปรายในสภาพร้อมกับมีข้อความประกอบว่า "เชื่อมั่นในระบอบประชาธิปไตย ให้โอกาสชวนหลีกภัยจัดตั้งรัฐบาล" และเมื่อใกล้วันเลือกตั้งพรรคประชาธิปัตย์นำภาพลักษณ์นายปรีดีมาหาเสียงทางการเมืองด้วยการลงตีพิมพ์รูปถ่ายของนายปรีดีและนายป๋วย อึ๊งภากรณ์ที่ถ่ายคู่กันที่มหาวิทยาลัยลอนดอนในปี 2520 ในหนังสือพิมพ์รายวัน เช่น *มติชน* พร้อมกับตัดทอนข้อความบางส่วนจากสุนทรพจน์ของนายปรีดีมาตีพิมพ์ ข้อความดังกล่าวคือ

ปรีดี พนมยงค์

ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์, นายกรัฐมนตรี, รัฐบุรุษอาวุโส, ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง

สุนทรพาน์ของท่าน!

ที่แสดงในสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม 2489

"ระบอบประชาธิปไตยนั้น เราหมายถึง ประชาธิปไตยอันมีระเบียบตามกฎหมายและศีลธรรมและความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ใช่ประชาธิปไตยอันไม่มีระเบียบ หรือ ประชาธิปไตยที่ไร้ศีลธรรม เช่น การใช้สิทธิเสรีภาพอันมีแต่จะให้เกิดความปั่นป่วน ความไม่สงบเรียบร้อย ความเสื่อมศีลธรรม ระบอบชนิดนี้เรียกว่า อนาธิปไตย หาใช่ประชาธิปไตยไม่ ขอให้ระวัง อย่าปนประชาธิปไตยกับอนาธิปไตย อนาธิปไตยเป็นภัยอย่างใหญ่หลวงแก่สังคมและประเทศชาติ ระบอบประชาธิปไตยจะมั่นคงอยู่ได้ต้องประกอบด้วยกฎหมาย ศีลธรรม และความซื่อสัตย์สุจริต"

เชื่อมั่นในระบอบประชาธิปไตย ให้โอกาส ชวน หลีกภัย ไปจัดตั้งรัฐบา

ระบอบประชาธิปไตยนั้น เราหมายถึง ประชาธิปไตยอันมีระเบียบตามกฎหมายและศีลธรรม และความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ใช่ประชาธิปไตยอันไม่มีระเบียบหรือประชาธิปไตยที่ไร้ศีลธรรม เช่น การใช้สิทธิเสรีภาพอันมีแต่จะให้เกิดความปั่นป่วน ความไม่สงบเรียบร้อย ความเสื่อมศีลธรรม ระบอบชนิดนี้เรียกว่า อนาธิปไตย หาใช่ประชาธิปไตยไม่ ขอให้ระวังอย่างปนประชาธิปไตยกับอนาธิปไตย อนาธิปไตยเป็นภัยอย่างใหญ่หลวงแก่สังคมและประเทศชาติ ระบอบประชาธิปไตยจะมั่นคงอยู่ได้ต้องประกอบด้วยกฎหมาย ศีลธรรม และความซื่อสัตย์สุจริต

(*มติชนรายวัน*, 11 พฤษภาคม 2535)

การใช้ภาพลักษณ์ของนายปรีดีดังกล่าวเพื่อเอาชนะคู่ต่อสู้สำคัญทางการเมืองในเวลานั้นคือ พลตรีจำลอง ศรีเมืองและพรรคพลังธรรมซึ่งมีบทบาทในการเรียกร้องให้นายกรัฐมนตรีมาจากการเลือกตั้งในเหตุการณ์เดือนพฤษภาคมสูง กล่าวคือ การที่ร.ต.ฉลาด วรฉัตรอดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดตราดและพลตรีจำลองทำการเรียกร้องนายกรัฐมนตรีให้มาจากการเลือกตั้งด้วยการอดอาหารประท้วงและประกาศลาตายใน 7 วัน กลายเป็นแกนนำให้เกิดการเคลื่อนไหวของปัญญาชนและคนชั้นกลาง ในช่วงเวลาดังกล่าวพรรคการเมืองที่ให้การสนับสนุนคือ พรรคพลังธรรม, พรรคประชาธิปัตย์ พรรคเอกภาพ ระหว่างที่มีการเคลื่อนไหวและภายหลัง

จากนั้นพลตรีจำลองได้รับการกล่าวหาจากพรรคการเมืองฝ่ายที่สนับสนุนรัฐบาลพลเอกสุจินดาว่าเป็นผู้นำที่ทำให้เกิดความวุ่นวาย แต่กระนั้นบารมีทางการเมืองของพลตรีจำลองมากขึ้น ทว่าสังคมไทยภายหลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬต้องการผู้นำที่มีลักษณะประนีประนอมอันเป็นลักษณะที่ตรงกันข้ามกับท่าทีท่าทางการเมืองของพลตรีจำลอง ทำให้พรรคประชาธิปัตย์ฉวยโอกาสดังกล่าวโจมตีการเป็นแกนนำการเคลื่อนไหวของพลตรีจำลองในเหตุการณ์พฤษภาทมิฬด้วยการใช้ภาพลักษณ์ของนายปรีดี พนมยงค์เป็นเครื่องมือ

เกิดปฏิกิริยาต่อการหาเสียงของพรรคประชาธิปัตย์ ในหมู่ปัญญาชน ดังที่จดหมายของหมอเมืองพร้าวชื่อ หมัดฟาวล์ของประชาธิปัตย์กล่าวว่า

> *...การที่พรรคประชาธิปัตย์ปล่อยโปสเตอร์รูป และสุนทรพจน์ของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมหรือนายปรีดี พนมยงค์นั้น ผมรู้สึกว่าพรรคประชาธิปัตย์จงใจหลอกลวงประชาชน ฉกฉวยโอกาสหรือทำไปเพราะลืมประวัติศาสตร์จริง ๆ*
>
> (*มติชนรายวัน*, 14 กันยายน 2535)

นอกจากนี้หนังสือพิมพ์บางฉบับ เช่น *ผู้จัดการรายวัน* (15 กันยายน 2535) ตีพิมพ์สุนทรพจน์ของนายปรีดีที่แสดงในสภาผู้แทนราษฎรในวันที่ 7 พฤษภาคม 2489 ทั้งฉบับเพื่อแสดงว่าความหมายของสุนทรพจน์ของนายปรีดีในครั้งนั้นมิได้มีความหมายดังที่พรรคประชาธิปัตย์ต้องการใช้เพื่อประโยชน์ในทางการเมือง

สรุป

นายปรีดี พนมยงค์ถึงแก่กรรมช่วงเวลาที่สังคมมีการต่อสู้ทางการเมืองในเรื่องที่ลุ่มลึกขึ้นคือ การช่วงชิงเนื้อที่ความทรงจำร่วมของสังคมระหว่างรัฐไทยอันมีรัฐบาลทหารและกลุ่มอนุรักษ์นิยมคอยชี้นำกับขบวนการก้าวหน้าในสังไทยซึ่งประกอบด้วยนักศึกษา ปัญญาชนและผู้มีความคิดเสรีนิยม คนชั้นกลาง ผลลัพธ์คือ ได้มีการสร้างภาพลักษณ์นายปรีดีให้เป็นสัญลักษณ์ของเสรีนิยมซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของการต่อสู้เพื่อสร้างความทรงจำร่วมของสังคมที่ให้เนื้อที่แก่สามัญชนและการเติบโตของแนวคิดทางการเมืองอื่น ๆ ในการมีบทบาทสร้างประวัติศาสตร์สังคมไทย

สรุป

เรื่องราวต่าง ๆ ของนายปรีดี พนมยงค์ผู้นำสายพลเรือนของคณะราษฎรผู้มีบทบาทในทางการเมืองเป็นเวลานาน และมีชีวิตยืนยาวในการเป็นพยานของพัฒนาการประชาธิปไตยไทยตั้งแต่พ.ศ. 2475 ถึง 2526 มีลักษณะเฉพาะแตกต่างไปจากการรับรู้เรื่องราวของผู้นำทางการเมืองคนอื่น ๆ ในแง่ที่กระบวนการเกิดการรับรู้เกี่ยวกับตัวเขาในสังคมไทยได้กลายเป็นประเด็นในทางการเมืองนับแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แม้ในปัจจุบันร่องรอยของความพยายามสร้างการรับรู้เกี่ยวกับตัวเขาก็ยังคงปรากฏให้เห็นเรื่องราวผู้นำทางการเมืองคนอื่น ๆ ของคณะราษฎร เช่น พระยาพหลพลพยุหเสนาและจอมพล ป. พิบูลสงครามในช่วงที่มีอำนาจทางการเมืองไม่เคยกลายเป็นประเด็นทางการเมืองดังเช่นเรื่องราวของนายปรีดี และเมื่อหมดอำนาจทางการเมืองแล้วเรื่องราวของทั้งสอง ก็ดูเหมือนจะกลายเป็นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่บางครั้งถูกลืมเลือนไปและบางครั้งได้รับการหยิบยกขึ้นมากล่าวถึงในกลุ่มผู้สนใจประวัติศาสตร์การเมืองไทย เรื่องราวของคน

ทั้งสองไม่มีพลังในทางการเมืองเหมือนเรื่องราวของนายปรีดีที่ปรากฏขึ้นในสังคมการเมืองไทยเป็นเวลานานกว่าหกทศวรรษ

การรับรู้เกี่ยวกับนายปรีดีกลายเป็นประเด็นและมีพลังในทางการเมืองเนื่องจากการรับรู้ดังกล่าวได้รับการสร้างขึ้นด้วยฝีมือของกลุ่มการเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่มการเมืองหลักในสังคมการเมืองไทยคือ *สถาบันกษัตริย์ กลุ่มทหาร*และ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*ที่ทำให้การรับรู้ดังกล่าวปรากฏอยู่ในรูปความทรงจำและกลายเป็นตำนานการเมือง ความทรงจำของสังคมมักปรากฏอยู่ในสองรูปแบบคือ ความทรงจำทางประเพณีคือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับอดีตที่ได้รับการบันทึกไว้ในรูปแบบนิทานพื้นบ้าน เรื่องขำขัน สุภาษิต คำคมหรือตำนานเกี่ยวกับท้องที่ ส่วนความทรงจำอีกรูปแบบหนึ่งค่อนข้างอิงกับความเป็นเหตุเป็นผลของแต่ละยุคสมัยและได้รับการบันทึกเป็นลายลักษณ์ เช่น ในยุคก่อนรูปแบบงานเขียนทางประวัติศาสตร์คือตำนานและพงศาวดาร ส่วนในปัจจุบันงานเขียนทางประวัติศาสตร์แบบใหม่ที่กำเนิดขึ้นนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ที่เน้นการใช้หลักฐานและวิธีการแบบตะวันตกและใช้เอกสารจากหลายแหล่งเช่น หอจดหมายเหตุมาเป็นพื้นฐานในการรองรับความเป็นเหตุเป็นผลได้กลายเป็นรูปแบบความทรงจำแบบใหม่ นอกจากความทรงจำสองรูปแบบนี้แล้วยังมีความทรงจำอีกประเภทหนึ่งมีลักษณะที่คล้ายของความทรงจำรูปแบบแรกบางส่วนและมีบางส่วนที่คล้ายคลึงกับความทรงจำในรูปแบบที่สอง ความทรงจำดังกล่าวเกิดขึ้นจากการใช้กลไกทางสังคมสมัยใหม่เช่นการสื่อสาร ขบวนการสังคมประกิต หรือเกิดขึ้นเพราะการดำรงอยู่ของแนวคิดที่อยู่ตรงข้ามกัน ความทรงจำเกี่ยวกับ

นายปรีดีที่เกิดขึ้นในสังคมการเมืองไทยอยู่ในแบบหลังสุดนี้คือ มีลักษณะเป็นทั้งเรื่องเล่าและเรื่องราวที่ได้รับการบันทึกอย่างเป็นเหตุเป็นผลด้วยเอกสารราชการ ความทรงจำดังกล่าวได้รับการพัฒนาเป็นตำนานการเมืองเนื่องจากได้รับการผลิตซ้ำเป็นเวลานาน

ตำนานการเมืองเกี่ยวกับนายปรีดีกระแสหลักคือ ตำนานปิศาจทางการเมือง มีโครงเรื่องว่าสามัญชนผู้หนึ่งได้ร่วมกับบุคคลอื่น ๆ ทำให้ประเทศที่มีการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เปลี่ยนการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย แต่เขามีแนวความคิดที่ไปไกลกว่านั้นในแง่ที่ต้องการให้ประเทศเป็นประชาธิปไตยที่ปราศจากกษัตริย์ และความคิดในการจัดการเศรษฐกิจของเขาเป็นไปในทางสังคมนิยมหรือคอมมิวนิสต์ ในช่วงที่มีอำนาจทางการเมืองเขาได้กระทำการหลายอย่างที่บอกว่าจุดยืนดังกล่าวของเขาไม่เคยเปลี่ยน จนเมื่อสบโอกาสอันดีเขาได้ทำการกำจัดพระมหากษัตริย์ซึ่งเขาทำได้สำเร็จ ทว่าต่อมาได้รับการเปิดโปง เขาจึงหลบหนีไปอยู่ต่างประเทศโดยแสดงจุดยืนชัดเจนว่าเขาเป็นคอมมิวนิสต์ด้วยการเลือกพำนักอยู่ในประเทศที่เป็นคอมมิวนิสต์ เขาได้รับการสนับสนุนจากประเทศดังกล่าวให้กลับมาตั้งพรรคคอมคอมมิวนิสต์ในบ้านเกิดเมืองนอนและเป็นผู้อยู่เบื้องหลังความวุ่นวายทางการเมืองเป็นระยะเวลานาน ต่อมาเขาย้ายที่พำนักไปยังประเทศตะวันตกที่มีการปกครองแบบประชาธิปไตยโดยไม่มีสาเหตุ บ้านเกิดเมืองนอนของเขารู้ว่าเขายังมีชีวิตอยู่หลังจากที่ไปใช้ชีวิตในประเทศคอมมิวนิสต์ถึง 21 ปี ไม่มีใครอยากพูดถึงหรือเอ่ยถึงเขาหรือแสดงความเกี่ยวข้องกับเขาเพราะหวั่นเกรงอันตรายจากความคิดของเขาและอำนาจรัฐ

ผู้สร้างตำนาน ปิศาจทางการเมืองได้ใช้ความคิดของตนที่มีต่อทัศนะทางสังคมการเมืองของนายปรีดีเป็นส่วนสำคัญในการสร้าง หน้าที่ของตำนาน ปิศาจทางการเมืองในสังคมการเมืองไทยมีอยู่ 3 ประการหลัก ๆ คือ *ประการแรก* ลดความชอบธรรมของคู่ต่อสู้ทางการเมือง สำหรับกลุ่มรัฐบาลทหารในปี 2490 ได้ใช้ตำนานดังกล่าวเพื่อการกำจัดศัตรูทางการเมืองกลุ่มสำคัญคือกลุ่ม*นายปรีดีสายพลเรือน* *กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*ในช่วงเวลาดังกล่าวมีเหตุผลในทำนองเดียวกัน *ประการที่สอง* เพื่อกดกระแสของกลุ่มความคิดก้าวหน้าและแนวความคิดอื่น ๆ ที่ค่อย ๆ พัฒนาในสังคมการเมืองไทย เช่น กลุ่มรัฐบาลเผด็จการทหารนับตั้งแต่ปี 2500 ทำให้ ปิศาจทางการเมืองกลายเป็นบุคคลต้องห้ามเพราะนายปรีดียังคงมีแนวคิดแบบก้าวหน้า *ประการที่สาม* การสร้างตำนานปิศาจทางการเมืองของ*กลุ่มผู้นำทางทหาร*และ*กลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม*เปิดโอกาสให้พวกเขาประกาศตนในฐานะผู้พิทักษ์สถาบันกษัตริย์เพื่อสร้างความชอบธรรมในทางการเมืองและตอบสนองต่อแนวคิดทางการเมืองของพวกเขา

ตำนานปิศาจทางการเมืองมิได้มีความหมายต่อกลุ่มการเมืองอื่น ๆ ในสังคมดังเช่นมีต่อกลุ่มผู้นำทหารและกลุ่มอนุรักษ์นิยม ทว่าการปฏิเสธตำนานปิศาจทางการเมืองของนายปรีดีได้กลายเป็นส่วนหนึ่งในการแสดงความคิดเห็น และการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มปัญญาชนเพื่อต่อต้านรัฐบาลทหาร ความเห็นแย้งของปัญญาชนนักหนังสือพิมพ์ในทศวรรษ 25490 ต่อกรณีบทบาททางการเมืองของนายปรีดีที่แตกต่างไปจากรัฐบาลในเวลานั้นถือได้ว่าเป็นกระแสของการวิพากษ์วิจารณ์การกระทำรัฐบาล แต่

กลุ่มปัญญาชนดังกล่าวมิได้สร้างตำนานทางการเมืองเกี่ยวกับนายปรีดีในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งขึ้นมานอกจากให้ภาพความอยุติธรรมที่นายปรีดีได้รับ ตำนานปิศาจทางการเมืองได้รับการปฏิเสธโดยสิ้นเชิงจากพลังใหม่ในสังคมการเมืองนับตั้งแต่ทศวรรษ 2510 เป็นต้น มาในฐานะเป็นการต่อต้านรัฐบาลเผด็จการทหาร

ความทรงจำของสังคมเกี่ยวกับนายปรีดีในรูปแบบใหม่ค่อย ๆ ก่อตัวขึ้นพร้อมกับกลายเป็นกระแสที่มีความสำคัญเพิ่มขึ้นในสังคมไทย กระบวนการเกิดความทรงจำดังกล่าวเกิดจากการเติบโตของขบวนการนักศึกษาปัญญาชนและขบวนการเสรีนิยมในสังคมไทย ซึ่งพัฒนาการการก่อตัวของความทรงจำรูปแบบใหม่นี้ใช้เวลานานกว่าสิบปีคือ ตั้งแต่ประมาณปี 2516 จนถึงทศวรรษ 2530 ปัจจัยที่ทำให้เป็นไปดังกล่าวคือ เกิดจากการการพัฒนาที่ไม่ต่อเนื่องของขบวนการนักศึกษาปัญญาชนในสังคมไทยที่ได้รับการต่อต้านจากกลุ่มการเมืองอื่น ๆ เช่น *กลุ่มอนุรักษ์นิยม*และ*กลุ่มทหาร* ประสบการณ์ของขบวนการนักศึกษาปัญญาชนในการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่มีทั้งชนะและพ่ายแพ้ได้ทำให้พวกเขาให้ความสำคัญกับจุดยืนทางการเมืองของนายปรีดี พนมยงค์

เมื่อนายปรีดี พนมยงค์ถึงแก่กรรมประจวบเหมาะกับช่วงเวลาที่สังคมการเมืองอยู่ในภาวะที่มีการต่อสู้ทางการเมืองในเรื่องที่ลุ่มลึกขึ้นคือการช่วงชิงเนื้อที่ความทรงจำร่วมของสังคมระหว่างรัฐไทยอันมีรัฐบาลทหารและกลุ่มอนุรักษ์นิยมคอยชี้นำกับขบวนการก้าวหน้าในสังไทยซึ่งประกอบด้วยนักศึกษา ปัญญาชนและผู้มีความคิดเสรีนิยม คนชั้นกลาง

ผลลัพธ์คือ ได้มีการสร้างภาพลักษณ์นายปรีดีให้เป็นสัญลักษณ์ของเสรีนิยม ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของการต่อสู้เพื่อสร้างความทรงจำร่วมของสังคมที่ให้เนื้อที่แก่สามัญชนและการเติบโตของแนวคิดทางการเมืองอื่น ๆ ในการมีบทบาทสร้างประวัติศาสตร์สังคมไทย

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

จดหมายเหตุแห่งชาติ , กอง. เอกสารชุดปัจจุบัน

_____. ก/ป7/2500 สร 1. นายกรัฐมนตรี

2. รองนายกรัฐมนตรี

4. นายกรัฐมนตรีให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์

7. แถลงการณ์รัฐบาล

_____. ก/ป7/2500/ป4 การปฏิวัติของคณะทหาร 16 กันยายน 2500

1. เหตุการณ์ก่อนปฏิวัติ

2. การกระทำปฏิวัติของคณะทหาร

3. เหตุการณ์หลังปฏิวัติแล้ว

_____. ก/ป/72501/ค1 กระทรวงคมนาคมและสำนักงานเลขานุการรัฐมนตรี

1.4 โครงการขุดคอคอดกระ

จดหมายเหตุแห่งชาติ , กอง. เอกสารชุดปัจจุบัน

_____. ก/ป7/2501/ป21 ปฏิวัติ 20 ตุลาคม 2501
21.2 เหตุที่ทำการปฏิวัติ
21.3 ประกาศ แถลงการณ์ คำสั่งของคณะปฏิวัติ
21.5 ตั้งสภาร่างรัฐธรรมนูญ
21.8 กวาดล้างการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์

_____ .ก/ป7/2504/สร2 สำนักบริหารของสำนักนายกรัฐมนตรี
2.1 การประชุมคณะรัฐมนตรี
2.2 ประกาศ-แถลงการณ์-คำสั่งนายกรัฐมนตรี

_____. ก/ป7/2504/ทก2 สำนักเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร
2.1 สภาร่างรัฐธรรมนูญ
2.2 ความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับการร่างรัฐธรรมนูญ

_____. ก.ร7.กรมราชเลขาธิการ, "นักเรียนไทยในต่างประเทศ จดหมายเจ้าพระยามหิธรถึงเจ้าพระยาพิชัยญาติ 4 เมษายน 2470" สำเนาลับที่ 1/19

_____ .กต.94.1/1-26 (กล่อง 1) "โฆษณาเรื่องหลวงประดิษฐมนูธรรมรอดพ้นจากมลทินจากการถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์."

_____. กต.94.1/94-125 (กล่อง 5) "รัฐประหารเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2490".

จดหมายเหตุแห่งชาติ , กอง. กต.94.1/144-192 (กล่อง 8) "ท่านนายกฯ สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์" (2489).

_____. บ.ก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (27 มิถุนายน 2489).ฉะบับพิเศษ 1.

_____. บก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (28 มิถุนายน 2489).ฉะบับพิเศษ 2.

_____. บก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (29 มิถุนายน 2489).ฉะบับพิเศษ 3.

_____ .บก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (1 กรกฎาคม 2489).ฉะบับพิเศษ 4.

_____. บก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (2 กรกฎาคม 2489).ฉะบับพิเศษ 5.

_____. บก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (3 กรกฎาคม 2489).ฉะบับพิเศษ 6.

_____. บก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (5 กรกฎาคม 2489).ฉะบับพิเศษ 8.

_____. บก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (6 กรกฎาคม 2489).ฉะบับพิเศษ 9.

_____. บก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (7 กรกฎาคม 2489).ฉะบับพิเศษ 10.

จดหมายเหตุแห่งชาติ ,กอง.บ.ก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (9 กรกฎาคม 2489).ฉะบับพิเศษ 11.

_____. บ.ก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (30 สิงหาคม 2489).ฉะบับพิเศษ12.

_____. บก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (12 กรกฎาคม 2489).ฉะบับพิเศษ 14.

_____. บก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (13 กรกฎาคม 2489).ฉะบับพิเศษ 15.

_____. บก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (14 กรกฎาคม 2489).ฉะบับพิเศษ 16.

_____. บก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (15 กรกฎาคม 2489).ฉะบับพิเศษ 17.

_____. บก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (16 กรกฎาคม 2489).ฉะบับพิเศษ 18.

_____. บก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (17 กรกฎาคม 2489).ฉะบับพิเศษ 19.

_____. บก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (19 กรกฎาคม 2489).ฉะบับพิเศษ 21.

_____. บก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (20 กรกฎาคม 2489).ฉะบับพิเศษ 22.

จดหมายเหตุแห่งชาติ ,กอง.บ.ก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (22 กรกฎาคม 2489).ฉะบับพิเศษ24.

_____. บ.ก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (23 กรกฎาคม 2489).ฉะบับพิเศษ 26.

_____. บก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (25 กรกฎาคม 2489).ฉะบับพิเศษ 28.

_____. บก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (26 กรกฎาคม 2489).ฉะบับพิเศษ 30.

_____. บก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (27 กรกฎาคม 2489).ฉะบับพิเศษ 31.

_____. บก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (29 กรกฎาคม 2489).ฉะบับพิเศษ 36.

_____. บก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (31 กรกฎาคม 2489).ฉะบับพิเศษ 37.

_____. บก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (1 สิงหาคม 2489). ฉะบับพิเศษ 38.

_____. บก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (3 สิงหาคม 2489). ฉะบับพิเศษ 39.

_____. บก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (3 สิงหาคม 2489). ฉะบับพิเศษ 40.

จดหมายเหตุแห่งชาติ ,กอง.บ.ก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (4 สิงหาคม 2489). ฉะบับพิเศษ 41.

_____. บ.ก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (6 สิงหาคม 2489).ฉะบับพิเศษ 42.

_____. บก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (10 สิงหาคม 2489).ฉะบับพิเศษ 45.

_____. บก.สูงสุด 5 263-283 (กล่อง 13) *ข่าวโฆษณาการ* (10 สิงหาคม 2489).ฉะบับพิเศษ 46.

_____. มท. 0201.2.1.3 (กล่อง 5) "ระเบียบข้อบังคับคณะรัฐมนตรี".

_____. มท. 0201.2.1.3/30-51 (กล่อง 2) "หน้าที่ป้องกันราชอาณาจักร".

_____. มท. 0201.2.1.3/206-234 (กล่อง 5) "ส่งหนังสือมติคณะรัฐมนตรี 2497-2498".

_____. มท. 0201.2.1.3/ 235-258 (กล่อง 9) "กฎหมาย นโยบายมติคณะรัฐมนตรี โดยการระเบียบและข้อบังคับต่าง ๆ 2497-2500".

_____. มท. 0201.2.1.28.1/4 "บันทึกรายงานการประชุมงานสมโภชสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและงานฉลองรัฐธรรมนูญ 2490 ที่ประชุมโฆษณาการ วันที่ 22 กันยายน 2490 ครั้งที่ 1".

_____. มท. 0201.2.1.28.4/4-6 "งานวันชาติปี 2483".

_____. มท. 0201.2.1.30/1 เอกสารกองกลางสำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย/ร.8/สวรรคต.

จดหมายเหตุแห่งชาติ,กอง. มท. 0201.2.1.30/2 "แถลงการณ์เรื่องพระเมรุถวายพระเพลิงพระบรมศพ".

_____. มท. 0201.2.1.47/6 "บันทึกคำแนะนำเรื่องการป้องกันและปราบปรามคอมมิวนิสต์(ของผู้ว่าแพร่)".

_____. มท. 1/6 "นายบุญจันทร์ กฤษณสุวรรณ รายงานการจับกุมผู้เผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ได้".

_____. เอกสารส่วนบุคคลนายเอก วีสกุล "ใบสั่งโฆษณาสั่งจองหนังสือสยามเมืองใต้ดิน".

ปรีดี พนมยงค์. **จดหมายถึงสุพจน์ ด่านตระกูล วันที่ 15 มกราคม 2516 เอกสารกองตำรวจสันติบาลที่ มท. 0501/8 วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2516** เรียนคุณสุพจน์ ด่านตระกูลเรื่อง ขอเชิญไปพบตัว.

หนังสือ

กนก วงษ์ตระหง่าน. **การเมืองในระบอบประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.

_____. **แนวพระราชดำริด้านการเมืองการปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.

กองบรรณาธิการสยามนิกร. **คนป่าคืนเมือง**. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

_____. **พคท.บนสถานการณ์ปฏิวัติ**. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

กระทรวงหาดไทยกับเหตุการณ์พฤษภา' 35. กรุงเทพฯ : สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย, 2536.

กระมล ทองธรรมชาติ. **การเมืองและประชาธิปไตยของไทย**. กรุงเทพฯ : บรรณกิจจัดพิมพ์, 2519.

กัลยานิวัฒนา, สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้า. **เจ้านายเล็ก ๆ ยุวกษัตริย์**. กรุงเทพฯ : ด่านสุทธาการพิมพ์, 2530.

กุหลาบ สายประดิษฐ์. **เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475**. พิมพ์ครั้งที่ 3. พระนคร : บูรพาแดง, 2518.

_____. **ลาก่อนรัฐธรรมนูญ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิทวัส, 2522

เขาพูดถึงอ.ไสว. กรุงเทพฯ : ฝ่ายวิชาการโครงการสุทธิวิจัย, 2532.

ไข่มุกด์ ชูโต, คุณ. **พระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลของปวงชนชาวไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์หยี่เฮง, 2529.

คำตัดสินใหม่กรณีสวรรคต ร.8 โดยคำพิพากษาศาลแพ่ง คดีหมายเลขแดงที่ 5810/2522 (วันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2522). กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2523.

คำพิพากษาศาลอุทธรณ์ ศาลฎีกาคดีประทุษร้ายต่อพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8. กรุงเทพฯ : กรุงสยามการพิมพ์, 2523.

คำพิพากษาศาลอุทธรณ์ ศาลฎีกาพร้อมด้วยคำแถลงของพนักงานอัยการโจทก์ ความอาญาคดีประทุษร้ายต่อพระองค์พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 8. พระนคร : ชัยฤทธิ์ 2489.

คำให้การของดร.ป๋วย อึ๊งภากรณี กรณี 6 ตุลาคม 2519. กรุงเทพฯ : โกมลคีมทอง, 2536.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. **เก็บเล็กผสมน้อย**. พระนคร : ไทยมิตร, 2502.

_____. **คึกฤทธิ์วิจารณ์**. พระนคร : คลังวิทยา, 2502.

_____. **ทรรศนะคึกฤทธิ์**. กรุงเทพฯ : พรรคกิจสังคม, 2522.

_____. **ทุนนิยม สังคมนิยม ประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ : สยามรัฐ, 2522.

_____. **ปาฐกถาของคึกฤทธิ์**. พระนคร : คลังวิทยา, 2503.

_____. **ปาฐกถาเรื่องการเสด็จพระราชดำเนินเยือนสหรัฐอเมริกาและยุโรป**. กรุงเทพฯ : บูรณการพิมพ์, 2505.

_____. **ปัญหาประจำวัน**. พระนคร, โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์, 2502.

_____. **ปีศาจการเมือง**. พระนคร : บันดาลสาส์น, ม.ป.ป.

_____. **ฝรั่งศักดินา**. พระนคร : ก้าวหน้า, 2504

_____. **ไผ่แดง**. พิมพ์ครั้งที่ 3, พระนคร : นครเขษมบุ๊คสโตร์, 2500.

_____. **พื้นฐานทางวัฒนธรรมเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516.

_____. **เพื่อนนอนฉบับสมบูรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ 4. พระนคร : ก้าวหน้า, 2507

_____. **รายงานประชาชนทางสถานีวิทยุกระจายเสียงและโทรทัศน์เมื่อวันพฤหัสบดีที่ 5 กุมภาพันธ์ 2519 เวลา 20:00**. ม.ป.ท., 2519.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. **ลักษณะไทย**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2525.

_____. **โลกส่วนตัวของคอมมูนิสต์ ประมวลจากรายการ "เพื่อนนอน" ทางวิทยุ. พระนคร : บรรณาคาร**, 2512

_____. **วัฒนธรรมและกษัยธรรม**. กรุงเทพฯ : สยามรัฐ, 2523.

_____. **ศิลปการโต้วาทีจากคารมของควง อภัยวงศ์และคนอื่น ๆ**. พระนคร : เจริญธรรม, 2507.

_____. **สยามรัฐหน้า 5**. เล่ม 1. นครหลวง : ก้าวหน้า, 2515.

_____. **สยามรัฐหน้า 5**. เล่ม 9. นครหลวง : ก้าวหน้า, 2516.

โครงการหนังสือประวัติศาสตร์การเมือง, คณะบรรณาธิการ. **แม่ทัพบวรเดช**. กรุงเทพฯ : จิรวรรณนุสรณ์, 2526.

คำรณ คุณะดิลก. **คือผู้อภิวัฒน์**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บีชา, 2530.

คทาดำ. **ฆ่าบุคคลสำคัญ**. พระนคร : ผ่านฟ้าวิทยา, 2503.

จดหมายเหตุพระราชพิธีลงสรงสมเด็จเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมารในรัชกาลที่ 5. อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลตำรวจเอก พระพินิจชนคดี (พินิจ อินทรทูต) 28 พฤศจิกายน 2513. กรุงเทพฯ : ประจักษ์การพิมพ์, 2513.

จำลอง อิทธะรงค์. **ละครการเมือง**. พระนคร : สหอุปกรณ์การพิมพ์, 2492.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. **ความคิดสหกรณ์ของปรีดี พนมยงค์**. กรุงเทพฯ : อักษรสาส์น, 2530.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. **พัฒนาการศึกษาประเทศไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. นครหลวงกรุงเทพธนบุรี : โรงพิมพ์วิทยาธร, 2526.

_____. **วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

_____. **อุดมการกับสังคมไทย : รวมบทความและบันทึกจากการสัมนา**. พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย. ม.ป.ป.

เฉลิมเกียรติ ผิวนวล. **ความคิดทางการเมืองของทหารไทย 2519–2535**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผู้จัดการ, 2535.

_____. **ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2529.

ชนม์สวัสดิ์ ชมพูนุท, ม.ร.ว. **สารคดีประวัติศาสตร์พระราชประวัติรัชกาลที่ 8 กับกรณีสวรรคต**. กรุงเทพฯ : บันดาลสาส์น, 2517.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. **ประวัติการเมืองไทยยุคปัจจุบัน**. เอกสารโรเนียวเย็บเล่ม, 2533.

_____. **ปรีดีปริทัศน์**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.

_____. **ส่วนหนึ่งของปัญหา**. กรุงเทพฯ : พิฆเณศ, 2518.

_____. **สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง**. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า, 2535.

_____. รวบรวม. **ประชาธิปไตยของชาวบ้านโดย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชและคนอื่น ๆ** . กรุงเทพฯ : พิฆเณศ, 2516.

ชาลี เอี่ยมกระสินธ์. **ในหลวงอานันท์กับคดีลอบปลงพระชนม์**. กรุงเทพฯ : บีจี, 2517.

_____. **เบื้องหลังพระปกเกล้าสละราชสมบัติ**. กรุงเทพฯ : ประมวลสาส์น, 2516.

_____. **พระปกเกล้ากษัตริย์นักประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ : สยาม, 2519.

ชัยศิริ สมุทวณิช. **วรรณกรรมการเมืองไทย 14 ตุลาคม 2516 ถึง 6 ตุลาคม 2519**. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, 2524.

ชัยอนันต์ สมุทวนิช. **การเมืองการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง พ.ศ. 2411 ถึง 2475**. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ม.ป.ป.

_____. **ความคิดอิสระ รวมบทความทางกรเมืองระหว่างปี 2511 – 2516**. กรุงเทพฯ : พิฆเณศ, 2517.

_____. **จากป่าสู่เมือง : การศึกษาการเปลี่ยนแปลงในอุดมการณ์ของนักศึกษาไทยจากปี 2519**. กรุงเทพฯ : สถาบันศึกษาความมั่นคงและนานาชาติ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.

_____. **โต้ท่านปรีดี**. กรุงเทพฯ : พิฆเณศ, 2517.

_____. **ปัญหาการพัฒนาการเมืองไทย**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.

_____. **สรรนิพนธ์เทียนวรรณ**. กรุงเทพฯ : โพธิ์สามต้น, 2517.

ชัยอนันต์ สมุทวนิช. **14 ตุลา : คณะราษฎรกับกบฏบวรเดช**. กรุงเทพฯ : ชมรมประวัติศาสตร์ ชุมนุมวิชาการอักษรศาสตร์, 2517.

ชาวบ้านวิจารณ์ข่าว. พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ รองอำมาตโท ขุนวิจิตรวรรณกร (เปล่ง นาคะนาค) ณ วัดประยูรวงศาวาส ธนบุรี วันที่ 19 เม.ย. 2507. พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชกุมาร, 2507

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. **ในหลวงอานันท์**. กรุงเทพฯ : สยาม, 2522.

ดำริห์ ปัทมะศิริ. **ในหลวงอานันท์กับปรีดี**. พระนคร : รัชดารัมภ์, 2493.

_____. **สำคัญที่ผู้นำ**. พระนคร : โรงพิมพ์เทศบาลนครกรุงเทพฯ, 2482.

เดือน บุนนาค. **ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส ผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก**. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สามัคคีธรรม, 2517.

ตราสารมูลนิธิปรีดี พนมยงค์. กรุงเทพฯ : เอดิสันเพรสโพรดักส์, ม.ป.ป.

แถมสุข นุ่มนนท์. **ฟื้นอดีต**. กรุงเทพฯ : เรืองศิลป์, 2522.

_____. **ละครการเมือง 24 มิถุนายน 2475**. กรุงเทพฯ : สมาคมประวัติศาสตร์, 2535.

ทศ พันธุเสน. **จากมหาสงครามสู่สันติภาพ**. กรุงเทพฯ : อักษรสาส์น, 2530.

ทองเปลว ชลภูมิ. **หว่องอันยื้อ รัฐบุรุษผู้ตายอย่างหมากลางถนน**. พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ : โครงการห้องสมุดชาวบ้าน, 2518.

ทวี ธีรวงศ์เสรี. **สัมพันธภาพทางการเมืองระหว่างไทยกับญี่ปุ่น**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2524.

ทิพวรรณ เจียมธีรสกุล. **ปฐมทรรศน์ทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์**. กรุงเทพฯ : สถาบันสันติประชาธรรม, 2531

ธานินทร์ กรัยวิเชียร. **พระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยไทย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, 2519.

ธีรยุทธ บุญมี. **ส่วนหนึ่งของความทรงจำ 20 ปี 14 ตุลา แลไปข้างหน้า**. กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2536.

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. **การปฏิวัติสยาม พ.ศ.2475**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2535.

นงเยาว์ ประภาสถิต. **เก้าปีในปักกิ่ง**. ม.ป.ท., 2509.

นฤมิตร สอดศุข. **ประวัติศาสตร์สาธารณรัฐประชาชนจันจนถึงยุคสี่ทันสมัย : ผลกระทบต่อพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศ**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2537.

นักข่าวแห่งประเทศไทย, สมาคม. **เบื้องแรกประชาธิปตัย : บันทึกความทรงจำของผู้อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ. 2475 – 2500**. กรุงเทพฯ : สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทยจัดพิมพ์, 2516.

นรุตม์. **หลากบทชีวิตท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2535.

นเรศ นโรปกรณ์. **ความเห็นแย้งคำพิพากษา กรณีสวรรคต**. กรุงเทพฯ: นเรศ นโรปกรณ์, 2517.

นายดาบไทย ปิติฆาต, นามแฝง. **นายปรีดีฆ่าในหลวง**. กรุงเทพฯ : สยามกิจการพิมพ์, 2523.

นายเมือง เดิมชื่อเถื่อน (สุรีย์ ทองวาณิช). **วรรณกรรมมะพร้าวห้าวคู่ประวัติศาสตร์**. พระนคร : โรงพิมพ์เสียงไทย, 2491.

นิติศาสตร์รับศตวรรษใหม่. ม.ป.ป., 2500.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. **วีรบุรุษในวัฒนธรรมไทย การแสดงปาฐกถาพิเศษ ป๋วย อึ้งภากรณ์ ครั้งที่ 4**. : จัดพิมพ์โดยคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536.

นิมิตรมงคล นวรัตน์, ม.ร.ว. **ชีวิตแห่งการกบฏสองครั้ง**. พระนคร : โรงพิมพ์นิพนธ์. 2498.

"บทสัมภาษณ์เสน่ห์ จามริก". **สมุดภาพเดือนตุลา**. กรุงเทพฯ : สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, 2531.

บาร์บารา, นามแฝง. **ที่ว่าสันติภาพคืออย่างไร**. พระนคร : แพร่พิทยา, 2498.

บัณฑิต ธรรมตรีรัตน์, บรรณาธิการ. **คลื่นแห่งทศวรรษ**. กรุงเทพฯ : เอดิสันเพรสโปดักส์, 2526.

บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา. **เทียนมอด : เสรีภาพหนังสือพิมพ์ประสบการณ์สั้น ๆ ของประเทศไทย**. เอกสารอัดสำเนา, 2516-2519.

ป๋วย อึ้งภากรณ์. **บางเรื่องเกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2**. นครหลวงกรุงเทพธนบุรี : โรงพิมพ์นิติเวชช์, 2515.

_____. **อันเนื่องมาแต่ 6 ตุลาคม 2519**. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2523.

ปฏิทินข่าวและเหตุการณ์ในประเทศรอบ 10 ปี พ.ศ.2519 – พ.ศ.2528. กรุงเทพฯ : ม.ป.ป.

ประสาทพร ภูสุศิลป์ธร. **กถาจรดปกาศิต (สามแพร่งชีวิตคำฉันท์)**. กรุงเทพฯ : ฉับแกระ, 2531.

ประยุทธ สิทธิพันธ์. **ในหลวงอานันท์**. กรุงเทพฯ : สยาม, 2522.

ประสงค์ สุ่นศิริ. **726 วันใต้บัลลังค์เปรม**. กรุงเทพฯ : มติชน, 2532.

ประหยัด ศ. นาคะนาท. **ชาวบ้านวิจารณ์ข่าว**. พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2507.

ประเวศ วะสี. **บทเรียนจาก 18 พฤษภามหาวิปโยคกับการฟื้นฟูบูรณะชาติบ้านเมือง**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา, 2535.

ปราโมทย์ พึ่งสุนทร. **ปาฐกถาของนายปรีดี พนมยงค์ในการชุมนุมสนทนาที่สามัคคีสมาคม(สมาคมนักเรียนไทย)ในประเทศอังกฤษ**. ม.ป.ท. : 2516.

ปรีชา พงศ์ภมร. **ชีวิตและผลงานของดร.ปรีดี พนมยงค์**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แม่บ้านการเรือน, ม.ป.ป.

ปรีดี พนมยงค์. **ชีวประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิปรีดี พนมยงค์, 2536.

_____. **ชีวิตผันผวนของข้าพเจ้าและ 21 ปีที่ลี้ภัยในสาธารณรัฐราษฎรจีน**. กรุงเทพฯ : เทียนวรรณ, 2529.

_____. **ความเป็นอนิจจังของสังคม**. พระนคร : โรงพิมพ์นิติเวชช์, 2513.

_____. **คำปราศรัยและสุนทรพจน์บางเรื่องของนายปรีดี พนมยงค์และบางเรื่องเกี่ยวกับขบวนการเสรีไทย**. กรุงเทพฯ : ประจักษ์การพิมพ์, 2517.

ปรีดี พนมยงค์. **แนวความคิดประชาธิปไตยของปรีดี พนมยงค์**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิปรีดี พนมยงค์, 2535.

_____. **บทความบางเรื่องของนายปรีดี พนมยงค์**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2525.

_____. **บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบบประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ : นิติเวชช์, 2515.

_____. **บันทึกข้อสังเกตและตอบคำถามนิสิต นักศึกษา ที่ประสงค์เรียบเรียงวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับรัฐบาลบางสมัยของประเทศ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2519.

_____. **ปัญหาสงครามใยยุคปรมาณู(นิวเคลียร์)**. กรุงเทพฯ : นิติเวชช์, 2517.

_____. **ประวัติศาสตร์การเมืองไทย**. กรุงเทพฯ : สันติธรรม, 2528.

_____. **ปรีดี พนมยงค์**. กรุงเทพฯ : องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2535.

_____. **ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.

_____. **วันปรีดี พนมยงค์ 11 พฤษภาคม 2532**. กรุงเทพฯ : โอเอสพริ้นติ้ง, 2532.

เปรม ติณสูลานนท์,พลเอก. "คำนำ" **สมุดภาพเหตุการณ์สำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ 200 ปี, 2526.

เปรมจิตร วัชรางกูล. **พระปกเกล้ากับชาติไทย**. พระนคร : การพิมพ์กรุงเทพฯ, 2489.

พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม. **บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย (2475 – 2484)**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราฯ, 2520.

_____. **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่**. เล่ม 1. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2535.

พหลพลพยุหเสนา, พระยา. **บุคคลหาได้ยาก 2 อย่างโดยพระภิกษุพหลโยธี**. พระนคร : โรงพิมพพระจันทร์, 2484.

_____. **สุนทรพจน์**. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยพาณิช, 2478.

พายัพ โรจนวิภาต. **ยุคทมิฬ**. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยพาณิช, 2498.

พิทยลาภพฤฒิยากรณ์, กรมหมื่น. **พระพุทธยอดฟ้าทรงปรับปรุงบ้านเมือง**. พระนคร : ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทย, 2513.

_____. **พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงฟื้นฟูวัฒนธรรม**. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2500.

มนัส จรรยงค์. **ฝันร้ายในชีวิตของข้าพเจ้า พันเอกพระยาสุรพันธเสนี (อิ้น บุนนาค)**. กรุงเทพฯ : การเวก, 2521.

มณี สิริวรสาร, คุณหญิง. **ชีวิตเหมือนฝัน**. กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์, 2533.

มิตรกำสรวล. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529.

ไมตรี เด่นอุดม. **โลกพระศรีอาริย์ของปรีดี พนมยงค์**. กรุงเทพฯ : กราฟฟิคอาร์ต, 2516.

ยุทธนา มุกดาสนิท. **บทละคอนเรื่องสี่แผ่นดิน**. กรุงเทพฯ : พิฆเณศ, 2517.

รวมบทคัดย่อวิทยานิพนธ์ประวัติศาสตร์ พ.ศ.2488–2534. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2535.

รอง ศยามานนท์. **ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2520.

รวี โดมพระจันทร์. **ตะวันแดง**. กรุงเทพฯ : สมาคมเศรษฐศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2518.

รายงานการประชุมสภา. ครั้งที่ 55/2475, 10 มีนาคม 2475.

รายงานการประชุมรัฐสภา. ครั้งที่ 1, วันอาทิตย์ 6 มิถุนายน 2489.

_____. ครั้งที่ 2, วันอาทิตย์ 13 มิถุนายน 2489.

รายงานการประชุมพฤฒสภา. ครั้งที่ 8/2489 (วิสามัญ), ชุดที่ 1.

ราเชนทร์ วัฒนปรีชากุล. **ชีวิตการต่อสู้ของนักหนังสือพิมพ์ที่น่าสนใจ**. กรุงเทพฯ : พิทักษ์อักษร, ม.ป.ป.

ลอดลายผ้าม่วง. กรุงเทพฯ : ส่องศยาม, 2536.

ลิขิต ฮุนตระกูล. **พระชนม์ชีพและการเสด็จสวรรคตของพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล**. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

ลำนำ วรรณศิลป์. **ดั่งเทียนผู้ถ่องแท้แก่คน**. กรุงเทพฯ : ปุยฝ้าย, 2523.

ว.ช. ประสังสิต. **เบื้องหลังการสวรรคต รัชกาลที่ 8**. ม.ป.ท., 2498

วรพุทธิ์ ชัยนาม. **รวมข้อเขียนของวรพุทธิ์ ชัยนาม**. กรุงเทพฯ : แสงรุ้งการพิมพ์, 2528.

วันมหาปิติ (วารสารอมธ. ฉบับพิเศษ 14) ตุลาคม กรุงเทพฯ : 2516.

วิกฤตการณ์การเมืองไทย : กรณีพฤษภามหาวิปโยค. กรุงเทพฯ : มติชน, 2536.

วิจิตรวาทการ,หลวง. **มหาบุรุษ**. พระนคร : กรุงเทพบรรณาคาร, 2495.

วิชัย บำรุงฤทธิ์. **บันทึกนักปฏิวัติไทย พันเอกพระยาทรงสุรเดช พลโท ประยูร ภมรมนตรี ปรีดี พนมยงค์ เมื่อวันโค่นล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ 2 สมัย**. พระนคร : สารสยาม, 2517.

วิชัย ประสังสิต. **อานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ถูกคนร้ายลอบปลงพระชนม์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. ธนบุรี : ธรรมเสรี, 2513.

วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร. **ย้อนไปข้างหลัง**. กรุงเทพฯ : พิทยาคาร, 2522.

_____. **รุ้งหลายสีเล่ม 10**. กรุงเทพฯ : สถาบันเกริก, ม.ป.ป.

วิทยากร เชียงกูล (บรรณาธิการ). **ขบวนการนักศึกษาไทยจาก 2475 ถึง 14 ตุลาคม 2516**. กรุงเทพฯ : แกรมมี่พับลิชชิ่ง, 2536.

_____. **ทำไมฉันจึงมาหาความหมาย**. กรุงเทพฯ : แกรมมี่พับลิชชิ่ง, 2536.

_____. **ศึกษาบทบาทและความคิด ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผลึก, 2532.

_____. **ศึกษาบทบาทและความคิดของป๋วย อึ๊งภากรณ์**. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2531.

วินัย คุณอุดม. **สำนวนคดีเรื่องละเมิด ทำให้เสียหายแก่ชื่อเสียง เกียรติคุณ ทางทำมาหาได้และทางเจริญของโจทก์ พร้อมด้วย บันทึกลับพล.ร.ต. พระยาศรยุทรเสนี เกี่ยวกับการสอบสวน ของเจ้าพนักงานสอบสวน สอบสวนพยานชุดเอกหาว่าร่วมกัน วางแผนลอบปลงพระชนม์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ณ บ้านผู้บันทึก**. พระนคร : วิทยาสาส์นสงเคราะห์, 2513.

วีระ โอสถานนท์. **รวบรวมจากบทสัมภาษณ์ท่านปรีดีพูดถึงกรณีสวรรคต**. กรุงเทพฯ : ประจักษ์การพิมพ์, 2517.

วัฒน์ วรรลยางกูร. **ฝันให้ไกลไปให้ถึง**. กรุงเทพฯ : วิกตอรี่การพิมพ์, 2523.

วัลย์วิภา จรูญโจน์, ม.ล. **แนวพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา, ม.ป.ป.

ศราภัยพิพัฒน์, พระยา. **ฝันจริงของข้าพเจ้า**. พระนคร : มิตรนราการพิมพ์, 2512.

ศุภสวัสดิ์วงสนิท สวัสดิวัตน, ม.จ. **บทละครพูดสลับรำเรื่องอริยวิถีและประวัติเล่าเอง**. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2502.

ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย. **ขบวนการประชาชน ตุลาคม 2516**. กรุงเทพฯ : กรุงสยามการพิมพ์, 2517.

ศิลปชัย ชาญเฉลิม (นายหนหวย). **เจ้าประชาธิปก : ราชันผู้นิราศ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สัมพันธ์พาณิชย์, 2530.

ศิษย์อาจารย์. พระนคร : สันติธรรม, ม.ป.ป.

ส.อาสนจินดา. **ชีวิตพิศดาร(อันแสนจะบัดซบ)ของข้าพเจ้า**. เล่ม 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ ณ บ้านวรรณกรรม, 2536.

สด กูรมะโรหิต. **ข้อคิดจากไร่แผ่นดินไทย**. พระนคร : แพร่พิทยา, 2499.

สมคิด สิงสม. **ข้าวเขียว**. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า, 2536.

สมบัติ จันทรวงศ์. **ภาษาทางการเมือง**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533.

สมยศ เชื้อไทย. **คดีประวัติศาสตร์ 6 ตุลา ใครคือฆาตรกร**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : บี เค พริ้นติ้งเฮาส์, 2531.

สรรใจ แสงวิเชียรและวิมลพรรณ ปิตธวัชชัย. **กรณีสวรรคต 9 มิถุนายน 2489**. กรุงเทพฯ : กรุงสยามการพิมพ์, 2517.

สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ. **ขบวนการเสรีไทยกับความขัดแย้งทางการเมืองในประเทศไทยระหว่างพ.ศ. 2481 – 2492**. กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.

สัจจา วาที. **ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์เปิดเผยต่อศาลนายปรีดี พนมยงค์คือผู้บริสุทธิ์**. กรุงเทพฯ : สถาบันวิทยาศาสตร์สังคม, 2536.

สันติสุข โสภณศิริ. บรรณาธิการ. **คนพ้นคุก**. กรุงเทพฯ : ยุววิทยา, 2529.

สถาบันรวบรวมเอกสารประวัติศาสตร์. **สำนาคำฟ้องลงวันที่ 25 กรกฎาคม 2513 เรื่องละเมิดปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและกระทำการโดยมิชอบทำให้โจทย์ให้เสียหาย**. พระนคร : ประจักษ์การพิมพ์, 2513. (ฟ้องไพโรจน์ ชัยนาม ถนัด คอมันตร์ เรื่องเบิกเบี้ยบำนาญ)

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. **กองบรรณาธิการวารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง 50 ปี บนเส้นทางประชาธิปไตยไทย**. (บันทึกการสัมมนาวิชาการในวาระฉลองกรุงรัตนโกสินทร์และรำลึกกึ่งศตวรรษประชาธิปไตยไทย) กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2526.

สยามจดหมายเหตุ. **ปฏิทินข่าวและเหตุการณ์ในประเทศรอบ 70 ปี**. กรุงเทพฯ : สยามบรรณ, 2529.

_____. **จดหมายเปิดผนึกเรื่องสังคมนิยมหรือสหกรณ์จาก สด กูรมะโรหิตถึงท่านนายกรัฐมนตรีสัญญา ธรรมศักดิ์ สอบความคิดของท่านรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยเกษม, 2517.

สยามรัฐภาคผนวก. **คดีประทุษร้ายต่อพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8**. พระนคร : ชัยฤทธิ์, 2498.

สละ ลิขิตกุล. **คึกฤทธิ์ขึ้นศาล**. กรุงเทพฯ : ก้าวหน้า, 2518.

_____. **คึกฤทธิ์ ปราโมช**. กรุงเทพฯ : พี จี, 2526.

สละ ลิขิตกุล. **คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกชีวิตและผลงาน**. กรุงเทพฯ : พี จี, ม.ป.ป.

_____. **เบื้องหน้าเบื้องหลังของพรรคประชาธิปัตย์**. กรุงเทพฯ : การเวก, 2521.

สหธนาคาร จำกัด. **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอก กฤช ปุณณะกัณฑ์**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่นกรมการปกครอง ล 2529.

สิริ เปรมจิตต์. **พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าทรงแย้ง "เค้าโครงการเศรษฐกิจของนายปรีดี พนมยงค์**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เสาวภาค, 2516.

สุชาติ สวัสดิ์ศรี. **ขบวนการคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : พิฆเณศ, 2517.

_____. **สิงห์สนามหลวง**. เล่ม 1. กรุงเทพฯ : วลี, 2523.

สุพจน์ ด่านตระกูล. **การต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมของรัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์**. กรุงเทพฯ : ประจักษ์การพิมพ์, 2516.

_____. **ข้อโต้แย้งกรณีสวรรคตกับความเห็นแย้งของหลวงปริพนธ์พจนบริสุทธิ์**. กรุงเทพฯ : ประจักษ์การพิมพ์, 2526.

_____. **ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับกรณีสวรรคต**. กรุงเทพฯ : ประจักษ์การพิมพ์, 2517.

สุพจน์ ด่านตระกูล. **ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับกรณีสวรรคต**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สุวรรณภูมิ, 2517. (ต้นฉบับบันทึกลับของ พล.ร.ต.พระยาศรยุทธเสนี)

_____. **ข้อเท็จจริงบางประการเกี่ยวกับนายปรีดี พนมยงค์ อันเนื่องมาจากบทวิจารณ์ของนายประเสริฐ ทรัพย์สุนทร**. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2526.

_____. **ข้อเท็จจริงบางประการเกี่ยวกับรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์**. กรุงเทพฯ : ประจักษ์การพิมพ์, 2516.

_____. **ความเป็นมาและเป็นอยู่ของสังคมสยาม**. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2524.

_____. **ความรับผิดชอบของคณะราษฎร (24 มิ.ย. 2475 – 10 พ.ค. 2489)**. นนทบุรี : สถาบันวิทยาศาสตร์สังคม, 2533.

_____. **คุยกับท่านปรีดี**. กรุงเทพฯ : ประจักษ์การพิมพ์, 2516.

_____. **คำตอบสัมภาษณ์**. เอกสารไม่ได้ตีพิมพ์

_____. **จากรัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ถึงรัฐบุรุษพล.อ.เปรม ติณสูลานนท์**. นนทบุรี : สันติธรรม, 2531.

_____. **ชีวิตและงานของดร.ปรีดี พนมยงค์**. พิมพ์ครั้งที่ 2 แก้ไขเพิ่มเติม. พระนคร : ประจักษ์การพิมพ์, 2518.

_____. **ชำระประวัติศาสตร์ไทยฉบับหลักไทอันเนื่องมาจากบทวิจารณ์ของประเสริฐ ทรัพย์สุนทรต่อรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์**. กรุงเทพฯ : โครงการหนังสือประวัติศาสตร์การเมือง, 2526.

สุพจน์ ด่านตระกูล. **ชำแหละดร. ชัยอนันต์ สมุทวณิช**. กรุงเทพฯ : สันติธรรม, 2517.

_____. **โต้คุณไข่มุกด์ กรณีสวรรคต**. กรุงเทพฯ : ศิลปสนองการพิมพ์, 2530.

_____. **โต้ พล.อ.กฤช บุณณกันต์ เกี่ยวกับข้อเท็จจริงกรณีสวรรคต**. กรุงเทพฯ : สันติธรรม, 2528.

_____. **ทนายจำเป็น**. กรุงเทพฯ : สถาบันวิทยาศาสตร์สังคม, 2536.

_____. **ทนายจำเป็น**. นครหลวง : ประจักษ์การพิมพ์, 2516.

_____. **ท่านปรีดีข้อหาคอมมิวนิสต์**. กรุงเทพฯ : ประจักษ์การพิมพ์, 2517.

_____. **ท่านปรีดีกับราชบัลลังก์**. กรุงเทพฯ : ประจักษ์การพิมพ์, ม.ป.ป.

_____. **ท่านปรีดี พูดถึงกรณีสวรรคต**. กรุงเทพฯ : ประจักษ์การพิมพ์, 2517.

_____. **นายปรีดี พนมยงค์ เล่าเรื่องขบวนการเสรีไทยกับความสัมพันธ์ทางการเมือง ขณะดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และ "รู้ท" ก้าวหน้าขบวนการเสรีไทยกู้ชาติ**. กรุงเทพฯ : โครงการหนังสือประวัติศาสตร์การเมือง, ม.ป.ป.

_____. **ปทานุกรมการเมืองฉบับชาวบ้าน**. กรุงเทพฯ : สันติธรรม. 2528.

_____. **ประวัติรัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์**. กรุงเทพฯ : ประจักษ์การพิมพ์, 2517.

สุพจน์ ด่านตระกูล. **ประเสริฐ ทรัพย์สุนทรอดีตกรรมการกลางพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ใครมาจากไหนและคิดอย่างไร**. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2524.

_____. **ปรีดี พนมยงค์ พูดถึงกรณีสวรรคตและปัญหาของชาติ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สุวรรณภูมิ, 2521.

_____. **ปรีดีหนี**. พิมพ์ครั้งที่ 3 แก้ไขเพิ่มเติม. นนทบุรี : สันติธรรม, 2531.

_____. **พระปกเกล้าทรงโต้เค้าโครงเศรษฐกิจของนายปรีดี พนมยงค์**. กรุงเทพฯ : จิรวรรณ์นุสรณ์, 2526.

_____. **ม.จ.ศุภสวัสดิ์ฯ รับสั่งว่าในหลวงและพระราชชนนีไม่ทรงเชื่อว่าปรีดีสมคบลอบปลงพระชนม์ร.8 พร้อมด้วยแถลงการณ์ของนายพัก ณ สงขลา ทนายคดีกรณีสวรรคต เรื่องยืนยันนายปรีดี เป็นผู้บริสุทธิ์**. กรุงเทพฯ : สันติธรรม, ม.ป.ป.

_____. **มรดกปรีดี พนมยงค์**. กรุงเทพฯ : โครงการหนังสือประวัติศาสตร์การเมือง, สำนักพิมพ์จิรวรรณนุสรณ์, ม.ป.ป.

_____. **เมื่อรัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์ ลี้ภัยรัฐประหาร 8 พ.ย. 2490**. กรุงเทพฯ : ประจักษ์การพิมพ์, 2516. (2 เล่ม)

_____. **ร.อ.วัชรชัย ชัยสิทธิเวช ร.น. กับคดีลอบปลงพระชนม์**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สุวรรณภูมิ, 2522.

_____. **ลาว – ไทยใครมาเป็นเจ้าเข้าครอง**. นนทบุรี : สันติธรรม, 2531.

_____. **เลือกผู้แทนทำไมและเลือกผู้แทนอย่างไร**. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

สุพจน์ ด่านตระกูล. **วิวัฒนาการของสังคมและประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ : ประจักษ์การพิมพ์, 2516.

_____. **ศิษย์อาจารย์**. กรุงเทพฯ : สันติธรรม, 2514.

_____. **สุพจน์ ด่านตระกูลโต้ประเสริฐ ทรัพย์สุนทรเรื่องการบิดเบือนประวัติศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สันติธรรม, 2528.

_____. **อนุสรณ์ปรีดี พยมยงค์**. กรุงเทพฯ : จิรวรรณนุสรณ์, 2526.

_____. **รวบรวม. แถลงการณ์ของนายปรีดี พนมยงค์และคำเตือนสติผู้รักชาติ**. กรุงเทพฯ : ประจักษ์การพิมพ์, ม.ป.ป.

สุภา ศิริมานนท์. **วรรณสาส์นสำนึก เล่ม 1-2**. กรุงเทพฯ : กองทุนสุภา ศิริมานน์, 2529.

สุรางค์ศรี ตันเสียงสม. **380 ปีสัมพันธไมตรีญี่ปุ่น – ไทย**. กรุงเทพฯ : มังกรการพิมพ์และโฆษณา, 2528.

สุรีย์ ทองวานิช. **คู่มือประวัติศาสตร์**. พระนคร : โรงพิมพ์นำเสียงไทย, 2491.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์. **จดหมายเหตุจากถนอมถึงคึกฤทธิ์ (ผ่านสัญญาและเสนีย์)**. กรุงเทพฯ : สยามปริทัศน์, 2519.

_____. **จากยุววิทยาถึงวิทยาสารปริทัศน์หรือชีวิตการเป็นบรรณาธิการของ ส.ศิวรักษ์**. พระนคร : เกษมบรรณกิจ, 2518.

_____. **ชวนอ่านและวิจารณ์หนังสือ**. พระนคร : แพร่พิทยา, 2512.

_____. **ช่วงแห่งการปฏิวัติ**. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2517.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์. **ช่วงแห่งชีวิตของส. ศิวรักษ์แต่ก่อนเกิดจนจบการศึกษาจากเมืองอังกฤษ**. กรุงเทพฯ : เทียนวรรณ, 2527.

_____. **ชาติ ศาสนา กษัตริย์ ในศตวรรษที่สามแห่งกรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2525.

_____. **ทำไมจึงตายเพื่อประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ : สมาพันธ์, 2536.

_____. **ปรีดีนิวัติสัจจะคืนเมือง**. กรุงเทพฯ : อักษรสาสน์, 2529.

_____. **ปรีดี พนมยงค์ ในทัศนะ ส. ศิวรักษ์**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : โกมลคีมทอง, 2540.

_____. **เหลียวหลังแลหน้าจากพฤษภาคม 2535**. กรุงเทพฯ : โกมลคีมทอง,. 2536.

สุวรรณา เด่นเมธารัตน์. **การประเมินผลงานรัฐบาลนายธานินทร์กรัยวิเชียร**. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

สุวัฒน์ วรดิลก. **ชีวิตในความทรงจำ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กราฟิคอาร์ต, ม.ป.ป.

ธรรมศาสตร์ 50 ปี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.

สูจิบัตรเปิดอนุสาวรีย์ผู้ประศาสน์การ ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์ อังคารที่ 3 กรกฎาคม 2527. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, **ปากคำประวัติศาสตร์**. กรุงเทพฯ : สู่อนาคต, 2531.

เสถียร จันทิมาธร, **สายธารวรรณกรรมเพื่อชีวิตของไทย**. กรุงเทพฯ : เจ้าพระยา, 2525.

เสนีย์ ปราโมช.ม.ร.ว. **การแทรกซึมของศาสนาใหม่**. พระนคร : พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย, 2501.

_____. **คดีเขาพระวิหาร**. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2505.

_____. **คิงมงกุฎ ในฐานะที่ทรงเป็นนักนิติศาสตร์**. พระนคร : สหอุปกรณ์การพิมพ์, 2492.

_____. **ชุมนุมวรรณคดีทางการเมือง**. พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2511.

_____. **ต้านคอมมิวนิสต์ส่วนตัว**. พระนคร : สหอุปกรณ์การพิมพ์, 2496.

_____. **บันทึกและบทความเกี่ยวกับสถานะสงครามโลกครั้งที่ 2**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยแบบเรียน, 2510.

_____. **ประชุมเก็บตก**. พระนคร : รวมสาส์น. 2512.

_____. **ประชุมปาฐกถาและคำอภิปรายของม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช พ.ศ. 2489 – 2509**. พระนคร : รวมสาสน์, 2509.

_____. **ประชุมนิพนธ์**. พระนคร : รวมสาส์น, 2509.

เสน่ห์ จามริก. **การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ**. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529.

_____. **ปัญหาและอนาคตการเมืองไทย**. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2519.

เสลา เรขะรุจิ. **ไทยสู่สงครามโลกครั้งที่ 2**. พระนคร : โรงพิมพ์ประเสริฐสิริ, 2510.

_____. **ฝันร้ายของประชาธิปไตย 82 ปี**. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2517.

เสถียร ศุภโสภณ. **ชีวิตทางการเมืองของพระยาฤทธิอัคเนย์**. พระนคร : วัชรินทร์, 2514.

แสน ธรรมยศ. **เอเลนบาลองและเรื่องสั้นที่สรรแล้วของส. ธรรมยศ**. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า, 2531.

ไสว สุทธิพิทักษ์. **ดร.ปรีดี พนมยงค์**. กรุงเทพฯ : บพิธการพิมพ์, 2526.

หลานย่า (นามแฝง). **โคตรเหง้าเล่ากอ**. ม.ป.ท., 2525.

อ.ก. รุ่งแสง. **บ.27 สายลับพระปกเกล้า**.พระนคร : ไทยเขษม, ม.ป.ป.

อนันต์ อมรรตัย. **แผนการมหาชนรัฐของผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์**. กรุงเทพฯ : ศิริสาส์น, 2517.

อนุสรณ์ในการบำเพ็ญกุศลทักษิณานุประทานอัฐินายปรีดี พนมยงค์วันที่ 11 พฤษภาคม 2529. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2529.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเอกกฤษณ์ สีวะรา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมสารบรรณทหารเรือ, 2519.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพันตรีควง อภัยวงศ์. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์, 2511.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายวรพุทธิ์ ชัยนาม. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2523.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายสด กูรมะโรหิต. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยเขษม, 2521.

อนุสรณ์ในงานพุทธพยุหยาตราทางชลมารคในการฉลอง 25 พุทธศตวรรษ 14 พฤษภาคม 2500. พระนคร : โรงพิมพ์กรมอุทกศาสตร์, 2500.

อาจินต์ ปัญจพรรค์. **แม่น้ำยามศึก**. กรุงเทพฯ : อนงค์ศิลป์การพิมพ์, 2526.

_____. **แม่น้ำ**. กรุงเทพฯ : อนงค์ศิลป์การพิมพ์, 2526.

อิศรา อมันตกุล. **ยุคทมิฬ**. เล่ม 1. กรุงเทพฯ : มงคลการพิมพ์, 2518.

ภาษาอังกฤษ

Batson, Benjamin Arthur. **The End of the Absolute Monarchy in Siam**. Oxford, Oxford University Press} 1984.

CHAIYAN Rajchagool. **The social and State Formation in Siam 1855–1932**. Ph.d. Thesis, Faculty of Economic and Social Studies, Department of Sociology, University of Manchester, 1984.

Craig J. Reynolds, Editor. **National Identity and Its Defenders Thailand, 1939–1989**. Thailand : Silkworm Book, 1993.

David Morell, Chai-anan Samudavanij, **A Political Conflict in Thailand: Reform, Reaction**, Revolution, Oelgeschlager, Gunn & Hain, Publisher Cambrigge, Massachusetts, 1981.

Joseph J. Wright, Jr. **The Balancing Act**. USA : Pacific Rim Press, 1991.

Kasian Tejapiara. **Commodifying Marxism : the formation of Modern Thai Culture**, 1927 - 1958. Cormell University, 1922.

Manas Chitakasem and Andrew Turton. **Thai Constuctions of Knowledge**. England : School of Oriental and African Studies University of London, 1991.

Moti Nissani. **Live in the Balance (The Cold War and American Politics, 1945 - 1991)**. USA : Dowser Publishing Group, 1992.

Murray Edelman. **Constructing the Political Spectacle**. Chicago and London : the University of Chicago Press, 1988.

Ray Jayantar Kumar. **Portraits of Thai Politics**. New Delhi : Orent Longman, 1972.

Sidney Hook. **The Hero in History**. Boston : Bencon Press, 1943.

Stowe Judith A. **Siam Becomes Thailand : A Story of Intrique**. Honolulu Hawaii : University of Hawaii Press.

Turton, Andrew. **Thailand roots of conflict**. Nothingham : Skokeman, 1978.

Wilson David A. **Politics in Thailand**. Ithaca, NY : Cornell University Press, 1962.

วารสาร

กมล สมวิเชียร. "ลักษณะและปัญหาของปัญญาชนไทย". **สังคมศาสตร์ปริทัศน์** 6 : 1 (1 มิถุนายน 2511).

เกษียร เตชะพีระ. "ทศวรรษ 14 ตุลาคมกับขบวนการเคลื่อนไหวสังคมไทยปัจจุบัน". **วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง** 3 : 2 (ตุลาคม – ธันวาคม 2526).

ไกรยุทธ ธีรตยาคีนันท์. "ประชาธิปไตยและอนาธิปไตยปัญญาชนของกติกา". **สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์** 39 : 16.

ชัยอนันต์ สมุทรวนิช. "ปัญหาสำคัญของเค้าโครงเศรษฐกิจของนายปรีดี พนมยงค์". **สังคมศาสตร์ปริทัศน์** 8 : 2 (กันยายน – พฤศจิกายน 2513).

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. "อิกคิวซัง : เณรน้อยเจ้าปัญญา". **ศิลปวัฒนธรรม** 6 : 10 (ธันวาคม 2527).

"ดอกไม้ร้อยดอกบานบนถนนหนังสือปี 2517". **ประชาชาติรายสัปดาห์** 1 : 52 (1พฤศจิกายน 2517).

"ธรรมศาสตร์ภาพจำลองของการเมืองไทย." **ข่าวไทยนิกร** 1 : 35 (18 พฤศจิกายน 2520).

เบน แอนเดอสัน. "การศึกษาว่าด้วยรัฐไทย." **ปาจารยสาร** 9: 4 (เมษายน 2525).

ปริทัศน์. ฉบับสังคมไทย.

_____. **2.** ฉบับวิเคราะห์ขบวนการนักศึกษา.

_____. **3.** ฉบับคำประกาศประชาธิปไตย.

_____. **4.** ฉบับจีน : ทุนนิยมหรือสังคมนิยม?.

_____. **6.** ฉบับไทย : ยุคกระแสต่ำทางการเมือง.

ปริทัศน์สาร 1 : 7 (มิถุนายน 2525).

ปาจารยสาร 10 : 2 (กรกฎาคม - กันยายน 2526).

_____. ฉบับปรีดี พนมยงค์ 10 : 2 (กรกฎาคม - กันยายน 2526).

_____. 14 : 6 (พฤศจิกายน - ธันวาคม 2530).

รัตนะ ดวงแก้ว. "อันเนื่องมาจากเรื่องเก่าเมื่อ 2489". **สังคมศาสตร์ปริทัศน์** 10 : 8 (10 สิงหาคม 2515).

วารสารธรรมศาสตร์ 13 : 4 (ธันวาคม 2527).

_____. 12 : 1 (มีนาคม 2526).

วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง 1 : 1 (มกราคม – กุมภาพันธ์ 2524).

_____. ฉบับทศวรรษ 14 ตุลาคมกับวิธีคิดปัญญาชนไทย 3 : 3 (มกราคม 2527).

วารสารอ.ม.ธ. : 10 (10 ธันวาคม 2516).

ศรีดาวเรือง. "ดินฟ้าไม่อาทร นวนิยายที่คนไทยเขียนเป็นภาษาอังกฤษเมื่อ พ.ศ. 2486". **Writer Magazine** 1 : 12 (กันยายน 2536) : 102 –109.

สธน. "ป๋วย – ปรีดี ???". **สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์** 17 : 10 (อาทิตย์ 30 สิงหาคม 2513).

"สาส์นของนายปรีดี พนมยงค์ถึงชาวธรรมศาสตร์". **ยูงทอง** ฉบับพระราชทานปริญญาบัตร ภาคแรก ปีการศึกษา 2518 (19 สิงหาคม 2518).

สุลักษณ์ ศิวรักษ์. "วิจารณ์ The Davil's Discus". **สังคมศาสตร์ปริทัศน์** 2 : 1 (มิถุนายน 2507)

"สังคมนิยมในเมืองไทย". **ประชาชาติรายสัปดาห์** 2 : 44 (28 พฤศจิกายน 2517).

สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 12 : 10 (ตุลาคม 2517).

_____. 11 : 11 (พฤศจิกายน 2516).

สันติสุข โสภณศิริ. "สูญญากาศทางอุดมการณ์ ความกึ่งดิบกึ่งดีของฝ่ายก้าวหน้าไทย". **ปาจารยสาร** 11 : 1 (ตุลาคม – พฤศจิกายน 2527).

"สัมภาษณ์เสกสรรค์ ประเสริฐกุล". **ปาจารยสาร** 11 : 1 (ตุลาคม - พฤศจิกายน 2527).

"สัมภาษณ์ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์". **ปาจารยสาร** 14 : 6 (พฤศจิกายน - ธันวาคม 2530).

เสียงจากฝั่งเศส. **ชาวไทยนิกร** 1 : 41 (30 กันยายน 2520).

อธิการบดีธรรมศาสตร์เก้าอี้ไม่นุ่ม. **ชาวไทยนิกร** 1 (16 พฤศจิกายน 2520).

หนังสือพิมพ์

กฤติก. "เมืองไทยยังไม่สิ้นคนดี." ***หลักเมือง*** 20 สิงหาคม 2475.

"กระทรวงการต่างประเทศประณามส.ส.กลุ่มหนึ่ง." ***ชาวไทย*** 17 สิงหคม 2514.

กุหลาบ สายประดิษฐ์. "ความเชื่อมั่นของสยามใหม่." ***ศรีกรุง*** 16,19 กรกฎาคม 2475.

_____. "ชาติกำเนิดไม่ใช่สมรรถภาพของคน." ***ศรีกรุง*** 12 กรกฎาคม 2475.

_____. "สมรรถภาพของสยามอยู่ที่ไหน." ***ศรีกรุง*** 9 กรกฎาคม 2475.

_____. "สร้างสยามใหม่ในช่วงเวลา 7 วัน." ***ศรีกรุง*** 5 กรกฎาคม 2475.

เกษียร เตชะพีระ. "บุญของจำลองกรรมของคุณชวน." ***ผู้จัดการรายวัน*** 18 กันยายน 2535.

"คดีกบฏคอมมิวนิสต์ความเป็นหมันทางการเมือง." ***ประชาธิปไตย*** 14 พฤษภาคม 2519.

"คอลัมน์คุยการเมืองกับท่านวรรณ." ***ประชาชาติ*** 16 มิถุนายน 2486.

"คณะราษฎรขอขมาพระเจ้าอยู่หัว." ***หญิงไทย*** 10 ธันวาคม 2475.

คำนูณ สิทธิสมาน. "ท่านปรีดี." ***ผู้จัดการรายวัน*** 4 กันยายน 2535.

จำรูญ จิตรลักษณ์. "ควรรู้สึกอย่างไรต่อคณะราษฎร." ***หลักเมือง*** 27 กรกฎาคม 2475.

"ชวน หลีกภัยในนาทีวิกฤติพฤษภาทมิฬ ผมและประชาธิปัตย์ไม่ได้หายไปไหน." ***ผู้จัดการรายวัน*** 3 กันยายน 2535.

เชิงอรรถ ดรรชนี. "แล้วประชาธิปัตย์ก็ฉีกหน้ากาก "ฉวยโอกาส" ของตนออกมาอย่างล่อนจ้อน." ***มติชนรายวัน*** 11 กันยายน 2535.

"เชื่อมั่นในระบอบประชาธิปไตยให้โอกาสชวน หลีกภัยจัดตั้งรัฐบาล" (โฆษณาหาเสียงของพรรคประชาธิปัตย์ ชุด คำปราศรัยของนายปรีดี พนมยงค์). ***มติชนรายวัน*** 11 กันยายน 2535.

"แถลงการณ์เรื่อง 3 รัฐมนตรี พบปรีดีว่าเพื่อประโยชน์ของชาติว่าไม่มีกฎหมายใดห้าม." ***ชาวไทย*** 27 กรกฎาคม 2514.

ธรรมศาสตร์รุ่น 14 ตุลาผู้หนึ่ง. "จดหมายเปิดผนึกประท้วงกรณีสุนทรพจน์ท่านปรีดี พนมยงค์." ***มติชนรายวัน*** 29 กันยายน 2535.

ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. "ประชาธิปไตย ต้องการความศรัทธาเชื่อมั่นต่ออนาคตด้วย." ***ผู้จัดการรายวัน*** 9 กันยายน 2535.

"นายกฯ เตือนปรีดีว่าอย่าก่อกวนฝากดร.ป๋วยที่จะไปพบที่ฝรั่งเศสให้บอกด้วย." ***ชาวไทย*** 6 สิงหาคม 2513.

"นายกว่ายังไม่สมควรที่จะเปลี่ยนรัฐมนตรีต่างประเทศ." ***ชาวไทย*** 12 สิงหาคม 2514.

นิเสธ เสธธรรม." ท่านปรีดี-ประชาธิปัตย์." ***ผู้จัดการรายวัน*** 17 กันยายน 2535.

"นี่จะตบตาคนไทยยังงั้นหรือ." ***ไทยเขษมรวมข่าว*** 22 เมษายน 2476.

"ป๋วยว่าปรีดีไม่ได้วางแผนปลงพระชนม์ รัชกาลที่ 8." ***ประชาธิปไตย*** 24 พฤศจิกายน 2517.

"ประชาชนชาวไทยต้องการตัวหลวงประดิษฐ์ฯกลับเข้าประเทศสยาม." ***เฉลิมประเทศ*** 9 สิงหาคม 2476.

"ประวัติหลวงประดิษฐ์มนูธรรม คนสำคัญผู้หนึ่งในคณะราษฎรสยาม". ***ศรีกรุง*** 9, 10 กรกฎาคม 2475.

"ปรีดีชี้ท่าทีผู้นำจีนที่มีต่อไทย เหมาฝากเตือนคนหนุ่ม." ***ประชาธิปไตย*** 22 กันยายน 2518.

"ปรีดีชุมนุมเตรียมยึดไทย." ***สยามนิกร*** 12 มีนาคม 2508.

"ปรีดีฯ : ถึงเผด็จการจะกลับมาแต่ประชาชนจะชนะในที่สุด." ***ประชาธิปไตย*** 24 สิงหาคม 2517.

"ปรีดี พนมยงค์จดหมายถึงนายกสัญญาอ้างฐานะรัฐบุรุษอาวุโสคัดค้านร่างรัฐธรรมนูญ." ***ประชาธิปไตย*** 17 ธันวาคม 2516.

"ปรีดีส่งสมุนเข้าท่าขี้เหล็ก." ***สยามนิกร*** 25 มิถุนายน 2508.

"ปัญหาหน้าคิด." ***เฉลิมประเทศ*** 20 สิงหาคม 2475.

"ผลการประชุมสโมสรกับคณะผู้จัดทำหนังสือฝ่ายประชาสัมพันธ์." ***ชาวไทย*** 7 ตุลาคม 2513.

"พระยามโนแถลงถึงทรัพย์คนมี." ***ไทยเขษมรวมข่าว*** 23 กุมภาพันธ์ 2475.

"พระยามโนแถลงแก่หนังสือพิมพ์." ***ไทยเขษมรวมข่าว*** 22 เมษายน 2475.

"พิมพ์พระบรมราชวินิจฉัย." ***ประชาชาติ*** 20 เมษายน 2476.

มารุต บุนนาค. "การค้นหาตัวบุคคลที่เป็นภัยต่อสังคม." ***สยามรัฐ*** 4 มกราคม 2520.

รัฐมนตรีต่างประเทศยอมรับว่าพบกับปรีดีที่ปารีส. ***ชาวไทย*** 21 กรกฎาคม 2514.

"เรื่องหลวงประดิษฐ์." ***เฉลิมประเทศ*** 3 สิงหาคม 2476.

"เรื่องหลวงประดิษฐ์." ***เฉลิมประเทศ*** 3 สิงหาคม 2475.

ศรีกรุง 14 ธันวาคม 2481.

สธน. แง่คิดจากข่าว. ***สยามรัฐ*** 1 สิงหาคม 2513.

"สภาราษฎรให้ขายโซเซียลิสต์ได้." ***กรรมกร*** 10 มีนาคม 2475.

"เสนอญัตติให้ห้ามถนัดเข้าสภามิฉะนั้นส.ส.จะไม่เข้าร่วมด้วย." ***ชาวไทย*** 10 สิงหาคม 2514.

"สันติบาลยึดหนังสือธรรมศาสตร์ข้อเขียนกระทบพระมหากษัตริย์ สนับสนุนปรีดี." ***ชาวไทย*** 26 กันยายน 2513.

"สัมภาษณ์พระยาพหล." ***ประชาชาติ*** 7 เมษายน 2476.

โสตึง. "ส่งหลวงประดิษฐ์มนูธรรม." ***หลักเมือง*** 14 เมษายน 2476.

"41 ส.ส. ประกาศคว่ำบาตรถนัด เดินออกจากที่ประชุมไม่ขอร่วมสังฆกรรมด้วย ถือว่าดูหมิ่นสภาและประชาชน." ***ชาวไทย*** 6 สิงหาคม 2514.

หมอเมืองพร้าว. "หมัดฟาล์วของประชาธิปัตย์." ***มติชนรายวัน*** 15 กันยายน 2535.

"ให้เวลานายก 15 วัน ปลดถนัด." ***ชาวไทย*** 11 สิงหาคม 2514.

"เอกสารทางราชการของกรมโฆษณาการ 8 พฤษภาคม 2489 สุนทรพจน์ของนายปรีดี พนมยงค์ แสดงในสภาผู้แทนราษฎร วันที่ 7 พฤษภาคม 2489." ***ผู้จัดการรายวัน*** 15 กันยายน 2535.

วิทยานิพนธ์

จรูญรัตน์ สุวรรณภูสิทธิ์. "การศึกษาบทเพลงเพื่อชีวิตที่เกี่ยวข้องกับขบวนการนักศึกษาช่วง 2516 – 2519." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.

เฉลิม มลิลา. "รัฐประหาร 2500 ในประเทศไทย." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517.

ธงชัย พึ่งกันไทย. "ลัทธิคอมมิวนิสต์และนโยบายต่อต้านของรัฐบาลไทย พ.ศ. 2468 – 2500." วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.

ธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. "รัฐประหาร 20 มิถุนายน 2476." วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534.

นิคม จารุมณี. "กบฏบวรเดช." วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518.

บัญชา สุมา. "การเคลื่อนไหวของพวกคอมมิวนิสต์กับนโยบายป้องกันและปราบปรามของรัฐบาล (พ.ศ.2500 – 2523)." วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.

ประชา เทพเกษตรกุล. "การแทรกแซงทางการเมืองของทหารไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีการรัฐประหาร เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2534." สารนิพนธ์รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาการปกครอง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2520.

ประชัน รักพงษ์. "การศึกษาบทบาททางการเมืองในระบบรัฐสภาของรัฐบาลทหารและรัฐบาลพลเรือนในประเทศไทย (พ.ศ.2481 – 2500".) วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.

พงศ์เชษฐ์ รุจิระชุณห์. "อิทธิพลของศาสนาต่อความคิดทางการเมืองของสุลักษณ์ ศิวรักษ์." วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.

มานิตย์ นวลละออ. "สัญลักษณ์ทางการเมืองในการเมืองไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2481 - 2487.)" วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.

รัตนา เมฆนันทไพสิฐ. "การเมืองกับกฎหมายการพิมพ์ (2453 - 2487.)" วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532.

วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์. "กบฏสันติภาพ." วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.

วีณา มโนพิทักษ์. "ความขัดแย้งภายในคณะราษฎร." วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.

สิริรัตน์ เรืองวงษ์วาร. "บทบาททางการเมืองของนายควง อภัยวงศ์ ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึง 2491." วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.

สุวดี เจริญพงศ์. "ปฏิกริยาของรัฐบาลสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อการเคลื่อนไหวตามแนวคิดประชาธิปไตยและสังคมนิยมก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475." วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.

สุวิมล พลจันทร์. "กรมโฆษณาการกับการโฆษณาอุดมการณ์ทางการเมืองของรัฐ." วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530.

สุวิมล รุ่งเจริญ. "บทบาทของนักหนังสือพิมพ์ในการเมืองไทยระหว่าง พ.ศ. 2490 – 2501." วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

แสงเดือน ไสยวงศ์. "การขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองของนายพันเอกหลวงพิบูลสงคราม (พ.ศ.2469 – 2481.)"วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาคประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

สัมภาษณ์

1. คุณชนิด และคุณสุรพันธ์ สายประดิษฐ์. บ้านศรีบูรพา. วันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ.2535.
2. ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์. บ้านซอยสวนพลู. วันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2536.
3. คุณวิมล พลจันทร. ลานปรีดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. วันที่ 20 พฤศจิกายน พ.ศ.2534.
4. คุณสุพจน์ ด่านตระกูล. บ้านนนทบุรี. วันที่ 20 ธันวาคม 2536.

วีดิทัศน์ 14 ตุลา

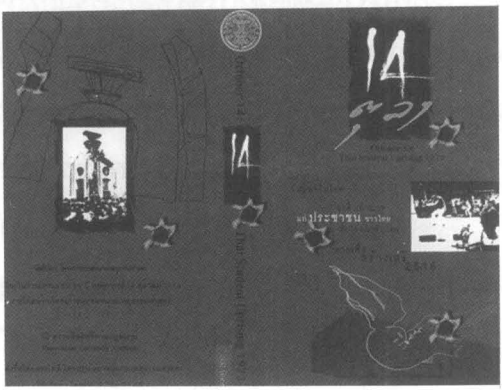

แก้ไขปรับปรุงใหม่จากฉบับ 20 ปี 14 ตุลา (2536) มีคำบรรยายเป็นภาษาอังกฤษ เพื่อเผยแพร่เนื่องในโอกาส 25 ปี 14 ตุลา (2541) ความยาว 55 นาที รายได้สมทบทุนโครงการหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ บทและข้อมูลประวัติศาสตร์

เบน แอนเดอรสัน คำบรรยายภาษาอังกฤษ

กฤษฎารัตน์ วัฒนสุวรรณ อำนวยการสร้าง

วีระ สมบูรณ์ จัดทำ

ติดต่อสั่งซื้อได้ที่โครงการหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์
ตึกสำนักหอสมุด (เดิม) ชั้น 2 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์
กรุงเทพฯ 10200 โทร.,โทรสาร : (662) 222-0149
e-mail : archives@alpha.tu.ac.th

นิทรรศการ 100 ปี ปรีดี พนมยงค์

พบกับแง่มุมที่หลากหลาย

100 ปี ปรีดี พนมยงค์ 100 ปี สังคมไทย

ปรีดี นักปฏิวัติ

ปรีดี นักชาตินิยม

ปรีดี กับกรณีสวรรคต

กบฏวังหลวงกับความผิดพลาด

ของปรีดี พนมยงค์

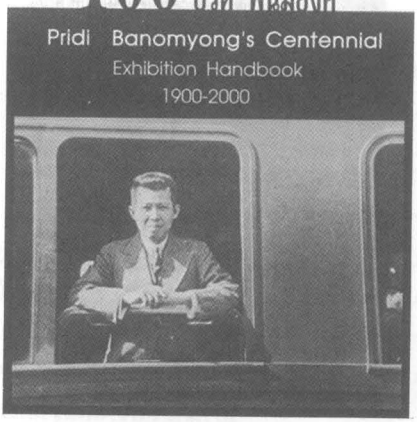

พิมพ์ 4 สี ลงบนบอร์ดขนาด 60X90 เซนติเมตร

ภาพประกอบที่หาดูได้ยาก

องค์กรใดสนใจนำไปจัดแสดง

ติดต่อคุณดาวเรือง แนวทอง โครงการหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กทม. 10200

613-3840-1 และ 222-0149

e-mail : archives@alpha.tu.ac.th

สัมมนา 100 ปี ชาตกาล ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์

2444–2543 (1900–2000)

จากปรีดี สู่วีรชนเดือนตุลา

11-12-13 ตุลาคม 2543 ณ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ท่าพระจันทร์
หอประชุมเล็ก และห้องเรวัต พุทธินันทน์ หอสมุดปรีดี พนมยงค์

พุธ 11 ตุลาคม 2543 ณ ห้องเรวัตฯ ชั้น U2

13.30 – 14.45 **100 ปี ปรีดี พนมยงค์** (วีดิทัศน์ 56 นาที จัดทำใหม่ครบรอบ 1 ศตวรรษ พร้อมด้วยภาพและฟิล์มจดหมายเหตุเมืองไทยและยุโรปในอดีต)
เสาวนีย์ ลิมมานนท์ กล่าวนำ

15.00 – 16.30 **14 ตุลา** (วีดิทัศน์ 55 นาที พร้อมคำบรรยายใต้ภาพภาษาอังกฤษ)
ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ กล่าวนำ

พฤหัสบดี 12 ตุลาคม 2543 ณ ห้องเรวัตฯ ชั้น U2

13.30 – 14.45 **6 ตุลา** (วีดิทัศน์ 60 นาที) สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ กล่าวนำ

15.00 – 16.30 **พฤษภาเลือด** (วีดิทัศน์ 55 นาที) เอนก เหล่าธรรมทัศน์ กล่าวนำ

ศุกร์ 13 ตุลาคม 2543 ณ หอประชุมเล็ก มธ.

13.00 – 14.00 **เรือกับรั้ว : นิทานชีวิตรัฐบุรุษอาวุโส** เทพศิริ สุขโสภา

14.00 – 14.20 แนะนำหนังสือ **ภาพลักษณ์ปรีดี พนมยงค์ และ 14 ตุลา**
โดย ธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์

14.20 – 16.30 เสวนา **14ตุลา – 6 ตุลา – พฤษภาเลือด กับสิ่งนั้นมีชื่อว่าประวัติศาสตร์**
ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ กล่าวนำ
มาลี พฤกษพงศาวดี ธงชัย วินิจจะกูล ชาญวิทย์ เกษตรศิริ อภิปราย
วรรณี สำราญเวทย์ พิธีกรประจำวัน

หมายเหตุ จัดโดยคณะอนุกรรมการฝ่ายนิทรรศการ ของคณะกรรมการจัดงานฉลอง 100 ปี รัฐบุรุษอาวุโส ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์
โครงการหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์
หอสมุดปรีดี พนมยงค์ มธ.
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
(รายการทั้งหมดไม่ต้องเสียค่าลงทะเบียน หรือค่าเข้าฟังและชมแต่อย่างใด)

ประวัติผู้เขียน

มรกต เจวจินดา

สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี และโท จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยตามลำดับ จากนั้นเข้าทำงานในบริษัทเอกชน 2-3 แห่งรวมทั้งสอนหนังสือที่มหาวิทยาลัยมหาสารคามระยะหนึ่ง และลาออกเมื่อได้รับทุนจากศูนย์ยุโรปศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยไปศึกษาต่อระดับปริญญาเอกที่ประเทศอิตาลี ปัจจุบันกำลังเขียนงานวิจัยเรื่อง Architectural Patrimony as Culture and Cultural Policy in Europe1960s-1990s: Culture, Nation and Community, Whose buildings are they? โดยได้รับการสนับสนุนจาก Department of History and Civilisation, European University Institute, Florence

ปรีดี พนมยงค์ คนดีศรีศตวรรษ

(1) อดีตสมัย

เรารับรู้อย่างเลือนลางและว่างเปล่า
ณ วันแห่งวัยเยาว์อันเปล่าว่าง
ผ้าสีขาวเปื้อนปนกลอำพราง
เราทิ้งขว้างเพ่งร้ายและตายใจ
ตำนานเล่ากล่าวขานนั่นมารร้าย
อุบัติเพื่อทำลายยุคสมัย
โดยประวัติศาสตร์ชี้มีเลศนัย
ภาพปิศาจขยายใหญ่ขึ้นงำเมือง
ศตวรรษสงัดเงียบคนเหยียบฝัน
มหากาพย์นิ่งงันหยุดเล่าเรื่อง
ชีพจรผ่านสมัยไปเปล่าเปลือง
จึงขอบฟ้าเรื่อเรืองกลับหม่นมัว
เมื่อเมืองหม่นคนใครก็ใจหม่น
ทุกหย่อมบ้านย่านถนนก็หม่นทั่ว
ในความมืดสลัวเพียงเสียงตื่นกลัว
ความเป็นจริงซุกหัวในหลืบเร้น

(2) ปัจจุบันสมัย

เมื่อเราเรียนเราจึงรู้และล่วงลึก
ณ ก้นบึ้งหนึ่งผลึกก็เริ่มเห็น
โพ้นขอบฟ้าฉายแสงแห่งเดือนเพ็ญ
รัตติกาลเยียบเย็นก็อุ่นนวล
นวลน้ำเนื้อเมื่อความจริงแจ้งประจักษ์
เป็นเนื้อน้ำเนื้อรักอยู่ทุกส่วน
มาสว่างพร่างฟ้าประชาชวน
ประกาศชัยชูทวนสัจธรรม
ฉีกตำนานผ่านศตวรรษโศก
เพลงปรีดีจะก้องโลกนานฉนำ
พนมไหนจะยรรยงค์เป็นธงนำ
พนมยงค์สิเลิศล้ำเกินประมาณ
ปรีดี ! ปรีดี พนมยงค์
บทกวีอันสูงส่งจักขับขาน
เราเรียน เรารู้ เราจดจาร
เราจึงรักศรัทธาท่านท่วมหัวใจ

(3) อนาคตสมัย

และจะสืบสายธารแห่งศรัทธา
ดั่งสายน้ำในมหานทีไหล
จากต้นธารเสรีประชาธิปไตย
สู่อนาคตสมัยอนันตกาล
ศตวรรษจนล่วงสู่ศตวรรษ
เทียนแห่งผู้อภิวัฒน์จะฉายฉาน
ชื่อปรีดี พนมยงค์จะคงนาน
เป็นพนมอันโอฬารในใจเรา ฯ

โดย ไพฑูรย์ ธัญญา
19 มิถุนายน 2543